

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

1 IULIE 1934

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI	Inseninare	3
GALA GALACTION	Acum 35 de ani (VII)	14
MATEI ALEXANDRESCU	Versuri	35
MARTIN LUTHER	Din „Colocvii“	39
DAN PETRAȘINCU	Răzburarea	47
COLONEL LĂCUSTEANU	Amintiri (sfârșit)	57
I. PETROVICI	Reflecții asupra inconsecvenței	90
Z. PÂCLIȘANU	Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a românilor din Ardeal (sfârșit)	104
IONEL JIANU	Note asupra neoclasicismului	127
NICOLAE PETRESCU	Instituția cabinetului în Anglia	135
AL. MIRONESCU	Ideea de element	152
ȘERBAN CIOCULESCU	Alte aspecte lirice contemporane	163

C R O N I C I

DESECHILIBRUL DINTRE PREȚURILE AGRICOLE ȘI CELE INDUSTRIALE de *Gh. Christodorescu* (183); CRONICA PLASTICĂ de *G. M. Cantacuzino* (188); CONTRIBUȚIUNI LA PROBLEMA RELIGIOASĂ ÎN ȚARA NOASTRĂ de *Pr. Victor Popescu* (191); IUBIREA ÎN TEATRUL FRANCEZ de *Soare Z. Soare* (198); STERILIZAREA EUGENICĂ de *Dr. Făcdoaru* (200); LIBRĂRIA FRANCEZĂ de *I. Igiroșianu* (207); GENEZA FORMELOR CULTURII de *Al. Posescu* (211); CRONICI DALMAȚIENE de *George Stroe* (216); CRONICA MUZICALĂ de *Radu Georgescu* (223).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1. I — 1. V. 1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:

B U C U R E Ș T I I I I

39, B-DUL LASCĂR CATARGI, 39

TELEFON 241/97

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300

EXEMPLARUL 25 LEI

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL I, No. 7, IULIE 1934

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

I N S E N I N A R E

Fără îndoială au mare dreptate acei care susțin că frământarea actuală a omenirii de pretutindeni izvorăște nu din motive de ordin economic, ci din motive de ordin moral, create de războiul din urmă, care a adus cu dânsul nu numai nimicirea atâtor vieți și atâtor bunuri materiale, dar parcă și sfărâmarea tablei ierarhice de valori morale a omenirii. Un fel de nihilism, vecin cu nebunia, a cuprins toate mințile. Noțiunile de frumos și urât, de bine și de rău, de drept și de nedrept și-au pierdut semnificarea pe care o căpătaseră în mințile oamenilor.

Permanenta confundare a șireteniei cu inteligența, a succesului cu valoarea și meritul real — spectacolul prosperității, notorietății, considerației și impunității de care se bucură cei ce speculează incultura și credulitatea mulțimii — spectacolul incapacității, izvorită din lipsă de spirit de ansamblu și de trainică credință călăuzitoare a multor din cei ce se încumetă să făurească legi popoarelor — toate contribue la crearea unui chinuitor sentiment de nesiguranță, de alarmare, asemănător aceluia pe care l-ar încerca niște călători, rătăciți în ceața oceanului, pe un vas fără cârmă și fără busolă.

Acest sentiment, resimțit chiar și de cei ce se mărginesc numai la rolul de actori în viață, neliniștește adânc pe cei înclinați prin firea lor să fie nu numai actori, dar și spectatori ai propriei lor vieți.

Unii din aceștia din urmă pun capăt neliniștei lor sufletești, îngropându-se în tranșeele unui scepticism absolut, zicându-și că într'o lume a cărei rațiune de a fi nu o putem pricepe și în mijlocul unei națiuni indifferente de soarta noastră, căutarea unei table ierarhice de valori morale, obligatorie altora decât aceluia

care a imaginat-o, e o năzuință absurdă, lipsită de orice temeii rațional, « când prin această viață să trecem ne e scris — Ca visul unei umbre sau umbra unui vis »; și că, prin urmare, fiecare e îndreptățit să-și croiască viața așa cum vrea, călăuzit numai de interesul său personal.

Zadarnic încerc să mă liniștesc cu asemenea gânduri. Din fundul conștiinței aud un glas care-mi șoptește: Nu e așa. Nu te lăsa ademenit de asemenea credințe. În mâinile tale stă puțința de a face ca trecerea ta prin viață să însemne mai mult decât trecerea unei muște.

Unde e adevărul? Unde?

Nu am pretenția de a căuta o formulă de mântuire a tuturor celor care ca mine sunt chinuți de acest sentiment. Mântuirea mea însumi o caut; vreau să pun capăt unui chin care mi-a devenit intolerabil, vreau să ies din bezna acestui labirint, în care rătăcesc pe dibuite; și simt că firul Ariadnei care m'ar putea conduce afară, la lumină, e găsierea unui răspuns întrebărilor: ce este progresul? În ce consistă el?

Mă simt obligat să cer iertare filosofilor de această îndrăzneță încursiune în domeniul lor de activitate; căci fără îndoială, a căuta un răspuns acestor întrebări este a filosofa.

Libertatea de a gândi și de a ne exprima gândirea permite fiecăruia să-și spună părerea chiar și asupra unor chestiuni care nu țin de specialitatea lui; firește cu riscul, în cazul în care ar fi greșită, de a auzi strigându-i-se de cei competenți: « întoarce-te la petice, cârpaciule ».

Dar nu mă pot stăpâni de a risca această primejdie, căci simt că de răspunsul ce voi fi găsit acestor întrebări depinde și atitudinea mea în restul de viață ce mai am de trăit și judecata mea despre semenii mei și despre actele lor; iar dacă împărtășesc și altora răspunsul, la care după lungi frământări am ajuns, e pentru a-mi verifica părerea, supunând-o controlului celor mai competenți decât mine.

Mai întâi o limitare a subiectului. Nu poate fi vorba de progresul universal, cosmic. Micșorimea minții noastre față de acest univers cu miliarde de sori la depărtări de milioane de ani de

rază de lumină, nu ne îngăduie nu numai de a găsi, dar nici măcar de a căuta dacă universul e în progres și în ce constă el. Cunoștințele noastre despre univers sunt mult mai puțin decât o picătură, raportată la apa tuturor râurilor, lacurilor, mărilor și oceanelor de pe pământ. Cu atâta cunoștință e o nebunie să încerci să cunoști direcția în care merge.

E vorba despre progresul de pe acest grăunte din univers, pământul nostru.

Îngăduiți-mi să procedez cu mine însu-mi, pentru a mă lămurii, cum aş proceda cu unul care nu știe nimic, pe îndelete, luând lucrurile dela început, dar fără a-l depărta dela înțelegerea lucrurilor prin prea multe amănunțimi.

Pentru evitarea unei confuziuni mi-am spus că trebuie să separ idea de progres de idea de evoluție.

Evoluția este o neîntreruptă preschimbare a lucrurilor, care se săvârșește în mod mecanic, determinat numai cu concursul forțelor naturii și în virtutea legilor ei.

Învățații, care s'au ocupat și se ocupă de istoria pământului, au ajuns la încredințarea că într'un trecut foarte îndepărtat nu exista pe pământ absolut nici o vietate; nu existau decât corpurile cunoscute în chimia anorganică: metaloizi, metale, acizi, săruri și toate combinațiile rezultate din înrâuririle ce unele exercitau asupra celorlalte.

Din aceste combinațiuni și în condițiuni care, cu toate silințele oamenilor de știință, n'au putut până acum să fie reproduse, s'au născut primele viețuitoare. Unde? Când? Nu se știe; dar urmașii lor s'au răspândit pe pământ, și din diversitatea condițiilor în care au fost puse să trăiască și din obligația lor de a se adapta mediului în care trăiau, încet-încet, într'un răstimp de zeci și poate chiar sute de milioane de ani, a rezultat modul de a fi al tuturor genurilor, claselor, ordinelor, speciilor, familiilor și varietăților de plante și de animale, care viețuiesc pe pământ.

Da, așa trebuie să fie: enorma diversificare a viețuitoarelor este rezultatul resemnării cu care s'au supus poruncii de a se adapta mediului.

Toate aceste prefaceri întâmplare pe pământ s'au săvârșit în mod mecanic și inevitabil, fără să fie dorite de nimeni, și fără

ca nimeni, în afară de forțele naturii, să intervină pentru stânjenirea, reglementarea sau modificarea lor.

Până la apariția omului, toate viețuitoarele făceau ce fac și azi: săvârșeau, cum săvârșesc și azi, toate actele lor, ca într'un somn hipnotic, mânate de o putere ce parcă ar fi în afara lor. Prin foame, natura le silește să se hrănească, deci să continue de a trăi; prin amor, le constrânge să perpetueze speța. Neputându-se vedea trăind, nu-și pun întrebări asupra rostului existenței, nu cârtesc împotriva vieții, oricât de grele ar fi condițiile lor de trai, oricât de ticăloasă le-ar fi viața.

Dar iată că lunga, anevoioasa și migăloasa evoluție a vieții pe pământ a ajuns să producă omul, care, spre deosebire de celelalte viețuitoare, *se vede* trăind, e și actor și spectator al propriei sale vieți și în fața marilor dureri, a mizeriilor de tot felul, începe să facă bilanțul activului și pasivului vieții, începe să discute valoarea și legitimitatea existenței.

Negreșit, la această trezire, la această atitudine de *spectator* al propriei sale vieți, omul nu a ajuns dintr'odată. Mii de ani s'a mulțumit cu existența, supunându-se cu resemnare, asemenea celorlalte viețuitoare, poruncii de a se adapta mediului pentru a nu pieri.

Și azi trăesc pe globul pământesc și nu numai în regiunile depărtate de centrele de civilizație, ci chiar în țările cele mai înaintate, oameni netreziți încă, a căror viață nu se deosibește prea mult de a animalelor. Dar din momentul în care o parte din oameni s'au trezit din somnul în care erau cufundați, pe lângă forțele oarbe ale naturii, care au contribuit și contribuie la îndeplinirea preschimbărilor ce se petrec pe pământul nostru, a intervenit un nou factor de evoluție: voința conștientă a omului, care nu mai tolerează preschimbarea lucrurilor *la întâmplare* și care năzuiește să joace un rol din ce în ce mai însemnat de *creator*, colaborator al evoluției ce se va scurge de aci încolo pe acest pământ.

Așa dar, pe lângă preschimbările ce se petrec pe pământul nostru, în mod mecanic, fatal și fără a fi *dorite de nimeni*, numai în virtutea forțelor oarbe ale naturii, încep acum să se adauge preschimbările dorite și înfăptuite de omul conștient.

Această parte de evoluție pământească, dorită și înfăptuită de voința conștientă a omului este progresul.

Dar această definiție nu este completă. Dorințele oamenilor chiar conștienți sunt foarte diverse și adeseori diametral contradictorii. Definiția trebuie completată așa:

Progresul este partea evoluției pământești dorită și înfăptuită de voința conștientă a omului și care convine întregii omeniri.

Trebuesc deci căutate care sunt înfăptuirile voinței conștiente a omului, care convin omenirii.

Cred că nu mă înșel afirmând că sunt cele următoare:

1. Toți oamenii, și cei conștienți și cei inconștienți încă, doresc să nu sufere fizicește; toți oamenii sunt de acord că durerea fizică este un lucru de evitat.

Știu bine că durerea fizică este un sunet de alarmă, prin care organismul nostru ne vestește că într'însul se petrece ceva anormal, pe care trebuie să-l înlăturăm, precum știm că, în unele cazuri, neperceperea durerii este un fenomen îngrijitor. Dar aceste considerațiuni nu răstoarnă adevărul, că durerea fizică este o pată a existenței și că unanimitatea oamenilor nu vor s'o îndure.

Realizarea unui minus de durere fizică convine unanimității oamenilor și deci constituie un act de progres.

Cei care îl înfăptuiesc sunt medicii conștiincioși, născocitorii de anestezice, de seruri, de specifice, de mijloace noi de operații și de tratamente ale bolilor de tot felul — toți cei ce în spitale, în lagăre, în laboratorii, de multe ori cu riscul vieții lor, contribuie la alinarea durerilor. Cu drept cuvânt ziceau latinii: *divinum est opus sedare dolorem.*

Pe lângă durerile fizice sunt durerile morale pe care ni le pricnuiesc înfrângerile nemeritate, datorite hazardului, spulberarea iluziilor, ori pierderea ființelor dragi.

Pentru vindecarea acestor dureri, colaborează împreună cu timpul, marii gânditori, marii artiști, ale căror opere sau talente, prin interesul sau admirația ce ne stârnesc, ne sustrag atenția dela propriile noastre suferințe.

2. Orice om conștient își dă seama că egoismul e o sursă de mare nefericire. Egoismul, armură blestemată, care izolează suflet de suflet, vâl al Maiei, care ne împiedică de a vedea adevărul. Ce suntem noi toți și fiecare în parte? Bucăți alcătuite din aceleași substanțe, limitate în porțiunile de spațiu, pe care le ocupă timpurile noastre. Și din pricina acestei limitări în spațiu, ne urîm

ades unii pe alții, ne chinuim reciproc și ne întremăncăm. Ce tristă și ce tragică nebulie!

Veniți pe lumea aceasta fără voia noastră, incapabili, din pricina micșorării minții noastre față cu imensitatea universului, de a pătrunde intențiile puterii uriașe care a creat viața și de a găsi un sens vieții, singura atitudine și folositoare și înțeleaptă ce ar trebui să avem unii față de alții e compătimirea și ajutorarea reciprocă. Și totuși, orbiți de egoism, ne chinuim reciproc. Toate nelegiuirile, toate crimele ce se întâmplă în lumea reală, ca și toate urgiile din tragediile închipuite de mintea poeților, izvo-răsc din egoism.

E ucis Polonius — suferă, înnebunește și moare Ofelia, — suferă, înnebunește și moare Hamlet. Care este izvorul atâtor nenorociri? Actul egoist al lui Claudius de a fi ucis pe tatăl lui Hamlet, pentru a-i răpi tronul și soția. E ucis Casio, — e chinuită și ucisă Desdemona, — se chinuște și se sinucide Othelo. De unde izvo-răsc aceste nefericiri? Din egoismul lui Jago, care, neputând uita că l-a nesocotit Desdemona, sădește și ațăță în sufletul lui Othelo gelozia, altă formă de egoism. Nu există tragedie reală sau imagi-nată, nici măcar vreuna din tragediile clasice grecești, în care fata-litatea juca un rol atât de important, care să nu aibă la origine un act de egoism.

Din cea mai îndepărtată antichitate, primii oameni conștienți, întemeietorii de religie, și-au dat seama de necesitatea combaterii egoismului. Această preocupare a lor reiese din majoritatea nor-melor de viață ce prescriau semenilor lor; iar din toată opera de legiferare de pretutendeni, cea mai trainică și rodnică parte e aceea care urmărește și realizează limitarea egoismului.

Realizarea unui minus de egoism convine întregii omeniri și constituie deci un act de progres.

Au contribuit și contribuie la înfăptuirea ei întemeietorii de religii, legiuitorii înțelepți — toți cei care prin scrierile lor biciuesc egoismul sau ne îngrozesc arătându-ne urmările lui — toți cei care, înzestrați cu un prisos de simțire, înțeleg suferințele altora și, zu-grăvindu-ni-le, ne sădesc în suflet milă și compătimire — toți cei care în mod real, sincer și dezinteresat luptă pentru stingerea învrăjbirii dintre popoare; și nu e fără semnificare faptul că acel care a fost răstignit pe cruce, după ce a adus omenirii o doctrină

de înfrățire a tuturor, e socotit de cea mai înaintată parte a omenirii drept Fiul lui Dumnezeu.

3. Orice om conștient își dă seama că cunoașterea legilor naturii ne dă posibilitatea să stăpănim forțele ei uriașe și din dușmane și vătămătoare să le facem auxiliare ale noastre; orice om conștient își dă seama că la o cât mai deplină cunoaștere a legilor naturii putem ajunge cu atât mai repede, cu cât mai mulți oameni vor fi scoși din situația inferioară de a trăi ca animalele, cu cât mai multe minți vor colabora la descoperirea acelor legi și domesticirea forțelor naturii.

Formula: *a ști este a putea* exprimând un adevăr incontestabil, realizarea unui plus de putere de cunoaștere convine întregii omeniri și constituie un act de progres.

Au colaborat și colaborează pentru realizarea lui toți învățații, toți născocitorii de aparate care intensifică puterea simțurilor noastre sau completează lipsurile organismului nostru, — toți născocitorii de mijloace de radierea cunoștințelor pe tot globul pământesc; toți care înfruntând mari piedici și mari suferințe și riscându-și viața, explorează regiuni necunoscute ale pământului; toți cei care în laboratoare înguste, departe de farmecele vieții, prin experiențe migăloase și primejdioase caută să pătrundă tainele naturii și toți cei care și-au făcut din răspândirea învățământului un apostolat.

Și acum, dacă cele spuse până aci sunt adevărate, definiția progresului trebuie completată astfel:

Progresul este partea evoluției pământești, dorită și îndeplinită de voința conștientă a omului, prin care se realizează treptat un minus de durere, un minus de egoism și un plus de putere de cunoaștere.

* * *

De câteva ori până acum am admirat și am subliniat că toate schimbările petrecute pe pământul nostru până la ivirea omului conștient s'au îndeplinit în mod mecanic, fără a fi dorite de *nimeni*, numai în virtutea forțelor naturii, fără ca *nimeni* să intervină pentru stânenirea sau reglementarea lor.

Dar, pe măsură ce te adâncești în studierea evoluției vieții pământești și îți seama de ordinea în care s'au succedat viețuitoarele

pe alea principală a vieții, care duce dela primele viețuitoare până la om, începi să te îndoiești de valoarea acestei afirmări.

Și îndoiala izvorăște din constatarea că, mult înainte de ivirea omului conștient, evoluția vieții urmărea realizarea unui minus de egoism și unui plus de putere de cunoaștere în viețuitoare.

În adevăr, ce erau primele viețuitoare ivite pe pământ? Bucăți de materie, în care se petreceau reacțiuni fizice și chimice. Din mediul în care trăiau, inhibau elemente, pe care și le asimilau. Când individul atingea o anumită proporție, se detașa dintr'însul o parte, care forma un individ separat. Acesta era la început singurul mod de înmulțire al viețuitoarelor.

Mult mai târziu a venit amorul: ființe deosebite, care se caută, nu spre a se distruge, ci pentru a săvârși actul prin care se asigură continuitatea vieții.

A te preocupa de altcineva decât de tine însuți, a-l căuta în alt scop decât acela de a-l ucide și a-l mânca, e un început de învingere a egoismului, de vreme ce egoismul înseamnă tocmai lipsă de preocupare de altcineva decât de tine însuți. Dar atât nu era de ajuns, și iată că viețuitoarele ce vin mai târziu sunt obligate să-și cheltuiască o parte din activitatea lor, pentru căutarea unui loc, în care să-și depună ouăle, unui loc adăpostit și prielnic desvoltării larvelor ce vor ieși din acele ouă.

Nici atât nu era de ajuns, și iată că viețuitoarele ce vin mai târziu trebuie să îngrijească ele însăși de ouăle lor, să le ocrotească, să le clocească cu căldura trupului lor. Era încă prea puțin și iată că vin animale vivipare, înzestrate cu dragoste pentru puii lor, pentru îngrijirea cărora își cheltuesc o mare parte din activitatea lor, și pentru apărarea cărora își primejduesc propria lor viață. Și constatăm în același timp că, cu cât un animal e mai sus pe scara zoologică, cu atât puiul său e mai târziu de sine stătător, cu atât mama sa e nevoită să-l apere și să-l îngrijească mai multă vreme; iar puiul omului, ultima viețuitoare produsă de evoluția vieții, e cel mai neputincios dintre toți puii viețuitoarelor.

Ani de-a-rândul, părinții săi sunt obligați să-și sacrifice o parte din activitatea lor pentru a-i aduce o ocrotire și un sprijin, fără de care ar pieri. Așa încât, în desfășurarea vieții pământești până la ivirea omului conștient, amorul, dragostea părinților pentru urmași și întârzierea epocii de-sine-stării urmașului apar ca

manifestările unei intenții stăruitoare de a impune viețuitoarelor preocupări, care depășesc interesele lor individuale, ca un fel de gimnastică de altruism impusă lor pentru învingerea egoismului.

* * *

În evoluția viețuitoarelor, intențiunea realizării unui spor de putere de cunoaștere este și mai evident.

Viața pământescă a început cu strop de materie, în care nu se petreceau decât reacțiuni chimice, inhibări de părțile din mediul înconjurător, pentru a le asimila organismului. Nimic din realitatea lumii nu se răsfrângea în primele viețuitoare. Treptat-treptat se realizează minunea că, din jocul acelor operațiuni chimice, urmașii lor încep să poată culege din afara lor impresii. Probabil cele dintâi vor fi fost cele produse de variațiile de umiditate și de temperatură. Dar viața nu rămâne staționară, se ivesc viețuitoare prevăzute cu organe de perceperea unor impresii venite nu numai dela realitatea imediată, dar și dela distanță. Impresiile culese prin simțuri nu pier, rămân înscrise în organismul viețuitoarelor și produc în ele instinctul inconștient — subconștientul, arhiva impresiilor și experiențelor strămoșești, mai târziu memoria, arhiva impresiilor și experiențelor proprii și în sfârșit conștiința.

Deși instinctul era un mijloc destul de puternic pentru conservarea individului și a speciei, după cum o dovedește faptul că și azi continuă de a trăi mii de specii de viețuitoare, păstrându-și forma pe care au dobândit-o acum zeci și poate sute de mii de ani în urmă, totuși pe aleea principală a evoluției viețuitoarelor viața nu rămâne staționară și ceea ce deosebește pe cele venite mai în urmă de cele care le-au precedat e un plus de putere de cunoaștere, care sporește neconștient, dela o ființă care abia putea percepe variațiunile imediate de umiditate sau de temperatură, până la omul care se frământă să cunoască ce realitate se ascunde sub sclipirea stelelor, care plutesc la depărtări de milioane de ani de rază de lumină.

* * *

Intenția realizării unui minus de suferință nu apare în evoluția vieții; dimpotrivă perfecționarea simțurilor viețuitoarelor le făcea mai sensibile durerii. Dar oare era necesară urmărirea acestui

scop? Nu era evident că după ce se va fi realizat un minus de egoism și un plus de putere de cunoaștere, omul conștient se va sili și va reuși să realizeze și un minus de durere?

* * *

Constatarea acestei concordanțe între intențiile urmărite de natură înainte de ivirea omului și postulatele conștiinței lui impun minții reflecții aducătoare de o mare înseninare.

De existența conștiinței noastre nu ne putem îndoi. O simțim în noi. Cum s'a format? Treptat-treptat, de-a lungul veacurilor, din impresiile venite din afara noastră, culese și adunate prin simțuri de toți răștrămoșii noștri. Din ce elemente suntem alcătuiți noi și creerul nostru, au stabilit cercetările oamenilor de știință. Dar din aceleași elemente e alcătuit întreg universul. Cine a dovedit și cine poate dovedi că ele nu sunt capabile de a produce o conștiință decât când se grupează în forma unui creer omenesc? Cine și cum ar putea spulbera bănuiala că această conștiință a noastră s'a filtrat treptat în noi oamenii, prin simțurile tuturor viețuitoarelor care ne-au precedat, ca prin spărturile unui zăgaz, dintr'o conștiință care există în afară de noi și cu mult înainte de ivirea noastră?

Nu știu unde poate duce pe alții această bănuială. Pe mine știu unde m'a dus. M'a scos din labirintul întunecos în care rătăceam. Drumul străbătut de viață dela ivirea ei pe pământ îmi face evidentă nemulțumirea *cuiwa*, din afara mea, cu viața inconștientă și resemnată a animalelor și silințele *cuiwa* de a crea o ființă conștientă, care după ce va fi străbătut lungi perioade de brutalitate, de superstiții, de bigotism, de revoltă, de tăgăduiri și de agnosticism, să ridice în sfârșit ochii în sus și să zică: te înțeleg și îți mulțumesc că prin conștiința cu care m'ai înzestrat m'ai ridicat la rangul de colaborator al prefacerilor ce se vor urma pe pământul nostru. Ochii mei nu te văd, dar deslușit te vede mintea mea, nu numai din evoluția vieții dinaintea ivirii noastre pe pământ, dar și din grija cu care și azi, neconținut repari greșelile noastre.

E răstignit pe cruce Cel ce aducea omenirii o doctrină de înfrățire. Cărmuitorii vremii, în care s'a săvârșit acel negru păcat, îngăduesc săvârșirea lui. Tu ai făcut din compătimirea pentru

suferințele Lui nemeritate aripile cu care doctrina Lui a sburat în lume.

Pentru păstrarea avuțiilor și puterii dobândite, cârmuitori răi și egoiști întemeiază inchiiziția. Sute și mii de oameni nevinovați pier în chinuri, numai la auzul cărora ne cutremurăm. Tu te slujești de groaza și de revolta ce stârneau acele prigoniri și realizezi prin ele o și mai vie trezire a conștiinței.

Tu, cel ce întorci spre binele omenirii cele mai ticăloase rătăcirii ale conștiinței ei, imperfectă încă, ochii mei nu te pot vedea, dar mintea mea deslușit te vede! Și pentru că mi-ai desvăluit și care sunt prefacerile folositoare semenilor în mijlocul cărora trăesc, mă voi sili în restul de viață ce-mi rămâne de trăit și în marginile puterilor mele, să lucrez pentru realizarea unui minus de durere, unui minus de egoism și unui plus de putere de cunoaștere.

Știu de aci încolo și ce trebuie să acord semenilor mei: tuturor compătimire; iar stimă și respect numai celor care și în măsura în care contribuie la realizarea unui minus de durere, unui minus de egoism sau unui plus de putere de cunoaștere.

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

ACUM 35 DE ANI

III

INCEPUTUL DURERILOR

28 *Februarie (Duminică) 1899.* — Scumpă Domnișoară Antoino, iată câteva zile de când mă frământ și mă chinuesc cu fel de fel de gânduri și de întrebări. E întâia oară, în viața mea, când cunosc tristețea și neastâmpărul fără să mi se fi întâmplat nimic precis și fără să fie în casa mea și în jurul meu nici o nevoie și nici o bătaie... Odăița mea nu mă mai încap. Veșnic sar la fereastră și caut cu ochii spre Calea Griviței, doar-doar mi-o răsări silueta pe care știu s'o deosebesc dintr'o mie de siluete. Plimbarea mea la Șosea e jalnică și de prisos... Știu bine că nu voi zări în fundul aleelor icoana stăpână pe gândurile mele. Traiul cu ai mei, masa dela amiază și de seara, întâlnirile și convorbirile zilnice, cu mama și cu soră-mea, . . . au ajuns searbăde, apăsate de nu știu ce urât, pe care evident că eu îl răspândesc, și zorite să se desfacă și să înceteze. Fug de ai mei! Trec în cămăruța mea, privesc portretele familiare, caut printre cărți, răscolesc sertarele, arunc după sobă o pagină începută nu știu când — și alerg la fereastră, să văd dacă nu cumva silueta unică va apărea miraculoasă și dătătoare de viață, în dezordinea și în veștejirea întregii lumi, din mine și din afara mea.

De câte ori sar la fereastră în fiecare zi... Cine ar putea să numere?... Pare că sunt o biată pasăre închisă în colivie și care se izbește neconținut de peretele de sârmă, țesut între ea și sorigințile luminoase ale ferestrei!

Scumpă Domnișoară Antonino, sunt resignat, primesc robia și ticăloșia mea, dar mi-e sete de lămurire... Lasă-mă să beau și să-mi răcoresc sufletul! Dă-mi voie să-ți cer explicațiile pe care le doresc cu foc, dela revenirea d-tale.

Ce s'a întâmplat, D-ră Antonino? S'a petrecut vre-un dezastru în capul meu și nu mai înțeleg nimic din preajma mea și nu te mai înțeleg nici pe d-ta, sau, dimpotrivă, d-ta ești pentru mine, ai ajuns, pentru mine, cu totul alta, de când ai revenit dela Mânăstirea Varaticu?.. Imi bat capul, mă năucesc cu cercetări și cu întrebări și nu ajung la nici un rezultat... Cu ce te-am supărat? Ce jignire ți-am adus fără să-mi dau seama? Am fost prea familiar, sau necuviincios, când ți-am dat caietul de note? Am avut aerul că mă aștept din parte-ți la cine știe ce mulțumiri ori recunoștință, pentru câteva lecții rezumate?... Nu cred, nu-mi aduc aminte să fi fost atât de nătărău!..

Atunci, încotro să mai alerg cu gândul și cu bănuiala, scumpă D-ră Antonino? Cu ce ți-am greșit? De ce nu mai ești cu mine, cum erai mai 'nainte de vacanță?.. Poate că am făcut rău că ți-am scris la Varaticu?.. Dă-mi voie să-ți aduc aminte că mi-ai dat o mică autorizație scrisă... E adevărat că era numai pentru cărți poștale... Fost-au citite scrisorile mele de Maica Antonina? A ieșit de aici pentru d-ta vre-un necaz, și pentru mine vre-o prohibiție?..

Lămurește-mă, D-ră Antonino! Pentru ce atâta răceală în atitudinea d-tale de azi? Pentru ce m'ai contrazis cu atâta ironie în discuția pe care am avut-o asupra articolului lui Vaschide?.. Sunt gata să-ți jertfesc suficiența, îndrăzneala cu care am judecat optimismul și aprecierile din articol. Sunt unele nume din literatură noastră, la care d-ta se pare că ții mai mult decât mine. Așa să fie! Se prea poate ca eu să mă înșel și d-ta să ai dreptate. Dar e acesta un cuvânt, să schimbăm această fragedă prietenie care crește între noi de la începutul anului universitar? Fiindcă nu pot să-mi închipuesc cu ce altceva am meritat răceala d-tale, din ultimele noastre întâlniri, rămân la presupunerea că te-am indispus cu opoziția în care stau față de articolul lui Vaschide. Te rog ascultă-mi desvinovățirea.

Fac parte din legiunea celor ultim sosiți, prin urmare din legiunea impacienților și a turbulenților. Iți acord că poate stima

d-tale pentru unele nume literare de azi să fie mai întemeiată decât tăgăda mea și a celor ce își așteaptă ca și mine loc la masa literaturii românești. . . Dar, te rog, fii înțelegătoare și indulgentă! Așa este, așa a fost de când lumea! În artă și în literatură mai cu seamă, cei tineri pornesc la asaltul pozițiilor ținute de cei bătrâni cu niște cugete și cu niște zbierete de musulmani care ar asedia o cetate apărată de ghiauri. . . Adu-ți aminte de marea năvală literară a romanticilor francezi împotriva clasicilor, tot francezi. Adu-ți aminte de canonada (încă vibrătoare sub cerurile romanului francez) susținută de naturaliști împotriva romanticilor și a clasicilor în același timp. . .

Deci, dragă D-ră Antonino, este o boală de familie, este un fenomen cunoscut și inevitabil. . . Ce pot să fac! Sunt iremediabil încredințat că într'o zi pe care vom trăi-o, Badea Jiu, Silviu Bujoreanu, Lara Teobald. . . vor lăsa cu mult pe urmă și vor face uitați pe mulți dintre veselii participanți români, dela balul nemascat al lui Vaschide.

Mă socotesc oare și eu tovarăș drept, cu acești buni prieteni, la soarta și la slava lor cea viitoare? Îți răspund fără șovăială: Cred puternic în constelația noastră și văd venind zilele biruinții noastre colective. În momentul de față, eu unul sunt mai încredințat decât ei toți despre celebritatea care ne așteaptă! De ce așa? Fiindcă sufletul meu este azi mai plin și mai înflorit decât sufletele lor. Fiindcă eu azi mă simt multiplicat și înălțat sufletește mai mult decât sunt ei până acum (dar cum ar putea să fie și ei mâine-poimâine. . .). Scumpă D-ră Antonino, eu trăesc zile excepționale. Tot ceea ce știam și credeam despre mine și despre amicii mei, mai 'nainte ca să ne cunoaștem, d-ta și eu, astăzi, știu și cred cu o intensitate care începe cu fericirea și isprăvește cu timiditatea. . . Fiindcă uneori mă tem de toate câte pot să întrevăd, să plănuiesc și să întreprind. . . de când am ajuns să notez, surprins și fermecat, că există în viața mea!

Cum să nu cred eu în puterea și în mulțimea operelor mele literare viitoare, când d-ta treci, în fiecare dimineată, ca zeița florilor și a belșugului, pe lângă răzoarele din grădina mea? Cum să mai păstrez vre-o nesiguranță asupra liniilor și înfățișării templului literaturii mele, când d-ta mi-l desenezi în auroră și tranșafiri, cu o precizie și cu o evidență care mă fac fanatic? . . .

Scumpă D-ră Antonino, dacă rezerva d-tale de acum pornește din discuțiunea noastră asupra literaturii românești, apoi să crezi că prea marea încredere care te-o fi jignit vine — fără să știi și fără să vrei — din faptul întâlnirii mele cu d-ta!

Miră-te și d-ta, după cum și eu mă mir, dar lucrul este așa. Cu toată dezorientarea și cu toată tristețea mea de azi, vreau să rămân clar în scrisoarea aceasta. Am ghicit ori n'am ghicit pricina schimbării d-tale față de mine? M'ai judecat defavorabil și mă lași să-mi dau singur seama cât am fost de încrezut și de nesuferit.

Plec fruntea și aștept. Dacă asta e pricina, d-ta singură vei ajunge cu vremea să vezi lucrurile într'altfel și să înțelegi că imberbul iconoclast de azi avea dreptate să nu creadă și să asvârle multe din icoanele, cu barbă și fără barbă, din actualul iconostas literar românesc. Ajuns aici, mă opresc și mă întreb: Dacă toate acestea ar fi de prisos și explicația atitudinii d-tale este alta?

Domnișoară Antonino, ori care ar fi ea: o aștept. Nu mă lăsa în această chinuitoare neclaritate! Spune-mi să înțeleg: De ce drăgălașa mea colegă de astă-iarnă, acum, când vine primăvara, e atât de rece cu mine și de prevestitoare de vreme rea?

Admit de mai 'nainte că trebuie să-ți fi greșit cu ceva. Dacă nu te-am supărat cu îndrăselile și cu tupeul meu de june candidat la gloria literară, te-am supărat de sigur cu altceva. Cu ce, D-ră Antonino?

Mi-ești datoare o sinceră, o categorică destăinuire!... Aștept din parte-ți un gest, un semn, un cuvânt șoptit ori scris. Dacă socotești că o plimbare la șosea, sau o întâlnire la gară nu mai sunt convenabile, te rog destăinuește-mi în scris cu ce am meritat degradarea mea din buna d-tale luare aminte.

Aci, pe această ultimă pagină a scrisorii mele, îmi cad în cap, ca din pod, o mulțime de grinzi și de bănuieli... M'a calomniat cineva? A apărut vre-un intrigant în preajma d-tale? Te-ai întâlnit și-ai mai vorbit ceva cu acea doamnă, rudă cu frate-meu, soția funcționarului dela Culte?

Orice s'ar fi întâmplat, scumpă D-ră Antonino, fii colega mea cea ideală, fii aleasa visurilor mele de claritate platonice! Chia-mă-mă, ceartă-mă, dar luminează-mă și eliberează-mă din lanțurile incertitudinii!

Gândește-te la tortura mea! Intre masa pe care îți scriu aceste pagini și masa la care d-ta cetești ori poate scrii, în acest moment, nu sunt cred eu nici două sute de metri. . . Și mie mi-este interzis să trec pe sub fereastra d-tale, să stau și să aștept pe trotuarul din față, sau să pășesc pragul căminului care te adăpostește!

Îți voi strecura această scrisoare, cum voi putea, la ora întâi, sau la ora a doua, sau când vom ieși din Universitate. . . Sunt mulțumit să-mi răspunzi numai două vorbe, dar mai curând, scumpă D-ră Antonino!

IV

TABLOUL LUI ENRIC SIEMIRADZKI

Martți, 9 Martie 1899. — Iar s'a înnorat, scumpă D-ră Antonino. . . A fost pentru mine o zi de soare și de primăvară, deunăzi când mi-ai spus: « Cel ce rabdă până la urmă, acela se va mântui. . . », și apoi această corabie de azur, cu catarge de palmieri, s'a pierdut și s'a amestecat în nori și în furtună. . . Unde să te mai caut?.. Colegii noștri au declarat greva generală. . . Sunt unii dintre ei care păzesc la colțurile Universității și opresc pe cei ce ar vrea să intre înăuntru. . . Asta îmi mai trebuia! Legea generalului Berindei și greva studențească generală!.. Mi-a spus un coleg că niște mediciniști au apărut la litere și au găsit în sală câteva fete.

— Domnișoarelor, ce fel de colege sunteți?.. Unde este solidaritatea noastră studențească?..

Și biete fete au părăsit sala de cursuri, ca semn de protestare împotriva legii generalului Berindei!.. Fetele protestând împotriva unei legi de recrutare care privește pe băieți, sau mai bine zis exclusiv pe colegii noștri mediciniști!.. Nu cumva erai și d-ta printre aceste fete?..

Spune, D-ră Antonino, ce să facem? Unde să ne regăsim? Cum să-ți mai strecur scrisoarea aceasta?.. M'am întâlnit aseară cu Elvira Iatropol. Am schimbat cu ea câteva vorbe fără însemnătate, dar mi s'a părut că mă observă cu niște ochi ciudați. Cum mai stai cu această fantastică creatură?

N'am înțeles prea mult din cuvântul d-tale cu «răbdarea până la sfârșit»... Nu este prima oară când îmi spui atari cuvinte bisericești care mă surprind și mă descumpenesc... D-ta ai o înțelepciune aparte, un fel de farmacie biblică, bogată în rețete și în leacuri... Oricum, mi-e inima mai ușoară... Am priceput mult mai bine primul d-tale cuvânt, după lectura scrisorii mele... Așa dar nu e vorba de nici o supărare și de nici o contestație în privința... biruințelor mele literare de peste un deceniu!

Aceste asigurări din parte-ți mă adună acasă, mă fac mai concentrat și poate mai pătrunzător... Atunci de ce este vorba, scumpă D-ră Antonino?... Nu ești supărată pe mine... Bun. Sunt fericit s'o știu. Dar ești rezervată, protocolară, enigmatică... Parcă altfel a început prietenia noastră!

Îți spun însă drept: parcă sunt ceva mai puțin prost și mai puțin opac astăzi decât acum o săptămână. Dar nu mă lăsa de capul meu, scumpă D-ră Antonino! Dacă nu-mi vei spune totul pe șleau, să știi că iar dau în gropi. Trebuie să fii, încă odată, caritabilă cu mine. Să-mi acorzi o întâlnire, să-mi scrii o scrisoare întreagă, să-mi faci o lecție ca la clasele primare.

* * *

Îți continuu scrisoarea aceasta azi 11 Martie, Joi, dis-de-dimineață (e deabia ora cinci) și când d-ta desigur că nu te-ai deșteptat.

Scumpă D-ră Antonino, am văzut ieri, la Ateneu, un tablou extraordinar!.. Nu știu dacă ai auzit de el. Este opera pictorului polon Enric Siemiradzki și titlul lui este: *Dircee creștină în cercul lui Neron*. De văzut cred că nu l-ai văzut până acum. Mi-a făcut o scormonitoare impresiune!.. Il văd mereu înaintea ochilor. Astăzi noapte s'a desfoiat, peste somnul meu, în petale de flacără, și m'am zbuțuiat și m'am învăluit în el, până acum, spre ziuă... Trebuie să mergem și să-l privim împreună!

Nădăjduind că te voi vedea astăzi, după amiază, la Biblioteca Fundațiunii Carol, sau mâine de dimineață la Biblioteca Academiei, nu pot să fac altceva decât să mă încerc să-ți descriu splendidă viziune picturală care mă obsedează

Mai întâi... trebuie să-ți aduc aminte un basm din Mitologia greacă... Dirceia, fiica Soarelui, se căsătorește cu Lycus, regele

Tebei, care gonise de curând pe întâia lui nevestă, numită Antiopa. Dirceia, băgând de seamă că Antiopa este însărcinată și crezând că Lycus n'a întrerupt legăturile lui cu ea, poruncește să arunce în închisoare pe fosta regină. Însă Dirceia este pedepsită pentru purtarea ei cea nemiloasă. Amphion și Zethus, feciorii Antiopei, pun mâna pe Dirceia, o leagă de coarnele și de spinarea unui taur sălbatic și-i dau drumul în pustie... Aceasta este legenda Dirceii mitologice.

Despre Neron, n'ai uitat că a împărățit imensul stat roman între anii 54 și 68 d. Chr. A fost unul dintre cei mai smintiți, mai destrăbălați și mai sângeroși cezari care au stat în scaunul imperial din Roma (ca să distingem, spre a evita orice gelozie, pe cezarii bizantini). Neron era o speță de degenerat crud și diabolic. Între multele feluri de nebunii care treceau prin capul său cu diademă era și nebunia — vai! constantă — să se creadă artist și să facă pe artistul. Ții minte că se credea poet mare, muzicant neîntrecut (flautist mi se pare), dănțuitor fără pereche... și era grozav de lacom de admirația și de aplauzele poporului. Mai ții minte că Neron a coborât demnitatea imperială, râvnind locul histrionilor, și s'a arătat, în rând cu ei, în circ și pe scenă.

Dansator, flautist, poet declamându-și versurile... — de toate era Neron! El voia să fie aplaudat. Și mulțimea lingușitoare era încântată, era transportată să privească fantaziile adeseori sângeroase (cum vei vedea imediat) ale acestui stăpân nebun, poet și sanguinar.

În sfârșit, știi probabil mai bine decât mine că Neron a fost unul dintre cei dintâi și cei mai aprigi prigonitori ai creștinilor. (Sfinții Petru și Pavel au fost martirizați în vremea prigoanei lui). Dar Neron nu omora, fie pe creștini, fie pe necreștini, așa în chip simplu și sumar... El voia ca victimele lui să moară cu dichis. El voia ca înfiorătoarele și diabolicele lui combinații asazine să respire parfumul frumosului și al artei!.. Neron voia să omoare după reguli estetice.

Care este istoricul roman care ne vorbește de festivitățile lui Neron, date, noaptea, în grădinile imperiale și iluminate cu torțe umane?... Victimele împăratului erau tăvălite în smoală și în paie tocate și apoi legate sus în copaci ca să lumineze ca niște torțe!... Aceste torțe vii au fost primii creștini. Și tot creștinii au avut

onorurile cercului lui Neron. În acest cerc au murit mii de martiri, pradă fiarelor sălbatice și gladiatorilor.

Dar se vede că Neron s'a plictisit cu asemenea reprezentații, mereu la fel, de atâtea ori. El ar vrea un spectacol nou, zguduitor și rafinat. Printre creștinii care își așteaptă moartea este o tânără femeie de o rară frumusețe, poate cea mai frumoasă femeie din Roma... Neron imaginează reconstituirea legendei cu Dircea, legată de coarnele taurului. Frumoasa creștină va fi Dircea!..

Și acum încep descrierea tabloului. Are niște dimensiuni neobișnuite. Poate este cel mai mare tablou pe care l-am văzut până acum. Dircea creștină a fost legată de coarnele și de spinarea unui taur negru, sălbatec, iar asupra taurului a fost asmuțit un toreador... Tabloul se deschide pe impunătoarea vedere a cercului imperial. Pe primul plan al tabloului, stau doborâți și morți, taurul purtând în coaste o lance frântă și martira creștină, alunecând devală de pe spinarea lui.

Dar ce s'a întâmplat? Cezarul — Nero Achenobarbus!.. — care a privit spectacolul din înălțimea lojei imperiale, încântat de spectacol și de înfiorătoarea maestate a morții martirei, a ordonat să i se aducă lectica și să fie transportat cu lectica, în arena cercului. Vrea să-și ofere de aproape și în detaliu sublima înfățișare a Dirceii creștine, moarte pe taur. Și iată-l pe Cezar, înfășurat într'o superbă togă violetă, muiată în fir, considerând cu o indefinibilă expresiune de figură pe aceea care murise pentru adevărarea învierii lui Iisus Christos și pentru credința în promisiunile Evangheliei. Nero Achenobarbus își ține la piept, cu o mână, faldurile togei, într'o poziție de comedian și de împărat, care se simte sub privirile întregii Rome. Pe fruntea lui se înnoadă într'un smaragd o cunună de aur — cununa imperială!

Figura lui e încruntată, satisfăcută și trufașă. În juru-i stau curtezanii care au descins cu el, în arena cercului. Mai înapoia Cezarului stă un tânăr de o rară frumusețe, între doi lictori (cu securile lor înfipte în mănunchiuri de vergi). Acest tânăr poartă pe o stofă scumpă lira Cezarului!.. Sub galeriile cercului se văd patru negri, împlateșați în discuri de aur. Ei duc lectica împărătească: un juvaer cu coviltir de aur și cu un fel de creastă mediană de aur filigranat. Se mai văd niște oameni înarmați cu furci și cu sulite — bestiarii arenei — și doi purtători de surle, alături

de toreadorul învingător, care stă rezimat cu spatele de zidul de piatră al circului. Deasupra acestui zid, galeriile circului gem de mulțimea spectatorilor.

Se vede loja imperială, un fel de cuib de marmură, umbrat de un baldachin de purpură și revărsând covoare peste margini. În lojă e împărăteasa: celebra Poppea Sabina, concubina, ori măcar a doua soție a lui Neron. La stânga se văd lojile patricianilor romani. În fund de tot se zărește masa indistinctă a vulgului din Roma — popor degenerat, moleșit, ahtiat de priveliști sângeroase.

Și în primul plan al tabloului, sublima martiră, dărâmată pe taurul mort!.. E goală pe trei sferturi. Măinile și picioarele îi sunt tăiate la încheieturi de strânsura funiilor cu care a fost și e legată. O mână îi stă încă prinsă în nod, de un corn al taurului. Picioarele îi sunt ținute în funie, pe flancul animalului mort. Trupul îi alunecă devală în cutele unei pânze albe. O mână îi zace în nisipul din arenă și e strânsă într'o brățară de funii rupte și de sânge. Pieptul îi e gol. Părul ei — frumosul ei păr blond! — e revărsat dela coarnele taurului, pe care se înnoadă, până jos, până sub umerii ei, până în nisipul mânjit cu sânge.

Sânge e pretutindeni. Taurul a murit înecat în sânge; nările și gura îi sunt însângerate. Dirceia creștină e divină în moartea ei! De aceeași părere este și privirea sumbră dar satisfăcută a Ceza-ului.

Ah! D-ră Antonino, ce priveliște! Ochii ei sunt stinși; gura ei este puțin întredeschisă... De sigur că numele Mântuitorului a expirat pe buzele ei! Frumusețea acestei morți îți răsuțește inima... Dar pictorul a menajat mult simțirea privitorilor și trupul martirei creștine... Fără îndoială că la căderea taurului, acest frumos trup era plin tot, de sânge. Pictorul a fost milos. Pictorul a cruțat nuditatea eroinei creștine: numai brățări de sânge la mâini și la picioare, încolo carnea e neatinsă... Pe sub trupul cel gol al martirei, peste cutele pânzei celei albe în care zace, stau rupte și împrăștiate ghirlande de micșunele și de trandafiri...

Cruzimea rafinată a călăilor a legat în ghirlande de flori pe sublima copilă. Și acum iată că pe toată arena circului, printre pete largi de sânge, agonizează trandafiri și micșunele!

Un ultim detaliu: Printre bestiarii care privesc de departe spectacolul la care privește Cezarul cu suita lui, e un barbar bătrân, cu barba albă, care-și ține mâna la gură, ca țăranii noștri în unele ceasuri de durere sau de reculegere. Figura lui exprimă o tristețe nesfârșită... Poate că acest sărman bestiar e un creștin, sau — cine știe — poate că sublimitatea martiriului la care a asistat i-a deschis cerurile credinței!

* * *

Scumpă D-ră Antonino, acest tablou al lui Enric Siemiradzki începe să fie un eveniment în viața mea. Am fost la Ateneu a doua oară și am petrecut încă un ceas în fața *Dirceii Creștine*... Opera pictorului polon prinde să se sălășluiască aproape de fântâna întâilor mele preocupări de azi. Mă robește umanitatea acestui tablou!.. Mă obsedează eroismul celor ce mărturisiră odinioară credința lor creștină!

Gândurile mele, toate, fierberea și năvala clipelor mele sufletești trec prin această rechemare picturală ca printr'o albie de nisip aurifer... Simt că unda cugetării mele este încărcată de înțelesul marilor evenimente petrecute acum aproape două mii de ani.

Acest tablou binefăcător mă ajută să înțeleg ceea ce încă nu înțelegeam, nu mai departe decât eri. Il văd sufletește prefăcându-se într'un templu luminat de sus, cu o lumină negrăită și suprapământescă. D-ră Antonino, eroina din cirul lui Neron — sublima copilă legată cu funii de coarnele taurului — mă desleagă pe mine din lațul nedomiririi și al confuziunii

Mai 'nainte ca să aud din gura d-tale acele lămuriri pe care ți le ceream cu atâta insistență, lasă-mă să mă examinez pe mine însumi și situația mea — a doua oară... Incep să înțeleg!.. Pare că se luminează de ziuă!

D-ră Antonino, un sentiment elementar și de nestăvilit trăește azi în mine, la umbra numelui, a făpturii și a mișcărilor d-tale... Culeg, cu nespus interes, cu dulce durere, cuvintele, privirile, pașii și tot ceea ce privește existența d-tale... Este o boală cunoscută, descrisă larg de poeți și de psihologi, dar este mai fericită și mai prețioasă decât o mie de ani de sănătate nesimțitoare. Mi-este plină inima de d-ta. Te văd în închipuirea mea numai

pe d-ta. Imi trebuiești în fiecare clipă, îți scriu, te aștept, plănuiesc numai revederi și întâlniri și trăesc din farmecul amintirilor ultimei noastre convorbiri.

Iată însă că marea viziune a pictorului polon adâncește și clarifică starea mea sufletească... Lunga d-tale vacanță la Mănăstirea Varaticu a fost pentru mine începutul învățaturii. *Dirceia Creștină* însemnează continuarea, într'o clasă superioară. D-ră Antonino, d-ta ești creștină, crescută și disciplinată într'o mănăstire de călugărițe!.. D-ta ești strănepoata și moștenitoarea Dircecelor Creștine! D-ta ești fiica mărturisirii creștine și eleva catehismului!..

Ce sunt eu, pe lângă d-ta?.. Un creștin cu numele, odrasla unei familii cu adevărat legată Bisericii și obștiei creștine, dar și ai mei și eu: creștini de suprafață și pur tradiționali. Ce sunt eu, sufletește, în comparație cu ordinea, cu seriozitatea și cu perseverența d-tale creștină?.. Mă cercetez pe mine însumi, mă ascult și mă judec. Dacă las la o parte convingerile, impaciențele și pretențiile mele de scriitor... (recunoscut peste două decenii), trebuie să mărturisesc că nu mai rămâne, în sufletul meu, decât un maidan intelectual, plin de resturi, de cutii goale și de măturătură filosofică... M'am apropiat de creștinism și de scriitorii creștini, ca literat și ca pescuitor de mărgăritare, nu ca un suflet îngrijorat care își caută mântuirea. Da, da... Imi recunosc situația. M'am apropiat de Fénelon, de Verlaine, de Huysmans, de Dostoievski... exact ca Nero Achenobarbus de frumoasa martiră moartă pe taur! M'a chemat și m'a atras această frumusețe nouă, severă și turburătoare pe care o respiră arta și inima, vasale lui Iisus Christos.

Dar sunt eu cu adevărat creștin?... Probabil că tot atât, cât cel mai incapabil începător al catehismului!

Și atunci, D-ră Antonino, se revarsă de ziuă înaintea ochilor mei de locuitor al cavernelor... Rezerva și schimbarea atitudinii d-tale față de mine încep să aibă un înțeles... Ai simțit în mine pe nenorocitul om al vremii noastre, crescut în anarhie și în sensualism. Ți-ai dat seama că la poarta conștiinței mele veghează numai fantome estetice, și nici un principiu sever și nici o frică de Dumnezeu. Ai descoperit, din ultima noastră convorbire mai lungă, că sunt un cuget părăginit, fără cultură morală, fără ziduri împrejmuitoare, năpădit de bălăriile veacului și străbătut, în

desordine, de acești trandafiri sălbatici ai aspirațiilor și ai țepoșeniei mele literare.

Așa sunt, scumpă D-ră Antonino!. . . Incet și cu greutate, am pornit pe drumul înțelegerii de mine însumi, de când ne-am cunoscut. Am mers înainte, ajutat de această dureroasă și dulce putere pe care o reversși astăzi în mine. . . In zilele sărbătorilor creștine dela începutul anului, privindu-te și urmărindu-te cu inima în atmosfera sacră a mănăstirii, am căutat să urc spre d-ta, cercetând bisericile din jurul meu, lăsându-mă îmbiat și înduplecat de graiul cântărilor liturgice și de mireasma cădelnițelor de argint. . . Și acum iată-mă pus față în față și constrâns de vraja lui Enric Siemiradzki, să privesc și să asimilez această sgudivitoare lecție de eroism creștin!

A murit pentru Acela pe care îl știi și îl iubești mult mai mult decât mine! A murit pentru reconfirmarea turburătoarei lui învieri de a treia zi! O, sublima apologetă! a dovedit cu mai multă elocință decât toți apologeții creștini că mai sus decât toate splendorile pământești, împărătești și artistice se ridică în slavă și împărătesc: dragostea și jertfa!

Vino, D-ră Antonino, și ia în școala d-tale pe uimitul ucenic care încep să fiu! Du-mă mai departe, pe această divină cale, inaugurată în zilele lui Neron, printre pete largi de sânge și trandafiri zdrobiți! Vino să privim împreună — de pe această culme pe care o alcătuesc, în ideală întâlnire, suișul credinței cu versantul artei — perspectivele eterate ale uneia și treptele încântătoare ale celeilalte. . . Dar mai presus de toate, vino de mă învață, în fața *Dirceii Creștine*, cum să încătușez simțirea mea înfumurată și păgână în ghirlandele martiriului ei!

V

CUM AJUNGE DORU FILIPACHE IARĂȘI PE PĂMÂNT

Intr'o dimineață — peste câteva zile — Silviu Bujoreanu veni și sună la ușa familiei Filipache. Doru era gata să pornească în oraș. Nu-l mai văzuse pe Silviu de pe la începutul lui Martie. . . Ii ieși înainte amical și bucuros de mosafiri, ca totdeauna. . . Avea să cumpere din târg ceva, din porunca d-nei Filipache, dar putea să întârzie o jumătate de oră.

Silviu se arată îmbrăcat ca de ceremonie și cu un aer de sărbătorească gravitate. Ochii lui Doru se opriră asupra butonierei poetului. O cocardă tricoloră, desfoiată ca o crisantenă, se ascundea în jurul unui crep de doliu. Doru rămase cu brațele întinse și vocea i se stinse în gât... Apoi, după o clipă, întrebă, peste măsură de mirat:

— Ce va să zică aerul ăsta și semnele astea, Silviu?

Poetul apucă mâna rămasă în aer și o strânse asigurător și falnic:

— Evenimente mari, dar evenimente triste, Filipache... Nimic personal, totul obștesc și național.

Filipache prinse inimă și-l pofti pe Silviu în odaia lui, cu ferestre deschise și cu aerul premenit. Inchise ferestrele și șezură amândoi față în față, cu biroul între ei.

— Dacă iei o dulceață, mai iau și eu încă una.

— Nu strică, în aceste zile de amărăciune națională.

Filipache vorbi cu cineva, care trecea prin săliță și, apoi, către Silviu:

— Dragul meu, ce nenorocire amenință constituția sau nația română?..

— Mă așteptam la această ignoranță!.. Ești firesc cu desăvârșire... Se vede bine că nu te prefaci.

— Silviu, spune-mi de ce e vorba.

Poetul ezită o clipă. Cum să-l ia pe acest evadat din lume și din actualitate? Cu dojana pe care o merita el sau cu solemnitatea pe care o merită cauza?... Se înțepeni în fotoliu și vorbi ca un preot al neamului:

— Filipache, suntem obișnuiți să iertăm mult poezilor, dar nu în împrejurări și într'o materie ca aceasta de azi... Mă vezi ceremonios și simbolic... Amice, trăim zile de redresare națională, după câțiva ani de picoteală și de umilințe... Țara întreagă e în picioare... S'a dovedit, în parlamentul român, în parlamentul maghiar, în întrunirile cetățenești dela Dacia, în publicații speciale și în ziare că primul ministru al țării este un Iuda redivivus... Opoziția a făcut la Cameră o declarație categorică și răsunătoare.

Filipache, complet reasigurat și deprins cu solemnizările și cu pontificările lui Silviu, voi să-i taie drumul:

— Dragă Silviu, am auzit și eu de toate acestea... Gâlceava mi se pare că a început cel puțin de astă toamnă... Dar ce vrei

tu să scoți dela mine, odată ce eu nici nu pot să verific faptele puse înainte, nici n'am competență, nici n'am nici un fel de tragere de inimă pentru asemenea subiecte.

— Dorule, incompetența și inaptitudinile tale astăzi sunt obligate, măcar excepțional, să se îmbrace în destoinicie și în capacitate.

— Bine, Silviu, să vedem... Vrei să desființezi autoritatea cuvântului bătrânesc că de unde nu este nici Dumnezeu nu poate să ia... Spune-mi ce pot să fac pentru tine?

— Nu pentru mine, Dorule... Pentru sângerânda noastră demnitate națională!

— Așa să fie cum rectifici tu... Ce pot să fac eu pentru această nobilă rănită?

— Să vii astăzi cu mine la Liga Culturală, unde este adunat Comitetul Național Studențesc și de acolo, cu toți colegii care se vor aduna, să mergem la marele meeting studențesc și cetățenesc convocat astăzi în sala Dacia.

Filipache se uită la camaradul său cu nădejdea că-i va face concesiunea unui zâmbet sau că va modifica totul, printr'o glumă aruncată în ultimul moment... Dar poetul rămase serios și stăruitor. Doru avu o stranie impresie de ceva venit de aiurea și impus atitudinii și demersului acestui vechi prieten... Bujoreanu începe să prindă mușchi, ca un copac care îmbătrânește... Din capul cui mă chiamă el, la Liga Culturală și la meetingul dela Dacia?..

— Invitația ta mă miră strașnic... Se potrivește cu firea și cu convingerile mele, așa precum mi le cunoști?... Dar nu se potrivește nici cu tine, cel de până mai deunăzi!

— Amice, dacă evoluția și progresul nu sunt prea compromise în ochii tăi, dă-mi voie să-ți spun că, la vârsta noastră, încep învățăminte și experiențe pe care nu poți nici să le prevezi, nici să le disprețuești.

— Silviu, *sustine et abstine*... Dacă dau năvală peste tine, bravează-le și rămâi neclintit. Dacă te lingușesc și te chiamă cu grai de sirene, astupă-ți urechile.

Poetul avu un fior de nerăbdare și de contrariedade.

— Ne cunoaștem mai de mult... Suntem temperamente diferite... Nu mă confunda cu Boruzescu.

Filipache simți că Silviu se închide și se înnăsprește.

— Ascultă Silviu... La Boruzescu ai fost? I-ai propus și lui ce mi-ai propus mie?.. Iată, fără supărare, să recurgem la opiniunea lui...

— Dacă Boruzescu este de părere să mergem, mergi și tu?..

— Da și iar da!.. Cum o zice el, așa să facem!..

— Atunci, să nu mai pierdem nici un minut... Haidem drept la Boruzescu... și dela el la Liga Culturală, fiindcă Liga și Boruzescu sunt pe aceeași linie dreaptă, la răsărit și la apus de Capșa...

Cei doi prieteni ieșiră în stradă. Tramvaiul Gara—Teatru se apropia... Doru își simți picioarele de fontă și un freamăt la inimă... N'ar vrea să iasă cu Bujoreanu, în văzul ferestrelor Antoninei... Dar, spre surprinderea lui Filipache, Silviu făcu semn unui birjar, prietenii urcară și trăsura porni, pe stradela Semicerc, spre Școala Militară.

Deocamdată Filipache tăcu și nu luă seama cum arată străzile străbătute. Dar Bujoreanu îl sgâlțâi și-i deschise ochii:

— Vezi ce de fracțiuni militare, vezi câte cordoane de sergenți?.. Suntem ca și sub stare de asediu... Pretutindenii pază, gărzi și iritație publică... S'o luăm pe Brezoianu și să ne dăm jos la *Universul*... Pe Calea Victoriei circulă patrula...

Poetul începea să se simtă stingherit de cocarda lui îndoliată... Cutezanța lui din odaia lui Doru, scoasă acum la aerul de primăvară, respira scurt și se înneca, întocmai ca plămâni unui tuberculos... Se opriră la *Universul* și o luară în sus spre casa Luvru. In fața cofetăriei Capșa, locul era albastru de jandarmi pedestri. Doru se gândea: — Dă Doamne să fie Costache acasă... Rămân la el și las pe nebunul ăsta de Silviu să străbată cum o ști, și la Ligă și la mama Ligii!

Urcară zecile de trepte ale casei Luvru, dar fără de răsplată. Boruzescu ieșise dis-de-diminează. Silviu își exprimă părerea, dar fără să creadă în ea, că Boruzescu trebuie să fie la Ligă, alături de studențimea conștientă.

Când ieșiră din casa Luvru, Silviu, cu ochii la baricadele albastre dela Capșa, luă pe Filipache de braț cu neglijență și intră, mascându-se cu el, în squarul Sărindar. De aci trecură în Bulevardul Elisabeta și apoi, mergând în sus, pe lângă anticarii de pe stânga, ajunseră, prin strada Academiei, la Liga Culturală. Doru

privea în toate părțile mirat și sfios. Iși dădea seama că lumea dimprejur, mai mult staționară decât circulantă, urmărește cu ochii pe amicul său, care nu-l mai slăbea de braț... Cocarda îndoliată era sedicioasă!

La Liga Culturală, era o fierbere și o priveriște ca de puhoaic ce se întâlnesc în același cazan de văi... Afară de elementul militar și polițienesc, așezat ca în fragmente de brățară, la diferite distanțe, clocotea elementul civil, și compoziția lui era din cele mai ciudate... Aci, la colțul format de strada Academiei cu strada Nouă, cocardele îndoliate erau în familie numeroasă... Mulți studenți, deși nu toți, purtau cocarde; mulți cetățeni, care nu mai puteau să fie studenți, aveau entuziasmul și cocarda studențească; dar mai era și o mulțime de figuri echivoce, cu și fără cocardă.

Silviu și Filipache se opriră în această pastă omenească, unul atent și cercetător, celălalt aiurit și stăpânit de gândul pe unde s'o șteargă mai de grabă.

Localul Ligii Culturale sbârâna ca un stup, dar uneori răzbea până afară și câte o toană de glasuri care discutau cu vehemență... La ferestrele deschise, în balcon, la intrare, stăteau ciucuri de capete, de atitudini studiate și de pretenții... Bujoreanu căuta din ochi pe cineva... Il găsi sus, la o fereastră... Iși ridică pălăria și lăsă să se vadă, sub cerul primăvăratic, pletele sale pieptănate impecabil și prin păcura lor rigidă și bi-conmasată, o linie mediană ca de argint. Cel din fereastră se uită la Silviu, se uită și la Filipache, cu un aer de geambaș, care cântărește un mânz, și apoi clipi din ochi și ca răspuns la salut, și ca un fel de: — Bine, am văzut...

Cu glasul moale și disolvat sufletește, Doru întrebă pe Bujoreanu:
— Ce mai facem acum, Silviu?..

Poetul răspunse cu vastitate:

— Ne săturăm sufletele cu această priveriște neuitată a națiunii care umple treptele sanctuarului național, ca odinioară poporul din Teba treptele palatului lui Oedip!

De data aceasta, Filipache simți că Bujoreanu și-a atins scopul și că revine la grandilocvența lui inofensivă.

— Bine, dar fiindcă m'ai târît până aici, te rog plătește-mă cu câteva lămuriri...

În această clipă, un stegar impunător scoase în balconul Ligii o mândră flamură tricoloră și o resfiră deasupra mulțimii de jos, în bătaia zefirilor dimineții... Dar și pe această flamură se încolăceau, ca niște șerpi transparenți, undele doliului național.

Strada se cutremură de urale și de insulte:

— Ura!.. Ura!.. Ura!.. Trăiască România!... Trăiască fetele din Sibiu!.. Jos trădătorul! Jos iscoadele poliției!..

În același timp, discuțiile din etaj pătrundeau în stradă și mai învierșunate... Se părea că sunt două păreri și două fracțiuni, care se bat cap în cap, ca munții din poveste.

Bujoreanu, din ce în ce mai dispus și mai aproape de felul său obișnuit, începu să instruiască pe Filipache:

— Amice, admiră mai întâi steagul fetelor din Sibiu... E un dar simbolic și un fulger care încalecă superb Carpații strămoșești...

— Sunt cu totul de simțirea ta... Ți spun drept că până acum singurul lucru pe care vreau să-l iau cu mine, în amintirea mea, este acest mândru tricolor al fetelor din Sibiu... Nu te întreb nimic asupra acestor curioase și indispuștoare efluvii, pe care le simt în această atmosferă... Dar, de pildă, cine sunt ăia cu cocarde în piept și cu pălăriile trase peste nasul cam roșu.

— Dorule, dorule!.. Mă tem de viitorul tău, adică mă tem de inocența asta care îți va strica tot viitorul!.. Amice, viața națională este un fluviu care rostogolește în etern, pe albia lui misterioasă, valuri sănătoase, apă potabilă, gunoaie, mortăciuni, nisip de aur și ascunse comori providențiale... Ce te importă aceste jivine de zămărc politic, care au ieșit la suprafața mărețului nostru fluviu!.. Am impresia că, în aceste zile, ascunsele comori dela fund sunt împinse irezistibil și scoase afară, la lumina Europei și a istoriei!.. Sihastru poet ce ești!.. Tu nu cetești ziare, nu urmărești debaterile parlamentului, nu știi ce clocotește în agoră!.. Ce-ai fi făcut tu, dacă te nășteai în Atena, acum două mii și cinci sute de ani?.. În Atena, exista o lege care obliga pe orice cetățean ca, în zilele de sguduituri publice, să iasă afară din casă și să alerge în agoră, înarmat cu sabie, cu sulită, sau (dacă nu le avea) cu toporul de tăiat lemne...

Filipache se gândi înfiorat: Vorbește ca un adevărat profet!.. Nu știu ce să mai zic... Am pierdut eu simțul meu olfactic

moral?.. Sau — Bujoreanu ăsta e un păianjen care circulă prestigios pe o rețea multicoloră?..

Filipache răspunse cu necaz prefăcut:

— Se vede că azi trebuie să ai numai tu dreptate, dela început până la sfârșit... .

Dar Bujoreanu alunecă într'adevăr ca un păianjen, departe, departe, în Ecloga întâia a lui Virgiliu, tradusă de Coșbuc, schimbând cuvântul *libertate*, cu *dreptate*:

O, dreptatea, Meliboeus, mi-a suris târziu de tot!..

Și declamând acest stih, poetul avea în ochi nu știu ce scipire de taină și de pehlivănie... Ticălosul! își bate joc de mine... Sunt dobitoc că mă impresionez de tiradele lui, împrumutate sau contrafăcute după cele dela Dacia... Cine știe ce draci se ascund în conștiința acestui poet, care umblă de atâta timp să-și închirieze lira... Intim supărat, Filipache făcu un gest de plecare. A uitat de comisionul d-nei Filipache, a pierdut timpul zadarnic și a trebuit să lase o perdea de dantelă pe iconostasul său intim!..

Atunci, apăru sus în balcon, lângă flamura măreață, neimpli-cată și suverană — ca un lotus etern, deasupra fermentărilor trecătoare ale apelor stăpânite — o figură, dogoritoare, ciufulită și teatrală (fără talent)... Făcu semne de tăcere mulțimii din stradă și începu să cuvânteze, bătându-și cu mâna un tact impetuos și fals:

— Frați români!.. Comitetul național studentesc, judecând gravitatea ceasului istoric pe care-l trăim, vă cheamă azi la această sfântă manifestare cetățenească și națională... Ideea noastră cea dintâi a fost ca să ne adunăm toți aici, la Liga Culturală, și de aici, ca un singur trup și cu un singur suflet, să pornim spre *Dacia* de azi și, mai cu seamă, *spre cea de mâine*...

O explozie de urale acoperi glasul stângaci și declamator al vorbitorului.

Bujoreanu suflă în urechea lui Filipache:

— Bravo, dobitocul!.. Știi că a nimerit-o bine!

Uralele conteniră. Oratorul ciufulit și cu obrajii ca para focului se auzi din nou:

— ...Dar, după ce ne-am văzut adunați laolaltă, în acest număr impunător, am primit oarecare avertismente, pe care le disprețuim ca viitori soldați...

Cineva, de lângă orator, îndreptă cu glas tare:

— ...ca soldați ce suntem!..

Oratorul reluă acomodant:

— ...le disprețuim, ca soldați ce suntem și vom fi, dar... trebuie să le luăm în seamă, ca demni și disciplinați cetățeni.

Un cetățean din stradă izbucni, deziluzionat:

— Ei și atunci ce-ați hotărît?..

Alții izbucniră simultan, haotic, contradictoriu:

— Ne-am înțeles!.. Vă e frică!.. Jos labele poliției!.. Tăcere!.. Jos trădătorul!.. La Dacia, cu toții!..

Oratorul din balcon, strâns între doi inși, care aveau aerul că-i pompează curaj și elocință, căsca o gură imensă și bătea văzduhul cu mâinele... Dar zadarnic... Toată strada vocifera și se agita... In locul oratorului sleit de puteri, ridică pumnul și glasul — un bas bubuitor — altcineva din comitetul național.

— Fraților, toți la Dacia, la ceasul două... dar nu pe jos!.. Urcați-vă în trăsură, pe socoteala noastră!..

Mulțimea de jos mugii către tunetul de sus:

— Bravo!.. la Dacia!.. toți în trăsură!..

Bujoreanu exclamă plin de admirație:

— Așa e că i-a păcălit! Cantadorul ăsta, basistul ăsta mi se pare cel mai subtil dintre ei...

— O fi, dar eu n'am înțeles nimic... Care era hotărîrea de mai 'nainte și cum și pentru ce a trebuit să fie modificată?

Bujoreanu începu să-l degajeze pe aiuritul Doru din încolăciturile mulțimii și să-l scoată spre Biserica Enei. In fiecare gang mai mare, la fiecare răspântie, stăteau careuri de soldați și de sergenți de stradă... Dar nu aceștia erau de temut. In jurul lor circulau fel de fel de fantasini civili, cu ochi fosforescenți și cu ciomege rău ascunse pe sub paltoane.

Unul aruncă spre Silviu o mustață enormă și un șir de scânteii din ochi... Din norocire, un convoi militar, se interpușe cu cadențele lui, între omul electric și cei doi prieteni...

Filipache, simțindu-se mai la larg, zori pasul și brufui pe Silviu:

— Acum, destul amice!.. Pogoară în lumea acomodărilor și scoate insigna dela piept... N'am chef să apar la poliție, nici ca martor, nici ca soră de caritate... Hai s'o luăm pe strada

Regală și să ocolim teatrul de operații... Acum poți să mă faci să înțeleg ceea ce n'am înțeles până acum...

Bujoreanu, care simțise adineauri ghiată între cei doi omoplați, plimbă mâna în jocuri rotunde dela butonieră până la buzunar și începu să cânte lui Filipache tabla lui Pitagora:

— $2 \times 2 = 4$; $2 \times 3 = 6$; $2 \times 4 = 8$ ...

— Ei, foarte bine!.. Care este secretul lui Pitagora, sau al lui Polișinel, dacă vrei?..

— Amice Filipache, ... după cum bine știi, valoroșii noștri colegi, studenții veterani Vasilescu Vasilion, Nae Pașoption și Ionescu Ineption... sunt personalități proeminente și diriguitoare în lumea noastră studențească... Dar toți acești seniori (fără *Heidelbergul de altă dată*...) au câte-o mică sau mărișoară remunerație după buget... Unul este registrator, altul este grefier la tribunal, altul ajutor de șef de cabinet și așa mai departe... Acești foști, actuali și viitori studenți au împănat azi intrările și ieșirile Ligii Culturale, cum și biroul comitetului național studențesc... Tot ei și cu ai lor pluteau, ca ochiuri de grăsime, pe toată adunarea de care ne despărțirăm... Ce scop aveau, ce poruncă primiseră și dela cine o primiseră — e treaba lor... Ce au putut să facă, ai văzut...

— Apoi tocmai că n'am văzut nimic...

— Mă, dar tare ești de cap și neoperat la urechi!.. Tu n'ai auzit cum forfoteau înăuntru și se certau?.. Ideea comitetului fusese să se strângă toată lumea la Ligă și de aici, în masă compactă, să pornească spre Dacia... Ceilalți au venit cu o idee poate mai înțeleaptă, poate interesată și ipocrită... De ce să provocăm alarme, dezordine — și Doamne, ferește! — inutile vărsări de sânge? La Dacia putem să ajungem, tot așa de bine, și câte unul și câte doi... Principalul este să ne vedem la Dacia și până acolo nimeni nu ne barează drumul. Ni l-am bara noi înșine, dacă ne-am încăpățâna să menținem prima dispoziție și să aruncăm pe oameni ca pe o avalanșă... Și pe urmă, cine își ia răspunderea acestei formațiuni compacte și primejdioase?..

— Dar de unde ai prins tu toate aceste lucruri?.. Pare că ai fost lângă mine tot timpul. Cum le-ai auzit tu și eu n'am auzit nimic?..

Bujoreanu se încercă să râdă misterios:

— He-he-hei!.. Eu am auzul mult mai fin decât tine... Tu nu auzeai, de afară, decât huet și tâmbălău; eu auzeam și

urmăream toată discuțiunea... După ce au răgușit și au obosit, au căzut de acord, și ca nimeni să nu-și atribue succesul și gloria comunicatului din balcon, au pus pe Juvete Juvenescu... să cadă în baltă ca un bolovan...

— Bine, măi Silviu, pentru asta m'ai făcut tu să pierd o dimineață întreagă?..

— Dar eu ce să mai zic, care voi pierde și după amiaza?..

— Să fii sănătos! Sunt socotelile tale, dar ce-ți trebuia să mă vâri și pe mine în cânepa lor?..

Diabolic și plin de taină, Silviu puse degetul la gură:

— Domol, Filipache!.. Cine știe! Va veni poate ziua când vei vedea ce dobândă poate să-ți aducă o dimineață pierdută...

— Ce tot sporojești, mă Bujorene!.. Ce-o să iasă din toată astă farsă în care sunt atâtea sfori și atâtea dedesubturi... Bâlci și farsă!..

— Amice, vezi lucrurile ca un prim venit și ca un necunoscător... Nu e farsă, ci dramă! Nu e bâlci, ci epopée! Oratorii pe care i-am ascultat zilele astea — și sunt măștrii tribunei parlamentare! — îmi sunt garanți... O epopée ca Iliada lui Omer!.. Numai că tu ai căzut azi tocmai la episodul lui Tersite... Ce să facem! Așa sunt toate epopéele!.. Tersite se află totdeauna în treabă, lângă Ulise și lângă Ahile, dar uneori are sumbra onoare să plătească cu viața această vecinătate...

— Mă amețești, Silviu, cu atâtea vorbe și cu atâtea enigme... Vai!.. trebuie să mă înapoiez și să cumpăr mamei, dela Pesky, mățásurile pe care le așteaptă de trei ceasuri!.. Nu știu ce să mai cred despre tine și despre comparațiile tale... Cu amintirea lui Tersite poate că mă mai împaci... Dar în împrejurările de față, girezi tu pentru el?..

— Ha, ha... va să zică:

*« albinița, musculița,
până acum nu au pierit... »*

— Silviu, la revedere!.. Și iartă albinița... Dar să știi că eu sunt cel ce plec subtil înveninat și turburat... Am nevoie de luminile lui Boruzescu!..

(Va urma)

PRINTRE ULUCILE CERULUI

I

Ingerii mei
Alintați asemenea prinților
S'au prins de mătasea norilor
Poale de femei
Și fac primii lor pași
Pe sub tunelul de bărbi al sfinților.

Le tremură sub călcâie
Guștere — fumul de tămâie —
Și zarea cu aromă de alviță
Le arată doar un deget de domniță...

Ingerii mei
Nu se mai tem de smei,
Sus pe cocoașa câte-unui sfânt
Au pornit spre pământ,
Străbat în drumul lor, lanuri întregi de crini
Și lasă deschise atâtea porți de lumini...

II

După ce Maica Domnului le-așterne
Toți îngerii îngenunchiați se roagă:
Silabisesc o rugăciune 'ntreagă
Și somnoroși abia se țin în perne.
Maica Domnului și ea
Stă în genunche pe podea.

Și după rugăciune, îngerii cu buzele pline
 Parcă de turtă dulce,
 Dau buzna să se culce.

Atunci măicuța lor bună
 Ii întoarce de mână,
 În sufletul lor se ascunde
 Și abia atunci mânuțele rotunde
 Brodesc o cruce de începător,
 Gingașă ca un mărtișor...

III

Adormiră îngerii de mult,
 Pe hornul Cerului zadarnic ascult.
 Stelele nu mai tremură licurici,
 Prinși în pumnii lor de pitici;
 Norii fugăriți miei de lumină
 S'au strâns într'un colț de cer la taină.

Luna farfurie ciobită
 A rămas pe un colț de masă răsturnată,
 De când i-au chemat pe îngeri la judecată,
 La fereastra cerului trece câte-o umbră grăbită...
 S'au potolit îngerii; nu se mai aude
 Nici un pas în pridvoare, pe scări,
 S'au potolit cu genele ude
 De lacrimi și de sărutări.

IV

Trei îngeri se jucau cu luna
 O dau de-a dura
 Și luna se rostogolea într'una...
 Dintr'un pridvor
 De nor,
 Un sfânt tocmit păstor
 Striga la ei, cât îl lua gura.

V

Dumnezeu predică spațiilor dintr'un amvon de vată
 Nevăzut ca un nimic de plumb, dintr'un ou de șocolată
 Și cuvintele Lui — furnici flămânde și stranii
 Ne umblă prin cranii.

Din vitrina cerului, Dumnezeu — jucărie
 Servește pe o tipsie
 Lumilor înfometate: trupul lui Isus;
 Și peste lumi, se abate de sus:
 Abur viu de pâine rumenită,
 Nevolnică ispită...

Dumnezeu vorbește
 Și cuvântul lui scormonește
 Ca o nuielușă
 Lumile, mormane de cenușă...

AMULETE DE PE INSULĂ

I

Iriși albi
 Iriși mulți,
 Iriși albi îngemănați
 Adormirați legănați,
 De-o rază...

Iriși albi
 Iriși mulți
 Vor veni copii desculți,
 Să vă rupă, să vă ia:
 O fetiță cu nua
 Stă de pază...

II

Clopotnița cu scări de putregai,
Cu treptele în ceară țintuite,
Alături de pustiuri zămislite
Toiagul clopotarului mai ai ?

...Il văd domol urcând treaptă cu treaptă
De-o grea suflare-adâncă, apăsată,
De un toiag pe margini însemnată,
Cu buchile din strana lui cea dreaptă.

La denie, acum un an era
Biserica prea plină de creștini,
Iar sus, se 'mpreunară plâns de crini,
Cu lutul, ce frânghiile trăgea.

III

Orașul trist
Are copii desculți prin mahalale,
Care se bat pe coji de portocale;
Și 'n fiecare casă o bunică
Cu suflet de furnică.

Orașul trist mai are case dese
Și pâinea prea puțină pentru ele
Și mamele, sărmane preotese
Se roagă 'mbătrânite către stele.

MATEI ALEXANDRESCU

DIN «COLOCVIILE DOCTORULUI MARTIN LUTHER»

DESPRE SFÂNTA BIBLIE

Odată se rosti prea cinstitul doctor Martin Luther către meșterul Philipp Melanchton, către doctorul Justus Jonas și către alții, vorbind despre Biblie sau Sfânta Scriptură, «că e această carte ca un codru cuprinzător în care fel și chip de pomi se află, din care multă roadă se poate culege. Căci într'adevăr Biblia ne aduce belșug de mângâere, de învățatură, de pilduire, de imbold, de prevenire, de făgăduințe și de înveseliri. Și nu se găsește în toată pădurea aceasta nici un pom pe care să nu-l fi scuturat și din care să nu fi izbutit să culeg măcar câteva mere sau pere.

«Și totuși, chiar eu, oricât de vechi doctor în tălmăcirea Sfintei Scripturi aș fi, n'am depășit încă în înțelegerea ei pe copiii de școală și nu mi-am lămurit încă nici cele zece porunci, nici Crezul, nici Tatăl nostru. Nici odată nu voi putea spune că știu tot ce se poate ști și că am pătruns până la fund. Zilnic mai am ceva de învățat, când rostesc catehismul împreună cu fiul meu Hansen și cu fetița mea Magdalena. Se poate oare spune că am înțeles noi bine și pe de-a întregul fie numai cel dintâi cuvânt din Tatăl nostru, atunci când rostim: carele ești în ceruri?» Adică cum: Dumnezeu care a făcut cerul și pământul și toate ființele, și le ține sub mâna sa, și le are în puterea sa, ar fi tatăl meu. Atunci înțeleg și eu, pentru mine, cum că și eu aș fi stăpân al cerului și pământului. La fel cred atunci că Christos e fratele meu și că toate ale mele sunt. Și

iarăși că arhanghelul Gabriel ar trebui să-mi fie vechil, iar Ra-fael trepăduș, și îngerii toți slugi la mine, să mă ajute la vreme de nevoie. Căci toți îmi vor fi dați de tatăl meu ceresc să se îngrijească de mine de-a-lungul drumului meu, ca nu cumva să-mi scrântesc piciorul lovindu-mă de un bolovan.

Dar pentru ca să-mi încerc credința și să n'o lase să adoarmă, Tatăl meu din ceruri, fie că mă aruncă într'o temniță, fie în apă pentru ca să mă lupt cu înneclul. Și numai atunci ne dăm seama cât de bine am putea înțelege cuvintele acestea, cât de șovăelnică ne e credința și cât de mare, slăbiciunea noastră. Căci furat de gânduri stai chiar și-ți spui câteodată: cine știe dacă sunt adevărate, toate câte sunt scrise în Sfânta Scriptură?

De aceea acest biet cuvântul « al meu » sau « al nostru » e dintre cele mai grele din întreaga Scriptură. Și din prima poruncă se poate vedea lucrul acesta, când spune: « Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău ».

DESPRE CEI CARE DISPREȚUESC CUVÂNTUL DOMNULUI ȘI CUM RODEȘTE ACEST CUVÂNT ÎN LUME

Doctorul Luther spuse: « Rodește astăzi cuvântul lui Dumnezeu în lume, ca și acum două mii de ani. Căci ori unde, cuvântul Domnului se îndreaptă spre vremuri ce se aseamănă între ele. Și lumea tot lume rămâne, adică logodnica diavolului. Ea se poartă astăzi și se rostește ca acei Farisei despre care ne vorbește Ioan în al șaptelea al său capitol (47, 48, 49) care au spus servitorilor lor, trimeși de ei să le aducă pe Christos legat: « Ce, și pe voi v'a momit? Există oare vre-o căpetenie sau vre-un fariseu care să creadă în el? Ci numai mulțimea blestemată ce nu cunoaște legea ». La fel se spune și astăzi: « Există oare vre-un prinț sau vre-un episcop să creadă în învățătura luterană? »

« Câtă aghiazmă și cât mir s'a stricat cu lumea aceasta, ce nu poate fi întoarsă către Dumnezeu în nici un fel! Odinioară, mai înainte ca Evanghelia să ne fi fost vestită, s'a cheltuit multă trudă și bani, și până și trupul și viața erau aruncate în primădie, numai să se afle un Dumnezeu îndurător. Se mergea cu toți închinătorii la sfântul Iacob, se chinuia până aproape

de lepădarea duhului, și se dobânda în schimb numai povara unor întunecimi miraculoase. În vreme ce Dumnezeu pe degeaba ne dă iertarea păcatelor, din milostenia lui, în vorba lui rostită și făgăduită, prin sfintele taine întărită, și de strașnică amenințare păzită, atunci când ne spune: « Dacă nu veți crede, veți pieri ». Dar noi cum nu vrem să pierim nici unul, fie că alegem o cale și ajungem cei mai mari ticăloși, fie că alegem o alta și intrăm în ceata acelor îngrozitori smeriți care nu cred decât în răsplătirea faptelor lor ».

Altă dată, îi vorbi prea cinstului doctor Martin Luther, doctorul Justus Jonas despre un fruntaș al nobilimii din Meissen, care de nimic nu se îngrijea mai mult decât să adune bani și bunuri și multe comori, și care era atât de aprig în orbirea sa, încât n'ar fi dat nimic pe toate cele cinci cărți ale lui Moise. Și că același om i-ar fi răspuns Electorului de Saxa, ducelui Johann Friederich (odată când înălțimea Sa a vorbit mult cu el despre învățătura Evangheliei) în felul următor: « N'are nici un rost ca Înălțimea Voastră să cerceteze atât de mult Evanghelia ». Și doctorul Martin Luther a zis: « Nu se găseau și ceva tărâțe pe acolo? » Și apoi povesti fabula următoare: « că odată leul a poftit toate animalele la un ospăț, și că a pregătit o masă scumpă și aleasă. Și că scroafa fusese și ea chemată. Și când au fost aduse și servite musafirilor mâncările cele scumpe, scroafa zise: « Nu se găsesc și ceva tărâțe pe aici? » La fel sunt și epicurienii noștri de azi. Noi, predicatorii, în bisericile noastre, le așezăm înainte cele mai bune și alese mâncări ca: fericirea veșnică, iertarea păcatelor și îndurarea lui Dumnezeu. Iar ei, adu-mecă din rât și rânesc apoi, doar vor găsi o lețcaie. Ce să înțeleagă de stafide o vacă, obișnuită să mănânce numai paie de ovăz.

Cam la fel i s'a întâmplat odată unui paroh, Ambrosius R., cu enoriașii săi. În vreme ce el îi îndemna să vină să asculte cât mai mult cuvântul lui Dumnezeu, ei i-au răspuns: « Venim bucuroși, prea cinstite Părinte, dacă destupi un butoi cu bere în mijlocul bisericii și ne chemi și pe noi ».

Evanghelia, la Wittenberg, e ca ploaia ce cade în apă, ce nu aduce nici un folos. Dar dacă ploaia aceasta cade chiar pe un ogor nisipos, oricât de veștedă și de arsă ar fi de soare firava sămânță, ploaia aceasta tot înviorează pământul și îl sporește în rod.

DUMNEZEU ÎNSUȘI SE ROSTEȘTE PRIN SFÂNȚA SCRIPTURĂ CĂTRE NOI ȘI CUVÂNTUL SĂU E PUTERNIC

Doctorul Luther spunea odată că Dumnezeu însuși vorbește cu noi prin cuvântul său și a mai adăugat: «Dacă este adevărat, că Dumnezeu vorbește cu noi prin Sfânta Scriptură, și dacă te mai îndoiești de lucrul acesta, lămurește-te în adâncul sufletului tău și află că e un mincinos acela care făgăduiește și apoi nu se ține de cuvânt. Dar nu uitați că el e însăși majestatea dumnezeiască cea mai înaltă dintre toate majestățile pământului. De aceea numai faptul că el a mișcat buzele pentru ca să vorbească prețuește mai mult decât trei lumi la un loc, și că i-ar fi deajuns să nărue întreaga lume numai cu un singur cuvânt. Căci în Geneza 1 și în Psalmul 33,9 stă scris: «De cum rostește s'a și făcut și ce poruncește se îndeplinește».

De aceea, încă dela început și întru toate lucrurile, trebuie deosebit cuvântul omenesc de cuvântul dumnezeesc. Cuvântul omului e un biet sunet, care se topește în văzduh, pe câtă vreme cuvântul lui Dumnezeu e mai mare decât cerul, pământul, moartea și iadul la un loc. El e puterea însăși a lui Dumnezeu și e veșnic. Și dacă cuvântul lui Dumnezeu e al lui Dumnezeu, ca într'al lui noi trebuie să credem în el, și să fim siguri că Dumnezeu însuși prin el ne vorbește. Și atunci bucuroși noi îi vom da ascultare. David a simțit și a crezut lucrul acesta, căci o spune în Psalmi: «Dumnezeu s'a rostit în sfânta și nemăsurata lui putere și m'am înveselit» (Psalm 60, 8). Și noi trebuie să ne înveselim, dar bucuria de multe ori ne e stricată. Suferim întocmai cum David a fost încercat, de ispita omorului, a adulterului, după cum el și-a îndurat izgonirea, pentru ca în urmă să se alipească și să rămână în frica lui Dumnezeu. De aceea și spune el într'un alt Psalm (11): «Slujiți cu teamă pe Stăpânul vostru și bucurați-vă cutremurându-vă». M'aș înveseli mult să văd pe cineva legând aceste două lucruri la un loc, bucuria și frica. Fiul meu Häschen, față de mine e în stare să facă ceea ce eu însă față de Dumnezeu nu pot. Căci atunci când stau și scriu, sau robotesc cine știe ce, și el cântă un cântec pe lângă mine, și de-l cântă prea tare, atunci eu îl

chem și îl mustrez puțin. De cântat el tot cântă mai departe, dar mai cu sfială, cu teamă și cu grije. Așa vrea și Dumnezeu să fim: veseli, dar cu sfială, respectuoși și grijulii.

CEI CE ASCULTĂ DE CUVÂNTUL LUI DUMNEZEU SUNT ÎNDATORAȚI SĂ HRĂNEASCĂ PE PASTORII LOR

Sunt mult mai mult îndatorați cei ce ascultă cuvântul lui Dumnezeu să hrănească și să întrețină pe slujitorii lui, decât au fost cu strășnicie îndatorați prin cele 10 porunci, să nu curvească, să nu-și înșele pe tovarășul său de căsnicie, să nu omoare și să nu fure. Căci sarcina sacerdoțiului e înscrisă în prima tablă a Legii și anume în a treia poruncă. La fel s'a rostit și Sfântul Paul către Corintieni (1.9,9) despre aceasta spunând: « Că cel ce slujește Altarul, din Altar trebuie să se hrănească, și că bouului care treeră, nu trebuie să-i legi botul ».

Dar în ce fel înțelege lumea să întrețină pe slujitorii lui Dumnezeu? Puțină vreme înaintea morții, doctorul Martin Luther s'a rostit despre aceasta la Eisleben spunând: « Ciudat sunt răsplățiți astăzi acești bieți propovăduitorii! De îndată ce au și ei, pe lângă Parohiile lor, o pădurice, vre-o livadă, vre-un petec de pământ, sau vre-o întindere de vie, din toate acestea li se ciupește câte ceva. Se împarte cu ei toate bunurile, după pilda aceluia care a încheiat o învoială, cu Mercur, din fabula lui Esop și anume: să-i dea lui Mercur jumătate din tot ce el va primi. Și când a găsit odată un sac cu migdale și curmale, se puse omul nostru pe lucru, de curăță migdalele și strânse la o parte toate cojile lor, împreună cu sâmburii curmalelor, iar de altă parte, inima migdalelor și carnea curmalelor. Și apoi, dădu jumătatea din coji și din sâmburi lui Mercur, iar jumătatea de inimi și carne și-o păstră pentru el. Cam așa e și partea care o fac țărani, bieților predicatori și pastori. Nu le dau nimic altceva decât coji, uruială, pleavă și alte lucruri de felul acesta ».

TÂNGUIREA DOCTORULUI MARTIN LUTHER DESPRE BELȘUGUL DE CĂRȚI ȘI ÎNDEMNUL SĂU CA BIBLIA SĂ FIE TOT MAI MULT CETITĂ

Odată se plângea doctorul Martin Luther despre belșugul de cărți, spunând că nu vede unde o să sfârșească tot zelul acesta scriitoricesc, de vreme ce fiecare vrea să scrie o carte.

« Unii, spunea el, scriu din orgoliu, pentru că vor să se știe de ei și să-și facă un nume. Iar alții scriu din bucuria de a scrie, sau din dorința de a câștiga parale, și aceștia ne aduc pacostea. Din cauza atâtor comentarii și cărți, scumpa noastră Biblie se pierde și se îngroapă și nimeni nu mai vrea să ia seama la cuprinsul ei. Și totuși în toate artele și în toate facultățile, aceia sunt mai buni care sunt mai cunoscători ai textelor și care le-au pătruns mai mult. Căci în drept, bunul jurist este acela care s'a exercitat și s'a familiarizat mai mult cu textul. Dar acum și ei se îndreaptă mai mult înspre comentatori și adnotatori. În tinerețea mea, m'am învățat să mă apropiu și să mă obișnuiesc cu Biblia. Am citit-o de mai multe ori și într'atât, încât mă făceam una cu textul însuși. Eram atât de familiarizat cu ea, încât știam locul fiecărui citat și unde putea fi găsit când se vorbea despre el. Eram ceea ce se numește un bun cunoscător al textului. Numai după aceea m'am îndreptat spre comentatori. Dar în cele din urmă a trebuit să-i părăsesc pe toți, de vreme ce ei nu-mi puteau mulțumi conștiința și a trebuit iarăși să mă reîntorc și să mă frământ în preajma Bibliei însăși. Căci e mult mai bine să privești cu ochii tăi decât cu ochii altora. De aceea, aș dori ca toate cărțile mele să fie îngropate la nouă stânjeni sub pământ, numai din cauza pildei celei rele pe care aș putea s'o dau. Căci mulți vor voi să se ia după mine, să scrie și ei cărți, numai și numai să se facă cunoscuți. Nu, Christos n'a murit de dragul orgoliului nostru, pentru ca să dobândim noi cinstire și prețuire, ci a murit numai pentru ca numele său să fie îndumnezeit ».

**CUVÂNTUL LUI DUMNEZEU TREBUE ASCULTAT, IAR MAJE
STATEA DUMNEZEEASCĂ NU TREBUE CÂNTĂRITĂ
ȘI CERCETATĂ**

« Niciodată nu vom putea înțelege, ști, nici cunoaște, nebunii de noi, cu puterea rațiunii noastre, cum se face și de unde vine întregul meșteșug că putem vorbi cu buzele noastre și nici nu vom putea afla de unde vin toate cuvintele, și cum glasul și vorba unui singur om poate răsuna în mii de urechi. Și la fel nu vom ști niciodată, nici cum văd ochii noștrii, nici cum se schimbă pâinea, mâncarea și băutura, în stomacul nostru, cum

se mistue și cum se prefac în sânge și în necurățenii. Și totuși vrem neapărat să ne întrecem pe noi, să ieșim din noi și să cercetăm, ce e cu înalta majestate Dumnezească, când noi nu putem nici măcar ști, ce se petrece în fiecare zi cu noi și în noi. De aceea și treburile sufletești și dumnezești, se cuvine să ascuți numai și să crezi, toate cele pe care ți le învață cuvântul lui Dumnezeu ».

OARBA RAȚIUNE NU POATE VEDEA ȘI NICI NU POATE RECU-
NOAȘTE MINUNATELE SĂVÂRȘIRI ALE LUI DUMNEZEU CE
MIȘUNĂ PRIN LUMEA ÎNTREGĂ

Mintea noastră nu poate nici cuprinde, nici înțelege cum se face că un om din carne, din sânge, cu mâinile și mădularele sale, cu simțurile și cu mintea sa, a putut avea ca izvor o ticăloasă sămânță omenească. Și cum se face că dintr'un sămbure poate răsări un copac mare, iar dintr'un bob de grâu ce putrezește și se topește în pământ, cresc douăzeci-treizeci de boabe pline. E plină lumea pretutindenii numai cu minunile lui Dumnezeu, ce se trec și se petrec fără încetare. Și tocmai pentru că nenumărat e numărul lor, am ajuns să ne obișnuim cu ele, după cum se rostește Sfântul Augustin, și nici nu le mai vedem și nici cu gândul spre ele nu ne mai întoarcem.

Odinioară, Christos a hrănit cu cinci pâini, cinci mii de oameni, în afară de femei și copii. Și, după ce cu toții s'au îndestulat, tot au mai rămas douăsprezece coșuri cu pâini ce s'au pus la păstrare. Astăzi de s'ar mai întâmpla o asemenea minune, lumea întregă mult s'ar mai mira. Intocmai ca acei care astfel s'au purtat și s'au rostit, din Capitolul 6 al lui Ioan versul 14: « cu adevărat acesta este profetul care în lume va să vie ».

Atunci. Dar acum zilnic Dumnezeu, fără încetare, săvârșește marile sale minuni. Inimile noastre de carne, nici nu mai simt, nici nu mai văd. Și nici cu gândul asupra lor nu se mai opresc, fără să mai spun că nici mirarea nici recunoștința nu le mai străbat. Dumnezeu a-tot-stăpânitorul desleagă apa de stâncă, din nisip ne scoate pâinea, vinul, berea, untul, brânza, iar din pământ tot rodul și pometul, aurul, argintul și arama și tot ce cu gândul poți cuprinde. Dar de vreme ce pe toate ni le dă și nu încetează o clipă să nu ni le dea, nimeni nu

se mai gândește, că oricare din acestea ar putea fi și e o minune.

El l-a făcut la început pe Adam dintr'un bulgăre de lut, iar pe Eva dintr'o coastă a lui Adam și apoi i-a binecuvântat și le-a zis: « creșteți și vă înmulțiți » (Geneza 1, 28); vorba asta va rămânea plină de putere până la sfârșitul lumii. Căci deși în fiecare zi mulți oameni mor, alții se nasc neîncetat, după cum Moise spune în psalmul său: « oamenii mor sub mâna ta și se trec ca o apă, iar tu le spui: veniți din nou copii ai pământului » (Psalm 90, 3), pe toate acestea și câte altele încă, pe care zilnic Dumnezeu le săvârșește, lumea cea oarbă și necredincioasă nu le mai privește ca pe adevăratele minuni ale lui Dumnezeu, ci le socoate căzute așa la întâmplare. Dimpotrivă, toți cei cu dragostea lui Dumnezeu oriunde își îndreaptă privirea, fie că ar fi în cer, fie că ar fi pe pământ, în văzduh sau în ape, nu văd pretutindeni decât nobilele minuni ale lui Dumnezeu, de care se pătrund și nu se mai satură să le admire îndeajuns. Bucuria și înveselirea lor izvorăsc din săvârșirile lui Dumnezeu și ei laudă și preamăresc pe Creator și știu că el însuși, în toate ale sale, cu bucurie s'a plăsmuit.

In românește de ION MARIN SADOVEANU

RĂZBUNAREA

I

— Uite și cavalerul meu, prezentase proprietăreasa zâmbind matern către noua și tânăra chiriașă.

Matei se înclinase sobru și după câteva cuvinte convențional schimbate cu doamna Mina Săndulescu (așa se prezentase), trecu latul curții, spre ieșire, pentru că nu-l prea interesau astfel de închirieri.

Femeia fu neplăcut impresionată de această netă indiferență a tânărului care, dela întâia ochire, îi pricinuisese necesitatea de a-și aranja, cu un gest de acută feminitate, cârlionțul părului blond pe frunte, — de mult neglijat, — ca și cum cineva ascuns din ea i-ar fi impus cochetăria. Cu jumătatea privirilor, din urmă, Mina îi cercetase chiar, ca dintr'un instinct, talia virilă și o căldură i se înveninase subit prin vine, făcând-o să-și schimbe, cu o caracteristică precipitare nervoasă, poziția piciorului drept, înapoi. . .

— Uite ce e, madam Georgescu — spuse ea, cu o hotărîre spontană, către proprietăreasă — îți dau și acei ultimi cincizeci de lei pentru care nu ne înțelegem, și să facem odată târgul! Nu de altceva, adăogă oarecum înfrigurată, dar mi-ai devenit tare simpatică și cred că, fiind o proprietăreasă bună, o să ne împăcăm de minune. . .

— Vasăzică îmi încântași nevasta, cucoană! — zise în același moment, cu un răs molău, neplăcut, bărbatul ei, Mișu Săndulescu, care până atunci se plimbasese fără rost prin odăile goale. Era înalt, slab și cu toate astea fără nici o elasticitate în ținuta lui greoaie, de om îmbătrânit prea devreme, de lene parcă. Fără să-l bage în seamă, Mina se căsni să deschidă poșeta care ceda greu.

O stăpâna o ciudată nervozitate și fără să vrea scăpă, pe sub sprâncenele încruntate, o privire de ură spre bărbatul care părea că o ironizează, cu același zâmbet de condescendență cretină de totdeauna. În fine reuși să scoată banii și casa fu arvunită. . .

II

Peste trei zile erau instalați. Mina, cuprinsă de o neostoită poftă de muncă, de curățenie, nu mai contenea cu deretecatul; mereu i se părea că pe ici pe colo câte un obiect mărunț nu e la locul său, și agitația îi creștea în unison cu o stranie veselie lăuntrică (pe care pe cât putea căuta s'o ascundă, ca pe un bun numai al său) ca și cum prin mutarea această și-ar fi presimțit pur și simplu o schimbare de destin.

Firesc ar fi fost să o întristeze casa nouă, pentru că era mult mai neîncăpătoare decât cea părăsită și fiindcă adevăratul motiv al mutării era împuținarea câștigului său de pe urma acelei pseudo-croitorii cu care întreținea, de ani, menajul. Plana însă în toată atmosfera această, o prospețime nemai simțită de mult de ea, care îi dădea senzația fizică a unei eliberări — și îi venea mereu să cânte, numai să cânte (orice lucrușor mutat părea un obiect al bucuriei sale, un pretext)... dar trebuia să respecte somnul bărbatului trântor de alături... și fiecare început de melodie se prefăcea în suspin.

Era o tinerețe în ea care își refăcea fibrele crude, în aerul acesta nou, ca într'o uimitoare convalescență în care clipă cu clipă urmărești creșterea vieții în sânge și gândurile devin puternice și se prefac în senzații. De fapt i se păruse numai — din cauza vieții de robie spirituală pe care o dusesese în acești cinci ani de după *întâmplare*, că a îmbătrânit. Avea acum 28 de ani — și atunci avuse 23. Fragmentul de timp i se părea deodată insignifiant; avea acum ca și atunci 23 de ani, uitase totul, era liberă, liberă. . .

I se părea, în fine, că trăește una din acele zile care încununează o lentă și ascunsă metamorfoză sufletească.

Dar trebuind să treacă în bucătărie îl găsi din nou pe *el* și Mina avu iarăși acel rictus al repulsiei adânci pe care îndrăsnea să nu-l ascundă numai când bărbatul nu o putea vedea.

« El » era acolo, trântit nesimțitor, ca de ani, pe divanul alăturat sobei, dormind la căldură ca un parazit în mediul prielnic, plin de satisfacția oarbă a lenei sale, suflând și chiar hârâind din când în când cu tot trupul parcă, desgustând-o.

Dezordinea fizică a corpului acela trântit astfel îi producea și o panică nefirească — de parcă numai prezența lui dezordona totul în casa ei curată. Somnul acesta al lui o umilise până azi; acum însă, *numai acum*, Mina simțea crescând în ea și o răzvrătire a cărei dârzenie o îmbucura secret. Putea în sfârșit privi trupul acela fără frică, fără umilire...

Și fără să-i mai pese de somnul leneșului despot, începu să fredoneze un cântec, cu vocea ei plină de ezitări, nemai încercată de cinci ani.

III

Crima se înfăptuise astfel.

Mișu, mai mare ca ea doar cu șapte ani, o luase de soție dela mama ei pentru că o iubise. Era atunci un tânăr vânjos la suflet, care îi impusese dela întâia cunoștință cu un fel de teamă respectoasă, și nu putea spune chiar că în primul an de căsnicie nu-l iubise oarecum.

Mișu avea post bun, la poștă, așa că trăiau în belșug. Trecerea dela sărăcia din casa mamei la acest belșug născuse în Mina totuși o curioasă nostalgie și la doi ani, pentru că încă nu avuse vreun copil, nostalgia crescuse până la o neliniște stranie în care orice clipă o plictisea, ca întârzierea unui nedefinit eveniment care sta să pice, cine știe de unde. Prea o iubea Mișu mult, deși sever, deși reținut în toate elanurile sale, și prea era monotonă bucuria lor. În orele de intimitate Mina simțea, cu o stridentă parcă pornită din cauza sa, nemulțumirea devenind obsesie, dar Mișu nu putea înțelege și chiar ea însăși, mai puțin. Până într'o zi când a descins în casa lor Carol, un văr al lui Mișu, cu care numaidecât se împrieteni. Apoi se întâmplase totul ca de obicei. Mina a căzut. Carol poseda o altă vigoare, mai clară și mai profundă în care Mina își regăsea parcă toate obscuritățile adolescenței. Fusesse un joc nevinovat și cu atât mai dulce cu cât păcatul era elementul său. Într'o zi, Mișu i-a găsit în pat și l-a împușcat

pe el, pe Carol. Ei nu-i făcuse nimic, ca și cum nu ar fi meritat nici glonte. Cu toate astea, din ziua aceea, Mina încetase să trăiască. Nu pentru că l-ar fi iubit, cu acea pasiune a cărei rupere bruscă pricinuește în supraviețuitor moartea sufletească, nu... fiindcă amantul fusese doar un pretext. Murise pentru că din ziua aceea începuse viața ei de umilire câinească alături de Mișu.

El fusese închis și Minei i se păruse că trebuie să-și ispășească greșeala, îngrijindu-l, susținându-l. Șocul pricinuit de întâmplare o schimbase dintr'odată. Spectacolul suferințelor pe care el trebui să le îndure, o prefăcuse într'o femeie a cărei sensibilitate și rațiune de a fi nu erau decât remușcarea. Era, de altfel, una din acele femei care trec cu ușurință dela o extremă la altă, dela infidelitate la totală devoțiune, pentru că jocul însuși al extremelor era o necesitate a psihicului său, a sensualității poate.

Urmase judecata, după un an de prevenție, care prin avocatul bun de gură, renumit, le storsese toți banii și în fine, eliberarea lui Mișu și așa zisa « împăcare » dintre ei, adică iertarea ei de către el — mărinimosul.

Reluaseră viața împreună, mai din îndemnul rudelor (Ale ei îi spuneau: « Tu cu păcatul și tu cu refuzul? În loc să-i săruți picioarele că nu te-a împușcat și pe tine, după cum merita, mai faci nazuri când el te iartă? » — Ai lui îi spuneau: « Ce-a fost a fost, că așa e viața. Dar acum, așa cum ești tu fără serviciu și bolnav de nervi, ce te faci fără femeie? Să te apuci iar de însurătoare? Ia-o din nou și tot tu ai să fii cel bun, cel mare. Și ea o să trebuiască să-ți fie recunoscătoare... »), mai din slăbiciunea amândorura.

A-și reface viața, fiecare pe cont propriu, le cerea un efort prea mare. Accidentul îi apropiase în altfel. Mișu pierduse serviciul și altul se găsea greu în aceste vremi de criză.

Câtva timp trăiseră ca și cum s'ar fi regăsit într'o dragoste mai castă, mai umană, care prin accident devenise un fel de complicitate intimă între ei. Umilită de bunătatea lui, Mina nu mai știa cum să-i intre în voie. Toată ziua îl urmărea cu ochi credincioși, devotată într'o voluptoasă pierdere a egoismului, mergând chiar până la a-i cerși mângâieri altădată scârbite. Nenorocirea, sărăcia devenită groaznică a casei lor o apăsa ca o rană mereu sângerândă. Când se sfârșiseră ultimii bani de hrană, ea se grăbise să caute

câte ceva de lucru, pe la prietenele batjocoritoare, numai ca să nu-l mai vadă suferind. El primise munca ei întâi jignit, apoi în tăcere și la sfârșit cu oarecare aprobare. Dela un timp însă, Mișu începu să se arate într'o nouă ipostază. Nu se mai sbătea să găsească serviciu și îi cerea bani de țigări, de buzunar. Prelungea până seara târziu lenevirile pe sofa și glasul său devenea răutăcios, pus pe sfadă, ba chiar îi poruncea aspru, cu o evidentă nuanță de învinuire în orice cuvânt, cu un subînțeles iritant în care îi prezenta mereu « fapta » ca vie și jignitoare între ei. La început Mina tăcuse, zicându-și că merită orice, căutând să se îmbete și mai mult în voluptatea amară a oricărei umiliri. Găsise, până atunci, în devoțiunea ei, aceeași voluptate ca în păcatul dintâi; era ca și cum sensualitatea sa se satisfăcea în alt fel, prin această decădere a conștiinței ce mergea până la a-l idolatriza pe el.

Dar o putea mulțumi numai întru atât cât se menținea ascuns, subînțeles. Mișu se schimba din ce în ce, semnificația materială a adulterului se pierdea în timp, rămânându-i numai ceea ce era convenabil egoismului său. Lenea îi deveni organică și umiliința Minei începu să-l ridice în proprii săi ochi, până la a-i impune nevoia de a se realiza ca despot.

Dacă în momentul crimei numai marea iubire pentru ea îl făcuse s'o cruțe, acum acest sentiment se ștersese și pedepsirea i se cerea din nou, dar pe căi lăturalnice, inconștient meschine. Și, paradoxal, necesitatea această de a-și răzbuna demnitatea de mascul se ivise din chiar momentul în care el nu se mai putea numi astfel.

Intr'o zi — după trei ani dela întâmplare — în urma unei mici neînțelegeri, ea căutase să-și explice dreptatea și atunci Mișu izbucnise ca înnebunit, zbierând:

— Taci târfă! *Crezi că am uitat?* Să taci, că n'ai *niciodată* dreptate, altfel...

Mina se ridicase până la ochii lui, palidă ca de ceară, fixându-l cu o încordare după care avea impresia că, recăzând, se va sparge în bucăți.

— Să tac?...

Și a recăzut, mută, deși nu-i fusese frică de pumnul lui.

De atunci a tăcut mereu și a început să-l urască. Tot ce înainte voia să vadă minunat, măreț, în el, se prefăcuse în obiect de ură. Desgustul îi creștea la fiecare gest, la fiecare cuvânt al său.

Demascat, Mișu a început s'o tortureze pe față, din ce în ce mai exasperat de tăcerea ei, cu un demonism dus până la absurd, care de multe ori îl făcea caraghios. Il exaspera faptul că în timp ce totul din ea i se supunea, numai ochii îi erau calmi, batjocoritori chiar. Reînvia insultele și recădea obosit pe sofa, ca ros de o boală nevăzută, făcându-și cinic, un merit din parazitismul său.

Iar Mina începu din nou să-și aibă viața ei aparte, înăbușită, care îi separa existența de orice bucurie sau mizerie exterioară. Despotismul lui Mișu îi devenise ridicol pentru că nu mai producea reacții nici în spiritul ei, nici în trup. Pe la prieteni și rude el era mereu « cel ce a iertat », eroul moralei care se sacrificase în numele ei. Fiind în fața tuturor o obidită, un gunoi al societății din care făceau parte, Mina își crea din sine satisfacții, prin urmărirea și întărâtarea atentă a urii sale. Cu toate acestea nu făcea nici un plan de răzbunare. Se putea întâmpla să și îmbătrânească într'o astfel de așteptare neprecisă.

Acum un an însă, se surprinsese trăind. Ii vizitase un prieten din copilărie, Marcu, bine clădit, plin de sevă, ale cărui mișcări brusce dădeau impresia unei neconținute stări de atac bătăios.

Când se ridicase Mișu din pat, în cot, — galben și sfrijit de lene, păruse alături de el o sperietoare caraghioasă, un ofticos.

Ea, simțindu-și mâna mică rotunjindu-se în strânsoarea mâinii lui Marcu, păru cuprinsă de un scurt leșin, după care urmasse o stare de înaltă forță fizică. În același moment poziția picioarelor nu i se păruse suficient de sigură și cel drept fu dat înapoi, ca pentru recăpătarea unui echilibru interior.

Dar după aceea, Marcu nu mai revenise, deși îl așteptase. Fenomenul însă i se repetă cu alte ocazii și în cele din urmă îi inundă conștiința, ca o bucurie. Era un tic plăcut această frecare lăuntrică a unor țesături vii, care o făcea să renască. Părea că prin repetarea lui să răzbune pe Mișu.

IV

Cu tot sentimentul de înnoire, de mai bine, pe care îl inspirase casa această în prima zi, viața lor își reluu cursul în același fel. Iarna grea îl silea și mai mult pe Mișu să stea ghemuit lângă sobă, și pe ea să-l contemple dela mașina de cusut, la care lucra ziua

întreagă, muncind pentru a-și hrăni trântorul. Plutea o liniște des întreruptă de țâcănitul mașinii; Mișu dormita fumând, iar Mina, printre cusături, gândea, mereu gândea, ca de obicei. O intriga mai ales fiul proprietăresei. Era student și părea că nu-l interesează nimeni, nici chiar femeile. Matei ieșea rar, cetea mult și saluta scurt, ca plictisit. Mina se simțea atât de inferioară în fața lui, încât nu avea curajul să-și pună planul în aplicare de a-i cere o carte. Se simțea încă frumoasă, cel puțin atrăgătoare. Și totuși, după două zile, s'au ciocnit în curte, fără voie, din mers, în timp ce ea ieșea repede din casă, iar el trecea în odaia sa. S'au privit: el distrat, ea fixată.

— Pardon . . .

Cu toată repeziciunea despărțirii, Mina văzuse în tână, o curiozitate brusc încolțită. Părul ei blond contrasta cu vioiciunea expresiei privirilor. Avea o nervozitate și o elasticitate a taliei, a gambelor cabrate și a șoldurilor rotunde, care putea da de gândit asupra marelui ferment de viață pe care îl conțineau. Viața mizeră pe care o suportase cădea de pe trupul ei ca o pojghiță prea subțire pentru tinerețea sa sufletească.

Chipul i se împurpurase în acel moment al ciocnirii, cu o lumină atât de evident feminină, încât Matei nu se putuse opri să vadă că în sufletul acestei femei trebuie să zacă lucruri și pasiuni ciudate. Era în lumina aceea de o clipă toată ura ei, devenită instinctivă, nutrită contra bărbatului care o robise cinci ani de zile.

Și totuși, intrând în casă, tânărul își diminuează impresia turburătoare printr'un gând: e nostimă chirișa! . . .

A doua zi, lipsind Mișu, Mina îndrăzni să vină la Matei pentru a-i cere cartea . . .

I se părea, tot jocul acesta al adulterului repetat, ceva sortit, ca o consecință firească a celui dintâi.

Iar prin feminitatea regăsită își recăpătase stăpânirea asupra egoismului său. Din această pricină nici nu se mai gândea la o răzbunare directă. Faptul că reușise să se recâștige față de sine, de carnea și spiritul său, o recompensa într'atât, încât i se părea ridicolă și inutilă o altă răzbunare. Puterea egoismului său crescuse din chiar mândria de a-l poseda . . .

V

... Bănuise ceva anormal în Mina, de mult. După o lună dela mutarea în această curte, îndărătnicia ei, până atunci ferecată dincolo de ochii aceia batjocoritori, devenise exterioară, manifestată cu un curaj care-l uluia, pentrucă izbucnea tocmai într'un timp în care i se păruse că o supusese, o chircise cu totul și definitiv.

Ultimele zile agitația din el devenise extremă, între bănuiala precisă a faptului și lașitatea de a nu da piept cu el, din mândria de a nu voi să creadă că totuși așa ceva ar mai putea fi posibil... după cele întâmplate.

Și acum, certitudinea!

Din gelozia nouă, Mișu se opintise în ușa odăii fiului proprietăresei. Și când ea cedase, în fața ochilor unui Mișu puternic și mohorit ca altădată, imaginea perechii se înfățișă ca o halucinație a celeia de acum cinci ani, încremenindu-l.

Din fund, de pe patul răvășit *ca și atunci*, Mina îl privește cu ochii măriți, aproape goală, rezemată nervos de Matei care o protejează cu brațul peste umeri și în a cărui palmă stă cuprins, ca într'un tipar, sânul ei drept, atent și plin. Carnația, ca niciodată de atrăgătoare, se vedește până la țipăt lângă cea extrem de brună a tânărului.

Încremenirea, de o parte și de alta, suspendă o lungă clipă de așteptare, ca și cum între ei ar sta să se prăbușească o lume.

Din ce în ce mai puternic, mai sângeros, Mișu a crispat pumnii în lemnul ușii, pentru a nu-l doborî imaginea. Simte în străfundul sufletului ciudate retreziri de masculinitate, de parcă fiecă lovitură a sângelui în tâmpile l-ar întineri. Și totuși, își frământă încă încremenirea. Cum! Iar? Oare nu e numai coșmarul celei dintâi? Nu au trecut cinci ani?... nu a omorît ieri?...

Vede gestul, sângele...

Și face, în sfârșit, un pas spre ei, înăuntru. Dar ce-i asta?

Distonant până la ridicul, ca o palmă ireală dată faptului grav — stării de tensiune a scenei — se aude un răs strident, ascuțit până la isteric, care-i înțepă timpanele cu pumnale mici, îl uluiește și-l pătrunde.

Mina, trezită din încremenirea întâii surprinderi, și-a ridicat bustul ca într'o sfidare și sâni, și carnea toată de pe el tremură

în accesul nervos, de prea intensă bucurie, a râsului. Se simțise dintr'odată nespus de bine, nespus de puternică acolo, așa goală alături de bărbatul gol, și râsul izbucnise fără frâu, illogic, cu o necesitate de totală eliberare a ceea ce ascunsese de ani, obidită.

Ce caraghios era el acolo, neputinciosul, jucând pentru a doua oară un rol « mare », devenind paiată prin atitudinea aceea de furie demnă a geloziei, gata să repete un gest « de răzbunare » . . .

Ce să răzbune? ha, ha! . . . Hotărît, marile scene nu pot fi luate în serios decât odată în viață.

Ha! ha! ha! . . .

Mina râde?

Toate puterile acumulate spontan în Mișu se distramă la repetarea întrebării, și persistența înnebunitoare a râsului, tonul de indiferență cu care e îmbuibat, gestul și neobrăzarea sfruntată a femeii aceleia, devenită parcă străină, îl zăpăcește, pasul îi șovăe și un înnec de slăbiciune i se oprește în piept, înnăbușindu-l. Se simte bolnav pe tot trupul, buimac, îi vine să scâncească și ar vrea ca râsul să se oprească odată pentru că nu-l mai poate suferi, nu mai poate . . . Expresia feței lungite spre ea (ce mare, ce neînchipuit de stăpânitoare, de regească, i se pare!) devine, inconștient, rugătoare.

Dar Mina parcă e beată de voluptatea acută a râsului. Ridică un braț rotund spre el (ce orbitor de albă e pielea) și Mișu e silit să facă un instinctiv pas înapoi, cu impresia că degetele mâinii îi intră în ochi.

Acum e iarăși pe prag.

— Ce vrei! Ce vrei! Idiot! Idiot! Vrei să mă omori, hai? Ha! ha! ha! . . .

— Cum?

Dar râsul nu-i dă pas să-și revină în fire și-l îmbrânțește mereu. Mina o fi asta? Fricoasa, tăcuta, inofensiva? Nu trebuie *ei* să-i fie frică?

Și vrea din nou să reacționeze. Dar raționând a pierdut și ultima picătură a puterii care-l susținea. O moleșeală ciudată îi înmoaie genunchii și i se urcă spre creeri. Parcă ar vrea să doarmă. Mai încearcă totuși, ca beat, un început de pas spre ei. Și bâiguesc:

— Mina . . . tu . . . ce . . . ce . . . faci aici?

— Ce? Ha, ha, haa! . . .

De astădată a început și Matei să râdă, iritat de caraghioslăcul întrebării. Odaia e plină de râsete și-l turtește. A înțeles și el, chiar în clipa pronunțării lor, ridicolul extrem al cuvintelor sale.

E pierdut cu totul.

— Ieși afară, ieși!

Porunca i se pare inexorabilă, pecetluind o viață viitoare de robie masculină. Moale ca o cârpă, Mișu dă înapoi, se reazimă de ușa cu clanța stricată, ezită o clipă, dar un nou strigăt îl repede afară, ca un brânci.

Înăuntru se mai aude râsul plin de biruință al Minei și un tremur de jenă îi scutură umerii, curbați umil.

Apoi, cu totul abrutizat, ca și cum lenea celor cinci ani l-ar fi copleșit deodată, înmuindu-i orice fibră vie, Mișu se târăște spre patul său, de lângă sobă, și cade pe el într'un somn greu, de rob obosit...

DAN PETRAȘINCU

AMINTIRILE COLONELULUI GRIGORE LĂCUSTEANU

(Urmare)

COPIII NOȘTRI

Elisa, născută la anul 1841, Martie 10, cu temperament sanguin, botezată de soacră-mea. La vârsta de un an și zece luni bolnăvin-du-se de apă în cap au decedat, înmormântând-o la biserica Bradu, mahalaoa Boteanului.

Mița, născută la anul 1842, Februarie 28, cu temperament sanguin-choleric, botezată de mamă-mea Elenca Lăcusteanca.

Lina, născută la anul 1843, April 12, cu temperament limfatic, botezată de clucerul Mihalache Bățcoveanu.

Mișu, născut la anul 1845 ¹⁾ Mai 17, cu temperament limfatic, botezat de cumnatu-meu clucerul Mihalache Bățcoveanu. Voi vorbi pentru dânsul deosebit.

Alexandru, născut la anul 1847, August 22, botezat de colonelul Ioan Solomon, cu temperament sanguin. La vârsta de trei ani s'au declarat boala scrofulelor și tot într'o vreme osul de la mijlocul șirei spinărei creștea în sus (poate că din vre-o căzătură din leagăn din neîngrijirea doicei și necunoscută părinților), din care pricină au devenit cocoșat. Il căutau toți doctorii din capitală, dar nu numai că nu i-au făcut nici-un ajutor, dar în cele din urmă orânduindu-i înmueri în bae cu apă rece, dela întâia înmuere i s'au paralizat picioarele.

Am plecat cu Marița și cu dânsul la Viena, am consultat somitățile medicilor și m'au trimis cu dânsul la băile cu apă caldă dela Toeplitz.

---

¹⁾ De sigur eroare de dată: trebuie cetit 1844.

După o cură de 40 de zile i-au trecut paralizia cu desăvârșire. De acolo ne-am dus cu dânsul la Berlin ca să consultăm pe renumitul doctor Șönlain, pe care nu l-am găsit în Berlin (fiind chemat la Petersburg pentru împărăteasa lui Nicolae). L-am așteptat două săptămâni și fiind timpul toamnei înaintat am fost siliți să ne întoarcem în țară. La întoarcerea noastră dela băi, băiatul (afară din cocoașa care nu-l supăra) era foarte sănătos, nu suferea de nimic și creștea îngrășându-se. Dar, oh! fatalitate, într'o noapte de iarnă a anului aceleuia se pomenește cu o gâlcă, sau bubon, în mărimea unui ou în vântra piciorului. A doua zi chemând medicii, au decis să nu deschidă gâlca nici să nu o silească să coacă, ci numai să o urmărească, mai vârtos că nu-l supăra cât de puțin la umblat. Au mers așa cu gâlca, fără a mai crește sau scădea, până în toamna anului viitor când, aflându-ne cu toată familia la culesul viilor, într'una din zile, jucându-se cu copiii prin vie, se coboară alergând și strigând că au spart gâlca, și din care curgea multă materie cu sânge, ba încă câte-odată și oscioare mititele. Ne-am întors în București, l-am pus în cură doctoricească, dar toate în zadar căci l-au aruncat la o mică (*sic*) lentă; toată boala lui au făcut-o pe picioare, topindu-se din zi în zi. Nu voi uita în toată viața mea paharul cel amar ce l-am gustat și cuvintele lui din cea de pe urmă neagră noapte și sinistră. În acea fatală seară, l-am lăsat jucându-se cu copiii prin casă și m'am dus la vecinul meu boerul Gligore Grădișteanu unde am făcut o partidă de vist. Această petrecere m'au ocupat ca niciodată mai pân' aproape de ziuă . . . . .

Alexandru al meu deșteaptă pe Mișu și îi zice: « Mișule, când se va scula tătița să-i zici să mă ierte că l-am supărat ». Aceste dulci și ultime cuvinte sunt și vor fi gravate în inima mea până la cea din urmă răsuflare. Peste două ore intră dădaca lui în camera mea și mă deșteaptă zicându-mi că lui Alexandru îi este rău. Am trecut la moment la dânsul dar era murind. Crudă și dureroasă au fost lovitura inimelor noastre și amar au fost paharul care l-am gustat.

A treia zi l-am înmormântat în cimitirul părinților mei la Sf. Gheorghe cel Vechi, în vârstă de șase ani și jumătate.

Eufrosina, născută la 1848, Septembrie 23, au murit în vârstă de 4 luni, înmormântând-o alături cu Alexandru în cimitirul părinților mei la biserica Sf. Gheorghe Vechi.

Ștefan, născut la anul 1852, Iulie 22, cu temperament sanguin. Bolnăvindu-se de termolincen și necunoscându-i boala un păcătos de doctor, au murit în vârstă de un an și l-am înmormântat la biserica Sf. Nicolae de pe podul Mogoșoaiei, biserică alături cu casele mele.

Titi ¹⁾, născută la anul 1856, Februarie în 8, cu temperament sanguin-choleric. Botezată de cumnata Tinca Bățcoveanca.

Tanți sau Constanța ²⁾, născută la anul 1859, Aprilie în 9, cu temperament limfatic. Botezată de soră-mea, Mița.

CREȘTEREA COPIILOR

Creștere, sau educație, am dat copiilor noștri cea mai perfectă, fără a cruța nici un sacrificiu, nici acela al banilor, nici acela al obositoarei îngrijiri și ostenelei a mumei lor, și într'un cuvânt aceasta au fost singura țintă a menajului nostru.

Dela vârsta Miței de patru ani, guvernantele germane nu au lipsit o zi din casa noastră într'un curs de treizeci de ani și care continuă și astăzi. Profesori au avut cei mai eminenți ai capitalei: pentru limba germană, pe pastorul luterian Neumeister, pentru limba franceză pe profesorele Durot și pentru clavier pe faimosul artist Gebauer. Mița și Lina au urmat cu dânsii învățăturile până când profesorii au declarat că au trecut literatura și nu se mai văd capabili a mai preda lecții.

MIȚA, FIICA NOASTRĂ

Pe Mița ³⁾ am măritat-o la anul 1863 April 7, luând în căsătorie pe căpitanul Costacopulo din cavaleria română (fiul clucerului Ioan Costacopulo) cununându-se de mine și de Marița consoarta mea.

Din această căsătorie au născut pe Frosa ⁴⁾.

¹⁾ Ecaterina, căsătorită cu generalul Arnold Beller. Incetată din viață în 1893 fără copii.

²⁾ Din căsătoria ei cu căpitanul Gheorghe Crutzescu (1860—97) a avut doi fii: Gheorghe, n. 1890, necăsătorit și Radu, n. 1892, căsătorit cu Laura D. Lecca.

³⁾ Recăsătorită în 1876, după moartea primului ei bărbat, cu generalul Ștefan Fălcoianu. Din această a doua căsătorie nu a avut copii. Incetată din viață în 1919.

⁴⁾ Eufrosina, căsătorită în 1898 cu căpitanul Gheorghe O. Soutzo, rămasă văduvă în 1910.

LINA, FIICA NOASTRĂ

Pe Lina ¹⁾ am măritat-o la anul 1866, Decembrie 4, luând în căsătorie pe maiorul din artileria oastei române Niculae Greceanu, fiul maiorului Niculae Greceanu (familie veche și istorică) ²⁾. I-au cununat colonelul Haralambie și doamna Anica Engeloiaia, consoarta răposatului colonelul Engel. Zestre i-am dat 8000 de galbeni împărătești k. und k. și scule. Fericita viață în menajul ambilor soți este exemplară, iar bucuria părinților la culme.

Copii până acum n'au făcut.

Am lăsat loc ca să se treacă copiii cari îi va da Dumnezeu.

(*Adăogăt ulterior*) Noembrie 1, 1873. Lina noastră au născut doi copii, să-i trăească. Pe cel dintâi la anul 1871, Iulie în 11, și l-au botezat cuscrul meu maiorul Nicolae Greceanu, puindu-i numele Sf. Nicolae ca să-i fie spre ajutor ³⁾. Cel de al doilea născut la anul 1872, Septembrie în 26, și l-au botezat cuscră-mea cucoana Antița Greceanca, puindu-i numele Sf. Grigore ca să-i fie spre ajutor ^{4, 5)}.

MIȘU, FIUL NOSTRU CEL IUBIT, ÎNTRU CARE BINE
AM NĂDĂJDUIT

Mișulică, dela vârsta de trei ani când au lăsat sânul doicei, peptul meu au fost leagănul său ⁶⁾. Pe lângă îngrijirea ce neadormită a părinților, avea privegherea și ațintirea ochilor asupra-i a guvernantei, a dădacei și a unui unter-ofițer neschimbat (Marin unter-ofițerul din regimentul No. 2 pe care îl comandam). Toate plăcerile, toate dorințele copilărești nu i-au lipsit. La vârsta de trei ani avea doi cai de călărie dresați la grajd (ponei). Nici odată însă nu ieșea

¹⁾ Incetată din viață în 1922.

²⁾ Din ramura de Buzău a familiei Grecenilor din Muntenia.

³⁾ Mort în 1922.

⁴⁾ Inginer, căsătorit cu Eliza I. Cămpineanu. Incetat din viață în 1927, fără urmași.

⁵⁾ Din această căsătorie s'au născut mai pe urmă Constanța, n. 1875, căsătorită cu N. Cincu, rămasă văduvă în 1930 și Lucia Elena, n. 1885, căsătorită cu I. S. Băicoianu.

⁶⁾ *Să nu-și închipuiască cetitorul că numai în Mișu era concentrat amorul părintesc; el era revărsat deopotrivă asupra tuturor copiilor noștri, dar fatalele împrejurări m'au făcut să exprim numai amorul lui (nota autorului).*

din casă fără părinți sau fără să fie însoțit de unterofițer. Uniforme avea de toate armele oștirii. Ah, frumos era Doamne și cuminte! Era un obiect de admirație și de dragoste la vederea fiecăruia.

Cu toate răsfățărilor cari erau presărate în calea creșterii lui, nu îl făcea nici odată să iasă din cercul buneii cuviințe, nici să neglijeze datoriile care datora părinților, preceptorilor și societății. Cu creșterea vârstei creștea și seriozitatea într'însul, mai presus decât a copilăriei.

Când apropia vârsta de 14 ani, mă turmenta grija despre cariera care trebuie să-i dau. Mă cutremuram la ideea de a-l trimete în străinătate să studieze, credeam că a-l depărta dela sânul părintesc ar fi fost supliciu cel mai barbar pentru mine.

În preocupăția acestei idei observam tinerimea română aristocratică care se întorcea din străinătate cu titluri de doctori în diferite științe, și din o sută de tineri abia câte unul aducea societății învățături solide și fundamentale, iar nouăzeci și nouă se întorceau nătărăi și doctori în viciuri și imoralitate, în disprețul societății. Și aceasta era una din cauzele principale care mă împiedeca de a-l trimete în străinătate. Adesea îmi aduceam aminte de proverbul unui autor grec care zicea: « Jumătatea învățături este mai rea decât neînvățătura ». (*ἡ ἡμιμάθεια χειρὸν ἀμάθεια*).

Pe de altă parte iarăși, țara noastră aflându-se atunci în stare de tranziție politică prin care se desființase toate drepturile și privilegiile tuturilor claselor, oștirea numai singură mai conservase oare-cari privilegii, precum inamovibilitatea, pensiunea, care asigurau existența ostașului, conservarea rangurilor, care aveau o însemnătate în Europa și altele.

Convins apoi și de constanta și de declarata aplecare a Mișului meu pentru arta militară, căci oștirea era visul lui de aur, aceste considerate m'au făcut să iau deciziunea a-i da cariera ostășească.

Prin urmare, destinându-l pentru cariera ostășească, am avut de scop nu numai să fac dintr'însul un simplu ostaș de rând, dar toată silința și dorința mea era ca mai întâi să-l înzestrez cu învățături și științe teoretice și practice. Voiam ca alături cu ostașul să fie și virtutea. Voiam ca Mișul meu, unicul fiu și moștenitor al familiei mele, să se facă demn de numele ce purta, ca să fiu răsplătit și mângâiat pentru muncile și strădaniile mele cu care am

luptat în lume din copilăria mea, căci și eu și mumă-sa am trăit numai pentru copii.

Și nu m'am înșelat în speranțele mele, căci Mișul meu avea destule mijloace și ștofă într'însul spre realizarea dorințelor noastre. Dar ce folos de toate sacrificiile și silințele lui și ale noastre, nenorocita noastră soartă au voit numai ca să ne agraveze mai cumplit chinurile și suferințele noastre cari le-am gustat mai târziu cu pierderea lui.

În anii 1855—1856 Prințul Știrbey în domnia sa, pe lângă alte multe faceri de bine și instituții cu care dotase țara, au organizat și binefăcătorul institut al Școalei militare, legiuind ca să se primească numai fiii militarilor în număr limitat de 30, care să alimenteze oștirea cu ofițeri demni de a purta numele de ofițer. Și în adevăr era să fie fala țării și înălțarea prestigiului oștirii, care începuse a merge în decadență. Nici un asemenea institut al statelor celor mari nu era așa bine organizat ca școala noastră militară. Profesori avea bărbații cei mai luminați: este destul să arăt că în rândul profesorilor se enumăra beizadea Iorgu Știrbey, fiul Domnitorului, generalul Iancu Florescu, nepotul Domnitorului și ginerele lui Vodă Bibescu. Ambii acești bărbați luminați cari săvârșiseră studiile în Franța și cu specialitate ostășească aveau catedră de predare în școală de trei ori pe săptămână.

Catedra de matematică o avea eruditul Pavlidi ¹⁾; voi cita aici un act de zel și de patriotism din partea acestui filozof. În ziua morței consoartei sale, au venit la catedră să facă predare; unul din școlari îi zice: « Domnule profesor, aflând de nenorocirea care vi s'a întâmplat, nu ne așteptam astăzi să vă avem între noi ». El răspunde: « Domnilor, datoria către patrie înainte de toate ».

Voi enumera aici numele erudiților profesori și catedrele ce ocupa fiecare:

Dimitrie Pavlidi, algebra și trigonometria.

Paharnicul I. Pop, aritmetica și geografia.

Paharnicul A. Orăscu ²⁾, arhitectura, poduri și șosele.

¹⁾ Vestit profesor la Școala dela Sf. Sava, poreclit « Pitagora ».

²⁾ Alexandru Orăscu, arhitect, profesor la Facultatea de Științe din București, ministru de Culte în 1876, rectorul Universității și președinte al Ligii Culturale. După planurile lui s'a clădit, în 1857, Palatul Universității (1817—34).

Emanuil Constantin, geometria analitică și geodezia.

Gr. Ioranu, geometria descriptivă.

Petre Cernătescu ¹⁾, geografia.

George Nichifor, limba română.

Ulysse Marsillac, limba franceză.

Iosif Limburg, limba germană.

Sifil (*sic*), scrima.

Părintele Iustin, religia și duhovnic.

Prințul G. Știrbey, istoria.

Generalul I. Florescu, arta militară.

Colonelul Voinescu, istoria militară.

Colonel Costaforu (și alți doi ofițeri), instrucția de infanterie.

Colonel Niculescu (și alți doi ofițeri subalterni), instrucția de cavalerie.

Davila, Lempart, doctori.

Întreținerea în interiorul școlii nu lăsa nimic de dorit. Locuința era casele lui baron Meitani de pe podul Mogoșoaii, cumpărate de stat pe seama școlii și confirmată cu chrisov domnesc al lui Vodă Știrbey. Situată pe un loc înalt și igienic, cu aerul cel mai curat al capitalei, casa era spațioasă și luminată de soare în toate părțile. Fieșcare elev cu patul său de fer numerotat și așternut cu saltea de lână și plapomă, tot așternutul acoperit cu pânză de olandă. Așternutul, rufele de primenit — toate de olandă — și două tacâmuri de argint pentru masă le aducea fieșcare elev de acasă la intrarea în școală, afară din bursierii a căror părinți nu aveau stare constatată, le înființa școala.

Hrana era confortabilă, igienică, pot zice și luxoasă. Bucătarul școlii era plătit cu 15 ducăți pe lună. Tratamentul consista, dimineața la dejun, de o cafea cu lapte și o friptură; prânzul, la 5 ore (sau după sezon), li se da o supă, două feluri de bucate, o friptură și poame, și odată pe săptămână câte o prăjitură. La 4—5 elevi câte un soldat servitor. Toate saloanele și camerele lustrate cu ceară. În ceasurile de recreație se coborau elevii în frumoasa și spațioasa grădină a școlii unde erau aranjate tot felul de jocuri de gimnastică și cu profesorul de această artă în mijlocul lor. În sezonul verei de

¹⁾ Profesor de istorie universală la Universitatea din București (1825—92).

trei ori pe săptămână se trimeteau elevii cu câte un ofițer și mai mulți soldați la școala de natație.

Toate aceste de mai sus considerente și după o matură și profundă gândire m'au făcut să iau deciziunea a-l consacra la arta militară, pornind cu pași rezezi spre realizarea dorințelor mele și mult iubitului meu Mișu.

Eram în anul 1857 luna Septembrie, când Mișu împlinise vârsta de 13 ani și jumătate, m'am dus și am rugat pe eruditul profesor al școalei militare Ioranu și pe căpitanul din regimentul de geniu Slăniceanu ca să pregătească pe Mișul meu cu învățăturile cerute de regulamentul școalei militare dela elevii care intrau în școala militară, condiționând cu numiții ca în timp de șase luni, adică până în primăvara anului 1858, când se făcea examenul anului scolastic, să-l pue în stare de a obține examenul cerut. Lecțiile să le predea acasă la mine de trei ori pe săptămână (împreună cu Mișu meditau și pe Vache ¹⁾ fiul amicului meu Nicu Lahovary, care asemenea îl pregătea pentru aceeași carieră) și drept recompensă să dăm ambii părinți celui dintâi două sute galbeni, iar celui de-al doilea o sută cinci zeci galbeni.

Mișul meu în acest timp au obținut cu succes nu numai științele cari necesarmente îi cerea la examen, dar încă și acelea care au fost predate elevilor din clasa I-a, cu speranța că prin favoare și considerația de care mă bucuram eu voi putea dobândi dela guvern exclusivamente mijlocirea de a intra Mișul meu deadreptul în clasa II-a, sărind pe cea dintâi, chiar contra regulamentul școlar.

Pe lângă aceste pregătiri, elevul urma să fie investit și cu formațiile administrative de înrolare în oștire. Prin urmare la anul 1858, August în 13 (ziua fatală), făcând o petiție după forma cerută m'am dus cu Mișul meu la Vodă Ghika, caimacamul țării (era în timpul caimacamiei), și după ce am recomandat pe unicul și iubitul meu fiu, i-am adăugat că voesc a-l consacra oștirii, puindu-l sub scutul și drapelul Măriei Sale. Domnitorul, după un discurs povățuitor care au ținut Mișului meu, și măgulitor pentru mine, zicându-i « Să imitezi pe tatăl tău în virtuțile militare, să fii credincios și apărător al țării și al tronului etc. . . », apoi i-am prezentat

---

¹⁾ Iacob Lahovary, viitorul general și om politic.

petiția. Domnitorul, fără a-i mai da citire și crezând că voesc a-l înrola de-a dreptul în rândurile oștirii, au pus următoarea rezoluție :

« Ministerului Ostășesc.

« Ordonăm ca Mihail Lăcusteanu, fiul colonelului Lăcusteanu, să se însumeze în controalele oștirii cu gradul de iuncar (cadet), la arma care își va alege, în considerația serviciilor părintelui său. Alexandru Ghika ».

Apoi înmănuind petiția ministrului secretar de stat la externe A. Dumitrescu, i-au ordonat să o trimită îndată ministerului de rezbel, iar eu cu Mișu, sărutând mâna bătrânului Domnitor, ne-am retras.

În marea mea nerăbdare m'am dus în cancelaria secretarului, așteptând pe ministru cu petiția ca să citesc rezoluția Domnitorului, care nu au zăbovit a veni cu dânsa. Citind-o am reintrat îndată la Domnitor și i-am zis : « Măria ta, rezoluția Măriei Voastre este contrarie scopului și dorințelor mele exprimate în petiție, căci doresc ca fiul meu să treacă prin școala militară spre a avea un ofițer înzestrat nu numai cu virtuți militare practice dar și teoretice, fără care nu poate ajunge la scopul dorit ».

Domnitorul îmi zise că : « în școala militară numărul elevilor este complect dar lasă-l la linie și îți promit că peste șase luni să-l înalț la rangul de ofițer, căci tu știi cât țiiu la tine. Și apoi, ca militar judecând, gândește că mă pui în alternativă de a răsturna toată procedura reglementului școlii ».

Eu indignându-mă de aceste cuvinte m'am înfuriat și i-am răspuns cu un ton de puțină conveniență și respect : « Măria Ta, amintindu-vă considerantele exprimate de Măria Voastră pe petiție, insist și sper cu orice preț ca fiul meu să nu întâmpine niciun obstacol de a se prenumăra în rândul elevilor școlii militare ».

Domnitorul, după o gândire de câteva minute, îmi zice : « Te rog, scutește-mă de un rău precedent de a acorda privilegii și primește să-l întreții în școală pe cheltueala ta până la întâia vacanță care nu va întârzia ».

Am primit deciziunea Domnitorului mulțumindu-i de acest favor. Măria Sa m'a pus de am scris o altă petiție dictându-mi însuși textul și la care au pus următoarea rezoluție :

« Departamentului Ostășesc.

« Se recomandă Mihail Lăcusteanu, fiul colonelului Lăcusteanu, a se prenumăra printre elevii școalei militare, în urma examenului cerut de regulamentul școalei, socotindu-se peste complet până la întâia vacanție. Alexandru Ghika.

Ofisul No. 2875, 1858, August în 13, petiția înregistrată la No. 5039 ».

În camera Domnitorului se aflau prezenți amicii și fost colegii mei de arme, Colonelul Stoica, directorul ministerului de război și Nicu Lahovary, directorul ministerului de externe, cari, auzind cele petrecute, au rugat pe Domnitor să primească și pe fiii lor Nicu Stoica și Vache Lahovari în aceleași condiții, la care rugăciune Domnitorul au consimțit, recomandându-ne secretul acestei procedări.

Anul 1858, luna Octomvrie, timp fixat pentru examenul semestrial al școalei, Mișul meu la acest examen au obținut eminența nu numai la învățăturile cari se cereau dela elevii cari intrau în școală, dar și la acelea cari se cereau dela clasa I-a.

Examenul au fost public. Profesorii examinatori, prin raport către comitetul școalei, au notificat că Mișu este pasiv a trece de-a dreptul în clasa II-a.

La examinarea sănătății și a construcției corpului de către comisia doctoricească, au constatat prin « visum repertum » că sănătatea Mișului nu lasă nimic de dorit și construcția corporală este primitoare de a fi ostaș. Imi aduc aminte de vorbele arhimedicului Davila ¹⁾ pe care-l conjuram să-mi spue în conștiință cum l-au

---

¹⁾ Carol Davila, născut la Parma în 1830. Urmează studiile secundare la Limoges și deține apoi titlul de doctor în medicină în 1852. Trimis în același an de guvernul francez în Muntenia spre a organiza, la cererea Domnitorului Barbu Știrbei, serviciul sanitar al țării. Medic șef al Armatei în 1853, înființează Școala de medicină în 1855 și apoi serviciul ambulanțelor, școala veterinară și școala de farmacie. Înaintat general de Vodă-Cuza, este naturalizat

găsit; îmi răspunse în limba franceză: «Pe onoare că este mai curat decât aurul și mai vânos decât Hercules».

A treia zi după examen, întrunindu-se comitetul școlii spre revizuirea notelor examinatoare, au decis primirea în școală a câtor trei elevi Lăcusteanu, Lahovary și Stoica în clasa I-a.

Eu, socotindu-mă în drept a pretinde a se trece Mișul meu în clasa II-a, în urma atâtor silințe la învățătură din parte-i și constatări din partea profesorilor examinatori, am intrat în camera de desbatere a comitetului spre a susține justa mea pretenție.

După o discuție, violentă din parte-mi, care a și provocat demisia unuia din membrii comitetului și anume a eruditului domn Pavlidis, demisie motivată că i-am atacat onorabilitatea și imparțialitatea, ceilalți membri — sub pretext că ceilalți doi elevi nu au putut obține examenul clasei I-a precum și pentru considerația părinților lor ca să nu-i bleseze — au stăruit de mine cu multă rugăciune și curtuazie ca să primesc a intra și Mișul meu în clasa I-a, fiind o diferență numai de șase luni până la examenul anului școlar, când atunci va intra în clasa II-a, fiind chiar pentru Mișu o măgulire și o mulțumire a avea preponderența și întâietatea colegilor lui din clasa I-a. Apoi, în urma atâtor debateri și stăruințe din partea comitetului, m'am înduplecat și eu.

INTRAREA ÎN ȘCOALĂ A MIȘULUI

După săvârșirea tuturilor formalităților, echipând și aprovizionând pe Mișu cu toate cele trebuincioase, l-am dus la școală, recoman-dându-l directorului școlii colonelului Costaforu — unul din amicii și colegii mei de arme, — ca să aibă îngrijire părintească pentru dânsul, care după o sacră promisiune l-au primit atât dânsul și personalul școlii pe cât și colegii lui cu multă afecție.

.....

În 1868 pentru serviciile excepționale aduse țării. Ia parte la războiul din 1870 ca voluntar în Crucea Roșie franceză. Reîntors apoi în țară conduce cu deosebită pricepere serviciul sanitar în timpul războiului din 1877—1878. Membru al Eforiei Spitalelor Civile și al Consiliului Instrucțiunii Publice, vicepreședinte al Consiliului sanitar superior, etc. Căsătorit cu Ana, fiica lui Alexandru Mihail Racoviță și al Anicăi Goleșcu. Mort în 1884.

În noaptea aceea nu am închis un minut ochii, făcându-mi planuri noi pentru o nouă carieră care i-aș putea da și să-l iau din școala militară. Mă consultam cu nevastă-mea și îi ziceam că ar fi mai bine să-i dau învățăturile și să-l pregătesc în casă până la vârsta de 18 ani, și apoi să mă duc cu dânsul la Paris să săvârșească studiile de doctor în drept.

Cu aceste idei a doua zi ducându-mă la școală, i-am zis să-și împacheteze calabalâcul să mergem acasă fiindcă m'am hotărât să-i dau o altă carieră cu mult mai presus decât aceea de a fi soldat. Mișul meu, supuindu-se la ordinele mele, îngălbenise și își exprima mâhnirea de a se despărți de colegii săi și de uniformă prin picături de lacrimi cari curgeau din ochii lui. Directorul iarăși stăruea de mine și mă ruga să nu-l scot din școală. « Înțeleg », îmi zice între altele, « că toți părinții sunt nebuni mai mult sau mai puțin, dar la dumneata nu văz un rezon ca să mergi până la acces. Directorul, zicea el, este la dispoziția și voința dumitale, de Mișu puteți dispune după plăcere. Voiți să fie în școală ca extern, să vie dimineața numai la predare și seara, sau chiar la prânz să-l luați acasă, sau voiți numai ca în ajunul unei sărbători și duminicelor să-l luați acasă să-l trimeteți a treia zi și în sfârșit ori care concesie socotiți, exprimați-o, și voi fi zelos de a o executa și nu-i briza cariera băiatului pentru numele lui Dumnezeu! »

În fine am primit ca să fie extern până mă voi obicinui cu absența lui, și așa am urmat mai multe săptămâni, dându-i voe din vreme în vreme a dormi câte o noapte la școală până m'am obicinuit, apoi îl luam numai în ajunul unei sărbători și Sâmbetele, trimetându-l a treia zi.

Mișul meu prospera în sănătate și progresa la învățătură. Cât despre sănătate se poate vedea colorația de pe obrajii săi din portretul de atunci îmbrăcat în mantaua rusească a școliei. Frumos era Doamne! Eram fericit.

Este în sufletul omului un instinct, niște presimțiri, cari deduce pe om a deveni superstițios sau fatalist. Nu voi trece sub tăcere o prezicere fatală a Mișului meu.

În toamna anului 1858, când au intrat Mișu în școală, eram cu toată familia la vie. În ajunul plecării de acolo, Mișu ne zise oftând : « Adio vie, eu nu o să te mai văz niciodată ! » Și în adevăr că nu au mai văzut-o. Aceste vorbe au fost pentru inima mea o lovitură de cuțit.

DECADENȚA ȘCOALEI MILITARE ȘI A VIITORULUI OȘTIRII

În anul 1859 colonelul Cuza moldoveanu au venit pe tronul României cu guvernul roșilor de tristă memorie ¹⁾, fiindcă el însuși fusese un câine roșu (voi vorbi despre dânsul în partea politică). Acest blestemat guvern, izbind și răsturnând toate instituțiile țării și toate clasele societății, am fost și eu unul care am suferit grelele consecințe ale acestor lovituri, și iată una din aceste consecințe.

Frumosul institut al școalei militare, găsim-l după cum am descris mai sus, hidra cu nouă capete au vărsat veninul ei asupra acestui institut; ca să arate acces de liberalism și de egalitate, au zis că ciocoi și-au păstrat privilegiuri pentru puii lor de șerpi și astfel au părăsit-o nu numai în desăvârșită neglijență, dar au făcut să se consume ea însăși. Localul care era cumpărat și destinat acestui institut cu chirov domnesc al organizatorului Știrbey Vodă, l-au transformat în minister ostășesc, iar școala au mutat-o în unele din apartamentele spitalului ostășesc, un spital ruinat la Mihai Vodă, spital care au consumat mii de ciumați, de holerici, de ofticoși și tot felul de boale contagioase; zidurile umede și infective; în unele încăperi din etajul de jos se ținea cadavrele morților, câte 3—4 zile; în altele se ținea tocitorile cu varză acră pentru hrana uvrierilor oastei, căci și aceștia erau așezați în unele din apartamentele spitalului. Astfel încât locuința criminalilor din statele civilizate ar fi fost cu mult mai preferabilă.

Pe directorul școalei l-au schimbat înlocuindu-l cu un ofițer subaltern Costescu, fiul lui Costea Cavafu, de puțină importanță, ba pot zice și imoral, căci abuza chiar de hrana copiilor reducându-i la hrana soldaților; până și așternuturile înlăturând pe ale lor le-au dat saltele de pae și pături de învelit, luând de pretext că trebuie să se deprinză copiii cu viața soldățească, și alte multe nuizibile sănătății

---

¹⁾ Primul minister al lui Cuza în Muntenia a fost prezidat de I. Filipescu și compus din Barbu Catargi, Ion Cantacuzino, Gr. Filipescu și generalul Vlădoianu din partida de dreapta, și numai Nic. Goleșcu și Dim. Brătianu din partida de stânga. Este deci probabil că autorul face aluzie la Ministerul ultra-liberal (28 Mai—5 Iulie 1860) al lui Nic. Goleșcu, din care făceau parte Brătienii și C. A. Rosetti. (V. Xenopol: « Istoria lui Cuza-Vodă », vol. I, pag. 76 și 152).

și creșterii lor la părinți. Intr'un cuvânt, tot sistemul școlar au fost schimbat.

În asemenea condiții și cu un astfel de tratament, sănătatea cruedelor ființe au început a se altera, trei-patru copii neputând rezista la o schimbare de viațuire așa de aspră au și căzut victime.

Eu, din parte-mi, și cu alți părinți de o oarecare influență, zbieram în toate părțile că o să pierdem copilații cu un asemenea sistem. Blamam pe de o parte, mă rugam pe de alta, cu toată considerația și influența guvernului de care mă bucuram atunci, fiindcă mă aflam în funcție de președinte al consiliului suprem ostășesc. Guvernul și chiar Domnitorul ne consola și ne promitea că se clădește un nou local care va fi destinat pentru școală și în curând va strămuta copiii din spital. În adevăr că în timp de un an au strămutat copiii în școala cea nouă din ulița Târgoviștei ¹⁾, dar ce folos? Târziu, căci sângele copiilor s'au infectat! Cază sângele nevinovat al copiilor asupra capetelor guvernului de atunci!

Mișul meu, cu toate că era de o natură tare și rezistibilă, dar tot i s'au infectat curatul său sânge, introducându-se și declarându-se boala scrofulor.

Am prevăzut nenorocitul că o să fie țara izbită de asemenea catastrofe și calamități, dar ce puteam face? Căci nu mai găseam echo, nu numai în amicii mei politici, dar nici chiar în rudele mele, tratându-mă de staționar sau de ultra-conservator.

Bine am prezis și bine am prevăzut despre această instituție a școlii și frumoasă pepinieră a ostașilor români, căci la anul 1868 au transportat-o la Iași ²⁾ și în timp de un an ajunsese școala în starea cea mai mizerabilă. Copii umblau mai desculți, căci părinții cu o poziție, cu o greutate în societate și cu o avere oarecare, nu-i mai înrola în școală, ba și acei cari erau, îi scoaseră.

Astfel încât la anul 1869 au și desființat-o ³⁾.

Presimțind urmările guvernului destructor, am vrut să scot pe Mișul meu din școala militară, dar nu au mai fost putință, căci mă

¹⁾ Actuala Calea Griviței. Același local a servit drept școală militară până în 1930, când Comandamentul Corpului II de Armată s'a strămutat într'însul.

²⁾ Școala a fost strămutată la Iași încă din 1866 (v. N. Bogdan: * Orașul Iași *, pag. 262).

³⁾ În urma înființării, în 1871, a Școlii de infanterie și cavalerie din București, Școala din Iași a devenit * Școala fiilor de militari *.

ruga și insista să nu-i brizez cariera ostășească cu care s'au familiarizat și în care au înaintat așa de mult încât devenise unul din cei mai distinși școlari.

Guvernul român (mai mult ca chestie politică) rugase pe guvernul francez să trimeată o misie franceză pentru învățarea copiilor. Comandantul acestei misii și director al școalei, maiorul Lamy, înaintase pe Mișul meu la gradul de sergent cu numirea distinsă de «sergent d'élite».

În iarna anului 1860, Mișul meu lovindu-se la fluierul piciorului drept urcându-se pe scara școalei, au crăpat pielea. Această lovitură bagatelă au devenit boală serioasă. L-am luat îndată acasă, am chemat pe doctorii Mayer ¹⁾ și Draș ²⁾; l-au găsit cu piciorul umflat și cu căldură intermitentă.

Doctorii mi-au zis că această boală se arată numai în orașele cele mari și populate, precum Parisul și Londra, iar aici la noi încă nu au văzut-o. Am înțeles că este o stricare a sângelui introdusă din infecția aerului școalei. În fine, după o operație făcută unui abces ce se formase la picior și o căutare serioasă, Mișul meu s'a însănătoșit.

În iarna anului 1861 au apărut două glande scrofuloase la gâtul Mișului meu. L'au tratat toată iarna doctorii cu unt de morun și cu iodură de fer. În primăvară i-au făcut doctorul Fotino ³⁾ mai multe operații la acele glande. Vara am plecat cu Mișul meu la Viena. Am consultat somitățile profesorilor din Viena precum Skoda și Opoltzer, care au declarat că Mișu este scrofulos, fie această boală hereditară sau adoptată, și să merg cu dânsul la băile dela Spa din Belgia, și după o cură de două săptămâni să-l duc la băile de mare la Ostanda.

Prescripția doctoricească am urmat-o. Ajungând la Spa, după un consult cu doctorul local, Mișu au început cura.

.....

¹⁾ Ignatz Mayer, doctor în medicină dela Viena, chemat în țară de Alexandru-Vodă Ghica în 1834 (1800—1870).

²⁾ Alois Drasch, medic, sau mai bine zis empiric german, stabilit în București, unde a lăsat amintirea unui filantrop și a unui original. M. în 1894.

³⁾ Andronache Fotino, cunoscut medic militar, ajuns general, inspector și apoi director general al Serviciului sanitar, efor al spitalelor civile, senator, etc. (1834—1907).

Sosind la Ostanda și consultând doctorul, au prescris Mișului să facă băi de mare de două ori pe zi câte cinci minute; seara să pue compresă de apă de mare la gât și să bea apă de Spa care o aduceam proaspătă prin drumul de fer dela Spa; și băile să le facă la Paradis (loc depărtat ca la 2—3 minute de diga mării, unde fac pațienții băi în pielea goală).

În acest voiaj eram întovărășiți de bătrânul nenea Pană Buescu cu fiul său Vasile.

După o cură de cincizeci de băi, Mișul meu iar au devenit gras și frumos. Săvârșind cura băilor de mare la 15 August am plecat la Paris, consultând și acolo celebritățile doctorilor în medicină, precum Andral, Trousseau și alții, cari după o examinare minuțioasă a corpului au găsit pieptul și toate organele în stare normală și perfectă, că scrofurile dela gât nu au nici o comunicație cu plămâni (de care mult mă temeam) și că trecând vârsta de 19—20 ani, scrofulele vor dispărea cu desăvârșire. Aceste încredințări mi s'au făcut prin jurământ de onoare. În fine i-au prescris să facă o cură de iodură de fer și chinină roșie în iarna următoare, ca preservativ.

În luna lui Septembrie m'am întors cu Mișul meu în țară în deplină sănătate. Iarna au urmat cura mai sus prescrisă. Angajasem și pe doctorul Fotino să meargă de trei ori pe săptămână la școală să-l vadă.

A propos de școală. Școala se mutase într'un local nou pe ulița Târgoviștei, clădit din nou și destinat pentru școală. Acest local nou era construit în condițiuni igienice.

În primăvara anului 1862, iarăși s'au ivit la gât două glande scrofuloase care le-au operat în mai multe rânduri doctorul Fotino ca să nu se comunice cu organele pectorale pe dinlăuntru. Vara l-am trimes cu Marița în Germania la băile dela Kreutznach.

După săvârșirea curei, s'au întors cu mumă-sa gras și frumos.

În vara anului 1863 au plecat Marița cu Mișul nostru tot la Kreutznach. După săvârșirea curei s'au întors cu mai multă viață și forță într'insul. M'am socotit fericit și scăpat de toată grija boalei lui.

În anul 1864, primăvara, au început să-l prinză frigurile din vreme în vreme. Sănătatea începuse a se altera.

În luna lui Mai s'au înălțat la gradul de ofițer, însumându-l la cavalerie în regimentul al II-lea de lăncieri (deși dorința mea era ca să fie în artilerie).

În luna lui Iunie am plecat cu Mișul meu la Viena să consultăm doctorii la care băi să-l duc. Companioni în voiaj aveam pe doamna Ritoridis cu doi fii ¹⁾ (cel de al doilea era coleg și frate de arme al Mișului, din acelaș regiment), d-l Gligore Moscu și alți români. Îmi dam toate silințele ca să fac drumul lui Mișu agreabil, însă Mișul meu era foarte trist și suferind. Îl tortura o căldură intermitentă și o slăbiciune încât abea se ținea pe picioare.

Ajungând la Viena a doua zi, am chemat la consult somitățile profesorilor în medicină, pe Skoda și Opoltzer, cari examinându-i corpul am auzit deodată pe Skoda cu o voce sălbatecă zicând în limba germană: « Molch! » (cură de zer). Acest cuvânt ca un trăsnet de moarte mi-a trăsнит toate fibrele nervilor; am început să tremur și mi s'au umplut ochii de lacrimi. Mă încurajam cât puteam ca să nu descurajez pe Mișul.

Săvârșind o minuțioasă examinare a corpului, mi-au zis apoi să merg cu Mișu la băile dela Ischl, în Styria, care băi conțin oțel, fer și sare, și să bea zer de capră. Au dresat un « visum repertum » cu recomandăție către doctorul Guttenberg dela Ischl. În « visum repertum » descria că Mișu pătimește de tubercule scrofuloase.

După ce s'au retras doctorii am trecut în camera doamnei Ritoridis și am plâns cu amar, căci aveam mare trebuință să-mi vărs focul să nu mă văză Mișu.

Mișul meu avea trebuință de un cal de călărie pentru front și promisesem să-i cumpăr un cal așa de frumos încât alt ofițer să nu aibă ca al lui. Trecând pe la Pesta (în Ungaria), am aflat că un stahlmaister are cai frumoși. M'am dus cu Mișu la dânsul însoțit și de alți români, între cari și beizadea Suțu dela Moldova, Ritoridis și alții. Au plăcut la toți un armăsar negru, bine dresat și care trecuse școala mare (haute école). Am intrat în tocmeală cu proprietarul calului care mi-a cerut trei sute de galbeni. Mișu îmi zise: « Lasă, tată, să căutăm și la Viena, poate găsim mai frumos și mai eftin ». Am încuviințat toți ideea Mișului și am plecat.

---

¹⁾ Zoe Retoridis, născută Formac, mama lui Ion și a lui Petre Retoridis, fost maior de cavalerie.

La Viena, a treia zi după consult, am vizitat mai multe grajduri, am văzut ca la două sute cai, nici unul nu i-au plăcut. Seara au venit un samsar și ne-a zis că un căpitan de artilerie are un cal dresat de vânzare și îl putem vedea mâine în manejul artileriei. Ne-am dus mai mulți români, l-am văzut, Mișului nu i-au plăcut zicând că ține capul strâmb. Ca copil iubit și răsfățat era dificil la alegerea calului. În fine au dat preferință armăsarului dela Pesta și au rămas ca la întoarcerea noastră dela băi să-l cumpăr.

La Viena căldura intermitentă a Mișului se tăiase și forțele începuseră a reveni.

A patra zi am plecat din Viena și seara am ajuns la Ischl și am tras la hotelul Reginei Elisabeta. Înainte de a ne culca am zis slugei hotelului (în prezența Mișului) ca să invite a doua zi la 9 ceasuri pe doctorul Guttenberg. A doua zi m'am sculat prea de dimineață, înaintea Mișului; căutând prin haine, am găsit o legătură cu tutun românesc, zis turcesc (căci nu trăgea tutun în prezența mea); l-am luat și l-am aruncat pe fereastră și i-am pus în loc cheița lacătului dela tinicheaua mea cu țigări de tutun turcesc și apoi mai târziu l-am conjurat să tragă tutun d'al meu, și în prezența mea, zicându-i pe lângă alte că dorința mea cea mai mare este să văză în mine nu numai un părinte, dar și cel mai bun amic.

Așa dar a doua zi, după cum am zis, sculându-mă prea de dimineață — lăsând pe Mișu să doarmă — m'am dus să preîntâmpin pe doctorul Guttenberg, pe care găsindu-l acasă i-am descris toată boala Mișului, i-am arătat părerea profesorilor dela Viena și l-am rugat să vie să-l văză prefăcându-se (doctorul) că nu mă cunoaște, ca să nu înțeleagă Mișu că am inițiat eu pe doctor. Aceasta am făcut-o ca să-i relevez moralul precât se putea, căci mă temeam că prin surprindere cetise părerea doctorilor dela Viena.

Pe la orele 10 doctorul viind la hotel și prefăcându-se că nu ne cunoaștem, ne-am recomandat unul altuia, apoi făcându-i descrierea boalei scrofulelor de care pătimise, i-am arătat « visum repertum » al consultului doctoricesc din Viena.

Doctorul, după ce l-au citit și au examinat corpul Mișului cu multă seriozitate și scrupulozitate, îmi zise: « Domnul meu, este în obiceiul doctorilor celor mari să agraveze boalele pațienților mai mult decât sânt, și aceasta numai în profitul doctorilor celor mici, de exemplu ca mine. Fiul dumitale, domn lieutenantul și

viitorul meu amic, nu are decât o mică rămășiță a boalei scrofulelor, este puțin anemic și nervele slăbite. Sper și sânt convins că în puține zile voi satisface cu desăvârșire dorințele domniilor voastre. Așa dar mai înainte de toate mă duc să vă procur o casă mai salubră, mai igienică și cu mult soare, și după ce vă veți strămuta, diseară viu și orânduiesc cura care are să înceapă de mâine ».

Doctorul avea vârsta ca de 50 ani, de un caracter afabil și delicat ; în urma relațiilor amicale, am găsit într'însul multă învățatură și experiență și mai cu osebire în specialitatea sa pentru boalele pieptului. Mișu îi atrăsese simpatia cu deosebire.

În aceeași zi peste două ore ne-am strămutat dela hotel la o casă cu chirie. Seara viind doctorul au orânduit Mișului să bea o cantitate măsurată de zer în așternut, pe la 9 ore să facă un mic dejun și la 11 ore să ia o bae ; peste 2—3 zile să bea și câte un pahar de lapte de capră roșie.

Mișul meu înflorise în zece zile încât nu-l mai cunoșteam.

Când au început cura abea putea să facă o mie de pași, iar după zece zile urca și cobora munții ca căprioarele. Bucuria mea era la culme.

Ischl este domeniul coroanei Austriei, a familiei Habsburgilor. Un mic orășel cu un palat și o grădină împărătească (locuința demisionatului Împărat Ferdinand care locuia acolo cu familia sa), un kursal spațios și frumos, încăperile băilor distinse iar apele renumite, un cazino elegant, un mic teatru cu un vodevil nemțesc, o muzică ostășească în permanență, hoteluri mari și frumoase și în sfârșit diferite plimbări și petreceri.

Pe timpul șederii noastre acolo mă sileam în toate chipurile să procur Mișului meu tot felul de distracții. De exemplu până la prânz era ocupat cu cura ; după prânz mergeam împreună sau cu mai mulți prieteni cu trăsurile sau pe jos pe la grădini, pe munți sau prin satele de prin prejur ; doctorul la fieșcare două-trei zile angaja pe Mișu și mergea cu birja de-l lua să meargă împreună pe la plimbări mai depărtate, atunci eu luam câte un amic și îi surprindeam la o cafeenea a vre-unei comune, Mișu bând laptele de capră și doctorul paharul de bere. Seara ne întorceam și mergeam la teatru unde aveam loja cu luna, și astfel petreceam ziua mulțumiți. În serile care nu era teatru, se adunau la mine amicii noștri și jucam conțina pe o firfircă ca să petreacă Mișu. Amicii noștri

aflați acolo erau d-nii Cernovodeanu bătrănu, Iancu Alexandrescu, Iancu Porumbaru și Vuross, un grec banchier dela Galați.

Mișul meu reluându-și forțele și sănătatea sa ne mai lăsând nimic de dorit, începuse a-l preocupa datoriile carierei sale. Imi zicea adesea : « Tată, ce o să fac eu la escadron fără cal mergând la București ? » (Mișul meu se temea să nu se vândă armăsarul care-l văzuse la Pesta și care-i plăcuse așa de mult). In fine văzând multa și modesta sa stăruință că voește să plec cu un ceas mai înainte să-i cumpăr calul, m'am hotărît să plec. Mișu urma să mai șează vre-o zece zile acolo ca să săvârșească cura.

In ajunul plecării mele l-am recomandat doctorului, recompensându-l de vizitele și îngrijirea dată Mișului cu multă generozitate, apoi am rugat pe amicii mei să-l antureze cu amicitia lor, cari m'au încredințat că nu vor petrece o singură zi fără dânsul.

In ziua plecării, îmbrățișând pe Mișul meu, l-am rugat să urmeze cura până la sfârșit și să se păzească de răceală. Apoi luându-mi bagajul m'am dus la diligență.

. . . . .

Seara am ajuns la Viena. Trăgeam obicinuit la hotelul Wildemann (omul sălbatec). M'am oprit vreo trei zile acolo, întâi ca să zoresc niște fireturi de uniformă și o manta albă care le comandase Mișu în trecerea sa la băi, al doilea să-mi iau niște haine cari le comandasem și să fac oarecari târgueli pentru cei deacasă. La Viena am găsit și pe amicul meu d-nul Tache Lețu cu care am petrecut acele puține zile.

Săvârșindu-mi trebuințele am plecat din Viena și către seară am fost la Pesta. Unica mea preocupare au fost calul Mișului. M'am dus la proprietarul armăsarului care plăcuse Mișului și după o desbatere de două zile despre preț l-am cumpărat cu 1200 fiorini argint sau 200 galbeni. Apoi am găsit și un vizitiu cu multă specialitate de cai și l-am tocmit câte un galben pe zi câte zile va face până la Giurgiu și înapoi, plus hrana lui și plata vaporului înapoi. Apoi m'am dus la agenția vapoarelor și am rugat-o să pue o baracă pe vaporul accéléré ca să iau calul împreună ; am plătit îndoit pe cât se plătește o persoană la clasa I-a. Apoi am cumpărat valtrapuri de lână și de pânză cu pieptare și acoperișuri de cap, apoi frâne, căpestre, țășăli, perii, ghebrele, chingi și altele. M'au costat armăsarul aproape trei sute de galbeni adus la Giurgiu.

Corespondența între mine și Mișul meu urma regulat, căruia la sfârșit i-am scris că armăsarul l-am cumpărat și plec în țară neputând a mă mai întoarce căci am isprăvit banii, și mai vârtos că mai rămăsese vreo cinci-șase zile să plece și dânsul și să vie sănătos la moșie.

Pe vaporul care m'am îmbarcat erau doi fii a Imperatorului (*sic*) Franței Louis Philippe, duca de Montpensier și duca d'Aumale, cu nevestele și copiii lor : treceau din America la Constantinopol. Era și generalul Steganoff, guvernatorul Odesei, cu o familie și o suită numeroasă.

Calul Mișului devenise obiectul petrecerei damelor. Când se scula dela masă, lua fieș-care câte o felie de pâine și îi da mângâindu-l.

Intr'o zi două dame tinere din familia generalului Streganoff mângâind calul, zicea una celei-lalte în limba rusească : « Oare fi-va și călărețul frumos ca calul ? » Eu puind mâna în buzunar, am scos o scrisoare a Mișului cu portretul său în miniatură și le-am prezentat-o (Mișu la Ischl fotografiase mai multe hârtii de scrisori cu portretul său). « Iată doamnelor » le zisei în limba rusească, « vă satisfac curiozitatea ». Luând scrisoarea și observând portretul îmi zise : « Frumos ofițer de ulani ! » Le-am mulțumit zicându-le că mă fletează, și altele.

În fine am ajuns la moșie cu calul fără nici-un accident. Peste vre-o zece zile au sosit și Mișu la moșie de unde am plecat cu toată familia la București.

INTRAREA MIȘULUI ÎN LUME

.....
Mișu împlinea vârsta de 20 ani.

Intra în lume cu o educație perfectă. Vorbea cu multă agilitate limbile franceză și germană. Desemna binișor (îi păstrez mai multe eșantioane de peisajuri și planuri topografice de când era în școală). Avea un spirit pătrunzător. Fără să învețe claviru punea cântece românești pe clavier, între altele lamentabilul cântec « brr, oiță, brr... » care îl cânta în perfecție și cu multă duiosie și care l-au lăsat suvenir în familia lui.

Mișu era un ofițer căutat (*en vogue, recherché*). Nu era serată la palat sau în societățile cele bune ca să nu fie invitat. Juca bine și îi plăcea.

Incăleca bine și frumos, cu o « nonchalensă » admirabilă, ca cel mai bătrân « écuyer » sau călăreț și pe orice cal, chiar pe unul furios, fiindcă încăleca din cea mai fragedă copilărie (dela vârsta de 4—5 ani avea doi cai « poney » la grajd). Adesea ori trecea cu escadronul în escorta domnească sau promenadă militară pe dinaintea casei părintești, cu sabia scoasă, șako la o parte, cu armăsarul piafând, cu bucuria pe obraji, surâsul pe buze. Zicea într'însul: « Sânt mulțumit, nu am nimic de dorit ». Privitorii îl admirau, iar părinților și surorilor le sălta sufletul de bucurie. Eu ziceam în adâncul inimei mele: « Iți mulțumesc, Doamne, că sânt fericit! »

Mișu, deși nevârstnic, dar avea maturitate completă. Era mai mult gânditor decât bârfitor.

Singurul băiat și moștenitor al familiei, răsfățat de părinți, surori și rude, iubit de toți aceia cari îl cunoșteau, primea laudele și binefacerile în recompensa nobilelor și frumoaselor sale purtări.

.....

O singură puerilitate avea, aceea a pasionului birjei, adică a avea birjarul lui (Ivan birjarul) cu ziua sau cu săptămâna, și această plăcere eu i-o toleram căci provenea din două podoabe firești care-l însușeau și după mine îmi plăcea să văz un tânăr elegant, și mândru mai vârtos. Așa dar cum ar fi corespuns la aceste podoabe dacă l-ar fi văzut cinevaș într'o hodorogă de birjă? Și când isprăvea paralele, prefera mai bine a umbla pe jos, călare sau cu trăsura părintească, care procedare mă făcea să înțeleg că au isprăvit paralele..... Mișu avea dela mine destinați 15 galbeni pe lună, deosebit de salariul de ofițer, dar adesea treceam peste suma fixată cu mare mulțumire, fiind această sumă numai pentru frivolități precum tutun, teatru, birje și altele, iar cât pentru haine sau tot felul de obiecte trebuincioase, acelea mă priveau pe mine.

Principiile politice ale Mișului (pe cât îi permitea experiența vârstei) erau aristocratice. Născut în aristocrație, era aristocrat la culme, însă totodată și liberal progresist. Tocmai în anul acela, roșii ¹⁾, cea sectă destrăbălată și perturbătoare de meserie, aruncaseră sămânța falsei politici a nediscipliniei și a demoralizării în oștire. Mișul meu nu se ralia cu asemenea ofițeri și pe când vre-unul din camarazii lui propaga idei revoluționare, Mișul meu

¹⁾ Ministerul Kogălniceanu care a urmat loviturii de Stat.

îi apostrofa zicându-le: « Disciplina ostășească cu politica nu se combină și să lăsăm politica oamenilor politici! »

Mișul meu era însumat în escadronul al doilea din regimentul II de lăncieri. Comandantul escadronului era Nicu Grădișteanu ¹⁾, rudă și amic intim al Mișului. Indată după sosirea Mișului dela Ischl i-au pus sub comandă un ploton.

Mișu își împlinea datoriile slujbei cu cea mai strictă exactitate, astfel că atrăsese admirația și dragostea atât a camarazilor cât și a șefilor. Comandirul regimentului trata pe Mișu ca amic iar nu ca ofițer subaltern de rând. Mișu era angajat și nelipsit la toate seratele colonelului. Mișu era un ofițer « accompli », cum zice francezul.

Mișu era mulțumit cu desăvârșire. Peste două luni comandantul regimentului au numit pe Mișu director al școalei regimentului, dispensându-l de a mai face serviciul regimentului, însă Mișu au rugat pe colonelul ca să îndeplinească amândouă însărcinările, spre a nu se pune în suspiciune de camarazii lui.

Când am văzut pe Mișul meu intrat în lume, împodobit cu atâtea podoabe, am zis ca Sf. Simeon: « Acum slobozește, Doamne, pe robul tău, căci ochii mei au văzut mântuirea Ta! »

Atunci am zis că am trecut nenorocirile, atunci am zis că sânt fericit!

EȘIREA MIȘULUI DIN LUME

. . . . .
Pe la începutul anului fatal 1865, într'o seară viind acasă cu Marița ne pusesem să cinăm. Auzind sunetul săbiei lui Mișu care venise acasă, m'am dus în cameră la dânsul zicându-i: « Vino, Mișule, dacă vrei să cinăm împreună ». — « Vin îndată, să-mi scot sabia » îmi răspunse el. Acestea zicând au tușit, și deodată cu tusea îl văd alergând la scuiptoare și vărsând sânge. Am strigat pe Marița care i-au dat apă cu sare și i s'au oprit sângele. Am trimes trăsura îndată la doctorul Fotino care examinând sângele, ne-a încredințat că au fost o adunătură de sânge — fiind sânge încheșat — și nici decum din plămâni. Cu cât disperția mea era de mare, cu atât mă prefăceam de liniștit, ca să nu se sperie Mișul meu. În fine după 2—3 zile de repaos în casă și o cură de apă de

¹⁾ Viitor colonel și apoi general de rezervă în 1906 (1839—1909).

păcură care i-au dat-o doctorul, Mișu simțindu-se bine au reînceput slujba și petrecrele.

În primăvară eu, care purtam spaima în inimă a acestei nopți sinistre în care au vărsat sânge, consultam adesea pe medici dacă nu ar fi bine să se mai ducă odată la băi. Medicii erau de acord cu părerea mea și îl îndemneau să mai meargă odată la băi. Mișu ezita, vrând să meargă la Iași cu regimentul (care se disloca); eu insistam și-l rugam, până 'n fine s'au hotărît, însă fără să fie acompaniat nici de mine nici de mumă-sa (aceasta o spunea confidențial surorilor, zicând că este emancipat și până când o să fie sub tutela părinților!).

Doctorul Fotino, în care avea multă confiență și amicitie strânsă, l-au orânduit să meargă mai întâi la apele dela Gleichenberg în Styria, unde să facă cura trei săptămâni. De acolo la Ischl să facă cura trei săptămâni și apoi la băile de mare la Ostanda în Belgia. Eu stărueram ca după ce va săvârși cura la Ostanda să meargă la Londra ca să facă traieul mării.

I-am mijlocit un concediu de patru luni și la 1 Iunie am trimis poștalionul la București de au venit Mișu pe la moșie (fiindcă mă aflam acolo cu familia). L-am pregătit de voiaj dându-i și două sute galbeni și am plecat împreună la Giurgiu. Seara la hotel am găsit pe generalul Vlădăianu care asemenea petrecea pe fiul său la Viena.

A doua zi l-am condus la vapor. Când vedeam că se apropie momentul de a mă despărți, îmi venea ideea de a nu-l lăsa singur și a-l însoți, cu toate că nu eram pregătit. În marginea Dunării venise un bancher evreu Blumen, carele în toată vremea mă acredita cu polițe la Viena. L-am rugat să-mi dea o poliță de 300 galbeni la Viena și m'au refuzat, jidovul nelegiuit!

Am rugat un neguțător grec, căpitan Chiriac Riga, cu care aveam afaceri comerciale de produse de mai mulți ani (cari se afla și dânsul acolo) să-mi dea 300 galbeni, și asemenea mi-a zis că nu i se întâmplă. *Greca fides non est fides*. Penuria aceasta provenea din diseta anotimpului, căci nu se făcuse bucate.

Dar cine putea să prevadă o fatalitate care mă urmărea, căci Mișu se bucura de o perfectă sănătate, după cum se constată din chiar scrisorile lui care se vor vedea mai la vale.

Apoi sărutând pe Mișu în mai multe rânduri și rugându-l să-mi scrie în toate zilele, au plecat. Iar eu am rămas cu inima sfâșiată!

Depărtându-se vaporul generalul Vlădăianu îmi observă zicând : « Uite-te copilul dumitale te iubește mai mult decât al meu pe mine, căci s'au urcat pe corvata căpitanului și nu își mai ia ochii dela dumneata ! »

Acum, reproducând scrisorile Mișului care le păstrez, las pe dânsul să spue despre voiajul lui (*urmează textul a opt scrisori*).

.....

Din această corespondență a Mișului meu și mai cu osebire din scrisoarea dela 7/19 Iulie prin care zice : « și pe urmă mă întorc gras și roșu » rezultă și se constată că era afară din ori-ce bănuieală funestă ce i-ar fi putut pricinui patima lui principală, adică scrofullele.

Dar amar mie, fatalitate ! Ce faci fatalității ? Românul are o zicătoare : « Ce este omului scris în frunte trebuie să sufere » și iarăși : « dacă nenorocirea este înainte, alergă ca s'o ajungi, dacă este înapoi, o așteptă să vie ».

Mișul meu nu au plecat la 17 Iulie la Paris cum se hotărîse și au mai zăbovit vreo două zile, în care interval s'au aprins Ischlu. Incendiul au fost îngrozitor : s'au început noaptea pe la orele 10 dela casa doctorului care era situată în apropiere de casa unde locuia Mișu. Așa dar ori spaima acelu teribil incendiu (care au consumat mai mult de jumătate orașul), sau că au răcit noaptea sculându-se din somn, căci îmi spune mătușă-sa Aristița Brătășanca cu Lința Bălăceanca că în noaptea aceea l-au găsit rezemat de un zid, galben ca ceara, tremurând și foarte spăimântat. L-au întrebat de ce s'au speriat, că nu arde casa tată-său, și le-au răspuns : « Malgré moi, sânt foarte spăimântat ». Apoi l-au rugat doamna Lința Bălăceanca și cu Aristița să doarmă în acea noapte la dumealor, ceea ce au și făcut.

A doua zi când s'au sculat spune Aristița că Mișul au transpirat așa de mult în acea noapte încât nădușeala trecuse prin saltele și se făcuse lac de apă pe scânduri.

Vai ! emoția au fost așa de mare încât i-au bulversat toată circulația sângelui, prefăcându-se într'o boală netămăduită și mortală. Această cumplită boală se numește albuminurie sau boala lui Bright, prefăcându-se albumina sângelui în apă.

.....

Văzând că răul îl dominează, au plecat la Viena unde făcând consult cu profesorii în medicină, i-au zis să se întoarcă în țară și să facă cură de poame. Eu aflându-mă cu familia la moșie, în momentul când scriam Mișului că îi trimit o poliță a lui Halfon bancherul ¹⁾ ca să primească la Paris dela Rotschild 50 de napoleoni ca să se ducă la Londra după cum îmi scrisese, mă pomenesc cu o scrisoare a Mișului care-mi scria să-i trimit la 20 Iulie droșca cu poștalionul la Giurgiu fiindcă vine în țară.

Am trimis trăsura și au venit la moșie. Era într'o slăbiciune care m'au spăimântat. L-am întrebat ce are, și unde este grăsimea și roșeața de care îmi scrie? Îmi răspunse că de vre-o două săptămâni îl prind niște friguri cu mpline și consultând medicii dinăuntru, unii ai zis că suferă de « dorul țarei » (mal du pays), alții i-au zis să se întoarcă în țară să facă cură de poame. Doctorul lui Fotino, întâlnindu-l pe vapor, i-au zis că are friguri și i-au dat o rețetă să o facă la Giurgiu (erau hapuri de chinină) și i-au zis să șează la moșie și să nu bea la masă alt vin decât bordeaux.

. . . . .

Am trimis îndată la București și am adus o căruță cu poame și o ladă de bordeaux. Nu era nici-un obstacol, nu cruțam nimic spre a îndeplini dorințele Mișului.

Minuțioasa îngrijire care se da Mișului vreo câteva zile mi se părea că ar fi prosperând în sănătate.

Intr'o zi examinând limba o văz neagră ca catranul. Atunci am văzut că boala se agravează și am hotărât să plecăm la București să cerem ajutorul medicilor.

La 1 August am plecat cu Mișu la București (capitala era agitată și amenințată de un rezel civil ²⁾), voi vorbi pentru aceasta în altă parte).

Îndată ce am sosit am trimis la doctorul Marcovitz ³⁾ care, examinându-l și cercându-i udul cu acid nitric, deodată am văzut

¹⁾ Habeday Halfon, bancher evreu din București. A lăsat o mare parte a averii sale Azilului « Elena Doamna » (1827—80).

²⁾ Turburările puse la cale de opoziție și care au izbucnit în București la 3 August 1865 în lipsa Domnitorului din țară (v. Xenopol: « Domnia lui Cuza-Vodă », vol. II, pag. 32 și urm.).

³⁾ Alexandru Marcovici, doctor în medicină dela Paris, medic primar al Spitalului Colțea și profesor de clinică medicală și terapeutică (1835—86).

o metamorfoză involuntară în figura medicului care devenise palidă ca turta de ceară. Au scris un medicament și i-au zis să nu iasă din casă ferindu-se de răceală. Apoi trecând cu doctorul în camera mea, l-am rugat cu multă stăruință să-mi mărturisească adevărul, care este patima Mișului.

Atunci doctorul îmi zise: « Boala este foarte gravă, dar nu este de dezesperat. Această boală se numește albuminurie sau boala lui Bright, se schimbă albumina sângelui în apă sau, pe românește, boală de rinichi, care provine dintr'o răceală mare sau o spaimă mare, dar tot ce mă pune în mirare este că patima este veche de două sau trei luni și cum doctorul lui Fotino nu au prevenit-o mai înainte? »

A doua zi am chemat și pe doctorul Zițeu ¹⁾ rugându-l să urmeze vizitele împreună cu doctorul Marcovitz. Am scris îndată Mariței la moșie ca să vie cu toată familia la București fiindcă gravitatea boalei Mișului reclamă o deaproape căutare, care au și sosit a doua zi.

Cu toată căutarea și silința a trei medici, Marcovitz, Zițeu și Fotino, în curs de trei săptămâni Mișului meu i se slăbeau puterile și se topea ca lumânarea. Intr'o zi, fiind doctorii la consultație, doctorul Marcovitz examinând udul exclamă de odată cuvântul « Eureka! » Il întreb ce, îmi răspunde plin de bucurie: « I-am găsit calibrul boalei, domnule, și este în afară de orice temere ».

Doctorii i-au dat voie Mișului să iasă în toate zilele la plimbare pentru aer. În ziua aceea eu trebuia să mă duc la Giurgiu pentru afaceri casnice și să mă întorc a doua zi. Luându-mi ziua bună dela Mișu și sărutându-l de mai multe ori i-am zis: « Mișule, doresc ca mâine când mă voi întoarce la 4 ceasuri » (diligența făcea trajeul Giurgiului la ore fixate) « să găsesc pe Ivan birjarul tău la scară cu birja, căci aceasta va fi un balsam pentru suferințele mele de o lună de zile ».

În adevăr că a doua zi când m'am întors dela Giurgiu, Ivan birjarul era la scară cu birja și mantaua cea albă a Mișului aruncată pe capră (aceasta era șicu lionilor). Am sărutat pe Mișu adresându-i câte-va vorbe de bucurie și mulțumire și apoi s'au aruncat în birjă ducându-se să se plimbe la șosea.

¹⁾ Dumitru Papastavru, zis Zitzeas, după comuna sa natală Zitza din Epir. Doctor în medicină dela Paris în 1852; subinspector general al serviciului sanitar în 1865, colonel și medic al Spitalului Militar din București în timpul războiului pentru independență.

· A două zi au prânzit la soră-sa Mița. A treia z s'au dus cu Canu și cu soră-sa în plimbare la Herăstrău unde au șezut până seara înoptat . . .

· În ziua următoare către seară, Mișu era în cameră la mine, privea la fereastră. L-am lăsat în odae și m'am dus pentru câteva minute la spițarie; când m'am întors, Mișu dispăruse . . .

· Peste două ore s'au întors acasă și întrebându-l unde au fost mi-a zis că s'au dus puțin de s'au plimbat pe jos . . . Ori și cum, a doua zi Mișul meu au căzut la așternut, și nu s'au mai sculat!

Desperația noastră era la culme! Pe lângă cei trei doctori curenți de mai sus am chemat și pe arhimedicul Davila și la consulturi rugasem și venea și doctorul Arsache ¹⁾.

· Boala mergea spre rău din zi în zi. Au început să-l prinză frigurile, începuse să se umfle picioarele, pofta mâncării i se tăia. Nu știam ce să mai facem! Am rugat medicii și au transcris prin telegraf la Paris toate simptomele boalei profesorului Andral rugându-l să ție acolo un consult. Consultul s'au făcut, răspunsul au venit, cura au urmat-o, dar vai! nici o speranță de preschimbare în bine a boalei, răul ampira. Boala ingrata! În desperația noastră am alergat și la știința babelor, știința veche (ante Hipocrat). Unele îmi ziceau că este deochiat (jettatura), altele că are uscătură, altele iarăși că s'au speriat. În sfârșit nimic și cu dânsle răul predomina.

· Am alergat apoi la cele bisericești, unica și ultima nădejde a omului. Ne duceam la toți sfinții și ne rugam cu lăcrămi și eu și sărmana mumă-sa. Făceam priveghieri la mănăstiri, dam banii cu profuziune, dar vai, sărmanii! nu am avut destulă credință, nici cât un bob de muștar, după cum zice Sf. Evanghelie.

· La 23 Septemvrie au apucat pe Mișu sughițu. Atunci și numai atunci am văzut că nu mai este nădejde de a scăpa Mișul meu.

· Am trimis pe Canu la doctorul Glük ²⁾ să-l cheme și pe dânsul, și cu promisiunea să-i dau două mii galbeni dacă îmi va scula pe

¹⁾ Apostol Arsache (1789—1869), originar din Albania. Doctor în medicină dela Halle, vine în țară unde este numit medic al Spitalului Pantelimon în 1820. Intrând apoi în viața politică ajunge deputat, ministru în 1861 și prim-ministru pentru câteva zile, după asasinarea lui Katargi (8—23 Iunie 1862).

²⁾ Teofil Glük, medic austriac stabilit mai întâi în Iași și apoi la București, unde ajunge efor al spitalelor civile și director al Serviciului sanitar (1824—84).

Mișu. La 23 seara, în urma consultației ce au făcut cu cei-l-alți doctori, au prescris o vezicatorie la buricul pântecelui, care au și pus-o în seara aceea doctorul Fotino, zicând că a doua zi vine să o tae.

A doua zi îmi zise Mișu : « Tată, chiamă pe Ion soldatu să mă duceți în odaia cu sofa căci este mai multă lumină ». Am chemat pe Ion și împreună cu mine l-am pus pe un fauteuil (căci slăbise sufletul meu de nu se mai putea să se ție pe picioare) și l-am mutat. Când l-am sculat în sus au căzut vezicătoarea, nu se prinsese. Dar vai când omul este destinat la o fatalitate, aleargă după dânsa să o aducă mai curând.

Am trimis la doctor de au venit și au prescris altă vezicatoare, i-au și pus-o și s'au prins . . . Aceasta au fost cel din urmă medicament !

Seara au venit să o tae. Eu țineam lumânarea, dar văzând pe Mișu că face mișcări de suferință am dat Mariței lumânarea să o ție, fiindcă durerea lui comunica cu sufletul meu. Am trecut în salon și am lipit urechea la ușa care corespundea cu camera în care trecusem pe Mișu. Doctorul, după ce i-au tăiat-o, au aruncat un praf de gândăcei asupra rănei făcută de vezicatoare . . . Deodată am auzit un țipăt din inimă ! Alerg în odaie strigând : « Mi-a omorât copilașu ! » . . . Mișu era fără cunoștință ! Acest praf i-au dat atacul în nervi, paralizându-l cu desăvârșire. Strig pe Mișu . . . nu-mi răspunde. Intreb pe doctor ce i-au făcut, îmi zice că doarme și să nu-i stric somnul . . .

Atât îmi aduc aminte că am chemat fetele cele mai mari, pe Mița și Lina, și închizând ușa despre salon unde erau multe rude și amici, le-am sărutat vărsând șiroaie de lacrimi și zicându-le că au pierdut pe Mișu . . . au pierdut pe cel din urmă moștenitor al familiei Lăcusteanu . . . au pierdut pe Mișu, frățiorul și protectorul lor . . . sfătuindu-le să se console, ca să se poată consola și muma lor și altele multe care nu-mi aduc aminte. Era un adio care luam dela copiii mei, era o binecuvântare și o blagoslovenie părintească, cea din urmă care le dam . . .

Eu mă hotărâsem să mor înaintea Mișului . . . Durerea era mare . . . Când deodată auz pe nevastă-mea bătând la ușă să deschiz cu atâta furie încât voia să spargă ușile, iar alții intrau pe cea-l-altă ușă, încât m'am pomenit deodată înconjurat de atâta lume. Eu

m'am înspăimântat, crezând că am pierdut pe Mișu... Am aruncat ochii la arme... armele toate dispăruse! Atunci m'am văzut învins, nenorocitul! Atunci am trecut în odăa lui Mișu: el era încă în viață, dar fără cunoștință; se uita mult la mine până să mă cunoască.

Pe mine mă urmărea și mă priveghea, încât am văzut că este peste putință a-mi realiza dorința și a pune capăt unei vieți amare care mă aștepta. Paharul morții pentru mine ar fi fost un balsam alinător suferințelor mele.

În ziua fatală și de tristă memorie de 26 Septembrie a anului 1865, seara la 8 ore și 30 minute, Mișul meu au întrebat pe fratele meu Iancu: « Unde este tata? » și strângându-l de mână, au... au eșit din lume...

Lăsând în memoria familiei, a amicilor și camarazilor săi dragostea care le-au purtat, bunătaea, simpatia, înțelepciunea și exemplara bună cuviință... iar mie nenorocitul tată și nenorocitei mame, vecinică tânguire și durere în sufletul nostru . . . . .

SEPULCHRU

Sepulchru este cel vechi unde se odihnește mumă-mea și ceilalți copii ai noștri, despre care am vorbit mai sus. Este situat la dreapta zidului bisericii Sf. Gheorghe Vechi, împotriva paraclisului. Cimitirul este împrejmuit cu grilaj de fer aurit, acoperit cu o piatră de marmură. Pe piatra sepulchrală este gravată următoarea inscripție (versetul este de d-l Ioan Eliad Rădulescu, renumitul autor și poet român). La capul pietrei este o cruce tot de marmură și la spatele crucei sânt trei lăncii de cavalerie cu stegulețele lor, împlântate și plumbuite în piatră, amblema oștirii.

La mijlocul crucei este un cadran de fer cu geam, legat cu lanț de cruce și în care cadran este portretul Mișului meu în uniformă de cavalerie. Din josul crucei este o candelă mare tot de fer care arde necurmat de cinci ani ziua și noaptea... și va arde...

În zilele de sărbători se acoperă mormântul cu un covor cusut de Marița cu mătase și fir galben, care reprezintă credința și statornicia și din jos inscripția care este pe piatră.

E P I T A P H I U

Inalt creștea ca pinul
 Și-a înflorit ca crinul,
 Purtat-a ca martyrul și gladiul și stâlparea,
 Sufla ca gerul moartea și-a înghețat ca floarea.
 Lutoasa-i despuere aci 'n repaos zace...

In sus, herou din ceruri, . . . dormi, Lăcustene, 'n pace!

Mihail Lăcusteanu, născut la anul 1841¹⁾ Mai în 17.

Repauzat la anul 1865, Septemvrie 26.

Singura nădejde și mângâere care îmi rămâne este simbolul credinței noastre a blagoslovniciilor creștini care zice: «Aștept învierea morților și viața veacului ce va să vie, amin».

CAMERA MIȘULUI

Sânt în al șaselea an dela eșirea Mișului din lume și camera lui este intactă. Mobilierul, uniforma, echipamentul sânt așezate așa după cum le-a lăsat Mișul meu. Deasupra patului de fer unde dormea sânt sfinte icoane; mai la vale este portretul în plină uniformă de cavalerie, scos în chromolitografie și pus în cadran de bronz (adus dela Paris). O candelă arde ziua și noaptea.

O mică bibliotecă a Mișului am dăruit-o la biblioteca oștirea, trimetând-o cu adresa mea Ministerului de Rezel în anul 1866.

Un ceasornic deșteptător de masă l-am dăruit senatului ca să slujească stenografilor în zilele de ședință (trimes cu adresa mea, fiind eu questor al senatului în anul 1870). Un ceasornic de aur chronometru i s'au furat în momentele fatale. O pereche pistoale pentru cobururi dăruite de mine Mișului și o pușcă cu două țevi dăruită de unchiul său Nae Bățcoveanu i s'au furat peste doi ani. Sabia de purtare și chipiul sânt așezate în cue de Mișu, iar sabia lui de paradă, gravată cu numele lui, este între armele mele, care se va păstra în vecinicie (îmi exprim dorința).

In camera Mișului nu intră nimeni afară de nenorocita lui mamă și eu din când în când ca să-mi plâng dorul; și femeia

¹⁾ Curioasă eroare: data exactă este 17 Mai 1844.

din casă care aprinde candela, ce arde ziua și noaptea, și scutură hainele. În toată cealaltă vreme este închisă, respectând-o ca un sanctuar. . . . .

În anul 1865, Septembrie 26, după ce am pierdut pe Mișul meu, după cum se descrie în volumul I, devenisem aproape mizantrop. Am pierdut plăcerea muncii câmpului și am dat-o în arendă, căutând să intru iarăși în politică și în valurile lumii, la care nu am întârziat și m'au ales districtul Vlașca senator la senatul României. De aceea descriu în câte rânduri am fost ales la această instituție :

Anul 1866, Octombrie 3 ¹⁾, act prin care colonelul Lăcusteanu se alege senator. Legalizarea actului de urba Giurgiu cu No. 5684. Președintele comisiei de verificare a senatului : Cantacuzino.

Anul 1867, Decembrie 19 ²⁾, act prin care colonelul Lăcusteanu se alege senator al colegiului I. Legalizarea actului de urba Giurgiu cu No. 5909. Președintele comisiei senatului de verificare : generalul Constantin Năsturel Herăscu.

Anul 1868, Iulie 9 ³⁾, act prin care colonelul Lăcusteanu se alege senator al colegiului I. Legalizarea actului de primăria Giurgiu cu No. 3001. Președintele comisiei senatului de verificare : Grigore Bengescu ⁴⁾.

Anul 1869, August 5 ⁵⁾, act prin care colonelul Lăcusteanu se alege senator al colegiului I. Legalizarea actului de primăria Giurgiu cu No. 4245. Președintele comisiei verificatoare a senatului : N. Crețulescu ⁶⁾.

¹⁾ Sub guvernul prezidat de Ion Ghica.

²⁾ Sub ministerul liberal al lui Ioan Brătianu.

³⁾ Prim-ministru fiind generalul Goleșcu.

⁴⁾ Ministru de Culte sub Vodă Știrbei, ministru de Justiție și de Culte în 1865 în cabinetul Kogălniceanu (1824—81).

⁵⁾ Sub ministerul liberal-moderat prezidat de Dimitrie Ghica.

⁶⁾ Nicolae Crețulescu, fost în mai multe rânduri ministru și președinte al Consiliului (1859, 1862—63 și 1865—66), președinte al Senatului, al Academiei române, al Ateneului, ministru plenipotențiar la Roma, Petersburg și Paris, etc. (1812—1900).

Anul 1870, Iunie 3¹⁾, act prin care colonelul Lăcusteanu se alege senator al colegiului I de Vlașca. Legalizarea primăriei Giurgiu cu No. 1255. Președintele comisiei verificatoare a senatului: Alexandru Plagino.

* * *

Se vor mira cititorii după vremi când vor vedea în fieșcare an alege de senatori, deși constituția noastră zice că senatorii sânt pentru opt ani aleși, însă reaua credință a guvernelor către țară și intrigile partidelor, făceau pe Domn să disolve corpurile legiuitoare. Însă dela 1870 până la 1874 corpurile nu s'au disolvat²⁾ și în 1874 au urmat în senat tragere la sorți după constituție, la care tragere am eșit și eu (cu toate că eu demisionasem, dar m'au rugat senatul prin președintele său cu adresa No. (*loc alb*) ca să-mi retrag demisia, după cum au și urmat până la tragerea la sorți, când am dat mulțumită lui Dumnezeu că am scăpat).

* * *

Adresa ministrului de interne Manolache Costache Epureanu din 1870 Noembrie 11, No. 15.424, prin care îmi face cunoscut alegerea mea la sfatul orășenesc al capitalei și mă întărește de membru al municipalității. (Ales cu una mie una sută de voturi).

(*Sfârșit*)

---

¹⁾ Guvernul de jună dreapta al lui Manolache Costache Epureanu (cu Gh. Manu, G. Cantacuzino, Al. Lahovary, P. Carp, etc.).

²⁾ Inexact. Lascar Catargi, venit la putere după un minister Ion Ghica de scurtă durată, disolvă Camera care l-a pus în minoritate, la 16 Martie 1871.

REFLECȚII ASUPRA INCONSECVENȚEI¹⁾

N'am găsit, poate din cauza unei erudiții imperfecte — cu toate cercetările făcute — un singur eseu care să aibă fie ca titlu, fie în cuprins, examinarea și analiza inconsecvenței. Și doar această noțiune circulă din belșug în discursuri și în discuții, iar cuvântul care o exprimă are o destul de deasă întrebuițare.

Noțiunea aceasta se opune în mod natural noțiunii contrarii, care e consecvența — și antiteza aceasta nu e numai logică, ci și morală în același timp, fiindcă, de obicei, pentru omul consecvent se păstrează toate elogiile, pe când pentru o conduită inconsecventă lumea e, în genere, fără indulgență.

Trebue să adaog că admirația profesată pentru atitudinea care rămâne consecventă, obișnuște adesea să neglijeze cu totul valoarea sa din punct de vedere calitativ.

Afară de cazurile extreme, de criminali, sau de rău făcători, care poate ar fi de dorit să-i vedem schimbându-se într'o zi, cu toate că, după școala lui Nietzsche, aceștia ar rămânea mai demni de admirat dacă nu s'ar schimba de loc, — pentru cazurile mijlocii sau, dacă preferați, pentru cazurile normale, se laudă de obicei, frumusețea liniei neșovăitoare, fără să se examineze caz cu caz principiile dela care pleacă. E ca și într'un silogism, când judecăm numai consecința unui raționament, neglijând chestiunea premiselor, a valorii la care au dreptul ele să pretindă.

Această predilecție care există în lumea civilizată pentru consecvență, — în vorbe și în fapte, — poate să pară curioasă la prima

---

¹⁾ Conferință ținută la Bruxelles, în seara de 16 Decembrie 1933.

vedere, mai ales când ne gândim că schimbarea și evoluția sunt legea fundamentală a vieții.

Pentru ce să considerăm, atunci, stabilitatea ca o exigență și ca o normă pentru individul antrenat poate fără voia sa în vârtejul schimbător al mobilității? În orice caz, pentru ce să judecăm atât de aspru inconsistența părerilor și zigzagurile purtării?

Iată problema de care ne vom ocupa, încercând să deschidem un drum și să descurcăm puțin firele sale încâlcite.

Fără îndoială că trebuie să fie motive adânci pentru a găsi atâta preț consecvenței și pentru a o prezenta în așa grad ca o datorie, că chiar oamenii care au poate multe inconsecvențe în sarcina lor întrebuițează consecvența ca un criteriu nedesmințit când e vorba să judece pe alții.

Socotesc, mai întâi, că inconsecvența pare legată mai ales de acea parte din ființa noastră care e domeniul clasic al schimbării continue, anume *interesul*: « Interesul nu are norme fixe, — spunea Bossuet într'o predică, — el urmează înclinațiile, se schimbă cu timpul, se acomodează cu afacerile ». Cu tot locul considerabil ocupat de acest resort puternic în viața omenească, el e judecat adeseori cu asprime. E numit « josnicul interes » și se spune despre el că e « cheia acțiunilor vulgare », iar epocile care l-au ales drept călăuză sunt blestemate. E adevărat că o întregă ramură a filosofiei engleze, — utilitarismul lui Bentham și al lui Stuart Mill, — făcea din interes baza moralei și motorului ascuns al așa numitei virtuți. Dar nici în această împrejurare, nu era interesul personal acel care funda viața morală; ci interesul colectiv, interesul în sens larg și — cum am spune — purificat, ridicat din sfera sa inferioară, într'o regiune mai înaltă a vieții spiritului. Totuși, cu toate aceste concesiuni și purificări relative, s'a protestat cu violență contra unei astfel de concepții și tot un Englez celebru, Thomas Carlyle, a fost cel care a strigat disprețul său în cuvinte arzătoare, spunând că utilitarismul ar fi o teorie la nivelul animalelor și potrivită doar « să disciplineze porcii ».

Interesul fiind așa dar partea cea mai puțin nobilă a sufletului nostru și cea mai puțin cruțată de către intransigenți, el atrage în disgrația sa inconsecvența, legată — pare-se — de pașii celui dintâi, prin lipsa de constanță, prin compromis, prin mobilitate.

Cu totul alta e situația morală a atitudinii contrarii, care e consecvența. Aceasta ne apare ca ruda apropiată a părților celor mai înalte ale spiritului nostru, pe lângă avantajele de ordin practic pe care le aduce cu dânsa și pe care le vom arăta fără întârziere.

În timp ce sfera interesului egoist se lasă pradă schimbării fără scrupule, există în sufletul nostru o altă regiune, mult mai detașată și mai stabilă, o regiune aproape fixă; aceea a principiilor raționale în primul rând, și apoi, aceea a altor principii diriguitoare, cum sunt de exemplu, normele esteticii, dreptului, etc.

Consecvența amintește, prin unitatea sa rectilinie și prin ordinea pe care o introduce în haosul vieții omenești, această parte mai nobilă a sufletului nostru, de care se pare că ar depinde în mod nemijlocit.

De altfel, cuvântul *consecvență* are punctul său de plecare în însuși domeniul logicei, însemnând conformitatea perfectă cu legile rațiunii, în timp ce *inconsecvența* ar fi o abatere dela ele sau chiar o contradicție a lor. Valoarea pe care o atribuim consecvenței în țesătura complicată a vieții este, într'un fel, transferul prestigiului de care se bucură această noțiune în domeniul logicei, unde e suverană, fiind necontestată și fără rival.

Se recunoaște, de obicei, că principiile logice sunt extrase ale vieții, și deci prea simple ca s'o cuprindă în rețeaua lor. Dar ele rămân cu toate acestea un ideal care atrage, oferindu-ne o normă, austeră de sigur, pentru a stăpâni valorile activității omenești și pentru a-i desena o linie înțeleaptă.

O activitate consecventă în mod strict nu are de altfel afinități incontestabile numai cu înlănțuirile logicei; ea se înrudește de asemenea cu domeniul frumosului, de unde câștigă și alte raze, de farmec și de lumină.

Consecvența înseamnă ordine, și aceasta e un element esențial al frumuseții. Linia dreaptă, când ea poate într'adevăr să exprime o conduită individuală, implică înăbușirea curagioasă a tuturor deviațiilor iminente, legate de libertatea care ne este dată. Putem crea astfel, grație consecvenței, în dedalul vieții omenești o ordine asemănătoare aceleia din lumea mecanică, care nu cunoaște anarhie și pe care am putea-o numi o lume consecventă, în determinismul legilor sale.

Mi se pare că ar fi de asemenea vorba și de un triumf al contemplației estetice, care disprețuește desordinea și mișcările incoherente.

Dar cred că nu am epuizat cauzele care țin nimbul omului consecvent, căci mai există și altele. Când e condus de consecvență, omul e mai calculabil în ce privește atitudinea și acțiunea sa, — ceea ce reprezintă un avantaj enorm pentru viața socială, care nu se poate lipsi de unele previziuni. Apoi el trage uneori, — e vorba tot de omul consecvent, — unele avantaje pentru dânsul, prin faptul că evită înconjurul și schimbările.

Imi amintesc cu această ocazie o frumoasă imagine întrebuințată de Descartes. Un om s'a rătăcit în mijlocul unei păduri. El nu știe de ce parte se găsește direcția cea bună, pentru a ieși mai repede la lumină, și atunci se orientează la noroc, alegând o linie la întâmplare și urmând-o pe aceea înainte.

Ei bine, cu riscul de a nu fi ales-o pe cea mai bună dintre toate, ele are însă mai multe șanse de a-și atinge mai repede scopul, persistând în aceeași direcție, decât schimbând-o tot timpul sub pretext de rectificare.

Altfel ar putea rătăci fără sfârșit în împărăția întunecoasă a arborilor...

E drept că schimbarea de direcție ar fi poate de această dată, protestul rațiunii care nu vrea să se supună capriciilor hazardului. Dar pe lângă faptul că hazardul nu e totdeauna ostil omului, — Théophile Gautier spunea odată că «hazardul e probabil pseudonimul lui Dumnezeu, când El nu vrea să iscălească», — avantajul de a păstra, în cazul de mai sus, linia inițială, e un lucru care se impune în mod intuitiv.

E limpede de asemenea, sper, modul în care această imagine plină de înțeles, ne furnisează un alt argument în favoarea consecvenței.

De ajuns cu motivele care pledează pentru consecvență și care aruncă blamul pe contrara ei, inconsecvența, așa de hulită de obicei!

Acum trebuie să punem în evidență două lucruri. Mai întâi că valul vieții e prea nuanțat și prea bogat ca să-l putem închide în formule simpliste și să-l despărțim în diviziuni simetrice, punând tot binele într-o parte și tot răul de alta.

Și apoi, când examinăm viața socială mai cu atenție, vedem că judecățile ce le facem asupra inconsecvenței sunt în fond mai puțin nestrămutate, că facem fără a ne da socoteală câteva distincții bine definite, tolerând unele cazuri, chiar extreme, pe când continuăm să acoperim cu oprobriu alte cazuri, ce nu găesc înaintea noastră nici iertare, nici îngăduință. Și poate nu e destul să constatăm toate aceste distincții; trebuie să le cercetăm cauzele și să le judecăm.

Prima observație pe care o vom face e următoarea: cu toate că inconsecvența e condamnată mai ales din cauza legăturii sale presupuse cu interesele egoiste, ea e blamată fără cruțare, exact când lovește în viața socială, interese personale sau colective.

Iată pentru ce inconsecvența *în acțiune* e judecată altfel, și totdeauna mai sever, decât inconsecvența eventuală în domeniul teoretic.

Oare un savant care își schimbă părerea asupra unor puncte importante de doctrină e condamnat pentru aceasta? Din contră, i se aduc omagii pentru că s'a ținut la curent, fiindcă a știut să accepte fapte noi și a recunoscut deschis erorile sale.

Nu i se reproșează de fel inconstanța și faptul de a fi deschis ochii la adevărurile științifice, totdeauna în evoluție. Oare îi dăunează cu ceva lui Kant faptul că și-a schimbat încă de două ori doctrina, înainte de a fi ajuns la cea de-a treia, care l-a făcut, cu dreptate, celebru?

Și oare nu-l iertăm pe Nietzsche, pentru a se fi oprit rând pe rând la trei doctrine filosofice diferite în cursul carierei sale zbuciumate?

Pentru un gânditor care posedă conștiința vie a adevărului, e de sigur o suferință să profeseze o doctrină de care nu mai este convins. Și dacă uneori îi lipsește curajul să declare că s'a înșelat, aderând fâțiș la altă concepțiune, e poate din cauza supărătoarei tendințe de a se arăta consecvent, căci consecvența e prin tradiție frumoasă, oricare ar fi, de altfel, cauza pe care ar îmbrățișa-o.

Fostul meu profesor, Titu Maiorescu, îmi povestea într'o zi, că atunci când era pe cale să părăsească Berlinul, unde își făcuse studiile, profesorul său Karl Werder, discipol al lui Hegel și hegelian ca mai toți profesorii de atunci, i-a spus ca o ultimă recomandare, și cu toată discreția: « E prea târziu ca s'o mai mărturisesc în public, dar nu mai cred în Hegel. In ce mă privește voi continua să proferez, de formă, hegelianismul, dar d-ta care ești

tânăr și fără obligații față de trecut, caută să studiezi pe Schopenhauer, căci acolo e adevărul filosofic ».

Iată o victimă a consecvenței, sau mai bine zis, a dorinței de a fi consecvent; dar mărturisirea acestei conversiuni, anunțată sfielnic unui elev apreciat, nu aduce de sigur nici o știrbire aceluia care, renunțând să desvolte el însuși noile sale convingeri, a voit cel puțin să le facă să încolțească în spiritul altora, care puteau să lucreze fără prejudecăți.

În general, nu se fac reproșuri inconsecvenței, dacă ea rămâne în domeniul speculativ. Aici e larg tolerată și nu numai când e vorba de schimbări de opinie, despărțite de intervale de timp, dar chiar când idei contradictorii, sau care cel puțin nu se înlănțuiesc după regulile logice, sunt profesate de același om, în același moment. Marele gânditor francez Henri Poincaré ne-a arătat într-o frumoasă pagină subtilă că nu poate exista o morală fundată realmente pe știință, fiindcă normele celei dintâi sunt imperative, pe când adevărurile acestea de a doua sunt doar afirmative.

Imperativul depășește afirmativul, astfel că niciodată nu am putea deduce pe primul din cestălalt. Aceeași situație se va repeta firește când cineva ar pretinde să derive în mod necesar credința religioasă, din propozițiile unei metafizici, oricât de favorabilă ar fi aceasta existenței lui Dumnezeu. O asemenea metafizică nu poate să stabilească altceva decât probabilitatea existenței lui Dumnezeu (ceea ce nu exclude complet îndoiala), în timp ce, pentru conștiința religioasă, Dumnezeu nu mai e o problemă. Și totuși adeseori străbatem prăpastia care separă probabilul de real și, înconjurând consecvența logică, ajungem arbitrar la certitudini, fără să putem evita totuși o stare psihică mai mult sau mai puțin hibridă, pe care poetul Fernand Gregh, a exprimat-o atât de bine în strofa următoare adresată bunului Dumnezeu :

Comme on t'adore d'un coeur simple
Comme on te retrouve ici-bas
Partout, dans la vie ample et sainte,
Mon Dieu, qui n'es peut-être pas !¹⁾

---

¹⁾ Cât ești de iubit, cu credință,
Cum te regăsim pretutindeni
În vieța asta largă și sfântă,
Doamne, care poate nici nu ești !

Pentru aceste soluții de continuitate logică, pentru aceste licențe ale rațiunii, ne mulțumim cu câteva obiecțiuni de formă, dar suntem, în general, foarte indulgenți, tot așa cum nu se gândește nimeni să taie capul cuiva, când constată la un moment o schimbare în ideile lui, ceea ce atrage părăsirea unor păreri altădată susținute de dânsul cu căldură și convingere.

Această indulgență ține atât timp cât nu trecem pragul vieții practice. Atunci apare, într'o armură de fier, severitatea intransigentă.

Dacă, de exemplu, cineva părăsește un partid politic pentru a se afilia altuia, ce torent de injurii!

Nu se caută niciodată motivele acestei schimbări, care pot fi adesea foarte onorabile. Se blamează inconsecvența, ca un păcat în sine, fiindcă acel care și-a schimbat partidul lovește în interesele foștilor săi amici, turburând în același timp, prin o concurență eventuală, și calmul egoist al noilor săi tovarăși.

În viața practică ți se iartă mai ușor dacă părăsești o credință intimă, dar rămâi într'un partid, decât dacă părăsești un partid pentru a conserva și a sluji o opinie. Lumea îți laudă consecvența chiar cu riscul de a te vedea vegetând, și lasă cu totul la o parte chestiunea credințelor personale, dacă rămâi legat de un același grup.

Ca și în comunitatea religioasă, unde cineva e blamat mai puțin aspru pentru abateri dela morala privată, decât pentru neglijarea practicelor rituale și mai ales pentru părăsirea formală a unei confesiuni.

Inconsecvența cuiva e cu atât mai criticată cu cât atinge mai mult viața practică, lezând mai ales interesele colective.

Eminescu a scris frumoase poeme filosofice, exprimând în versuri scânteietoare doctrina budistă, care era și aceea a lui Schopenhauer, autorul său favorit. El condamna viața, sub toate formele imaginabile, căutând deliciale Nirvanei, ale neființei.

În alte bucăți, e adevărat, el laudă farmecul trecutului patriarhal, — ceea ce era de sigur o concesie făcută vieții, sub unele din aspectele ei. Dar a fost cruțat de critici pentru inconsecvența sa, mai ales că, în domeniul poeziei, inconsecvența e larg permisă, bine înțeles în fragmente poetice diferite. Cu toate acestea, într'un moment dat poetul nostru începu activitatea sa de jurnalist, atacând partidul liberal pentru concepția sa politică, opunându-i o alta pe care o găsea mai bună.

Abia atunci, când el atinse interesele unui grup puternic, s'a descoperit o contradicție între teoriile sale politice și poeziile sale budiste, iar articolele sale acum erau combătute nu numai discutându-le fondul, dar acuzând autorul de inconsecvență față de vechile lui opinii. Se cerea, de astă dată, o unitate perfectă chiar între două activități omenești care se mișcă pe planuri cu totul diferite.

După distincția pe care am făcut-o între modul cum se judecă inconsecvența în domeniul practic și felul cum e privită în domeniul teoriei pure, vom semnală acum o altă diferență, anume că se judecă mai aspru inconsecvența unui individ, decât a unui grup.

Când un partid politic, de exemplu, își schimbă programul și direcția, chiar dacă o face fără tranziții îndreptățite și pentru motivul neîndoielnic de a salva anumite interese, el e judecat cu o bună voință care lipsește când se apreciază apostasia unui om izolat.

Un individ care-și schimbă partidul e vinovat; dar dacă partidul întreg se înglobează în altul, mai înainte rival, atunci trăsnetele răuvoitorilor își pierd puterea și sgomotul. Nu trebuie să rămâi singur, când îți schimbi atitudinea, dacă vrei să astâmperi furiile.

De altfel, felul diferit cum sunt judecate acțiunile omenești, după cum emană dela un individ sau dela o colectivitate, depășește problema inconsecvenței, îmbrățișând un cerc mult mai vast.

Gânditorul englez, Bertrand Russel, ne vorbește în unul din eseurile sale de «nebuniile colective care urmează legi foarte apropiate de cele ale nebuniei individuale», și totuși pe când individul alienat e respins de societate și închis într'o casă de sănătate, nebuniile colective se bucură de o toleranță mult mai mare, trezind uneori chiar și sentimente de admirație.

* * *

Să analizăm acum valoarea tuturor acestor distincții, produse spontan prin reacțiile opiniei publice și să ne dăm seama dacă, mai presus de toate, inconsecvența unui om în domeniul vieții exterioare, mai ales în raport cu alte categorii de inconsecvență mai favorizate, merită atâta blam desprețuitor.

E adevărat că — în afară de motivele estetice — sunt și alte rațiuni valabile care ar justifica o astfel de atitudine.

Mai întâi, fără îndoială există oameni, a căror schimbare de conduită e cu totul determinată de interese meschine, cum e cazul destul de des la noi, unde mulțime de partizani părăsesc partidul, când acesta a căzut dela putere.

Iată, de sigur, o inconsecvență care merită să inspire desgustul. Admirația pentru consecvență este în fața acestui spectacol, o reacție normală, perfect explicabilă.

De asemenea există cazul, mai puțin respingător fără îndoială, dar golit de asemeni de orice idee morală, când cineva își schimbă opiniile și susține cu aceeași putere teze opuse, pentru a dovedi puterea talentului său și bogatele sale resurse. E caricatura vechilor sofști, care procedau și dânsii astfel, având totuși pentru aceasta motive mai profunde.

În fața unei astfel de versatilități orgolioase, înrudită de aproape cu acrobația, lumea are în general ceva mai multă indulgență, făcând uneori concesii foarte largi, mai ales când schimbările apar ca legate mai mult sau mai puțin de natura unei meserii, a unei meserii utile, care nu poate dispărea, cum e cea de avocat. Am recunoscut deci fățiș, că există inconsecvențe condamnabile, care justifică aversiunea publică, dar când cineva vrea să generalizeze cu orice preț și să trateze în același mod orice fapt omenesc, care nu se înlănțue în linie dreaptă cu tot trecutul unui individ, atunci se prezintă multe obiecții și discuția devine necesară.

Am spus deja că în domeniul cercetărilor științifice, savanții pot să-și schimbe opiniile și chiar concepțiile generale, fără să li se facă vreo vină din aceasta.

Dar se poate oare izola în întregime domeniul practic de domeniul teoriei și goli acela de orice element intelectual? În mod normal acțiunea trebuie să fie călăuzită de idei, de directive ideale, care sunt considerate ca bune și adevărate.

Cu toate acestea, adevărul nu e niciodată definitiv, el e dinamic, e în mers, și după cum omului de doctrină îi e permis să se schimbe cu timpul, același lucru ar trebui să fie îngăduit și omului de acțiune.

Teoreticianului îi este permis să rupă cu opiniile curente, chiar dacă ele sunt acceptate de toți confrății săi, și chiar dacă această abatere nu e încă împărtășită de nimeni.

De ce o altă normă pentru omul de acțiune, cerându-i-se de obicei, dacă vrea să-și schimbe drumul, să fie urmat dela început de alți tovarăși?

Pe lângă aceste observații, ne putem întreba dacă consecvența, totdeauna neșovăitoare, ne dovedește necondiționat tărie de caracter și decurge în mod absolut din motive superioare.

Inclin a spune că nu!

Intr'adevăr, consecvența derivă câteodată din mobile mai puțin nobile și mai puțin transcendente.

Consecvența e uneori comodă, pentru că schimbarea de atitudine reclamă oarecare eroism. Ea e pentru viața individuală, ceea ce e tradiția pentru viața unui popor. Persistența conservatoare ne obosește mai puțin, ne dă mai puține griji.

Și aș putea invoca drept sprijin, o declarație atribuită lordului Balfour, care spunea: « Cred că există mai mari avantaje în a face un lucru stupid care a fost făcut odată, decât un lucru cuminte care n'a mai fost făcut niciodată ».

Consecvența are de multe ori ca adevărat suport vanitatea. Vanitatea de a putea spune că ai găsit adevărul din primul moment, și că nu mai e nimic de schimbat.

Consecvența se leagă uneori cu fanatismul strâmt, incapabil de vreo concesie tezei opuse, dușman al relativismului comprehensiv, care ezită și care se îndoește; așa dar orbirea o susține și îi împrumută frumoasa sa linie inflexibilă.

În sfârșit, sunt oameni care rămân toată viața pe aceeași poziție, fiindcă nimeni nu-i chiamă, după cum unele femei rămân cinstite fiindcă nimeni nu le face curte.

E adevărat că există caractere ferme care nu se clintesc din linia lor constantă. Dar punctul slab al oricărei consecvențe e că, de obicei, e admirată pentru ea însăși, izolând-o de ideea pe care o reprezintă, idee a cărei adevărată valoare adesea nu-i examinată. Și-i destul de curios faptul că se cere unui om să rămână consecvent, chiar când convingerile sale erau nedemonstrabile și credințele sale iraționale. Căci dacă am introduce examinarea valorii, poate că am face multora cele mai călduroase urări de inconsecvență.

Trebue să adăugăm de asemenea că o consecvență implacabilă sărăcește uneori viața sufletească, căci bogăția acesteia se compune mai ales din virtualități latente, care surprind în momentul

aparitiei lor. Când evadează din închisoarea lor întunecoasă, ele sfarmă ordinea existentă fiindcă, după formula atât de justă a lui Jules Lachelier, « orice ordine nu poate fi compusă decât din elemente actuale ».

Când vedem că chiar ideea unei posibilități abstracte poate să schimbe uneori culoarea vieții, exemplul avarului care, strângând comori, duce o viață fericită, nu pentru că trăește confortabil, ci fiindcă ar avea *posibilitatea* s'o facă, atunci ne dăm seama că, cu atât mai mult, virtualități efective, ascunse în fundul conștiinței noastre, pot modifica în momentul izbucnirii lor, cursul vieții noastre, chiar în ce privește direcțiunile.

Pentru a continua observațiile noastre, putem constata că omul care urmează încăpățânat aceeași linie, fără să devieze niciodată, are toate șansele să rămână inadapabil, micșorându-și astfel puterea de acțiune. Viața fiind întortochiată, suntem siliți să întrebuițăm serpentinele, ca mijloace provizorii, ca abateri temporare, — după cum așa de sugestiv arată Bergson în opera *l'Évolution créatrice* — fără să părăsim totuși scopul inițial. Există ocoliri obligatorii, retrageri impuse, și din această cauză, cu toate că urmărește tot timpul același ideal, cineva poate lăsa impresia desagreabilă că l-a schimbat în mod meschin, în timp ce nu erau, în realitate, decât manevre, făcute tocmai pentru a-l atinge. Ținând seama de caracterul sinuos al vieții, trebuie să ne adaptăm cu elasticitate, și putem să ne credem fericiți dacă concesiunile impuse principiilor noastre sunt numai momentane.

Ce exemplu e mai elocvent decât biserica creștină, care cu toate ideile sale umanitare, care depășesc frontierele popoarelor, a știut să se adapteze vieții reale, îmbrăcând forme naționale după diversele țări unde își îndeplinește misiunea. A renunțat ea oare la doctrina sa?

Dar uitasem observația pe care am făcut-o, că lumea e mult mai indulgentă pentru comunități, decât pentru bieții indivizi izolați.

De altfel, e interesant de constatat că judecățile istoriei asupra valorii unui om de acțiune diferă, în ce privește criteriul, de judecata contemporanilor săi.

Istoria apreciază totdeauna viața unui om de acțiune, după ceea ce a putut realiza, după faptele sale.

Ii este indiferent dacă acest om a făcut opera sa totdeauna cu același grup de prieteni sau dacă și-a schimbat tovarășii; dacă a păstrat totdeauna aceleași principii sau dacă a adoptat principii variate.

Oare istoria admiră mai puțin pe Henri IV fiindcă și-a schimbat — pentru a se adapta împrejurărilor — de trei ori, confesiunea? Și când judecăm opera lui Disraeli, ne oprim oare la faptul, fără nici o importanță mai târziu, că a început viața politică ca radical, pentru a-și isprăvi cariera ca șef al partidului conservator?

Toate aceste inconsecvențe, atât de criticate pe timpul lor, dispar în fața ochilor imparțiali ai istoricului, ceea ce dovedește încă odată că inconsecvența e insuportabilă numai când lovește în interese actuale. Așa că raportul ei cu interesele egoiste, care era defectul său cel mai criticat, constă mai puțin în structura sa, cât în efectele ei eventuale.

De altfel, chiar omul consecvent poate stingheri prin atitudinea sa interesele adversarilor. Dar cel puțin la dânsul nu există surprize, nu există neprevăzut. Iar lucrurile pe care le prevedem dela distanță sunt mai puțin dureroase și le suportăm mai ușor. Totuși, când acțiunea unui om consecvent, — din cauza tocmai a acestei calități, — constituie un obstacol pentru mari interese naționale, acesta e atacat tocmai pentru această consecvență, care e numită atunci încăpățănare. Un exemplu de consecvență impecabilă a fost, în țara noastră, omul politic Petre Carp, supranumit omul de bronz. El era foarte respectat, atât pentru capacitatea sa, cât și pentru caracterul său. Dar când, în timpul marelui război, a încercat să împingă țara sa alături de puterile centrale, de care eram legați prin tratat, de multă vreme, deși se știa că această idee se încadra în felul său constant de a gândi, el a devenit foarte impopular și, — afară de câțiva partizani devotați, — lumea l-a acuzat cu violență, spunând că dădea dovadă de astădată de o consecvență criminală, închizând ochii la împrejurările noi și la frumoasele perspective de viitor, care ne împingeau spre partea cealaltă a baricadei.

Am dat acest exemplu și pentru un alt motiv.

Fiindcă el ne arată într'un mod luminos, tot ceea ce-i relativ în judecata noastră asupra consecvenței și inconsecvenței, și că

cei doi termeni ai acestei antiteze nu au — orice s'ar spune — nici unul nici altul, vre-o valoare fixă și absolută.

Intrucât mi-am expus punctul de vedere, mă simt obligat să revin un moment asupra unei chestiuni ridicate câteva minute mai înainte. E vorba tot de felul, cu totul diferit, în care se judecă conduita unui individ sau aceea a unei colectivități, chiar dacă acțiunile respective ar fi în întregime analoage.

Pentru a rămânea hotărît imparțial, trebuie totuși să recunoaștem, că nu e singurul domeniu în care putem găsi asemenea diferențe, lucru care nu e inexplicabil de altfel, ținând seama că rolul individului nu se suprapune în mod exact pe acel al grupelor sau al colectivităților.

Când am examinat odată pozițiile filosofice contrastante ale lui Charles Renouvier și ale lui Ernest Renan, aceea a celui dintâi care susținea, că, chiar dacă ne lipsesc motivele complete pentru a adopta o concepție filosofică, trebuie totuși să alegem una determinată, printre doctrinele posibile, și să îmbrățișăm în mod hotărît cauza sa; și poziția celui de al doilea gânditor care spunea, din contra, că, în nesiguranța de a găsi adevărul, e mai bine să rămânem neutri, lăsând diversele doctrine să se reflecteze simultan pe ecranul conștiinței noastre, — când am examinat aceste puncte de vedere opuse, am fost de părere că s'ar putea aplană această controversă, adoptând teoria lui Renouvier, pentru capul individual și teoria lui Renan pentru spiritul universal.

Căci spiritul universal în evoluția sa infinită trebuie să îmbrățișeze totdeauna cea mai largă varietate de concepții și de perspective, după cum trebuie să cuprindă cele mai diferite nuanțe și puncte de vedere, remarcând totodată că spiritul omenesc universal nu ar putea juca acest rol, dacă diversele capete individuale nu ar aduce nota lor determinată și contribuția lor distinctă.

În acest caz, regula spiritului universal ar fi bogăția, în timp ce aceea a spiritului individual ar fi coerența și precizia.

S'ar putea face, în anumite limite, o remarcă analoagă relativ la subiectul care ne-a ocupat aci.

E adevărat că legea universală e schimbarea și evoluția. Dar totuși e oportun ca în mobilitatea generală, pentru ca ea să nu capete

caracterul de vârtej, să se găsească și elemente mai stabile, spre a modera cursa mișcării eterne.

Iată ce ar justifica, într'o anumită măsură, pretenția că indivizi izolați, celule al vieții sociale, să fie consecvenți și credincioși ideilor lor. Și ținând seama că aceste idei nu sunt la toți aceleași, nu s'ar putea spune că, în acest fel, lumea ar rămânea încremenită și că nu ar exista nici un progres posibil.

Căci putem să recunoaștem că imboldul spre noutate va găsi totdeauna instrumente noi, încă neangajate în vechile făgașuri, în timp ce tradiția conservatoare, de mult folos pentru viață, trebuie să aibă și ea organele sale, mai ales printre indivizii care au opinii stabilite de multă vreme.

Acestea fiind spuse, după ce am examinat fără părtinire toate argumentele, nu rezultă de loc că orice inconsecvență, în viața individului, ar fi ceva inferior și nesănătos, despărțit de morală și de rațiune.

Aș putea chiar să adaog că o conduită rațională trebuie să evite cu înțelepciune orice fel de poziție extremă, chiar și consecvența îndărătnică. Aceasta mai ales în lumea mijloacelor, dar uneori chiar în domeniul scopurilor, lăsând la o parte doar pe acelea care sunt legate de natura și de demnitatea omenească.

Și fiindcă am condamnat la fel extremele, trebuie totuși să mărturisesc că la forme excesive în orice caz prefer consecvența, contrariului său.

E rațiunea și scuza acestui aforism cu care voi încheia:

Consecvența desăvârșită e poezia încăpățânării; inconsecvența neîncetată e caricatura evoluției.

I. PETROVICI

GVERNELE UNGUREȘTI ȘI MIȘCAREA MEMORANDISTĂ A ROMÂNILOR DIN ARDEAL

VI

URMĂRIREA « AGITATORILOR »

La 25 Mai 1894, după 18 zile de desbateri agitate și de incidente furtunoase, procesul *de presă* intentat autorilor memorandumului s'a încheiat. Au fost condamnați:

1. Ioan Rațiu la doi ani temniță.
2. Gheorghe Pop de Băsești la un an temniță.
3. Vasile Lucaci la cinci ani temniță.
4. Dumitru Comșa la trei ani temniță.
5. Daniil P. Bărcianu la doi ani și jumătate temniță.
6. Septimiu Albini la doi ani și jumătate temniță ¹⁾.
7. Nicolae Cristea la opt luni temniță.
8. Iuliu Coroianu la doi ani și opt luni temniță.
9. Teodor Mihali la doi ani și jumătate temniță.
10. Aurel Suciul la un an și jumătate temniță.
11. Mihail Veliciu la doi ani temniță.
12. Rubin Pațiția la doi ani și jumătate temniță,
13. Gherasim Domide la doi ani și jumătate temniță.
14. Dionisie Roman la opt luni temniță.
15. Patriciu Barbu la două luni temniță.

---

¹⁾ Septimiu Albini fiind bolnav în Mai a fost judecat la 9 Octomvrie 1894.

Treizeci și unu de ani și două luni temniță pentru cinci fraze e prea mult, chiar și în istoria justiției maghiare!

La 27 Mai, Alexandru Vita, primul procuror din Cluj, comunica Ministerului de Interne cu adresa Nr. 2420 tabloul condamnăților. Având în vedere că toți osândiții au făcut recurs și prin urmare pedeapsa poate fi executată numai după ce se va pronunța Curtea de Casație, osândiții au fost lăsați liberi. Fiindcă — spune primul procuror — sunt între ei unii, care pentru a fugi de pedeapsă se vor refugia în străinătate « de exemplu în Valachia » (sic!) propune luarea următoarelor măsuri: 1. Să nu li se elibereze paspoarte; 2. Dacă vreunul ar avea pasport, să i se revoace; 3. Să se dea ordin organelor polițienești dela frontieră ca, dacă vreunul din ei ar încerca să fugă în străinătate, să fie împiedicat; 4. Cu toții să fie puși sub supraveghere polițienească și orice deplasare a lor din localitatea de domiciliu să fie comunicată telegrafic parchetului din Cluj.

La 27 Mai, ministerul cu ordinul confidențial Nr. 698 s'a grăbit să ia măsurile cerute de primul procuror.

Terminându-se procesul dela Cluj, guvernul a voit să sfârșească repede și cu agitația din țară.

Știind că inițiatorul și îndrumătorul tuturor mișcărilor politice naționaliste este partidul național, atenția guvernului a fost îndreptată în rândul întâi contra acestuia. Cu câteva zile înainte de termenul fixat pentru procesul memorandumului — la 19 Aprilie 1894 — primarul Sibiului, la ordinul confidențial Nr. 276 din 17 Aprilie al ministerului de interne, trimite lui I. Rațiu o adresă cerându-i următoarele informațiuni: 1. Pe ce bază s'a constituit partidul național român și comitetul său executiv? 2. Care îi sunt statutele? 3. Cine a aprobat aceste statute și când? 4. Constituirea partidului a fost anunțată organelor în drept?

I. Rațiu răspunde la 23 Aprilie că partidul național român s'a constituit pe baza legii electorale al cărei art. 104 recunoaște partidelor politice dreptul de organizare și funcționare. Partidul național funcționează dela 1869 și la sfârșitul fiecărei perioade electorale, în preajma alegerilor și, după trebuință, și la alt termen, s'a întrunit în conferințe generale publice, la care au participat delegații aleși ai tuturor cercurilor electorale cu populație românească. Dela 1881 încoace aceste conferințe s'au ținut regulat la

Sibiu și anume la 1881, 1884, 1887, 1890, 1892 și 1893. La ședințele lor au luat parte totdeauna și reprezentanții autorităților publice. Partidul nu are Statute aprobate, pentru că nu are nevoie de ele.

Rostul acestei intervenții a primarului s'a văzut abia după terminarea procesului. La 16 Iunie ministrul de interne trimite prefectului Sibiului adresa confidențială No. 321 prin care desființează partidul național al Românilor din Transilvania și Ungaria. La 20 Iunie, ordinul ministrului este comunicat de prefectul Gustav Thalmann lui Ion Rațiu cu adresă oficială No. 71, pe care, pentru importanța ei istorică, o reproducem în întregime în traducerea românească publicată de ziarele de atunci:

« Onoratului prezidiu al conducătorilor partidului național român, la mâna domnului I. Rațiu, în loc. Având în vedere ordinul prezidențial numărul 321 dela 16 c. trimis mie de Excelența Sa domnul ministru regal ungar de interne cu privire la constituirea partidului național român, — fiindcă, conform articolului 104 din legea electorală, adunări și partide etc. se pot organiza numai pe durata alegerilor, pe când reuniuni formate pentru o acțiune mai largă, nu exclusiv pentru alegeri, ci cu tendințe politice, reuniuni a căror acțiune este continuă nu se pot substra controlului autorităților, iar autoritățile exercită aprobarea și controlul acțiunii reuniunilor: existența partidului național român nu poate fi bazată pe legea electorală existentă și activitatea lui nu are bază legală. De aceea, Excelența Sa Domnul ministru regal ungar de interne a binevoit a interzice funcționarea mai departe a reuniunii ce există sub numele de partid național român. De altfel, conducătorii partidului sunt liberi a continua activitatea reuniunii lor întrucât urmăresc vreun scop care nu e contrar legilor. In acest caz însă, scopul și mijloacele care servesc spre realizarea scopului trebuiesc arătate lămurit și amănunțit și având în vedere ordinul ministerului de interne Nr. 1508 din 1875 și conformându-se condițiilor stabilite de el, vor face statute cerând dela ministerul de interne aprobarea lor prin intermediul municipiului respectiv ».

« Comunicând onoratului prezidiu această hotărâre ministerială, pentru a se conforma și a o aduce la cunoștință tuturor membrilor conducători ai partidului, observ că, pe baza ordinului amintit,

dacă nu veți înceta orice activitate pe acest teren, adică dacă veți continua a lucra în această direcție, se vor lua contra d-voastră cele mai severe măsuri legale.

Sibiu la 20 Iunie 1894

Gustav Thalmann, prefect.

Peste câteva săptămâni, membrii comitetului național intrând în închisoare, cu conducerea nației a fost însărcinat un comitet provizor sub președinția lui Vasile Mangra. Acest comitet, nerecunoscând ordinul de desființare al guvernului unguresc, a convocat pentru 28 Noemvrie 1894 o mare adunare populară la Sibiu. Scopul adunării era, cum a afirmat-o președintele în discursul de deschidere, « ca însăși obștea alegătorilor români din Transilvania și Ungaria direct să ne pronunțăm asupra acestei noi situații create partidului național, să-i dăm sprijin și putere spre a se manifesta ca expresiune a voinței naționale a poporului român ».

Cum această adunare a avut urmări deosebit de importante, este necesar să ne oprim puțin asupra ei. Deși s'a ținut la 28 Noemvrie, « Convocarea » a fost publicată abia cu o zi înainte, în Nr. 243 al « Tribunei », având următorul text interesant :

« Către alegătorii români din Transilvania și Ungaria ».

« Prin ordinul presidial No. 321 dela 16 Iunie a. c. adresat comitelui suprem (prefect) al comitatului Sibiu și comunicat de acesta presidentului partidului nostru național la 20 Iunie a. c., Ministrul de Interne a declarat de nelegală existența și activitatea partidului național român și a interzis funcționarea mai departe a acestuia. Totodată ministrul a pus în vedere că partidul își poate continua activitatea în formă de reuniune, dacă scopurile sale nu lovesc în legi și dacă, conformându-se ordonanței ministeriale No. 1508/1875, își va face statute și va solicita aprobarea lor dela ministrul de interne.

« In această situație, subscripții ne-am însărcinat în comună înțelegere, să cerem avizul poporului nostru asupra pașilor de făcut în urma stărilor de lucruri actuale ! Spre acest sfârșit convocăm pe alegătorii români la o adunare generală, care se va ține în Sibiu în ziua de Miercuri 16/28 Noemvrie 1894, la orele 10 a. m. în sala dela « Gesellschaftshaus » și va delibera asupra organizării partidului național din incidentul ordinațiunii ministeriale menționate. Facem apel la toți alegătorii români să se prezinte în număr cât se poate de mare ».

« Sibiu, 19 Noemvrie 1894 ».

Cum vedem, nu era vorba de conferința națională obișnuită convocată de comitetul central și la care erau invitați delegații alegătorilor români, ci de o « *adunare generală* » a alegătorilor înșiși. Convocarea nu era semnată de președintele comitetului central provizor, ci de un număr de alegători din toate părțile Transilvaniei și ale Banatului printre care găsim pe Ștefan C. Pop, fostul președinte al Camerei române, Vasile Mangra, Gavrilă Tripon, Dionisie Vaida (tatăl d-lui dr. Alexandru Vaida-Voevod), Valeriu Braniște, Onoriu Tilea, Ion Rusu-Șirianu, Axente Sever (fostul tribun din 1848—49), Constantin Lucaci, Iosif Vulcan, etc.

« Convocarea » nu trăda nimic din cele ce aveau să se întâmple în ziua următoare. Și nu trăda nimic nici despre adresa trimisă în 26 Noembrie primarului din Sibiu, prin care i se anunța ținerea adunării. Adresa, semnată de Zacharie Boiu, Petru Cioran și Demetriu Cunțan, spunea numai că « în calitate de alegători români și aderenți ai partidului național român am convocat o conferință generală a alegătorilor români... Obiectul conferinței va fi deliberarea asupra organizării partidului... ». În ziua următoare Zacharie Boiu a prezentat primarului, la cererea acestuia, programul amănunțit al adunării care cuprindea următoarele puncte: « 1. Deschiderea din partea unui alegător și convocator a adunării; 2. Alegerea biroului; 3. Alegerea unei comisiuni ad-hoc; 4. Discuțiunea ordinului ministerial prin care se cere facerea unui statut și eventual discuțiunea raportului comisiunii ad-hoc, ce se va aduce în pleniu ».

Primarul a luat act de comunicarea făcută, iar ministerul de interne a trimis în ajunul adunării prefectului din Sibiu telegrama confidențială cifrată No. 1442, dându-i ordin să ia măsurile convenite — pe răspundere personală — ca să fie respectate cu strictețe dispozițiile legale, atât privitor la anunțarea adunării, cât și la comunicarea ordinii de zi a ei. Adunarea va putea discuta numai lucruri care nu contravin legilor, și dacă se discută alte chestiuni să fie împiedecată.

Astfel, atât prefectul județului cât și ajutorul de primar Drotleff, care conducea atunci afacerile primăriei, erau convinși din cetirea ordinii de zi că adunarea va discuta înființarea « *reuniunii* » de care vorbea ordinul lui Hieronymi și « *statutele* » ei. Lucrurile s'au petrecut însă cu totul altfel: în loc de « *reuniune* » și de

« statute », conferința a ascultat un frumos raport al comisiei de 50 întocmit de Ion Russu-Șirianul și a votat o moțiune energică și plină de demnitate, protestând contra ordinului de desființare a partidului și declarându-l neconstituțional. Punctul întâi al acestei moțiuni e următorul :

« Adunarea alegătorilor români din Transilvania și Ungaria, convocată la Sibiu pe ziua de 28 Noemvrie 1894 pentru a se pronunța asupra ordinului ministrului de interne din 16 Iunie a. c. No. 321, prin care se sistează activitatea partidului național român și i se impune acestuia a se constitui în reuniune cu statute aprobate de guvern, declară această ordonanță de neconstituțională și nebazată pe nici o lege pozitivă a patriei. Și de vreme ce această procedură arbitrară nu s'a aplicat față de nici un partid politic din patrie, ea suprimă și un drept cardinal al cetățenilor.

« Adunarea protestează solemn contra ei și declară hotărît, că națiunea română, conștientă de drepturile ei politice naționale inalienabile, respinge dela sine presupunerea că ea se va pleca pentru a-și face existența și activitatea politică pendentă dela arbitrul guvernului ».

Atitudinea demnă a adunării alegătorilor români, moțiunea votată și raportul comisiei de 50 întocmit de Ion Russu-Șirianul au produs o profundă impresie, atât în opinia publică maghiară cât și în cercurile oficiale. După ce a primit informațiuni amănunțite despre hotărârile conferinței, ministrul de interne a trimis la 7 Decemvrie 1894 subprefecților județelor Arad, Bistrița-Năsăud, Bihor, Brașov, Făgăraș, Hunedoara, Cluj, Caraș-Severin, Sibiu, Alba, Solnoc-Dobâca, Turda-Arieș, Trei-Scaune, Mureș-Turda, Maramureș, Târnava-Mică, Târnava-Mare, Sălaj, Satmar, Timiș și Odorhei, ordinul confidențial Nr. 1488. « La 16 Iunie a. c. cu ordinul meu confidențial No. 321 — spune ministrul — am interzis activitatea așa numitului partid național român, pentru că nu avea bază legală. Cu toate acestea, adunarea românească din 28 Noemvrie a hotărît, împotriva ordinului meu, continuarea activității partidului. Fiindcă această hotărîre este nelegală, ancheta contra organelor care nu au împiedecat luarea ei este în curs și de rezultatul ei depind măsurile ce voi lua. Având aceasta în vedere, vă invit să aduceți la cunoștința publică, în felul obișnuit, că am interzis activitatea așa numitului partid național român și că pe

baza dreptului ce mi-l dă art. 1 al legii XL din 1879 declar drept infracțiune nerespectarea acestui ordin, și oricine va participa la astfel de adunări sau va colabora la convocarea lor se va pedepsi cu închisoarea până la 15 zile și amendă până la 100 florini, conform art. 16 al legii XL din 1879; apoi veți da ordin tuturor funcționarilor, atât celor dela centru cât și prim-pretorilor și funcționarilor dela preturi, primarilor și funcționarilor dela primării, fiecăruia individual, să urmărească cu cea mai mare atențiune orice mișcare în această direcție și fiecare funcționar să ia, în sfera sa de competență, imediat toate măsurile necesare în interesul succesului ».

În aceeași zi, ordinul a fost trimis în copie și prefectilor județelor amintite rugându-i să atragă atenția fostului președinte al adunării din 28 Noemvrie, organizatorilor și conducătorilor ei, asupra caracterului ilegal al hotărârilor aduse și asupra urmărilor pe care le va avea continuarea acestei acțiuni. Și fiindcă la 2 Ianuarie 1895 subprefectul județului Solnoc-Dobâca (azi: Someș) l-a făcut atent pe ministru cu adresa Nr. 21.377, că în conformitate cu art. 9 al legii XL din 1879 calificarea de infracțiune a participării la adunările partidului național român trebuie publicată în *Monitorul Oficial*, căci altfel legalitatea ei poate fi contestată, acesta a făcut să apară în « Budapesti Közlöny » (*Monitorul Oficial*) dela 6 Ianuarie următoarea ordonanță: « Prin ordinul Nr. 321 din 16 Iunie 1894 am interzis activitatea așa numitului partid național român. Prin ordinul Nr. 1488 dela 7 Decembrie 1894 am calificat, pe baza art. 1 al legii XL din 1879, ca infracțiune călcarea acestei opreliști. Prin urmare, oricine ia parte la întrunirile ori la convocarea întrunirilor numitului partid, va fi pedepsit conform prevederilor art. 16 al legii XL din 1879 și, în temeiul acestei ordonanțe, cu închisoare până la 15 zile și cu amendă până la 100 florini ».

Lămuriri asupra motivelor desființării partidului național român a dat primul ministru Wekerle în discursul rostit la 5 August 1894 în fața alegătorilor săi din Baia-Mare. « Am desființat — a spus Wekerle — comitetul român dela Sibiu, fiindcă lucra fără a avea statute și mai ales că avea *legături cu elemente din străinătate*. Am făcut aceasta, pentru că noi vrem să respectăm principiul că dreptul de asociare și întrunire e și trebuie să rămână una

din instituțiile liberale ale statului ungar; *acest drept nu poate fi exercitat pe teritoriul țării noastre de cetățeni nemaghiari*. Intruniri de felul acesta nu putem îngădui ci, conform necesității, vom lua toate măsurile pentru a le opri, ca nu cumva *indivizii singuratici să poată cere ajutorul străinătății împotriva unor rele, care dacă sunt reale, suntem noi datori a le îndrepta* ».

Știind apoi din nenumăratele informațiuni și rapoarte primite dela organele administrative și polițienești din țară, că fermentul agitațiilor românești în masele mari populare îl formează preoțimea, după întemnițarea osândiților, a invitat la Budapesta pe toți arhierii celor două biserici române. Scopul acestei conferințe era de o parte ca membrii guvernului să afle din gura căpeteniilor, a căror calitate de conducători oficiali ai nației nu putea fi contestată, plângerile și dorințele Românilor, iar de altă parte, să-i câștige pentru opera de pacificare a maselor. Arhierii s'au prezentat la conferință; au făcut cunoscut guvernului tot ce credeau ei că formează esența plângerilor și nemulțumirilor și au primit asigurări de îndreptare, mai ales din partea lui Alexandru Wekerle, șeful guvernului, și a ministrului cultelor, contele Csaki. În același timp însă, guvernul le-a cerut să dea pastorale arhieresti prin care să îndemne poporul la liniște. Episcopii, după o atentă examinare a situației, au comunicat primului ministru că nu pot da astfel de pastorale, fiindcă poporul întreg s'ar ridica împotriva lor. Primul ministru a răspuns scurt: dacă nu luați voi măsuri de pacificare, le va lua guvernul.

Măsurile erau deja luate. La 15 Iunie ministrul de interne trimisese prefectilor din județele Arad, Bistrița Năsăud, Bihor, Brașov, Făgăraș, Hunedoara, Cluj, Caraș-Severin, Sibiu, Alba, Solnoc-Dobâca, Turda-Arieș, Trei-Scaune, Mureș-Turda, Maramureș, Târnava-Mare, Târnava-Mică, Sălaj, Timiș, Odorhei și Satu-Mare, un lung ordin circular Nr. 752. Ordinul impună organelor administrative că nu au urmărit dela început mișcările românești cu atențiunea cuvenită și nu au luat, încă în timpul când aceste mișcări erau în fașe, măsuri energice pentru înăbușirea lor. De aceea agitația a putut lua proporțiile pe care le-a luat. Această stare de lucruri, continuă ministrul, în interesul ordinii publice al siguranței personale și materiale a populației nu poate fi tolerată. Autoritățile administrative sunt

datoare, sub răspunderea personală, să facă tot ce le stă în putință nu numai pentru stânenirea agitațiilor, ci pentru completa lor suprimare.

Pentru atingerea acestui scop, înainte de toate e necesar ca prim-pretorii să fie exact informați cu privire la lealitatea notarilor și primarilor. Acei notari și primari care nu au urmărit cu atențiunea cuvenită mișcările românești și nu le-au denunțat, să fie înlocuiți prin persoane de absolută încredere. Notarii și primarii sunt datori să comunice îndată prim-pretorilor orice mișcare s'ar ivi în comunele lor, iar aceștia sunt datori să atragă atențiunea populației asupra caracterului primejdios al agitațiilor și asupra urmărilor lor. Nu se poate imagina ca prim-pretorii să nu aibă în prealabil cunoștința de agitații, dacă primarii își fac datoria. Prim-pretorii trebuie apoi să se convingă la fața locului, în comunele suspecte, de felul cum își împlinesc notarii și primarii datoria de informatori și cu acest prilej să invite pe preoți și pe învățători să sprijinească inițiativele autorităților administrative.

Preoții și învățătorii care se dedau la acțiuni antipatriotice trebuie denunțați imediat, și dacă acțiunile lor contravin legilor să fie arestați și dați pe mâna justiției. Cu efectivul sporit de jandarmi care stă la dispoziția organelor administrative ori ce mișcare poate fi înăbușită. La ajutorul armatei să se recurgă numai când manifestațiile sunt atât de mari încât forțele jandarmeriei și ale poliției nu sunt suficiente pentru împiedicarea lor. Trebuie scoasă din opinia publică convingerea greșită că soldații români nu-și vor împlini datoria față de manifestațiile românești.

Ordinul energetic al Ministerului era tardiv. Mișcările românești au început a se potoli înainte de trimiterea lui. La 16 Iunie prefectul județului Alba raportează cu adresa confidențială Nr. 155 că mișcarea românească iscată în urma procesului memorandului este în scădere. «Asprimea sentinței judecătorești a conternat pe agitatori. Nu sunt încă atât de speriați încât să renunțe la activitatea lor atât de primejdioasă pentru liniștea internă a țării, dar totuși sunt mai prudenți și nu activează atât de fățiș ca până acum». Același lucru îl spune în raportul său confidențial Nr. 41 dela 12 Ianuarie și prefectul județului Bistrița-Năsăud și câteva zile mai târziu prefectul județului Târnava-Mică, în raportul confidențial Nr. 84.

Rapoartele tuturor prefectilor precum și rapoartele generalului Török, căruia i s'a dat delegația de inspector general al jandarmeriei, înfățișau pe preoți și, în parte, și pe învățătorii dela școalele confesionale românești, ca pe adevărații autori ai mișcărilor iscate în jurul procesului memorandumului. De aceea, la 17 Mai 1894, ministerul de interne a trimis prefectilor ordinul confidențial Nr. 2043, invitându-l să-i trimită tabloul exact al preoților și învățătorilor care au îndemnat poporul să ia parte la manifestările naționaliste, să întâmpine la gări pe acuzații care călătoreau la Cluj, să meargă la procesul memorandumului din acel oraș, care au răspândit manifeste, au făcut slujbe bisericești pentru triumful cauzei românești și biruința acuzaților, etc. Asupra acestui ordin Ministerul a revenit de mai multe ori și astfel a început exasperanta operă de spionaj, denunțuri, percheziții domiciliare și continue urmăriri, supravegheri și șicane, la care au fost supuși, din partea autorităților administrative și din partea jandarmeriei, preoții și învățătorii români în tot cursul procesului și mult timp după terminarea lui. Pe baza datelor adunate au fost întocmite rapoartele de care ne ocupăm în rândurile de mai jos.

Raportul prefectului Alba e din 16 Iunie (Nr. 155 confidențial). Agitația e în scădere. Conducerea mișcărilor naționaliste românești se pare că a trecut dela membrii comitetului, condamnați și puși sub supravegherea polițienească, în alte mâini. «Am informațiuni — spune prefectul — că I. M. Moldovanu, vicarul dela Blaj, începe a deveni tot mai mult centrul mișcărilor, nu numai din județ, ci din toate regiunile locuite de români. Aceasta o dovedește și faptul că secretarul mitropoliei, Augustin Bunea și Vasile Hossu directorul liceului (aci prefectul face o confuzie: director al liceului nu era Vasile Hossu, ci Iosif Hossu. Vasile Hossu e episcopul de mai târziu al Lugojului, apoi al Gherlei, răposat la începutul anului 1917), deci persoane din cel mai intim anturaj al vicarului, călătoresc foarte mult și iau contact, în conferințe secrete, cu conducătorii românilor din părțile sudice ale țării. În aceste călătorii nu fac economii cu banii».

Rolul de căpetenie în aducerea banilor din străinătate îl au băncile românești, al căror număr crește considerabil. Impresie deosebită asupra poporului simplu, ignorant și fanatizat a făcut

prezența armatei. De aceea trupele trimise la Ighiu, Uioara (Ocenele Mureșului), Blaj și Zlatna trebuiesc lăsate încă acolo.

Prefectul dă, în continuare, tabloul preoților și învățătorilor cunoscuți ca agitatori și care au luat parte activă la mișcările memorandiste. Sunt 22 preoți, toți din plasa Blaj (3 ortodocși, 19 uniți) și 9 învățători, toți uniți. Se atrage, în special, atenția asupra studentului din anul al treilea al Academiei teologice din Blaj, Vasile Morar, care, singur, a mobilizat poporul din patru sate. « Aceste date — comentează prefectul — dovedesc că mitropolia Blajului desfășoară o activitate primejdioasă și conducerea ei actuală nu e leală; dovedește apoi, ceea ce am accentuat în repetite rânduri, că unul din centrele mișcării românești e Blajul ».

Foarte interesant și amănunțit, ca totdeauna, raportul confidențial Nr. 84 dela 2 Iunie 1894 al prefectului de Târnava-Mică, județ în care mișcarea memorandistă a fost mai vie și mai simțită. Raportul începe cu constatarea, făcută de atâtea ori de autorul lui, că preoții și învățătorii nu numai că participă la opera de agitație a poporului, dar au în această mișcare rolul principal. Nu pot fi însă trimiși în judecată, pentru că lucrează în ascuns, prudent, încât rareori se poate dovedi în sarcina lor ceva precis și concret. Trece apoi la comentarea câtorva cazuri, care i se par mai caracteristice. Astfel Aron Ambrosie din Jidvei a recunoscut că a făcut la 7 Mai o liturghie pentru comitetul național, asemenea și preoții uniți Atanasie Barbolovici din Veseuș, Pamfilie Valean din Căpâlna, — care, în biserică, a vestit poporul să iasă la gară și să manifesteze la trecerea acuzaților spre Cluj, — Ioan Popescu din Feisa, Vasile Călugăr din Crăciunel, Vasile Bacilă din Valea Lungă, Vasile Smigelschi (fratele pictorului) din Săncel, și alții. Studenții dela academia teologică din Blaj, Mihail Hordârnu (actualul protopop unit din Brașov) și Veniamin Trif au agitat credincioșii din Feisa îndemnându-i să iasă la gară în calea « apărătorilor poporului ».

După înșirarea tuturor « agitatorilor » și mai ales a tuturor faptelor de care s'au făcut vinovați raportul continuă: « nu pot lăsa neaccentuat aci și totdeauna faptul că preoții ortodocși sunt cu mult mai liniștiți, dovedesc o purtare mai bună și între ei sunt mai puțini agitatori ». Incheie apoi cu constatarea că, deși datele

trimise nu pot constitui temeiul unei proceduri judecătorești împotriva autorilor lor, ele însă dovedesc că, mai ales, preoții și învățătorii uniți au avut și au în agitațiile și mișcările naționaliste roluri, care reclamă energice măsuri preventive ».

Prefectul județului Bistrița Năsăud trimite tablourile preoților și învățătorilor la 12 Iunie cu adresa confidențială Nr. 41. Și dânsul constată, ca și cei amintiți mai sus, că « mișcarea se desfășoară după un plan și un sistem precis stabilit, sub conducerea preoților ortodocși, dar mai ales a celor uniți ». Mulți din ei au mărturisit deschis, că au primit ordin dela autoritățile bisericești superioare să organizeze manifestațiuni de solidarizare cu fruntașii dați în judecată, să țină în biserici vorbiri ațățătoare și să cetească manifestele din ușa altarului. De aceea e necesar ca Ministerul să intervină energetic, atât pe lângă episcopia unită dela Gherla cât și pe lângă mitropolia ortodoxă din Sibiu, impunându-le luarea unor măsuri grabnice pentru potolirea preoțimii. Episcopul dela Gherla — timidul Ioan Sabo — a dat câteva ordine în acest sens, însă preoții nu numai nu s'au supus, ci au trimis o delegație la dânsul, să-i ceară socoteală pentru ele.

Prefectul de Arad raportează (adresa confidențială Nr. 106 din 19 Iunie) că în județul lui nu s'au ivit, cu prilejul procesului memorandumului, mișcări de natură a primejdui ordinea publică. Cu toate acestea a luat măsurile de prevenire a agitațiilor, întărind posturile de jandarmi. Mișcări mai vii au fost numai în plasa Boroșineului. Și aci mișcările s'au manifestat prin trimiterea de telegrame acuzațiilor din Cluj — din acestea multe au fost confiscate — și ici-colo, ca de pildă la Otlaca, prin slujbe bisericești pentru izbânda lor. Trimite și el un tablou de preoți și învățători — aproape toți ortodocși — care s'au remarcat prin activitatea lor. Ține însă să constate că nu are dovezi pozitive că aceștia ar fi agitat într'adevăr poporul sau ar fi săvârșit fapte care ar fi reclamat o intervenție a autorităților. Cu toate acestea, după părerea lui, în întreg județul sunt puțini preoți și învățători români care ar putea fi considerați adevărați prieteni ai ideii Statului național maghiar. Populația românească în județul Arad, ca și pretutindeni, a organizat comitete *secrete* ale căror acțiuni se desfășoară *în cea mai mare taină*, încât nici Românii nu au cunoștință de ele, cu excepția unui mic număr de inițiați. Aceste comitete stau în cele mai strânse legături, atât

cu Sibiul cât și unele cu celelalte. Adunările se țin în locuințe particulare sub titlul de adunări bisericești, corale, școlare, etc. În general, mișcările politice ale Românilor sunt legate organic de viața bisericească a lor.

O deosebită primejdie prezintă pentru populația română a județului ziarele românești și mai ales « Tribuna ». Aproape nu există preot, învățător și țăran mai cu stare, care să nu o aboneze. Mulți țărani o primesc gratuit, iar acelora care nu știu ceti le-o cetește preotul și învățătorul. Prefectul crede că mișcările românești au fost susținute cu banii băncii « Albina » din Sibiu și a celorlalte bănci românești.

Raportul confidențial al prefectului de Hunedoara, Nr. 108 din 9 Iunie, e scurt. În schimb, tabloul pe care-l trimite cuprinde 47 de preoți și învățători români, dintre care unii au fost la Cluj la procesul memorandumului, alții au trimis telegrame acuzaților, au îndemnat poporul să meargă la Cluj, au colectat bani pentru mișcările naționaliste; alții, iarăși, au răspândit manifeste și, în fine, unii din ei au slujit liturghii pentru acuzați.

Prefectul de Solnoc-Dobâca spune în raportul său (Nr. 28 confidențial din 26 Mai 1894) că, înainte de a da tabloul care i se cere, ține să declare că abia zece la sută din preoții și învățătorii români nu agită contra Statului maghiar, iar cea mai mare parte a lor sunt dușmani hotărâți ai Statului; cu toate că își desfășură agitația foarte discret, totuși, cu prilejul procesului memorandumului, nouăzeci la sută din ei au făcut tot posibilul ca să ațâțe poporul, ceea ce au și reușit. Ține de datorie să mai declare că tabloul pe care-l înaintează cuprinde numele celor mai cunoscuți agitatori, împotriva cărora *nu se poate dovedi nimic ilegal*. Numărul acestor « agitatori » se urcă la 53, care, cu rare excepțiuni, sunt preoți și învățători uniți. Acest fapt e important de reținut, fiindcă el ne dovedește cât de puțin a putut influența episcopul I. Sabo dela Gherla atitudinea politică a preoțimii sale.

Prefectul nu indică cu ce s'a făcut vinovat fiecare din cei de pe listă trimisă ci, la sfârșit, amintește, fără precizări, că unii au fost la Cluj la proces, alții au condus poporul la gară ca să întâmpine pe acuzații Gavrilă Tripon din Bistrița și pe preotul unit Gherasim Domide din Rodna veche, iar alții — reîmprospătând amintirea evenimentelor din 1848-1849—au răspândit în popor idei anarhice.

Rapoartele celorlalți prefecti cuprind și ele aceleași lucruri, de aceea nu mai stăruim asupra lor.

Pe baza acestor rapoarte, ministerul de interne a întocmit tablourile generale ale preoților care aparțineau celor două biserici românești, pe care le-a comunicat episcopilor respectivi invitându-i, ca pe unii care și-au luat angajamentul de a interzice acțiunile ilegale ale subalternilor, să ia împotriva lor măsurile cuvenite, care urmează a-i fi comunicate. Astfel, mitropolitului dela Sibiu i-a trimis cu adresa confidențială Nr. 670, dela 1 Iunie 1894, tablouri cu numele preoților și învățătorilor din județele Făgăraș (7 preoți și 2 învățători), Târnava Mare (16 preoți și 1 învățător), Alba (9 preoți și 2 învățători), Brașov (11 preoți și un învățător); cu adresa confidențială Nr. 779, dela 18 Iunie, tabloul celor din județul Hunedoara (13 preoți, 6 învățători și un cântăreț) și Cluj (5 preoți). Mitropoliei din Blaj îi trimite un tablou la 1 Iunie cu adresa confidențială Nr. 670, altul la 18 Iunie cu adresa Nr. 779, iar la 21 Iunie intervine cu adresa confidențială Nr. 792, ca să interzică desele călătorii ale lui Augustin Bunea și Vasile Hossu, de care i-a amintit prefectul județului Alba, în raportul Nr. 155 din 16 Iunie.

La episcopia din Gherla a intervenit cu adresa confidențială Nr. 2514 din 15 Iunie, la cea din Arad cu adresa confidențială Nr. 813 din 26 Iunie, iar la cea din Caransebeș cu adresa confidențială Nr. 823 din 29 Iunie.

Cunoaștem unele din răspunsurile date de episcopii români la aceste intervenții ministeriale. Vicarul I. M. Moldovanu dela Blaj, intimul colaborator al lui Timotei Cipariu și unul din cei mai străluciți reprezentanți ai tradiției cărturărești și naționaliste blăjene, a restituit pur și simplu tablourile trimise, cu răspunsul scurt și tăios, că cea mai mare parte a preoților uniți cuprinși în ele nu sunt din eparhia Blajului, « ceea ce dovedește că acuzațiile Excelenței Sale sunt întemeiate pe informații greșite ». (Răspunsul e din 11 Iunie). Foarte judicios e răspunsul confidențial Nr. 126 dela 8 Iulie al lui I. Mețianu, episcopul Aradului (ajuns mai târziu mitropolit la Sibiu). Comunicându-i ministrul că preoții Nicolae Julan și Alexiu Popovici din Otlaca au făcut la 9 Mai slujbă pentru izbânda acuzaților în procesul Memorandului, iar după slujbă au dus poporul în cârciuma lui Ion Franko unde s'au rostit cuvântări

de agitație împotriva Ungurilor, răspunde: « Astfel de slujbe fac parte întregitoare din ritualul bisericii ortodoxe și preoții sunt datori să le săvârșească de câte ori credincioșii le cer. Din cercetările făcute nu s'a putut constata că preoții ar fi condus poporul în cărciuma lui Ion Franko și că ar fi rostit acolo cuvântările care li se atribue ».

* * *

Cu prilejul procesului memorandumului, studenții români au lansat două manifeste entuziaste. Le reproducem, fiind amândouă prețioase documente ale vremii și pentru că și ele au format obiectul preocupărilor autorităților ungurești. Textul, încadrat în chenar tricolor românesc, al întâiului manifest, este următorul :

« Popor român!

Acum ori niciodată!

Marea zi de probă a conștiinței se apropie. Să ne pregătim a ieși curăți din focul acestei probe.

E aproape ziua procesului Memorandumului, care pe veci înscrisă va rămânea în istoria luptelor pentru drepturile noastre sfinte. Să ne-o înscriem ca pe o zi falnică.

Memorandumul este *expresiunea* inimii poporului nostru, *credeul* mărturisit al politicii noastre, *apelul* loial al credincioșilor cetățeni către factorul suprem al statului.

Expresiunea aceasta, poporul a făcut-o prin reprezentanții săi firești, legitimi.

Mărturisirea noastră a fost publică și loială.

Apelul nostru a fost descoperirea stărilor periculoase din țară, o descoperire făcută solemn, cu demnitate și pe baza dreptului firesc.

Comitetul partidului național ducând memorandumul la Viena a împlinit voința poporului.

Stăpânirea dușmană vieții noastre naționale s'a pus însă între popor și domnitor, ne-a oprit exercitarea celui mai firesc drept. Nu s'a îndestulat însă cu atâta. După ce zi de zi a dat noi atacuri vieții noastre naționale; după ce cu o nebună și păgână furie a năvălit în domeniul sacru al bisericii noastre și încearcă a silii conștiința noastră religioasă — a hotărît tragerea în judecată a poporului nostru. Căci *membrii comitetului partidului sunt reprezentanții poporului*, prin și din popor aleși. De aceea poporului i se impune datoria sfântă de a se manifesta la acest proces.

Să se vadă că procesul acesta e procesul poporului.

Când se calcă dreptul, să se vadă că dreptul unui popor se calcă.

Când la viața poporului se atentează, să arate poporul aceasta, că are viață și că viața lui e dreptul lui.

Dreptul nostru nu-i numai o idee, — e o putere vie. Să dăm dovezi de această putere de vitalitate! Să dovedim că suntem conștienți despre dreptul nostru, ce vreau să ni-l calce în picioare, pentru că numai atunci suntem vrednici de drepturi. Cel ce ca un vierme fără conștiință se târâie, ca un vierme va fi călcat.

Să manifestăm conștiința vieții și dreptului nostru, căci altcum nu am fi vrednici de libertăți, altcum ne-am arăta lași!

Procesul Memorandului este o columnă, pe care se va înscrie una din două: *energie* sau *lașitate*, *conștiință* sau *nepăsare*, *viață* sau *moarte*. Să alegem.

În fața acestor istorice momente, noi propunem poporului român următorul plan de acțiune:

1. Poporul român din comunele mai apropiate de Cluj să vină în mase la pertractare pe 7 Mai a. c. — ca să dovedească că poporul una este cu conducătorii.

2. Poporul din comunele depărtate să trimită delegați, dacă nu altcum, pe spesele comune, ce vor aduna între sine.

3. La tot cazul și din toate comunele să se trimită la Cluj adrese de aderență și încurajare iscălite chiar și de femei. Acestea să se trimită prin delegați, prin postă sau telegraf, adresate d-lui Iuliu Coroianu în Cluj (Kolozsvár); în același timp o copie a aderenții cu toate iscăliturile să se trimită și redacției «Tribunei din Sibiu».

4. Preoții români de ambele confesiuni sunt rugați prin aceasta, ca conștienți de chemarea lor să vestească poporului în Dumineca Tomii însemnătatea procesului intentat, iar în ziua următoare (7 Maiu) să țină slujbe în toate bisericile ca Dumnezeu să ajute dreptății.

5. Ziua de 3/15 Maiu, acum mai mult ca ori și când trebuie sărbătorită cu demnitate. În ziua aceasta să se facă pretutindeni manifestațiuni naționale cu serbări bisericești și sociale.

Preoți români, părinți ai poporului, acum ori niciodată să se împlinescă apelul poetului nostru:

Preoți cu crucea'n frunte!
Căci oastea e creștină.
Devisa-i: *libertate!*

Părinți ai noștri, mame iubite, frați și surori, pentru numele lui Dumnezeu vă rugăm și vă conjurăm, ridicăți inimile voastre, ca toți să ne arătăm vrednici urmași ai străbunilor noștri și că purtăm cu toții în piept dorul libertății sfinte.

La Cluj, pe câmpul judecății să ne vedem cu toții!!!

Manifestul al doilea are titlul: « manifestul junimei academice române din Transilvania, Ungaria și Banat pentru comitetul executiv al partidului național român ».

Textul e următorul :

* Frați Români!

Șovinismul sistemului maghiar de guvernare cere noi victime dela națiunea română: Comitetul executiv al partidului nostru național este târît înaintea barei justiției maghiare.

Două zeci și șapte bravi conducători ai neamului nostru sunt estrădați furiei juraților din Cluj.

Și ce crimă au comis acești neînfricați anteluptători ?

Ei n'au apelat la forul din Budapesta, nu s'au adresat la guvernul unguresc, care-și vede cea mai sublimă chemare în stârpirea a tot ce nu este maghiar.

Au dus la Viena Memorandul, în care sunt depuse plângerile națiunii noastre. Au voit să depună Memorandul la Tronul supremului factor constituțional din Stat, să ceară ajutor dela acela care e chemat de soartă să facă dreptate celor asupriți.

Guvernul maghiar a știut esopera să nu fie primită deputațiunea Românilor în acel Hofburg, pe frontispiciul căruia e scris: justitia regnorum fundamentum. Fiilor celui mai loial popor din monarhie nu le-a fost dat să fie lăsați înaintea supremului factor din Stat.

Guvernul maghiar a voit să ne arate că e zadarnic a mai spera ajutor de aiurea decât dela propriile noastre puteri întrunite, organizate.

Dar toate acestea au potențat numai energia conducătorilor noștri.

Devastatu-le-au casele, aruncat-au cu pietre după ei, persecutatu-i-au, batjocoritu-i-au inamicii neamului nostru, iar acuma vor fi aruncați în întunericul pușcăriilor maghiare pentrucă au răspândit memorandumul.

Și oare nu la mandatul poporului român au făcut ei aceasta ? N'a participat oare întreaga noastră națiune la răspândirea memorandumului ?

Acuzat fiind comitetul, acuzat este poporul român !

Frați Români!

Guvernul maghiar voește să ne răpească, să ne nimicească conducătorii spre a putea nimici apoi poporul.

Atentatele la existența noastră, până aici sporadice, și în parte ascunse, astăzi în mod fățiș agresiv se îndreaptă deodată spre inima națiunii noastre.

În fața acestor acte fără pereche în istoria omenirii noi, tinerimea academică română din Transilvania și Ungaria, ne ținem de supremă datorie a striga un puternic veto și a declara că, până va mai curge sânge în vinele noastre, suntem gata să jertfim totul pentru revendicarea drepturilor națiunii noastre.

Părinții și strămoșii noștri au luptat veacuri de-arândul pentru drepturile naturale ale națiunii române.

Desconsiderând interesele lor personale, înfruntând necazuri, insulte, pericole și vijelii, membrii comitetului partidului nostru național cu fruntea ridicată au mers tot înainte spre ținta libertății noastre *naționale*.

Demni urmași ai lor vrem să trăim și dacă va pretinde soarta să și murim în serviciul cauzei poporului nostru.

Prin osânde grele, persecutări, asupriri nu ne vor înfrica puternicii zilei! Dar ne vor învăța că numai urmând ilustrul exemplu al comitetului partidului național, că numai prin fapte, organizație și persistență va putea învinge cauza românismului.

Din temniță s'a născut libertatea tuturor popoarelor.

Din pușcăriile ungurești se va ridica aurora independenței și libertății noastre naționale.

Trăiască comitetul executiv al partidului nostru național!

Cu el este toată suflarea românească.

Cu el întreaga junime academică română!

Sus inimile!

Prin jertfe la izbândă!

Prin luptă la victorie!

*Junimea academică română din
Transilvania și Ungaria »*

Tot cu prilejul procesului « Memorandului » a fost răspândit și un al treilea manifest « Către poporul român! », care nu are nici o semnătură și care a fost distribuit poporului adunat la Cluj. Din acest manifest reproducem numai sfârșitul:

« De-aceea în aceste zile grele noi poporul român, cari suntem adunați în Cluj la această pertractare și cei ce împiedicați fiind n'am putut lua parte la ea, cu toții, într'un singur simțământ și un singur glas, să declarăm în auzul lumii întregi următoarele: »

1. « Memorandul » este al nostru, al poporului românesc și comitetul național din încredințarea noastră l-a redactat și l-a așternut la Majestatea Sa și l-a împărțit la popor.

2. Poporul român aprobând pe deplin toți pașii făcuți de Comitetul național cere sus și tare autonomie pentru Transilvania, ca noi poporul român să fim stăpâni pe soarta noastră.

3. Hotărîm în unanimitate, ca numai decât să meargă din mijlocul nostru o deputație la Majestatea Sa în Viena și să-i spună Majestății Sale că nu mai putem trăi de necazurile multe ce ni le face această ocârmuire vitregă și nu mai voim să suferim starea înjosoare ce ni o au creat dușmanii Majestății Sale și ai împărăției lui.

4. Și dacă dușmanii Majestății Sale și ai noștri vor împiedica iară, ca durerile și cererile noastre să nu le putem descoperi înaintea Majestății Sale, tot poporul român din orașe și sate să stăm gata ca un singur om și să ne înțelegem noi între noi și să așteptăm momentul apropiat când Majestatea Sa ne va chema, ca să ne consfătuim în numele lui Dumnezeu, al drepturilor noastre și al Majestății Sale, ce avem a face ca să scăpăm tronul și țara de relele și primejdiile ce le amenință.

Să trăiască Majestatea Sa Împăratul și Regele nostru Francisc Iosif I.

Să trăiască Comitetul național.

Jos asupraitorii noștrii.

Jos cu vrăjmașii Majestății Sale! ♦

În afară de goana pornită de autoritățile administrative și de jandarmerie pentru a împiedeca răspândirea manifestelor amintite, ministerul de interne a intervenit, cu adresa confidențială No. 1902 din 6 Mai 1894, pe lângă primul procuror din Cluj pentru urmărirea și trimiterea în judecată a autorilor lor. Cum studenții români dela universitățile din Ungaria precum și cei dela Gratz și Berlin s'au declarat solidar responsabili pentru manifestele redactate și răspândite în numele lor, ar fi urmat un nou și răsunător proces.

Prefectul județului Cluj, care și-a dat seama ce a însemnat pentru județul său procesul memorandumului, a intervenit cu adresa confidențială No. 65 dela 12 Iunie la ministerul de interne, ca procesul să aibă loc nu la Cluj, ci la Budapesta. Procesul n'a mai avut însă loc, întru cât guvernul, presimțind noile agitații și frământări care se vor ivi în urma trimiterii în judecată a mai multor sute de studenți, a dat ordin primului procuror din Cluj să înceteze orice urmărire, mulțumindu-se cu măsurile disciplinare luate de universitățile respective, împotriva studenților români.

* * *

Nu putem încheia acest capitol, fără a aminti și o altă măsură luată de guvernul maghiar pentru domolirea « Valahilor ». Mitropolitul din Sibiu, Miron Roman, cu adresa No. 65 din 13 Aprilie 1894, a solicitat ministerul cultelor să intervină la rege, pentru încuviințarea convocării congresului bisericesc, prevăzut de Statutul organic al mitropoliei ortodoxe, pentru ziua de 13 Octombrie. La 2 Mai, ministerul cultelor trimite adresa mitropolitului ministerului de interne, cerându-i avizul. Acesta răspunde la 8 Mai

cu No. 419 confidențial, că « având în vedere agitația populației românești care crește mereu, și care, dându-i-se prilejul potrivit, poate deveni primejdioasă », roagă pe colegul său dela culte să nu îngăduie ținerea congresului.

În urma acestui aviz, ministerul cultelor comunică mitropolitului dela Sibiu la 30 Mai cu adresa No. 26260 că nu socotește oportun a interveni acum la Majestatea Sa pentru aprobarea congresului bisericesc. Cauza — spune ministrul — e mișcarea iscată cu prilejul procesului recent al memorandumului. Aprobarea din partea regelui, a congresului, în mijlocul unei agitații atât de mari, ar putea fi interpretată greșit. Va avea însă în vedere cererea mitropolitului, și dacă împrejurările se vor schimba, va face intervenția solicitată.

Cu toată făgăduiala făcută și deși mișcările românești s'au potolit, ministerul cultelor a propus totuși regelui, tocmai târziu la 25 Octomvrie 1894, amânarea congresului. A fost al doilea refuz, dela 1868 încoace, de a încuviința convocarea congresului bisericii ortodoxe. Întâiul a fost la 1884, când guvernul se temea că congresul va sărbători centenarul frângerii pe roată a lui Horia și Cloșca!

EPILOG

Curia maghiară (Curtea de Casație) respingând cu deciziunea No. 6416 din 13 Iulie 1894 recursul condamnaților în procesul « Memorandumului », aceștia au trebuit să intre la sfârșitul aceleiași luni, unii în temnița din Seghedin, alții în cea din Vaț. În țară agitația se potolise. Guvernul unguresc începuse însă a fi « foarte precaut ». Fiind informat, nu știu de cine și pe ce cale, că în satele românești din Ardeal s'ar aduna bani pentru pornirea unei mișcări, a trimis la 28 Noemvrie prefectilor județelor Alba, Arad, Bistrița-Năsăud, Bihor, Brașov, Făgăraș, Trei-Scaune, Hunedoara, Târnava-Mare și Târnava-Mică, Cluj, Caraș-Severin, Maramureș, Mureș-Turda, Satu-Mare, Sibiu, Solnoc-Dobâca, Timiș, Turda-Arieș și Odorhei, apoi primarilor din Arad și Cluj ordinul circular confidențial No. 1547, invitându-i să ia măsurile convenite pentru urmărirea severă și energică și pentru împiedicarea oricărei colecte și a oricăror mișcări noi naționale

românești. Banii strănși urmau să fie confiscați. De măsurile luate și de rezultatul lor, prefectii și primarii amintiți sunt datori să raporteze urgent.

Svonul nu era întemeiat. Cercetările prefectilor au descoperit ici-colo, câteva exemplare din « Coala de subscripție » lansată de « Foaia poporului » din Sibiu, care începuse a strânge fonduri pentru ridicarea unei statui lui Avram Iancu.

Prefectul din Alba descoperise totuși ceva. Anume, făcând prim-pretorul din Blaj o percheziție la locuința învățătorului unit Gheorghe Făgărășanu din comuna Tiur, a găsit acolo o ladă plină cu obiecte de industrie casnică națională, colectate pentru ca din prețul lor să fie ajutată familia lui Vasile Lucaciu, osândit în procesul memorandumului. Cazul a fost comunicat ministerului, care alarmat de primejdia ce amenința țara, dacă familiile celor închiși la Vaș și Seghedin vor avea pâinea de toate zilele, a trimis la 7 Ianuarie 1895 un nou ordin circular (No. 22 confidențial) prefectilor județelor și primarilor orașelor amintite mai sus. Ordinul, după ce amintește că în ținuturile românești se fac colecte pentru ajutorarea familiilor condamnaților în procesul « Memorandumului », că ideea acestei colecte publice este a « Ligii Culturale », care organizează în favoarea lor o tombolă, că centrul unde se expediază toate obiectele strânse e București, îi invită să urmărească și să pedepsească sever pe toți care colectează obiecte în scopul amintit, să confişte lucrurile colectate și să le restituie proprietarilor. Pentru a fi mai precis, ordinul ministerial amintește că strângerea obiectelor constituite *recurs la mila publică*, la care nu se poate aviza fără aprobarea ministrului. Contravenienților trebuie să li se aplice pedepsele prevăzute în ordonanța No. 18613 din 16 Aprilie 1882.

Deci noi cercetări din partea organelor administrative și jandarmerești, noi percheziții și noi șicane.

Prefectul Brașovului raportează, prin adresa confidențială cu Nr. 22 dela 20 Februarie 1895, că s'au mai făcut și în anii trecuți colectele de care vorbește ordinul ministerial; după informațiile ulterioare ale poliției, obiectele adunate au fost duse de soția profesorului bucureștean Sihleanu, la București. Colecta s'a făcut în forme care nu contravin normelor în vigoare, ceea ce dovedește că ea a fost organizată de juriști încercați, care cunosc exact

dispozițiile legilor unghurești. Prefectul Târnavei Mici scrie ministrului (No. 17 dela 25 Februarie) că această colectă nu se face public, ci în cercuri restrânse, de persoane de încredere, încât e foarte greu a descoperi ceva. Cel de Hunedoara raportează (adresa confidențială No. 10 din 12 Februarie) că învățătoarea Elisabeta Herlea dela școala ortodoxă din Jibot a trimis prin poștă, la 26 Noemvrie 1894, un colet cu « vestminte » doamnei Mariana Tulea Stănescu din Brașov. Ne fiind aceste două persoane rude, obiectele au fost desigur trimise pentru tombola din București. În județul Sibiului au făcut colectă (mai înainte de primirea ordinului) Maria Maier, soția protopopului ortodox din Săliște, Nicolae Maier, care a fost pedepsită cu o amendă de 10 florini (raportul confidențial No. 38 dela 1 Martie).

În județul Târnava-Mare au fost pedepsite pentru aceeași crimă Ioana Moldovanu, soția protopopului din Sighișoara, Ioana Racoția din Șeica-Mare și Emilia Deac din Hideg viz; cea dintâi cu 30 florini, iar acestea două din urmă cu câte 50 florini (raportul confidențial Nr. 7 dela 9 August). Prefectul de Bistrița-Năsăud spune că, înainte de primirea ordinului, colectele erau publice și se făceau pretutindeni, numele donatorilor se publicau în ziare (ca dovadă anexează Nr. dela 7 Februarie al « Tribunei ») și astfel dânsul credea că ele sunt îngăduite. Acum nu se mai poate lua nici o măsură, obiectele ajungând de mult la destinație. Au fost totuși pedepsiți cu câte 5 zile închisoare preoții Ieronim Slavoacă din Ilva Mare, Lazăr Avram și soția sa din Maier și învățătorul Ioan Marcu din Sângeorz (raportul confidențial Nr. 3 din 23 Februarie). În județul Făgărașului au colectat soțiile învățătorilor Dumitru Bulecra și Dionisie Schiopu din Porumbacul de jos, care au fost pedepsite cu câte 3 zile închisoare și câte 1 florin 74 cruceri (creițari) cheltueli de judecată (rapoartele confidențiale Nr. 23 și ad 23 din 20 Aprilie și 1 Mai). În județul Ciuc s'au făcut colecte în comunele Tulgheș și Corbu, adunându-se 13 florini, în bani, și mai multe obiecte (năframe, traiste, etc), care au fost trimise « Tribunei » din Sibiu. Făptuitorii au fost Miltiade Nicolescu și Simion Reteșan (raportul Nr. 161 din 5 Martie al prefectului). La Arad se afirmă, raportează prefectul (Nr. 121 din 5 August), că ar fi colectat diverse obiecte, soția lui Nicolae Oncu, însă înainte de sosirea ordinului ministerial. Asemenea, înaintea

ordinului, s'au făcut colecte în Orșova și Lugoj (raportul confidențial al prefectului Caraș-Severin Nr. 7 din 15 Martie).

Atât a putut descoperi vigența administrației și jandarmeriei maghiare!

* * *

Preocupările patriotice ale guvernului maghiar față de mișcarea memorandistă se apropiau de sfârșit. La 15 Septembrie 1895, ministerul de justiție comunică ministerului de interne cu adresa Nr. 39.330 ca Majestatea Sa chesaro-crăiască apostolică s'a milostivit a grația de restul pedepsei pe cei închiși în temnițele din Seghedin și Vaț pentru agitația săvârșită prin răspândirea tipăriturii cunoscute sub numele de « Memorandul românesc », și anume Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Ioan Rațiu, Dumitru Comșa, Daniil P. Bărcianu, Rubin Pațiția, Gerasim Domide, Teodor Mihali, Mihail Veliciu și Aurel Suci. Conform hotărârii consiliului de miniștri, ministrul de interne e invitat să ia măsurile necesare pentru ca odată cu eliberarea lor să se împiedice orice fel de manifestație.

În urma acestei adrese, ministerul de interne trimite prefecturilor din județele românești la 16 Septembrie ordinul confidențial telegrafic cifrat Nr. 1438, comunicându-le grațierea osândiților și rugându-i ca « *cu tact, dar în caz de nevoie cu energia necesară* » să împiedice manifestațiile, care s'ar face cu prilejul întoarcerii lor acasă. La 25 Septembrie, prefectul Sibiului raportează cu adresa confidențială cu Nr. 174, că Daniil P. Bărcianu s'a întors acasă la 20, Dumitru Comșa la 21, iar Ioan Rațiu și familia la 24 Septembrie și cu acel prilej nu li s'a organizat nici o primire mai deosebită și nici o manifestație. La fel s'a petrecut și la întoarcerea celorlalți. Numai prefectul Sălajului ținea să informeze pe ministru (raportul confidențial Nr. 113 din 17 Octombrie) că eliberarea lui Vasile Lucaciu a produs multă bucurie în județ și urmările grațierii vor fi considerabile, întrucât noi încercări de agitație împotriva ideii statului național maghiar și guvernului abia vor mai avea răsunet în popor. Faptul grațierii a fost vestit de preoți, în unele locuri în biserică, de pe amvon, poporului, care a luat cunoștință de el cu multă satisfacție.

Poporul era obosit!

Z. PĂCLIȘANU

NOTE

ASUPRA NEOCLASICISMULUI

Neoclasicismul înseamnă o nouă ordine, în jurul unei alte axe, care nu mai e o convențiune, ci o certitudine.

Din această cauză, neoclasicismul nu mai are caracterul colectiv al clasicismului, care se baza pe convențiunea întărită prin adeziunea socială.

Certitudinea e un element pur individual.

La ea nu poți ajunge decât prin proprie trăire, prin experiență autentică și personală.

Certitudinea e o culme de pe care se întrevede orizontul absolutului.

Și în jurul acestei certitudini se rânduește și se organizează, sistematic și înlănțuit într'o logică proprie, neoclasicismul.

Iată cum avântul romantic, confundarea obiectului cu subiectul prin trăire, prin transpunere, prin « *Einfühlung* » se îmbină organic cu exigența sistematică a clasicismului, în această nouă atitudine de echilibru bazat pe certitudine, care se numește neoclasicism.

* * *

Perspectiva veșniciei, a absolutului, caracterizează atitudinea de viață a oamenilor din vremea noastră.

Prezența morții — și mai ales conștiința acestei prezențe — a adâncit sensul vieții.

De aci necesitatea certitudinii, aflată prin proprie trăire și mai ales tendința de subliniere a esențialității în examinarea lucrurilor exterioare.

E caracteristic pentru vremea noastră succesul teoriei fenomenologice a lui Husserl, care propune ca obiect al filosofiei studiul ideii unei idei, adică esența ei.

Ceea ce preocupă pe discipolii lui Husserl în estetică de exemplu, nu e ideea de frumos ca mijloc de înțelegere a acestuia, ci ideea ideii de frumos, adică esența acestei idei.

Ei vor să vadă în fiecare fapt particular elementul veșnic, absolut, esențial.

Privirea le este îndreptată nu spre aparența înșelătoare și mereu variabilă a formei trecătoare, ci spre ceea ce e stabil, permanent și etern.

Această atitudine e neoclasică și ea explică posibilitatea sintezei romantismului și clasicismului într'o atitudine, care, folosindu-se de calitățile celor două antiteze, le cuprinde în partea lor variabilă și deschide astfel un nou orizont.

* * *

Certitudinea de viață care stă la baza neoclasicismului presupune o trăire autentică, pentrucă ea înseamnă sfârșitul unui lung proces, al unui drum greu de străbătut, asemănător încercărilor ce precedau odinioară inițierea neofiților în misterele antice.

Această certitudine determină — prin echilibrul pe care-l presupune — o nouă ordonare a oricărei expresii, o integrare a acesteia într'un sistem căruia îi servește de axă și sprijin.

Ordinea formală nu va mai fi însă canonizată, adică întărită prin adeziunea colectivă, ci își va găsi propriile resurse și justificări în echilibrul raporturilor cu certitudinea ce-i servește de bază.

Și astfel, această nouă ordine — încălcând principiile ordinii colective, pentrucă nu răspunde unor cerințe exterioare, ci se conformează numai unor necesități interioare — va putea fi considerată ca o desordine prin prisma prejudecăților sociale.

Trebue subliniat însă că desordinea e numai o altă ordine decât cea comun acceptată. Desordinea nu există decât atunci când lipsește mijlocul de raportare la axa interioară.

Neconformarea unei expresii la cerințele canoanelor impuse de colectivitate nu înseamnă numaidecât o desordine, ci poate fi o altă ordine, ce corespunde unui alt echilibru.

În acest sens, unele din operele moderniștilor se pot integra în neoclasicism.

* * *

Particularist ca bază, neoclasicismul e dificil în comunicare, pentrucă e o atitudine de culmi, pentrucă e exclusivist, pur.

De pildă, în plastică, neoclasicismul înlătură anecdota, subiectul, pentrucă acestea sunt elemente variabile, prilejuri trecătoare, și se oprește numai asupra raportului cromatic ce constituie forma cea mai pură a expresiei plastice.

Dar tocmai anecdota și subiectul sunt elementele cele mai comunicabile, vehiculele prin care înțelegerea spectatorului comun ajunge să cuprindă o operă.

Neoclasicismul nu se oprește asupra acestor mijloace de comunicare, pentrucă nu tinde să împărtășească ceva, ci își găsește propria finalitate în sine. E o expresie a unui echilibru, care se realizează în jocul propriilor sale elemente. Are o disciplină, care e însă interioară. Are un sistem care nu se raportează la exterior ci consistă în ordonarea intimă a elementelor ce-l compun. E un joc închis în sine, care nu cunoaște și nici nu vrea să cunoască exteriorul, ci se desăvârșește în propria limitare.

* * *

Imaginea infinitului ne-o dă un corp finit: sfera. Pentrucă sfera nu are nici un punct de unde începe și nici unul unde se sfârșește. Ea se cuprinde în sine, fără limitări, delimitându-se totuși față de exterior.

Opera de artă neoclasică e în aceeași situație.

* * *

Un filosof contemporan, Martin Heidegger, a definit viața ca « o goană către moarte » și a clădit un întreg sistem de explicare a lumii pe această definiție.

Un lucru e semnificativ: oamenii din vremea noastră au conștiința unei intimități a morții, care îi însoțește în fiecare clipă, la fiecare pas, cu fiecare gest.

Această continuă prezență a morții i-a făcut pe oameni să-și îndrepte privirea spre absolut, spre veșnic, pentru a găsi acolo o certitudine.

Astfel s'a născut neoclasicismul.

Căci certitudinea e un adevăr interior, aflat prin intuiție, prin trăire proprie, și nu e valabilă decât în măsura în care a fost găsită prin viețuire autentică.

Certitudinea e individuală și sentimentală, dar ea echilibrează, adică introduce o ordine, o armonie în viața lăuntrică.

Astfel considerat, neoclasicismul e o sinteză a romantismului și a clasicismului, cuprinzând aceste două poziții într'o nouă atitudine, ce exprimă cerințele lăuntrice ale epocii actuale.

Neoclasicismul e o atitudine radicală, în sensul că tinde spre esențialitate. Nu forma, în îmbinarea ei armonică, e prețuită, ci caracterul esențial al unei expresii.

Conținutul, fondul își regăsește primatul.

Deosebirea fondului unei creații estetice de forma ei e însă extrem de dificilă. Pentrucă fondul se exprimă prin formă. E o virtualitate, o potență a acesteia din urmă. E o forță invizibilă, care determină și conduce itinerariul liniilor sau conturul imaginilor.

Fondul e cauza eficientă a formei. E acel imponderabil care dă viață imaginii și o conduce în domeniul creației. Dar, precum sufletul nu e localizat într'o anumită parte a trupului, ci participă în fiecare element al lui, tot astfel fondul unei opere de artă nu se poate situa într'o anumită parte a operei, ci emană din întregul ei, ca un suflu, ca o atmosferă.

Pentru înțelegerea formei, e necesară sezișarea fondului, pătrunderea sufletului ce animează forma.

Neoclasicismul nu se mulțumește cu desăvârșirea formală, ci afirmă primatul fondului, în exprimarea sa din adâncuri.

* * *

Istoria artei e strâns legată de istoria filosofiei. Pentrucă orice operă de artă exprimă poziția artistului față de viață și de moarte.

În orice creație se rezolvă sensul vieții într'un anumit fel.

Și ceea ce e valabil, e exprimarea poziției artistului față de problemele esențiale ale vieții, nu numai prin vehiculul gândului, ci și prin mijlocul culorilor, al formelor, al imaginilor sau al euritmiei.

Neoclasicismul ridică astfel noțiunea de artă deasupra jocului, dându-i o funcțiune solemnă, de sacralitate.

Opera de artă e o țâșnire spre absolut.

O depășire a omului, prin creație. O trecere peste, deasupra limitelor celor create, prin proprie creare.

Opera de artă participă astfel, prin procesul de formare, la divinitate. Ingăduie o apropiere de Dumnezeu. Nu ca o revoltă, ci ca o ascensiune. Nu prin semeție, ci prin avânt, prin iubire, prin depășire.

Singurele căi pe care omul poate să se depășească și să se apropie de Dumnezeu sunt acestea: de o parte iubirea, de cealaltă creația.

Opera de artă e produsul acestor două căi, e imaginea smulsă din cer într'o clipă de extaz.

* * *

Neoclasicismul consideră diferitele genuri de artă în accepțiunea lor pură.

Astfel desenul nu e decât traiectoria gândului în spațiu. E dinamic. Înseamnă mișcare și nu conturare de forme. Înseamnă acțiune, gest și nu o situație a unui corp.

Căci linia nu are o existență reală. Ea nu e decât o convențiune, o modalitate a vederii noastre. De aceea, desenul trebuie să aibă o aparență de imaterialitate, de efemer. Și aceasta nu se poate obține decât prin mișcare, prin avânt.

Astfel, desenul înseamnă itinerariul fugar al unui gând, urmele avântului pe calea visului.

El sugerează — prin prinderea unui moment — continuarea în nesfârșit a unei porniri.

Desenul pur!

Alături, celelalte forme ale desenului nu sunt decât schițe, lucrări preparatorii, studii pentru alte arte: gravura, pictura, sculptura.

Ci iată acum noțiunea picturii pure:

Pictura e arta statică. E o așteptare, o rugă în cântec de culoare. E joc de culoare, de lumină și de soare. E notarea subtililor diferențieri de tonuri și împreunarea lor în acorduri cromatice. E compoziție. E orchestrație simfonică de culoare și lumină.

Și toate aceste caracteristici sunt esențiale, pentru că sunt determinate de natura acestei arte.

Intr'adevăr, esențialul în pictură e materia: e sensibilizarea ei, prin procedeele tehnice de îmbinare a culorilor chimice. Invingerea materialului — prin adaptarea la exigențele lui și integrarea lui astfel în simfonia cromatică — e problema fundamentală a picturii.

Această artă înseamnă o minunată stăpânire și transformare a naturii, în elementele sale materiale.

Iar creația picturală — strâns legată de pământ — înseamnă închiderea unei raze de soare într'o bucată de pânză, cuprinderea unei luciri de viață într'o pată de ulei.

* * *

Neoclasicismul e radical, pentrucă axa sa e credința.

Și în această privință e caracteristic pentru epoca noastră.

Pentrucă oamenii au trecut azi prin perioada îndoielii și au ajuns în faza pozitivă în care necesitatea credinței se impune.

Indoiala a fost necesară. Ea a servit la înlăturarea vechilor valori bazate pe sisteme alcătuite prin jocul rațiunii. A curățat terenul, pregătindu-l pentru noua clădire a unei opere la temelia căreia e credința.

Indoiala nu e sterilă. Are un rol creator. La capătul îndoielii stă credința. Indoiala ne dă cea dintâi certitudine. Amintiți-vă de metoda lui Descartes, cel mai profund gânditor de câteva secole încoace. Prin îndoială, Descartes a ajuns la acea certitudine inițială — dubito, ergo sum — din care, prin implicații, a dedus cu stringență elementele unei întregi concepții cosmogonice.

Descartes a întrebuințat o metodă radicală pentru a ajunge la esența gândului.

Metoda carteziană e mereu actuală. Ea stă la baza fenomenologiei și, desigur, la rădăcina neoclasicismului, un ochi atent ar putea distinge câteva semințe aruncate de Descartes.

* * *

De fapt, pe acest drum am purces cu toții, inconștient.

La început, am primit prin educație un întreg bagaj de prejudecăți care ne încadrau, prin soluțiile oferite de convențiunile sociale, într'o colectivitate. A urmat apoi revolta — cea dintâi manifestare a personalității noastre, în faza ei adolescentă. Am înlăturat religia în care am fost crescuți, am lepădat prejudecățile

pe care orgoliul nostru nu le putea păstra și — ispitiți de mirajul rațiunii — am încercat să ne alcătuim o vedere proprie asupra lumii și a vieții.

Și atunci, îndoiala a început să-și arate roadele.

Nu mai aveam sprijinul prejudecăților. Eram singuri — și trebuia să înfruntăm vârtejul vieții, să aflăm un răspuns, să luăm o hotărâre.

Am început astfel să ne măsurăm puterile.

Și a venit clipa în care am simțit întreaga noastră slăbiciune. Rațiunea nu mai era de ajuns. Prezența misterului arunca neliniști în suflet. Am căutat atunci un sprijin. Golul din adânc era prea mare, puterile minții noastre prea mici. Orgoliul a dispărut. Am cerut ajutor. Intunericul dinăuntru purta valurile desnădejdi

Și atunci am simțit necesitatea credinței — singur vehicul spre absolut.

Dezamăgirile ne-au arătat că nu ne putem lega sufletul de oameni — nestatornici ca vântul — sau de lucrurile înșelătoare sub mirajul aparențelor.

Îndoiala ne-a dus pe drumul credinței.

Și astfel, inconștient, am parcurs cu toții, sentimental, dar prin trăire efectivă, itinerariul pe care Descartes îl descria transpunându-l în domeniul dialecticei.

Acest itinerariu are o actualitate de autentică viețuire.

Iar neoclasicismul nu înseamnă decât o etapă, în acest drum.

* * *

Fenomenul artistic — ca și cel religios — depășește rațiunea.

Bergson explică formarea artei și a religiei prin puterea de fabulațiune, care nu e altceva decât o reacțiune împotriva acțiunii disociative a rațiunii.

Omul, dacă ar urma deducțiile logice în ultimele lor consecințe, ar fi deseori în situația de a nu găsi altă soluție decât auto-suprimarea.

De câte ori nu se ivesc în viață situațiuni inextricabile, ce nu pot fi deslegate prin acțiunea inteligenței!

De câte ori nu trebuie să recunoști că nu există o soluție logică pentru a ieși din haosul înlănțuirilor de fapte!

Și atunci intervine — de pe trambulina instinctului de conservare — diversiunea estetică sau remediul credinței.

Acest paralelism original între fenomenul artistic și cel religios e plin de semnificație.

Arta — ca și religia — presupune o viziune cosmică, ce se exprimă prin puterea simbolului transpus în elemente singulare.

Amândouă depășesc realitatea prin transfigurare, prin mirajul absolutului pe care îl proiectează asupra ei.

Amândouă tind spre absolut — prin mijloace neraționale — prin avânt, prin procese sentimentale care amplifică posibilitățile umane.

Creația corespunde în domeniul religios, revelației.

Și atât creația cât și revelația sunt culmi pe care omul găsește absolutul, momente de depășire, de atingere a divinității. Creația se obiectivează însă în operă, pe când revelația rămâne o sărbătoare, un triumf, o exaltare interioară.

Și aci apare diferența dintre fenomenul artistic — care e expresie — și cel religios — care înseamnă numai trăire.

Efervescența interioară se exteriorizează în planul estetic, se descarcă în opera de artă, pe când în planul religios ea rămâne o pură ardere în alb.

IONEL JIANU

INSTITUȚIA CABINETULUI IN ANGLIA

1. Se știe că Revoluția din 1688 instaura regimul constituțional de guvernare în Anglia. Prerogativele Coroanei și drepturile Parlamentului erau definitiv stabilite prin așa numitul « *Bill of Rights* ». Triumful puterii legislative nu aducea însă cu sine și o metodă practică de lucru. Consiliul Regelui ¹⁾, care funcționase ca un sfat personal al monarhului încă din timpul Normanzilor, pierduse din importanța lui, fără ca în locul lui să fi apărut un alt organ al puterii executive. Pe de altă parte, suveranitatea Parlamentului, tradusă în practică, ar fi adus haos în guvernarea țării. Era evident că o adunare de câteva sute de persoane nu putea să îndeplinească funcțiunea de organ legislativ și organ executiv în același timp. De aici se năștea necesitatea de a crea din sânul Parlamentului un instrument, care să facă față în mod expeditiv afacerilor Statului.

Încă dinainte de Revoluție se desemnau elementele, care aveau să constituie mai târziu noul sistem de guvernare. Așa, Regele Carol I Stuart alegea câțiva membri din Consiliul său privat pentru a-i întrebuința în executarea ordinelor lui. Sub Restaurație întâlnim aceeași procedare, determinată de necesitățile unei guvernări adaptate împrejurărilor. În 1667 Carol al II-lea Stuart, în urma morții sfetnicului său, Lordul Southampton, refuza să numească un nou ministru de finanțe (*Lord Treasurer*), punând departamentul în mâinile unei comisiuni, formată din patru persoane, din care trei erau parlamentari, politicieni cunoscuți prin abilitatea lor de a

---

¹⁾ *King's Council* sau *Privy Council* sau, în terminologia mai veche, *Curia Regis*.

mânui intrigile în Camera Comunelor. În același timp, Regele înlătura pe credinciosul său ministru Clarendon, lăsând libertate de acțiune temușilor politicieni. Noii săi sfetnici înțelegeau însă să-și rezerve toată inițiativa în afacerile Statului. Astfel trecea acum pentru întâia oară inițiativa din mâinile Coroanei în acelea ale miniștrilor. Se inaugura, de fapt, un nou sistem de guvernare în puterea executivă. Vechiul sistem medieval reapărea apoi numai de două ori și pentru scurt timp, sub ministerele lui Danby și North, fără ca Sfatul Regelui (*Privy Council*) să-și recâștige atribuțiile de organ executiv.

Cu toate acestea, nu trebuie să ne închipuim că metoda noului tip de minister se aseamăna dela început cu ceea ce se înțelege azi prin Cabinet sau Consiliul de Miniștri. Mai întâi, noul minister era un fel de sfat secret, ale cărui decizii se luau fără cunoștința Parlamentului. De aici spiritul lui furtiv, numele lui de « Minister de Cabală ». În rândul al doilea, un asemenea minister nu avea nici o politică de vederi identice cu majoritatea Camerei Comunelor, a cărei autoritate o călca de fapt, deși nu pe față. În al treilea rând, ministerul de tip nou nu avea încă un șef recunoscut, un prim-ministru.

Adevărul este că sistemul de guvernare prin Cabinet rămânea să se afirme în mod distinct după Revoluție ¹⁾. Totuși, originea Cabinetului se pune de obicei în anul 1679, când Regele Carol al II-lea își lua rămas bun dela vechiul Consiliu Privat, declarând că pentru motive de guvernare expeditivă se vedea silit să întrebuințeze un număr restrâns din membrii lui. La dezvoltarea noului sistem contribuiau însă și cele două partide (*Whig* și *Tory*), diferențiate încă de pe vremea Parlamentului Lung ²⁾. După Revoluție, partidele începeau să se afirme într'o formă mai pronunțată, determinând în Camera Comunelor curente de opinie, care erau hotărâtoare la votarea legilor. Influența lor nu mai putea fi nescotită de factorul constituțional. În 1695 Sunderland propunea

¹⁾ Termenul « Cabinet » apărea pentru întâia oară în *Essays*-urile lui F. Bacon, dar în înțeles mai precis la Clarendon (*History of the Rebellion*, vol. I, Bk. II). Cf. J. A. R. Marriott, *English Political Institutions* (third ed. Oxford, 1925), pag. 70.

²⁾ H. Hallam, *The Constitutional History of England* (seventh ed. London, 1854), vol. II, pag. 436.

Regelui William al III-lea să încredințeze afacerile Statului partidului *Whig*, care avea atunci cei mai mulți reprezentanți în Camera Comunelor. Astfel se constituia primul minister omogen, adică din același partid, care oglindea voința majorității din Parlament.

Dar nici prin această măsură sistemul Cabinetului nu era cu desăvârșire cristalizat. Intrunirile Consiliului de Miniștri erau prezidate tot de Rege, care se considera nu numai în teorie, dar și de fapt, șeful Guvernului. Ceva mai mult, dezvoltarea sistemului încerca o stânenire prin legea din 1701 (*Act of Settlement*), prin care se încerca să se reînvieze atribuțiile vechiului Consiliu Privat. Legea rămânea însă în vigoare numai puțin timp. Sub Regina Ana, Cabinetul funcționa încă fără un șef propriu zis, fără un «Prim-Ministru». Regina ținea să-l prezideze, deși se stabilise definitiv prin statut iresponsabilitatea Coroanei în exercitarea puterii executive.

Faptele menționate până acum nu sunt decât preludiul instituției care avea să se afirme în cursul secolului al XVIII-lea. Unii istorici refuză să vadă în aceste începuturi existența Cabinetului, pentru motivul că cele două puncte esențiale acestui sistem nu apăruseră încă, anume: 1) alcătuirea lui exclusivă din persoane care ocupă înaltele funcțiuni politice, și 2) suprema și efectivă lui conducere în administrația Statului ¹⁾. Totuși este caracteristic pentru modul cum se nasc și se dezvoltă instituțiile în Anglia, că noul sistem de guvernare evolua treptat din însăși necesitățile realității. Căci spiritul poporului englez, aplecat spre compromis în fața împrejurărilor neprevăzute, reflectă totdeauna grija de a lega trecutul cu prezentul printr'o adaptare continuă la condițiile societății.

2. De fapt, un compromis dădea avânt sistemului de guvernare prin Cabinet. Anul 1705 pare să reprezinte încetățenirea acestui sistem în practica constituțională a Angliei. Parlamentul vota atunci desființarea clauzei legii din 1701, reducând Consiliul Privat la o simplă instituție formală și făcând astfel posibile întrunirile Consiliului de Miniștri, alcătuit acum din membri ai Parlamentului. Punctul câștigat era nu numai excluderea vechiului organ al puterii

---

¹⁾ Vezi Edward Jenks, *Parliamentary England — The Evolution of the Cabinet System*. London, 1903), pag. 93—96.

executive, dar mai ales legătura strânsă ce se stabilea între această putere și Adunarea legislativă. Compromisul era de a se fi găsit un mijloc de fuziune între cele două puteri, prin care să se asigure o guvernare expeditivă sub noul regim constituțional. Intr'un cuvânt, Cabinetul începea să apară ca un comitet executiv al puterii legislative.

Sub domnia primului rege al Casei de Hanovra, George I, Cabinetul lua definitiv forma pe care o are astăzi. Această desăvârșire a instituției era determinată de două împrejurări, cu caracter accidental, dar care aveau să stabilizeze normele noului sistem de guvernare. Întâi era faptul că Regele, german de origine, nestăpânind bine limba engleză și fiind puțin inițiat în politica internă a țării, nu ținea să prezideze Consiliul de Miniștri. În al doilea rând era faptul că primul minister al noului Rege era condus de o mare personalitate ¹⁾. De altfel, atitudinea Regelui era în acord cu noua teorie constituțională. Regele se mulțumea să domnească, lăsând miniștrilor săi grija să guverneze. Personalitatea lui Walpole era de sigur motivul hotărîtor în consolidarea noului sistem. Acest om de Stat a fost cel dintâi « Prim-Ministru » în înțelesul modern al termenului. El insista pentru întâia oară ca membri Guvernului să facă parte din Parlament, înțelegând să guverneze cu concursul Camerei Comunelor. Sub administrația lui prestigiul și puterea acestei Adunări, ca suprem organ legislativ în materie financiară, se afirmau în mod definitiv față de Camera Lorzilor. Tot Walpole dădea exemplul, care avea să se încetățenească printre regulile constituționale, de a părăsi Guvernul în momentul când nu va mai avea asentimentul Camerei. În sfârșit, tot lui Walpole se datorește afirmarea principiului că sistemul Cabinetului trebuie să întru-nească la un loc, unitatea, inițiativa și fermitatea în exercitarea puterii executive.

Walpole era de fapt un om care rupea cu tradiția. Până la el, miniștrii Coroanei fuseseră recrutați din rândul mării aristocrații și al favoriților Curții. Deși de origine onorabilă (un *country gentleman*) și dispunând de o avere suficientă, Walpole nu avea niciuna

---

¹⁾ Cf. Jenks, *op. cit.*, pag. 144 și 390; W. R. Anson, *The Law and Custom of the Constitution* (fifth ed. Oxford, 1922), vol. I, pag. 10 și vol. II (third d. 1907), pag. 112 115.

din însușirile, care se cereau vechiului tip de ministru. În schimb el era dotat cu excepționale calități de om practic. Era încarnarea bunului simț, o trăsătură aparținând prin excelență poporului englez. Prin voința și caracterul lui, Walpole exercita o puternică influență asupra contemporanilor. În faptele și gesturile lui se răsfrângea preocuparea de a întări spiritul democrației. A fost singurul ministru după Restaurație care, pe tot timpul guvernării lui îndelungate (22 ani), a refuzat să fie făcut membru al Camerei Lorzilor, voind să rămână credincios Camerei Comunelor. Inaugura și în această privință o regulă, respectată de urmașii lui din partidul *Whig*, devenit mai târziu partidul liberal.

3. Principiile care se statorniceau sub ministeriatul lui Walpole, cu privire la sistemul de guvernare prin Cabinet, erau următoarele: 1. Absența Suveranului dela deliberările Consiliului de Miniștri; 2. Legătura strânsă între Consiliu și majoritatea din Parlament prin regula încetățenită, că toți miniștrii trebuie să facă parte din una din cele două Camere legislative; 3. Unitatea politică a Cabinetului, adică toți membrii acestui organ executiv trebuie să aparțină aceluiași partid politic; 4. Responsabilitatea colectivă a miniștrilor; și 5. Ascendența Primului Ministru.

Primul principiu este astăzi admis ca cel mai esențial pentru funcționarea normală a Cabinetului. Totuși Suveranul Angliei participă la Consiliile de Miniștri în cazuri excepționale, ca pe timp de război sau de mari crize. Prezența Regelui în asemenea împrejurări nu invalidează însă principiul, căci practica și teoria constituțională cer pentru funcționarea efectivă a Cabinetului o deplină libertate de inițiativă și acțiune.

În ceea ce privește al doilea principiu, care stabilește legătura între Cabinet și Parlament, el a fost uneori violat. Așa, în cursul secolului trecut și, mai recent, pe timpul războiului mondial, au fost miniștri titulari ai unor importante departamente, fără să facă parte din Parlament. Dar asemenea cazuri rare probează numai regula. De altfel, într'o țară cu o constituție nescrisă și cu un Parlament cu caracter de permanentă adunare constituantă, cum este Anglia, excepțiile sunt ușor de admis.

Al treilea principiu, unitatea politică a miniștrilor, este de asemenea uneori nerespectat, ca atunci când împrejurările cer un

« minister de coalitție » sau un « minister național », adică aparținând mai multor partide politice. Acesta a fost cazul cu ministerul lui Lloyd George pe timpul războiului mondial, sau cu actualul minister național prezidat de MacDonald, în care sunt reprezentate trei partide ¹⁾).

Responsabilitatea colectivă a miniștrilor este un principiu, care se statornicea definitiv abia în cursul secolului al XIX-lea. Mult timp după apariția Cabinetului, miniștrii erau responsabili numai în mod individual. Responsabilitatea colectivă reflectă de fapt unitatea indivizibilă a Cabinetului, atât față de Coroană cât și față de Parlament. Căci tăria Cabinetului și eficacitatea lui ca organ executiv rezidă în caracterul lui unitar ²⁾).

În sfârșit, ascendența Primului Ministru este un principiu nu mai puțin caracteristic și esențial în instituția Cabinetului. Se cuvine a insista puțin asupra acestui punct. Curioasă, aproape paradoxală, este poziția Primului Ministru în Constituția Angliei ³⁾. O funcțiune care se încetățenește și se afirmă prin uz, iar nu prin statut sau vreo recunoaștere oficială. Se poate spune că personalitatea puternică a lui Walpole crea titlul, dacă nu postul. Până în preajma secolului nostru, titlul de « Prim-Ministru » nici nu figura măcar pe actele oficiale, deși era unanim recunoscut a reprezenta cel mai important loc în ierarhia Guvernului. Ceva mai mult, nici un salariu special nu este atașat de acest titlu. Din punctul de vedere al precedenței sociale, locul i-a fost recunoscut abia în zilele noastre, venind după Primatul Angliei, Arhiepiscopul de Canterbury și după Arhiepiscopul de York. Dar faptul rămâne că o funcțiune propriu zisă a Primului Ministru nu există. Titlul e

---

¹⁾ Conservator, reprezentând majoritatea din Camera Comunelor, Laburist, nuanța dizidentă a lui Mac Donald, și Liberal, nuanța independentă a lui John Simon și grupul Herbert Samuel.

²⁾ Cf. W. E. Gladstone, *Gleanings of Past Years* (London, 1879), vol. I, pag. 242.

³⁾ Termenul de « Premier » sau *Prime Minister* e, bine înțeles, de origine franceză și se încetățenește înaintea titlului și funcțiunii propriu zise. Așa, cu mult înainte de Walpole, au fost miniștri, cărora li se dădea o asemenea nume printre ceilalți sfetnici ai Regelui. Clarendon povestește cum i se oferise, sub Restaurație, să ia după modelul francez titlul de prim-ministru, pe care însă îl declina. Apud Jenks, *op. cit.*, pag. 25 și Marriott, *op. cit.*, pag. 87.

purtat numai dacă se leagă de o funcțiune reală, adică de un departament recunoscut de lege. Astfel, obiceiul a încetățenit regula ca Primul Ministru să dețină postul de Prim Lord al Tezaurului (*First Lord of the Treasury*). Uneori, pe lângă acest post el poate ocupa și un alt minister. Așa Gladstone era în același timp Ministru de Finanțe (*Chancellor of the Exchequer*). Lordul Salisbury deținea pe timpul când era Prim Ministru și Departamentul Externelor.

Cu toată această aparență de neoficială recunoaștere, poziția Primului Ministru englez reprezintă cea mai substanțială parte a Cabinetului. Morley o considera drept « cheia de boltă » a Cabinetului. Gladstone a descris în mod sugestiv atribuțiile Primului Ministru ¹⁾. Fostul Prim Ministru al Angliei caracterizează în următoarele cuvinte situația unică a acestei funcțiuni: « Capul Guvernului Britanic nu e un Mare Vizir. El nu are nici o putere propriu zisă asupra colegilor lui: la ocazii rare, când un Cabinet determină mersul prin voturile membrilor, votul lui nu contează decât ca unul al lor. Dar ei sunt numiți și concediați de Suveran după sfatul lui ». Mai departe: « Primul Ministru nu are nici un titlu de a hărțui pe vreunul din colegii lui în vreunul din departamente. Atât cât îi guvernează, dacă nu o face prin șiretenie, ceea ce nu e de presupus, el îi guvernează numai prin influența lui. Dar în tot, nicăeri în întreaga lume o așa de mare substanță nu aruncă o așa de mică umbră; nicăeri nu este un om care să aibă așa de multă putere cu atât de puțin de arătat pentru ea în ce privește titlul formal sau prerogativa » ²⁾.

Din aceste cuvinte se vede cât de elusivă este poziția de Prim Ministru în Constituția Angliei: mai mult un *primus inter pares* decât un « Mare Vizir », și totuși dispunând de o putere și o influență hotărâtoare asupra colegilor lui din Guvern. Prin majoritatea de care dispune în Parlament și prin contactul direct cu Regele, Primul Ministru este factorul decisiv în guvernarea Statului. El este de fapt Președintele Consiliului de Miniștri, leaderul majorității în Parlament și sfătuitoarea confidențială al Coroanei, servind în același timp de legătură între Rege, Cabinet și Parlament.

¹⁾ Într'un studiu cunoscut, *Kin Beyond Sea*, apărut în revista americană *The North American Review* (Sept. 1878) și republicat în *Gleanings of Past Years*, vol. I.

²⁾ *Op. cit.*, pag. 243—244; Cf. Anson, *op. cit.*, vol. II. pag. 127.

Cu alte cuvinte, puterea efectivă a Primului Ministru în Anglia decurge din faptul că el este oarecum alesul nu numai al Regelui, dar și al Camerei Comunelor, nu însă în înțelesul obișnuit al cuvântului: El este ales de aleșii poporului, adică de deputați, reprezentând un exemplu de « dublă alegere » ¹⁾). Aceasta înseamnă că deputații îl urmează, sau că persoana chemată de Rege să guverneze inspire delă început încrederea majorităților, garantând astfel colaborarea cu Parlamentul. Iar dreptul lui de a oferi Regelui dizolvarea Camerei îi înlesnește și mai ușor această colaborare, căci, în caz de obstrucții din partea deputaților, el poate oricând să lase să se înțeleagă că va face uz de un asemenea drept: o amenințare care, bine înțeles, își are mai totdeauna efectul dorit. De aceea s'a susținut în ultimii ani că Parlamentul tinde să devină din ce în ce mai mult un organ de înregistrare a legilor propuse de Cabinet ²⁾).

4. Odată cristalizat, noul sistem de guvernare urma să se desvolte mai departe. Istoria Angliei după retragerea lui Walpole în 1742 a fost cu drept cuvânt privită din punctul de vedere al guvernării prin Cabinet. De acum încolo istoricul își concentrează atenția asupra Guvernului și a Primului Ministru, pentru a desprinde ideile și faptele importante în politica țării ³⁾. Totuși noul sistem avea să mai întâmpine obstacole până să se stabilizeze în Constituția țării.

Am văzut că Walpole demisionase în momentul când nu mai dispunea de o majoritate în Camera Comunelor. Condițiile sociale și politice ale țării nu erau însă atât de înaintate ca un asemenea gest să fie apreciat. Semnificația exemplului dat rămânea să se impună mai târziu, după ce principiile sistemului pătrundeau în opinia publică și deveneau o parte integrantă din Constituția Angliei. Așa se explică pentru ce urmașul lui Walpole, Wilmington, un lord ales de Rege după criterii personale, nu-și făcea niciun

¹⁾ W. Bagehot, *The English Constitution* (new ed. London, 1872), pag. 12.

²⁾ Cf. A. L. Lowell, *The Government of England* (new ed. New-York, 1920), vol. I, pag. 71 și Nicolae Petrescu, *Parlamentul Englez și înfățișarea lui actuală*, în *Revista de Drept Public* (1929, anul IV, Nr. 3—4), pag. 520 și urm.

³⁾ Macaulay, *History of England from the Ascension of James the second* (London, 1858), vol. I, pag. 212.

scrupul din faptul că nu se bucura de încrederea Camerei Comunelor. Dar după un an Wilmington moare și urmașii lui reiau firul guvernării în spiritul lui Walpole, adică în acord cu majoritatea Camerei reprezentative. Ce însemna un asemenea acord în condițiile electorale de atunci, ne putem ușor închipui. Camera Comunelor era departe de a reprezenta voința adevărată a poporului, fiind alcătuită din aristocrați și membri ai marii burghezii, care cumpărau cu bani locurile de deputați. Dar oricare era de fapt realitatea Camerii, asentimentul ei devenise necesar în dezvoltarea noului sistem. Căci în teorie Camera Comunelor reprezenta principiul democrației și al guvernării constituționale, pe baza căruia se ridicase Cabinetul.

Cu venirea la putere a lui Pitt (Lordul Chatham) în 1756, autoritatea Cabinetului creștea în mod simțitor. Pitt introducea o notă nouă în prestigiul Cabinetului, care acum se bucura de asentimentul nu numai al Parlamentului, dar și al opiniei publice. Pitt voia să fie aprobat de țară, chiar cu riscul de a pierde din popularitatea sa în Camera Comunelor. Această notă de lărgire în asentimentul de care are nevoie un Prim Ministru, pentru a-și menține autoritatea și influența în guvernare, apărea și mai accentuată în fiul său, William Pitt, ajuns șef de guvern la vârsta de 25 ani.

Dar un obstacol mai serios îl constituia faptul că noul sistem fusese acceptat numai de un singur partid (*Whig*). Celălalt partid (*Tory*) refuza să-l recunoască, considerând Cabinetul mai mult ca un patronaj ministerial pentru aventurierii avizi de funcții și influență politică. Cunoscutul jurisconsult Blackstone furniza un puternic argument partidului opoziționist. În celebra sa operă despre Legile Angliei (*Commentaries on the Laws of England*, 1765), el ignora cu desăvârșire noile principii de guvernare, pentru motivul că ele nu formează obiectul legilor țării. După Blackstone, Regele era « nu numai șeful, dar propriu zis singurul magistrat al națiunii », implicând că întregul sistem al guvernării prin Cabinet este o uzurpare a drepturilor monarhului. El argumenta în modul următor asupra « perfecției absolute » a Regelui în capacitatea lui politică: « Întâi, orice este discutabil în conducerea afacerilor publice nu trebuie imputat Regelui, nici nu este el responsabil personal pentru aceasta față de poporul lui; căci această doctrină ar distruge total acea independență constituțională

a Coroanei, care este necesară pentru balanța puterii . . . și al doilea, înseamnă că prerogativa Coroanei nu se extinde pentru a face vreo injurie; ea este creată pentru beneficiul poporului și prin urmare nu poate fi exercitată în prejudiciul lui »¹⁾).

Se știe că opera lui Blackstone, înainte de a fi publicată, servise drept inițiere în teoria constituțională pentru Principele moștenitor. Tânărul Rege George al III-lea, când se suia pe tron, era influențat de interpretarea preceptorului său, încercând să restaureze monarhia în drepturile ei medievale. Lupta era deschisă nu numai în contra principiilor constituționale câștigate prin Revoluția din 1688, dar și în contra Cabinetului ca sistem de guvernare²⁾).

În Pitt cel tânăr, sistemul Cabinetului găsea însă un sprijin real. Prin personalitatea lui și prin influența pe care o exercita în Parlament și asupra țării pe un timp de mari prefaceri în Europa (Revoluția franceză și începutul războaelor napoleoniene), Pitt izbutea să realizeze două lucruri salutare pentru întărirea Cabinetului. Întâi, el înlătura definitiv posibilitatea de revenire al vechiului sistem de guvernare, prin eliminarea favoriților Regelui. Alegându-și colaboratori printre membrii influenți ai Camerei Comunelor sau oameni cunoscuți opiniei publice prin serviciile aduse țării, Pitt oferea pe vremuri de mare criză o echipă de lucru mai eficientă decât fusese cazul cu înaintașii lui. În al doilea rând, Pitt reușea să reconstitue partidul *Tory* ca element activ în politică, deși el se considera a fi un *Whig*. Făcând unele concesii, numind pe unii din partidul opoziționist în funcțiuni publice și mai ales dându-le posibilitatea să se organizeze în vederea unei guvernări, el contribuia nu numai la împrăștierea bănelilor față de noul sistem, dar stabilea raporturi normale de control între cele două partide de guvernământ. De fapt, cu aceste două puncte câștigate, Pitt înlesnea sistemului de guvernare prin Cabinet să lucreze în conformitate cu principiile pe care se bazează. Căci odată liber de intervențiile Regelui și de acuzațiile partidului de opoziție, Cabinetul

¹⁾ *Commentaries on the Laws of England* (ninth ed. London, 1783), vol. I, pag. 246. Cf. J. L. De Lolme, *The Constitution of England* (new ed. London, 1817), pag. 68—73.

²⁾ O descriere amănunțită a acestei crize se găsește la Ed. Burke, *Thoughts on the Cause of the Present Discontents*, 1770. Cf. Jenks, *op. cit.*, pag. 181—183 și pag. 398.

se impunea definitiv în opinia publică a țării ca singurul mijloc expeditiv de guvernare.

În secolul al XIX-lea Cabinetul nu mai era contestat de nimeni. Ambele partide de guvernământ, devenite acum partidul liberal și partidul conservator, se organizau în jurul acelorași principii, care dela începutul secolului al XVIII-lea se afirmaseră ca cele mai utile în exercitarea puterii executive. Iar prin afirmarea diferitelor personalități, care îl ilustrau, Cabinetul era acum privit ca pivotul guvernării constituționale.

5. Alcătuirea lăuntrică a Cabinetului trecea de asemenea prin unele schimbări, determinate de necesitatea împrejurărilor și de voința de a guverna cât mai bine și mai expeditiv. Diferitele departamente sau ministere, care funcționaseră în decursul secolelor în administrația țării, cereau o reorganizare continuă, adaptată la noile condiții ale guvernării. De aici înmulțirea departamentelor și cu ea a membrilor Cabinetului și a Guvernului, precum și dispariția unor vechi atribuții guvernamentale, devenite acum numai formale. Descrierea acestor modificări ar fi interesantă de urmărit. În ele se reflectă clar procesul evolutiv caracteristic vieții instituțiilor politice din Anglia. Ne mulțumim să indicăm pe scurt înfățișarea Cabinetului în condițiile actuale de guvernare, așa cum se prezintă astăzi în Anglia.

Membrii Guvernului în Anglia sunt de două categorii: miniștri membri ai Cabinetului și miniștri care nu fac parte din Cabinet. Numai titularii departamentelor mai importante și personalitățile marcante, chiar fără a fi titularii unor asemenea departamente, participă la consiliile de Cabinet. Astfel a fi un membru al Cabinetului înseamnă mai mult decât un ministru, chiar atunci când un asemenea membru nu deține decât o funcție formală, cum este de ex. aceea de Lord al Sigilului Privat (*Lord of the Private Seal*)¹⁾. Prin această deosebire se menține spiritul în care a fost conceput încă dela primele lui manifestări Cabinetul, ca un organ restrâns al puterii executive.

Numărul miniștrilor, atât membri ai Cabinetului cât și al întregului Guvern, variază după împrejurări. În vremuri excepționale,

---

¹⁾ W. R. Anson, *The Law and Custom of the Constitution*, vol. III (third ed. Oxford, 1908), pag. XII.

un Guvern poate avea mai mulți membri decât în vremuri normale. Așa, în Guvernul lui Lloyd George din timpul războiului, nu numai se creaseră noi departamente, dar se introduseseră persoane fără portofoliu chiar în sânul Cabinetului. Această variațiune atârnă de împrejurări, dar și de voința Primului Ministru, care singur își alege colaboratorii. Criteriul poate fi obiectiv și subiectiv în același timp. Căci șeful Guvernului trebuie să țină seama nu numai de capacitatea colaboratorilor, dar și de posibilitatea de a lucra cu ei.

În timpuri normale, formația Guvernului și a Cabinetului englez păstrează un număr limitat de membri. La început, adică de când se vorbește de un Cabinet în sensul modern al cuvântului, numărul membrilor nu era decât opt. În decursul secolului al XIX-lea și în timpul secolului nostru se adăogau alte ministere și alți membri ai Cabinetului. Astăzi Guvernul englez numără cinci zeci și nouă de membri, miniștri și subsecretari de stat (*Parliamentary Under-Secretaries*), dintre care însă numai douăzeci fac parte din Cabinet¹⁾.

Nu trebuie să trecem cu vederea rolul pe care-l joacă în sistemul Cabinetului așa numiții «subsecretari parlamentari», atașați pe lângă miniștri membri în Cabinet. Acești membri ai Guvernului au sarcina de a reprezenta pe miniștrii respectivi în Parlament, la a cărui dispoziție trebuie să stea cu orice informație necesară. Într'un cuvânt, subsecretarii înlesnesc miniștrilor din Cabinet să dispună de mai mult timp, scutindu-i de munca atât de obositoare de a fi prezenți totdeauna la debaterile Parlamentului și de a răspunde la numeroasele interpelări.

În sfârșit, nu există reguli rigide pentru activitatea Cabinetului și a întregului Guvern. Modul de a lucra atârnă de împrejurări și de personalitatea Primului Ministru, care prin influența lui poate

¹⁾ Membrii Cabinetului în actualul guvern MacDonald sunt: primul-ministru, care este în același timp prim lord al Tezaurului, Lordul președinte al Consiliului, Lordul cancelar, care este *ex officio* președintele Camerei Lordilor, Lordul sigilului privat, ministrul de Interne, al Afacerilor Străine, al Dominioanelor, al Coloniilor, al Războiului, al Aerului, al Indiilor, al Marinei, al Comerțului, al Sănătății, al Instrucțiunii (*Board of Education*), al Muncii, al Agriculturii, al Pescăriilor, al Lucrărilor Publice, al Finanțelor (*Chancellor of the Exchequer*) și al Secretariatului de Stat pentru Scoția. În schimb ministrul Transporturilor, al Pensiuilor, al Poștelor și ai altor departamente, precum și numeroșii subsecretari de Stat, nu fac parte din Cabinet.

merge atât de departe încât să creeze precedente. Dar în această libertate de acțiune, nu se săvârșește nici o faptă care să sfideze tradiția, legile și opinia publică a țării. Inovațiile sunt totdeauna puse de acord cu stările existente în așa fel ca ele să reprezinte mai mult un compromis, care împacă ceea ce este nou cu ceea ce este vechi. De altfel această preocupare de a nu violenta realitatea se întâlnește în toate modurile de gândire și acțiune ale poporului englez. Cabinetul trebuie să fie pătruns de un asemenea scrupul într'o măsură mai mare, căci însăși existența lui este legată de tactul și înțelepciunea cu care știe să întâmpine multiplele împrejurări neprevăzute ale guvernării.

6. S'ar părea că odată cu introducerea și stabilizarea definitivă a Cabinetului ca organ al puterii executive, Coroana și-a pierdut cu desăvârșire dreptul de a participa la o asemenea putere. Totuși, nu numai în teorie Suveranul Angliei și-a păstrat toate drepturile, dar și în practică el nu a renunțat de a le mai exercita. În mod exact nu se poate spune însă până unde merg drepturile Regelui de a interveni în puterea executivă. Într'o țară unde constituția este atât de flexibilă, posibilitățile de interpretare sunt nelimitate. Totul merge văzând și făcând. Bagehot, în cunoscuta sa lucrare asupra Constituției Angliei, a încercat să lămurească acest punct într'un mod mai precis. După acest autor, sunt două erori care se strecoară încă în teoria Constituției engleze, în ceea ce privește rolul Suveranului: întâi, că ar mai fi « o stare a Regatului » (*Estate of the Realm*), adică autoritate coordonată Camerii Lorzilor și Camerii Comunelor; al doilea, că Suveranul ar participa efectiv la puterea executivă. Această concepție era valabilă înainte de Revoluție, susține Bagehot, când Regele putea să dispună de un veto legislativ (așa cum îl are încă astăzi Camera Lorzilor), exercitând direct puterea executivă. Astăzi însă Regele Angliei nu mai dispune de acest drept¹⁾. Bagehot rezuma drepturile Suveranului sub regimul monarhiei constituționale la trei: « dreptul de a fi consultat, dreptul de a încuraja, dreptul de a aviza », adăogând că un Rege înțelept nici nu trebuie să dorească să aibă alte drepturi²⁾.

¹⁾ *The English Constitution* (new ed. London, 1872), pag. 57—58.

²⁾ *Ibid.*, pag. 75.

Cu toate acestea, Regele Angliei dispune încă de unele drepturi efective, care îl fac de fapt factorul decisiv în puterea executivă. În primul rând este dreptul de a face apel direct la popor, disolvând Parlamentul. În practică un asemenea drept nu este însă exercitat decât după sfatul Guvernului și numai în vremuri de criză. Pe de altă parte, sunt cazuri când Regele poate refuza disolvarea Parlamentului în contra dorinței unui Minister, care demisionează. În sfârșit, un alt drept al Regelui este acela de a-și alege Primul Ministru. În această privință dreptul Suveranului nu este limitat decât de conștiința lui. Dar toate aceste drepturi sunt exercitate de Coroană cu multă discreție și totdeauna în acord cu opinia publică a țării ¹⁾.

Pe lângă aceste drepturi formale, Regele dispune de ceea ce numesc Englezii « drepturi informale », pe care le exercită prin forța autorității și poziției lui supreme în Stat. Astfel Regele poate interveni cu o vorbă sau cu un sfat pe lângă Guvern, el poate cere oricând să fie ținut în curent cu afacerile Statului. E cunoscut cazul Lordului Palmerston, care era concediat de Regina Victoria în 1851 pentru că neglijase, ca Ministru de Externe, să o țină în curent cu anumite acte ale Departamentului său. De altfel, Regele, în domeniul politicii externe, are cea mai mare activitate, fiind singurul în măsură să cunoască toate actele și reprezentând, sub regimul partidelor politice, singura continuitate în acest domeniu. Se știe rolul activ și predominant pe care l-a jucat Regele Eduard al VII-lea în politica externă a Angliei, cu toate desmințirile miniștrilor săi.

Adevărul este că, deși neprecizate, drepturile unui monarh constituțional în Anglia sunt reale în exercitarea puterii executive. Cu toată dezvoltarea sistemului de guvernare prin Cabinet și cu toată iresponsabilitatea Coroanei și responsabilitatea miniștrilor, Regelui Angliei îi rămâne încă o sferă largă de activitate politică. Totul atâră în această privință de caracterul și capacitatea personală a monarhului. Englezii sunt oameni prea practici ca să refuze a primi beneficiile ce decurg din serviciile unui monarh dotat dela natură, uitând bucuros în asemenea caz formele și convențiile consacrate de tradiție, dar totdeauna adaptabile la împrejurări.

---

¹⁾ Cf. Anson, *op. cit.*, vol. I, pag. 325 și A. V. Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* (eighth ed. London, 1905), pag. 421.

7. Ceea ce face dificultatea pentru un străin de a înțelege instituțiile Angliei este tocmai caracterul lor evolutiv. Un asemenea caracter, deși implică totdeauna continuitate, este fără preciziunea lucrului elaborat în mod conștient și cu un scop dinainte plănuit. Din contra, el este dominat de mersul viu al realității, nelogic în aparență, dar totdeauna destinat să servească un anumit scop, într'un anumit timp. Acest element inconștient se observă de fapt în procesul de evoluție al Cabinetului. Lipsit de un plan preconcept, Cabinetul se desvolta din însuși jocul liber al împrejurărilor : era nu consecința unei scheme ticluite de reformator, ci opera colectivă a geniului englez, practic prin excelență.

Cu alte cuvinte, sistemul Cabinetului evolua dintr'o serie de adaptări, ca un organism viu, integrându-se în spiritul realității. În evoluția lui se oglindește acea însușire a Constituției engleze, pe care o releva Bryce : capacitatea de a preveni sau de a atenua revoluțiile ¹⁾. Cabinetul devenea, la un moment decisiv în istoria Angliei, mijlocul eficace de a restabili echilibrul, care amenința să dispară între puterea executivă și puterea legislativă. Din acest punct de vedere, apariția și dezvoltarea lui coincid cu întărirea regimului constituțional de guvernare.

De sigur că un fapt caracteristic ne-a izbit în evoluția Cabinetului, anume lipsa de simetrie și de claritate în dezvoltarea și terminologia lui. Așa am văzut nașterea Cabinetului dintr'o serie de împrejurări accidentale, care se încetățeneau treptat în practica și teoria Constituției engleze. Atotputernicia Primului Ministru se afirma, fără ca atribuțiile să fie stabilite de vreo lege. Nici măcar numele acestei funcțiuni nu era recunoscut în mod oficial până acum douăzeci și ceva de ani. Mai departe am văzut că sunt miniștri cu nume seculare, dar fără atribuții reale în guvernare, și care totuși fac parte din Cabinet, iar miniștri titulari ai unor importante departamente, care nu participă la consiliile Cabinetului. În sfârșit, am mai văzut lipsa totală de formulare scrisă în ceea ce privește funcționarea Cabinetului.

Toate aceste aparențe nelogice au însă un fond mai consistent în realitate decât orice lege scrisă și orice diviziune simetrică a

---

¹⁾ *Studies in History and Jurisprudence* (Oxford, 1901), vol. I, pag. 172 și urm.

diverselor atribuții în exercitarea guvernării. Un asemenea fenomen reflectă un proces specific societății engleze. Instituțiile în Anglia se nasc și se dezvoltă din necesitățile realității însăși, rămânând ca experiența să le verifice și să le exprime în forme scrise. Dacă o inovație s'a dovedit bună în practică, societatea engleză o primește cu aceeași încredere ca și pe o lege scrisă. Inovația devine astfel obicei și pătrunde adânc în conștiința poporului. De aici încolo inovația este recunoscută ca o instituție, făcând parte integrantă din viața socială și politică a țării.

Cabinetul, ca oricare altă instituție în Anglia, a luat naștere din astfel de împrejurări și s'a dezvoltat în aceleași condiții. Prin creșterea complicată a obiceiului verificat de experiență, instituția căpăta acel caracter lipsit de simetrie, pe care l-am relevat, dar plin de mobilitate, făcând adaptarea ei continuă la realitățile societății. De aceea, a fi descris-o numai în forma ei actuală ar fi însemnat a nu o înțelege. Căci o privire istorică asupra evoluției Cabinetului se impunea prin însăși natura acestei instituții, consfințită mai mult prin uz decât prin lege.

În Cabinet culmina spiritul practic al poporului englez în arta guvernării. Cine reflectează asupra semnificației acestui sistem nu poate să nu recunoască în el secretul eficienței aceluia « maldăr de absurdități » (*heap of absurdities*), care alcătuiește, după vorba cunoscută a lui Gladstone, Constituția Angliei. În Cabinet eficiența se reflectă mai bine decât în oricare din organele acestei Constituții nescrise. Prin strânsa uniune, aproape completa fuziune a puterii executive cu puterea legislativă, Cabinetul reușește să exercite funcțional atribuțiile Coroanei în Parlament. Vechea expresie consacrată de practica vieții constituționale: « Regele în Parlament » (*The King in Parliament*) își găsește astfel înțelesul. Căci în jurul Cabinetului gravitează întregul mecanism al Statului, deși resursele lui reale rămân de-o parte Coroana, de altă parte Parlamentul.

Rezultatele practice ale sistemului de guvernare prin Cabinet se pot rezuma la următoarele puncte. În primul rând este de relevat creșterea popularității și prestigiului Coroanei prin punerea la adăpost a acestei instituții de orice responsabilitate și de orice atac. În adevăr, Cabinetul nu numai îngăduie posibilitatea unui bun și înțelept monarh de a-și afirma calitățile, dar el limitează pe un monarh incapabil sau rău de a vătăma Statului. Aceasta este de o

importanță capitală în cazul unei monarhii ereditare, unde nu există niciodată o garanție că cel care ocupă tronul este un om înzestrat cu inteligență și virtuți. În asemenea condiții, sistemul Cabinetului cere puțin dela un monarh, care are puțin de oferit, și primește mult dela unul, care poate da mult. Și chiar dacă nu scoate atât de bine în relief calitățile și contribuțiile unui bun monarh, în schimb Cabinetul servește de paravan slăbiciunilor unui monarh rău. În al doilea rând, Cabinetul a făcut posibilă dezvoltarea liberă a criticei, care controlează acțiunile Guvernului, într'o măsură mai mare decât era permis înainte. Critica se exercită acum liber, fără a implica persoana monarhului ca odinioară. În al treilea rând, meritul Cabinetului este de a fi introdus spiritul democratic în guvernarea țării. Datorită sistemului, oamenii capabili au o mai mare șansă de a ajunge la conducerea țării. Selecțiunea se face acum în deplină libertate și la lumina zilei, nefiind stânjenită decât de judecata Parlamentului.

Evident că, alături de aceste merite, Cabinetul are și unele defecte, dintre care poate cel mai izbitor este întreținerea spiritului politicianist de partid. În această privință oamenii produși de sistemul Cabinetului sunt mai mult oportuniști, care știu să se strecoare cu dibăcie în Parlament pentru a se afirma. Dar politicianismul a devenit în Anglia din ce în ce mai puțin ofensiv, odată cu creșterea educației cetățenești și a culturii în mase. Tipul ministrului englez de astăzi este incontestabil superior din punctul de vedere moral tipului de ministru de acum două sute de ani. Aceeași constatare se aplică și în ceea ce privește membrii Parlamentului, cu toată lărgirea dreptului de vot și răspândirea spiritului democratic. În sfârșit, se mai impută sistemului Cabinetului de a prefera oameni mediocri, care singuri sunt dispuși să treacă prin toate compromisiunile inerente vieții politice într'un regim democratic. Dar aceasta se datorește mai de grabă condițiilor acestui regim, în care se desfășoară astăzi viața politică, în Anglia ca și în alte țări. Un ministru bun nu are nevoie de calități extraordinare în actualul mecanism de funcționare al Statului. E suficient dacă el posedă putere de muncă, simțământ adânc al datoriei și puțină abilitate pentru a face față întâmplărilor neprevăzute.

IDEEA DE ELEMENT

Conținutul noțiunii de element a suferit, în cursul vremii, fluctuațiuni însemnate. Istoria ei este străveche, coborîndu-se în straturile cele mai adânci, care se găsesc la temelia începuturilor de cultură omenească. E chiar de crezut că, scormonind în cenușa rece de dincolo de fruntariile istoriei, încă să o găsim așternută între foi de papirus.

De totdeauna, omul, uimit de diversitatea lucrurilor și ființelor dimprejur, s'a gândit să adune acest univers prolix, să-l rezume, să-l înțeleagă, să-l simplifice la câteva principii, la câteva elemente.

Să ne fie îngăduit a cita un nume propriu, al ilustrului filosof și magician Empedocle, care cu cinci sute de ani înaintea lui Christos reducea totul la patru elemente: pământul, apa, aerul și focul. Sbuciumat de probleme, originalul Empedocle s'a aruncat în craterul vulcanului Etna, probabil cu gândul ascuns să scoată din răunchii pământului adevăruri noi.

Vulcanul l-a înghițit pentru totdeauna, aruncând totuși afară sandalele sărmanului chinuit.

Cele patru elemente combinate între ele în felurite chipuri trebuiau să explice varietatea nesfârșită a lucrurilor și a ființelor. N'ar fi o eroare dacă am afirma că Empedocle vedea în aceste elemente și starea sub care se pot prezenta corpurile în natură.

Pământul reprezenta starea solidă, apa starea lichidă, aerul starea gazoasă, iar focul o a patra categorie deosebită de celelalte.

Mult mai târziu, a apărut necesitatea de a înmulți numărul elementelor și de a explica fenomenul cristalizării, al volatilizării, al

arderii. Lista mai cuprindea, mult mai târziu, în secolul al XVII-lea, sulful, mercurul, sarea, spiritul, iar de atunci a crescut neconținut.

Perfecționarea metodelor de investigație au condus cu timpul la adunarea unui material extrem de bogat, care a avut de rezultat crearea unei situațiuni haotice.

Explicațiunile cele mai curioase și-au făcut loc. Este interesant de observat cum mari învățați ai timpului credeau de pildă că proprietatea de a înțepa limba a substanțelor din categoria acizilor se datorește unor cristale invizibile de formă aciculară. Fenomenul arderii era explicat prin teoria flogisticului, dărâmată cu multă greutate de întemeietorul chimiei, Lavoisier.

Se credea, în vremea aceea, cu o neștrămutată convingere, că toate corpurile sunt îmbibate cu o materie numită flogistic, care dispărea în momentul arderii.

Era o erezie să se interpreteze în alt mod fenomenul arderii. În adevăr, foarte multe corpuri arzând pierd din greutatea lor și rămân mai ușoare.

Spre surprinderea generală, s'a observat la un moment dat faptul extraordinar de curios, că alte corpuri arzând își sporesc greutatea. Un fior de panică a străbătut lumea învățaților.

Teoria flogisticului însă era așa profund ancorată în spiritul cercetătorilor, încât s'a preferat o absurditate unei oneste declarațiuni de nepricepere.

Flogisticul a fost imediat înzestrat cu o nouă și absurdă proprietate: masa negativă.

Se recunoaște lesne, din tabloul înfățișat mai sus, starea haotică creată de fecunda activitate cercetătoare, care scotea la iveală corpuri noi, la care să adăogăm completa anarhie, în ceea ce privește explicațiunea faptelor.

Trebuia să apară un spirit superior organizat, cu o remarcabilă putere de sinteză, cu o genială intuiție a adevărului, dublat de curajul pe care îl reclama lupta crâncenă între prejudecată și adevăr.

În acest moment apare Lavoisier.

Lavoisier inaugurează cercetarea metodică și în măsura în care știința se confundă cu metoda, savantul francez aruncă temeliile științelor chimice. Descoperirile, până la el, fuseseră fructul întâmplării, de aceea și explicațiunea creștea din domeniul arbitrarului. Atâtea fapte, atâtea explicațiuni.

Lavoisier înțelege să arunce întreg balastul de ipoteze nefundate, pentru a pune într'o lumină evidentă fenomenul, singurul în stare să clădească o explicațiune. În felul acesta inaugurează cultul faptului experimental, pe care s'a fundat de atunci o știință, știința chimiei.

Prin natura preocupărilor sale, chimia și-a însușit de drept problema elementelor, iar Lavoisier este primul care a formulat-o într'un chip magistral. O sută de ani, punctul de vedere al celebrului cercetător a dominat dezvoltarea chimiei.

« Je me contenterai donc de dire que si, par le nom d'élément, nous entendons désigner les molécules simples et indivisibles qui composent les corps, il est probable que nous ne les connaissons pas; que si, au contraire, nous attachons au nom d'élément ou de principe des corps, l'idée du dernier terme auquel parvient l'analyse, toutes les substances que nous n'avons encore pu décomposer par aucun moyen sont pour nous des éléments, non pas que nous puissions assurer que ces corps que nous regardons comme simples ne soient pas eux-mêmes composés de deux ou même d'un plus grand nombre de principes, mais puisque ces principes ne se séparent jamais, ou plutôt puisque nous n'avons aucun moyen de les séparer, ils agissent à notre égard à la manière des corps simples, et nous ne devons les supposer composés qu'au moment où l'expérience et l'observation nous en auront fourni la preuve ».

Comentând pasajul de mai sus, putem afirma fără reticențe că Lavoisier a trecut dincolo de marginile unei definițiuni, ridicându-se la un punct de vedere filosofic. Și este interesant de observat că într'o vreme când știința era înneată în ipoteze, când aproape fiecare fapt năștea o ipoteză, Lavoisier se smulge complet din ghiarele supozițiunilor și se menține în modul cel mai riguros în cadrul strict al experienței. Pozitivismul cel mai intransigent domină rândurile celebrului cercetător. În adevăr, rămânând pe acest teren ferm, nimic nu se putea afirma mai mult decât că numărul elementelor se vor înmulți pe măsură ce metodele de investigațiune se vor perfecționa și vor arăta că unele corpuri considerate ireductibile erau de fapt corpuri compuse.

Rezultă de asemeni imposibilitatea de a fixa o limită numărului de elemente, atâta vreme cât se recunoaște puterea de pătrundere

crescândă a analizei. În dezvoltarea științei vom înregistra noi categorii de elemente și firește noi definițiuni, după cum vom avea prilejul să stabilim în cursul acestui studiu.

Este totuși un gând supărător în definițiunea lui Lavoisier, și anume așezarea problemei într'un cadru strict experimental, mai ales pentru situațiunea de azi a științei, care se găsește așa de departe de limitele perfecțiunii. Experiența n'ar putea fi ascultată fără șovăire decât într'un singur caz, anume dacă, ajungând la ultimul grad de perfecțiune și de întindere, ar face inutilă orice combinațiune a spiritului.

Deocamdată aceste condițiuni nefiind realizate și spiritul nostru manifestând încă o activă necesitate de combinațiuni abstracte, o definiție a elementului se va resimți multă vreme de sugestiile ipotezelor încă în ființă în toate domeniile de cercetare științifică.

În această ordine de idei, ne apare semnificativă și particular de interesantă subtila disociație operată de G. Urbain, un cap remarcabil al chimiei zilelor noastre. Urbain transpune problema într'un plan absolut ideologic, insistând asupra caracterului de idee pură pe care se fundează noțiunea de element.

El stabilește o justificată deosebire, e o nuanță între corp simplu și elemente, noțiuni care de obicei exprimă unul și același lucru.

Spre pildă să luăm cazul oxigenului O_2 și al ozonului O_3 . Două corpuri simple, cu proprietăți deosebite, aspecte diferite ale aceleiași materii.

E greu să spunem, în fața acestui exemplu, că un corp simplu se numește corpul din care nu se poate scoate decât el însuși. Oxigenul trece în ozon și invers ozonul se desface în oxigen. Totuși cele două corpuri sunt corpi simpli. Putem însă depăși dificultatea, dacă raportăm definițiunea corpului simplu la substanța comună oxigenului și ozonului. Spiritul concepe în adevăr aici o substanță comună, dar atunci am trecut într'o regiune a ideilor pure, pentru că eforturile noastre nu pot cunoaște în mod obiectiv această substanță comună celor doi corpi simpli.

Gr. Urbain încheie raționamentul său, pe care ne-am îngrijit a-l reda în forma cea mai fidelă, cu următoarele rânduri:

« C'est ce quelque chose que j'appellerai provisoirement un élément. D'après cela, l'élément échappe au contrôle immédiat

de la sensation. Cette notion, dont l'origine expérimentale est hors de discussion, présente néanmoins — et j'insiste sur ce point — un caractère idéologique ».

În vremea lui Lavoisier o asemenea disecție ar fi fost cu neputință, pentru rațiunea simplă că se considera molecula alcătuită dintr'un singur atom, ceea ce, am văzut, nu mai corespunde adevărului.

Iată însă că laboratorul se însărcinează să alimenteze discuțiunea prin introducerea a noi date experimentale de prim ordin.

Cunoscutul savant Rutherford reușește prin metode fizice să scoată hidrogen din atomi de azot, fosfor, etc. Este inutil să punem mai mult în evidență complicațiunea ridicată de acest nou fapt experimental, coroborat cu fenomenul radioactivității, care zdruncinase ceva mai înainte ideea de element. Corpurile radioactive prezintă, precum se știe, neliniștitoarea proprietate de a se desface în particule materiale sau forme de energie de alt ordin decât corpul emițător.

În asemenea condițiuni, este evident, că expresia de corp simplu trebuie revizuită și amendată, în ipoteza că nu este încă momentul de a renunța pur și simplu la serviciile ei.

În acest moment al expunerii noastre, trebuie să semnalăm noi dificultăți. Pentru rațiuni lesne de înțeles, chimistul vrea să salveze noțiunea de element și s'o valorifice exclusiv pe terenul chimiei. Chimistul continuă să vadă în azot, în fosfor, în radium, corpuri simple, întrucât mijloacele pe care le are la îndemână nu-i permit să scoată altceva din corpurile pomenite.

În reacțiunile chimice, chimistul constată că aceste elemente se comportă la fel ca și restul elementelor.

Cu alt ochi însă privește problema fizicianul. El nu mai consimte să acorde titlul de corp simplu unui corp, care se desface, fie și prin procedee fizice, în noi corpi simpli. Dificultatea se mărește când se ia în considerațiune un corp radioactiv, de pildă radiul, care din proprie inițiativă, adică peste metodele chimice și fizice, se desface în atomi de heliu.

Chimistul consideră cu resemnare desintegrarea corpurilor radioactive drept fenomene chimice, dar se grăbește să adauge că în speță este vorba de un fenomen chimic extraordinar. Discuțiunea începe să capete un caracter pasionant, dar oricât de

legitimă și onorabilă ar fi această pasiune, este oricum greu de susținut, în mod valabil, ideea că un corp, din care se mai poate scoate și altceva decât el însuși, mai este un corp simplu.

Pasiunea și amorul propriu al oamenilor sunt până la urmă înfrânte de tirania ideilor și a faptelor de o evidență absolută. Cercetătorii sunt, poate, oamenii cei mai pasionați, de o pasiune constantă și ireductibilă, pentru că făgașul pe care îi împinge experiența alimentează într'un mod curios acel minim de prejudecăți, care alcătuiește psihologia omului de laborator. Istoria științei este plină de asemenea exemplare paradoxale. Pare în adevăr paradoxală afirmațiunea că un cercetător, de care se leagă mai mult ideea obiectivității, poate adăposti un inconfort sufletesc de natură să-l așeze în rândul oamenilor obișnuiți.

Dar să nu prelungim mai mult un drum încurcat și să ne întrebăm categoric :

Este sau nu posibil să precizăm ideea de element ?

Să revenim o clipă asupra distincțiunii, relevată de G. Urbain, între corp simplu și element. Arătăm atunci că o aceeași substanță se poate prezenta sub forme distincte, corpi simpli deosebiți, și fenomenul se găsește studiat în chimie la capitolul stărilor alotropice.

Astfel e greu să se mai stabilească o identitate între noțiuni separate în afară de orice îndoială și în consecință eforturile de a restabili o reapropiere între noțiunile în litigiu, ar rămânea până la urmă complet sterile.

Alt drum se cere străbătut. Va fi necesar să stabilim : 1) caracterele comune pe care le pot avea diverșii corpi simpli, ale aceleiași element ; 2) din aceste caractere să reținem cele de ordin cât mai general.

Punctele 1 și 2 rezultă în mod firesc din felul în care am debătut până acum problema.

Cercetând tabela proprietăților fizice și chimice ale diferitelor corpuri simple, în lumina exigențelor formulate în punctele 1 și 2, ne vom putea opri în mod indiscutabil asupra așa numitei ponderi atomice. Greutatea atomică trebuie subliniată dintr'un dublu punct de vedere. Întâi, ponderea atomică individualizează elementul, fiecare element având o greutate distinctă și precisă. În cazul de care am mai pomenit, oxigenul și ozonul, forme

alotropice ale aceleiași substanțe chimice, găsim un caracter comun și anume greutatea atomului care stă la baza acestor două corpuri simple, în speță greutatea atomului în oxigen.

Al doilea, greutatea este o proprietate elementară, absolut generală, de când grație lui Avogadro s'a putut întreprinde determinarea greutăților moleculare.

Avogadro a avut ideea genială, verificată pe mai multe căi, și care se găsește cuprinsă în următorul postulat:

Două gaze diferite, luate sub același volum, la aceeași presiune și aceeași temperatură, au același număr de molecule.

S'a înțeles imediat că determinând de câte ori anume un volum oarecare de gaz este mai greu decât un altul, în condițiunile specificate de postulatul lui Avogadro, se găsește în fond de câte ori o moleculă este mai grea decât alta.

Iar luând ca unitate de măsură gazul cel mai ușor, hidrogenul, se va putea stabili un întreg tablou de greutăți moleculare, dela care se trece, cu o relativă ușurință, la greutățile atomice, ținând seamă că atomul este cantitatea cea mai mică dintr'un element, care se găsește într'o moleculă. Postulatul lui Avogadro a rezolvat una din problemele fundamentale și constituie nu numai o eșire dintr'un greu impas, dar asigură o realitate palpabilă greutății atomice, dacă ne gândim că o asemenea măsurătoare se poate face în cadrul riguros al metodelor de analiză pe care le are la îndemână fizica și chimia.

Exactitatea cifrei care exprimă greutatea atomică depinde, după cum e și firesc: 1) de perfecționarea ansamblului de metode de care dispune știința într'un moment dat; 2) de gradul de puritate al elementului; se înțelege că gradul de puritate este la rândul său în funcție de perfecțiunea metodei fizice sau chimice de analiză.

Cel mai subtil mijloc de care dispune în momentul prezent laboratorul pentru a măsura gradul de puritate al unui corp este spectroscopul, analiza spectrală.

Lucrările lui Laue, Frederick, Knipping, Bragg, de Broglie și mai ales Moseley, tânăr fizician mort în războiul cel mare, au pus la punct dificultățile care stăteau de-a curmezișul analizei spectrale, dovedind că așa numitele spectre de înaltă frecvență, obținute cu ajutorul razelor X, sunt caracteristice pentru fiecare element în parte. Spectrul de înaltă frecvență este un fel de fișă,

pe baza căreia se stabilește, în mod indiscutabil, identitatea elementului.

Spectrul de înaltă frecvență completează și valorifică greutatea atomică, acordându-i o semnificație care nu poate scăpa nimănui, pentru că se află în legătură cu greutatea atomică.

Iată dar laboratorul în posesiunea unui mijloc absolut sigur de a opri operațiunile de purificare în momentul când această condițiune a fost realizată.

Până la noi ordine, dacă ne este îngăduită expresiunea, în urma avizului spectroscopic, măsurând greutatea atomică, stabilim cu toată preciziunea posibilă, în momentul de față, atributul cel mai de seamă al noțiunii de element.

Elementul poate fi identificat așa dar prin greutatea și spectrul are îl caracterizează.

* * *

Au intervenit însă fapte noi, date la lumină de studiul mai atent al spectrelor de înaltă frecvență, precum și de perfecționarea mijloacelor de analiză.

Să pătrundem mai adânc miezul problemei.

Încă mai de mult, chimistul rus Mendeleef a avut fericita idee să clasifice elementele cunoscute pe vremea sa și să caute dacă nu este posibilă o înfățișare sintetică a chimiei minerale. Principiul clasificățiunii este extrem de simplu și constă în așezarea elementelor în ordinea crescândă a greutateii lor atomice. Mendeleef a mers mai departe și a grupat elementele între ele pe baza proprietăților fizice și chimice, păstrând însă ordinea rezultată din înșirarea elementelor după ponderea lor atomică. În această clasificățiune, fiecare element se așeza într'o despărțitură. Chimistul rus lăsase mai multe « case » goale, care de atunci au fost completate prin elemente noi, găsite de analiza chimică în continuă perfecționare.

Proprietățile fizice și chimice ale elementelor dintr'o aceeași grupă sunt funcțiuni periodice ale greutateii atomice. Acest fapt a fost arătat în mod evident de Lothar Mayer, care a dat o expresie geometrică proprietăților fizice și chimice puse în funcțiune de greutatea atomică a elementelor așezate în aceeași grupă. Curbele lui Lothar Mayer, prin alura lor periodică, cu maxime și minime,

traduceau grafic structura periodică a proprietăților elementare. Clasificațiunea lui Mendeleeff a căpătat numirea de clasificatiunea periodică a elementelor și valoarea ei a crescut neconținut la lumina progreselor realizate de știința chimiei. Astăzi se poate vorbi mult despre această clasificatiune care s'a dovedit a fi de o fecunditate extraordinară.

În ordinea de idei care nu interesează, vom spune numai că elementele au căpătat în urmă și un număr de ordine, cu alte cuvinte au fost numerotate: 1, 2, 3, etc. . . . S'a observat cu surprindere că numărul de ordine este aproximativ jumătate din greutatea atomică a elementului respectiv și cercetările recente acordă o importanță excepțională acestui număr, care se întâmplă a fi tocmai numărul de unități de sarcină pozitivă conținute de nucleul atomic.

Numărul de ordine a devenit număr atomic și ca atare este cunoscut de întreaga lume a cercetătorilor, care s'a grăbit să-l încetețenească și să-l speculeze în toate împrejurările.

Exprimând de data aceasta însușirile fizice și chimice ale elementelor, în funcțiune de numărul atomic, s'a băgat de seamă imediat că alura periodică a curbelor lui Lothar Mayer se îmbunătățește, se precizează, ceea ce înseamnă că numărul atomic reprezintă o precizie în plus față de ponderea atomică.

Mai mult, teoria spectrelor de înaltă frecvență a putut căpăta o înfățișare matematică; Moseley a stabilit, în adevăr, importanta sa lege: « Rădăcina pătrată a frecvenței este funcțiune lineară de numărul atomic », și prin aceasta transforma numărul atomic într'o realitate măsurabilă, dând posibilitatea să se verifice în ce grad erau justificate anomaliile conținute în prima clasificatiune a lui Mendeleeff.

Numărul atomic însemnează o legătură indisolubilă cu spectrul caracteristic elementar.

Proprietățile fizice și chimice ale elementelor se găsesc într'o legătură infinit mai intimă cu numărul atomic decât cu ponderea atomică, ceea ce îndreptățește să se așeze pe primul plan numărul atomic, înaintea spectrului. Să adăogăm că numărul atomic se poate determina în mod exact și prin alte metode decât cele puse la dispoziție de spectrul înaltelor frecvențe și să nu trecem sub tăcere nici faptul că gazele rare sunt refractare la spectrele

de înaltă frecvență și vom înțelege, fără greutate, covârșitoarea însemnătate a numărului atomic în legătură cu noțiunea de element.

Dar numărul atomic mai rezolvă o dificultate, cel puțin deocamdată.

Ideile și teoriile oamenilor de știință sunt neconținut tărăzuite de faptele de laborator. O idee abia are răgazul să-și precizeze contururile, când o alta apare la orizont, amenințătoare. Așa s'a întâmplat la apariția turburătoarei și emoționantei descoperiri a izotopilor, idee care a deschis un palpitant și vast capitol în domeniul fizico-chimiei, dar asupra căruia limitele acestui studiu nu mai îngăduie o întindere de detaliu. S'a găsit, în adevăr, că mai toate elementele (probabil toate elementele), care au fost considerate simple, sunt alcătuite din pleiade de elemente extrem de apropiate din punct de vedere al proprietăților fizico-chimice, dar categoric deosebite prin valoarea ponderii lor atomice. Practic vorbind, ele pot fi considerate identice și chimiștii găsesc aici un motiv serios să rămână încă refractari noțiunii de izotopie.

Faptul însă rămâne și anume că elementele sunt în realitate pleiade de elemente, care ocupă, deocamdată, același loc (izotop = același loc) în tabloul clasificării periodice. Iată dar că ponderea atomică nu mai putea rămâne o caracteristică a elementelor cunoscute altădată, în momentul în care se dovedea că greutatea atomică înscrisă în tablou, exprimă în realitate media aritmetică a ponderilor elementelor, care alcătuiesc pleiada. Nici spectrul nu rămâne ireductibil, dacă îl considerăm expresiunea pleiadei întregi.

Singurul care rezistă nealterat, pentru motivul că se referă la ordinea locului ocupat de pleiada întreagă, este numărul de ordine, numărul atomic.

Ideea de element atacată de toate părțile, dar așa de scumpă într'un plan de abstracție, încă indispensabil structurii actuale a științei, se găsește salvată, pe terenul ferm al experienței, prin numărul atomic.

Evident, acest punct arhimedic rămâne să acopere o contradicție, pentru că, filosofic vorbind, ideea de element închide ideea de ireductibil, or am văzut că nu mai este cazul, elementul fiind la rândul său un amestec de elemente.

Este însă probabil că procesul nu se va termina aci și analiza va reuși să producă o separațiune mai accentuată a izotopilor, punând omul de știință în posesiunea unor cantități apreciabile din fiecare izotop în parte.

Va veni o vreme când flacoanele laboratorului vor conține sub etichetă o cantitate importantă din acești izotopi și prin urmare va fi posibilă o cercetare profundă a lor.

Problema elementului va fi întemeiată pe noi date, rezultate din proprietățile comune și generale ale izotopilor.

În acest moment, ideea de element va renaște cu o proaspătă vigoare, alimentată de necesitățile spirituale care rezidă la temelia ei.

Convenim, deocamdată, să spunem că ideea de element străbate o criză, pe care însă nu o găsim de nedepășit.

AL. MIRONESCU

ALTE ASPECTE LIRICE CONTEMPORANE

1. Primele poeme ale lui Tristan Tzara, urmate de Insurecția dela Zürich, prezentată de Sașa Pană, editura «Unu». — 2. G. Bacovia: Poezii. — 3. Demostene Botez: Cuvinte de dincolo. — 4. George Gregorian: La poarta din urmă, toate la «Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II». — 5. Camil Baltazar: Intoarcerea poetului la uneltele sale, editura «Cultura Națională». — 6. Teodor Scarlat: Antologie de imagini din poezia nouă, gruparea intelectuală «Litere», editură.

Prin defuncta contesă de Noailles, care nu s'a folosit niciodată de limba maternă, sau mai bine zis de cea paternă, de oarece mama ei era grecoaică, am adus o contribuție indirectă literaturii franceze, de răspândire universală. Prin d. Tristan Tzara, noi am dat un cap de mișcare literară internațională. Dadaismul, poate cel mai ciudat moment literar din câte s'au înregistrat vreodată — ca să nu exagerăm, făcând din Dada o școală literară — a fost opera unui român. Numele său adevărat, după d. E. Lovinescu («Istoria literaturii contemporane», III. Evoluția poeziei lirice), este sau a fost S. Samyro. Faptul că un compatriot sau numai concetățean al nostru a dat naștere unei formule revoluționare în literatură este un titlu de glorie cu care se mândrește extremismul poetic dela noi. Numai că această ispravă nu-și găsișe până astăzi istoriograful, aci, printre noi. D. Sașa Pană, neastâmpăratul avangardist dela «Unu», era indicat să umple această lacună. Tot d-sa e acela care s'a învrednicit să adune laolaltă producția curiosului precursor în proză al ultra-modernismului, care a fost răposatul Urmuz (Demetru Demetrescu-Buzău, născut la 17 Martie 1883 la Curtea de Argeș și sinucis la București,

23 Noemvrie 1923) în Colecția Editurii «Unu», 1930, simultan cu numărul omagial pe care i-l închina revista «Unu», anul III, Nr. 1, 31 Noemvrie 1930. Dacă adăugăm la cărțulia, care scapă uitării puținele pagini ale lui Urmuz, noua plachetă a d-lui Sașa Pană, avem la un loc cărțile sfinte ale avangardismului nostru. Atât conținutul, cât și tirajul limitat, de 250 și 213 exemplare, hărăzesc amândorura un pur destin bibliofilic, ferit de atingerile profane. Puțini vor fi deci aceia care vor avea prilejul să facă cunoștință cu versurile scrise de d. Tristan Tzara în românește, înainte de a-și fi luat avântul la Zürich și mai apoi la Paris, către o notorietate cosmopolită. D. Sașa Pană publică unsprezece poezii ale viitorului părinte al dadaismului. Din acestea, trei au apărut, înainte de norocoasa sa expatriere, în «Noua Revistă Română» și în «Chemarea», 1915. Poetul, la acea dată, nu avea decât 19 ani, vârsta, precum se știe, a genialității. Celelalte, afară de ultima, inedită, au fost publicate în «Contimporanul» d-lui I. Vinea, 1922—1924 și în «Unu», 1929. Toate însă au fost scrise «între 1912 și 1915, adică dela vârsta de 16 până la 19 ani». Admițând exactitatea datelor, vom remarca numai că bibliograful și istoriograful d-lui Tristan Tzara a fost mai puțin pios față de producția idolului său, dela «Simbolul», periodicul din 1912 al acestuia și al d-lui Ion Vinea. Pe acea vreme, d. Tristan Tzara «minulescianiza», după cum remarcă d. E. Lovinescu în cartea citată, — amănunt esențial, oarecum dăunător bunului nume al celui ce trebuie să treacă drept fără prihană. Cu această mică rezervă mintală, de pe urma căreia «primele poeme» nu sunt și cele prime «dintâi», se poate examina la rece noutatea, câtă este, a contribuției d-lui Tristan Tzara în poezia modernistă românească. Sunt încercări interesante, într'adevăr, ale unui ucenic care, înainte de a se transforma în patron al anarhiei verbale și logice, păstrează un balast de claritate și de sens. «Glas» e o simpatică tiflă, ritmată corect, pe jumătate rimată, a unui adolescent care ia în râs sinuciderea, nu fără anumite calități de umor izbutit. În «Verișoară, fată de pension», aceeași notă ironică pare a-și aduce aminte de infantele lui Samain, pe când «Vacanță în provincie» e un pastel cu discontinuități de ton, unde atitudinea ironică alternează cu notații realiste. «Vino cu mine la țară» e de asemenea un pastel dizolvant, anti-sămănătorist,

caracteristic orientării viitoare a poetului. Imagistica în genere a poemelor vestește tendința de mai târziu a poeziei, impresionistă în esență, de individualizare și antinomie a versului care închide o iconă fără grija de a o lega de următoarea. Netăgăduit, se simte în poeziile de primă tinerețe ale d-lui Tristan Tzara, o șarjă împotriva tradiției, o vervă a notațiilor neprevăzute și uneori plastice, o căutare a impresiilor grotești, toate la un loc vădind o direcție destul de precisă. Cea mai organizată dintre poeme este « Furtună și cântecul dezertorului », care redă printr'o coerență mai puțin obișnuită, o impresie centrală, atribuită nu fără tâlc unui dezertor, din aceeași pornire tinerească, de frondă, care vrea să scape de învinuirea că ar cânta războiul, sub aspectul virtuților lui, anexate de poezia « veche ». De teama unui exces, prin urmare, poema împrumută un fals aer defetist, deși la drept vorbind e numai o simfonizare a întunericului, spintecat de proiectile, a neliniștii iscate de fiara cu guri de foc și de oțel:

A plesnit lumina din obuze
 Și a crăpat fulger în mâna noastră
 Ca mâna Dumnezeului în cincî degete s'a despiciat
 Ajungem din urmă cetele și le culcăm
 Stălcim stârvurile lepădate în zăpadă
 Deschidem întunericului înecat fereastră
 Prin văile ce-au supt dușmanii ca ventuze
 I-au ucis până în depărtarea lor cea mai albastră.

Gerul: oasele fărâmă, carnea mănâncă
 Noi lăsăm inima să plângă.

De ce alunecăm de-a-lungul muntelui spintecat?
 Sbirând și-a descătușat furtuna, leii,
 În pădure-frântă
 Nu ajunge miezul inimii vântul cel întunecat
 Și așteptăm din țimbale rărîte
 Limpede și simplu glăsuire sfântă
 Pe dealuri leproase în văgăună
 E ca ochiul craniului
 Ne-am adăpostit noi spaima de furtună
 Și pornise unul să vorbească fără șir
 Acolo.
 Am cules vorbele lui — câte
 Imi pătrund ca vârcolaci seninătățile lunare
 Să-ți fac mărgele cu dinți de rechini
 Ce joacă vârtejuri de vise urite.

Ochiul de rugină mâncat, foc îndreaptă
 Noi intrăm în gura depărtării
 Și sub șirul dinților de fort, ceilalți
 Așteaptă.

E atât de întuneric, că numai vorbele-s lumină.

Celelalte poeme anunță în parte numai pe viitorul răzvrătit dela Zürich. Acesta nu mai aparține literaturii românești. D. Sașa Pană istorisește cu o gravitate grăbită fazele aventurii, care se mai poate formula prin expresia cunoscută: mult șgomot pentru nimic. *Dada* a fost o petardă care a strâns câțiva curioși, cât timp protagoniștii lui au avut aerul că negația universală va fi urmată de un crez pozitiv. Dar din abolirea logicei, a memoriei, a arheologiei, a profeților, a viitorului, — termenii aparțin unuia din manifestele lui Tristan Tzara, — n'a rezultat ceea ce părea a făgădui ca realizare: « credința absolută indiscutabilă în fiecare zeu produs al spontaneității ». Sau, în cel mai bun caz, acest punct de program a rămas să fie reluat de mișcarea urmașă a suprealismului.

Placheta d-lui Sașa Pană e un document, care nu aduce nimic nou în partea a doua, dar folositor pentru că ne pune la îndemână episodul în limba românească din cariera literară a lui Tristan Tzara. E suficient, în definitiv, chiar dacă ne-ar lăsa destul de nedumeriți asupra influenței pe care ar fi putut-o exercita aceste câteva poezii asupra mersului liricei noastre. Din parte-ne, o socotim aproape nulă.

* * *

Cu totul alta e situația liricei d-lui G. Bacovia, care s'a produs cam în aceeași vreme și a avut darul să lase o dără grea asupra poeziei de după război. În vremea când simbolismul era acaparat de sonoritatea facilă și de strălucirile false ale d-lui Ion Minulescu, pe atunci foarte tânărul poet, d. Ion Pilat, strângea în volumul « Plumb » (1916), versurile profund originale, bacoviene. Mai de loc cetit sau numai de poeți, volumul sortit unei străbateri încete, subterane, avea să se infiltreze în sensibilitatea generației următoare, până la saturație. D. G. Bacovia aducea o notă nouă în lirismul de acum douăzeci de ani. O notă elementară, de desagregare suflească, de descompunere, impusă simplu, firește, cu un caracter de fatalitate. Poemele bacoviene, scurte, lipsite de compoziție, statice, descriptive fără mijloace plastice deosebite,

operau asupra poezilor prin obsesie, adică ele creau o atmosferă sugestivă, de o putere neobișnuită. Bacovia cânta pe o coardă unică, un cântec simplu de jale, a anotimpului, a intemperiei, a monotoniei provinciale, a marasmului prevestitor de moarte. Cântec monocord, care, descompus artistic în notele componente, poate nu rezistă, dar care luat ca atare, cu o consimțită pasivitate, iscă stări sufletești echivalente:

Tăcere... e toamnă în cetate...
Plouă... și numai ploaia dă cuvânt,
E pace de plumb, e vânt și pe vânt
Grăbite trec frunze liberate.

Deschide, dă drumu-adorato,
Cu crengi și foi uscate am venit,
In târg o fată tristă a murit
Și-au dus-o pe ploaie, și-au îngropat-o.

Dă drumu, e toamnă în cetate...
Intreg pământul pare un mormânt...
Plouă... și peste târg, duse de vânt,
Grăbite trec frunze liberate.

(*Fiori*)

Nici o figurație deosebită. Epitete puține și banale: fată *tristă*, foi *uscate*, inoperante în instrumentația unui alt poet. Intelectualizare întâmplătoare, în versul ce slujește de leit-motiv, norocoasă în expresia *liberate*, și precedată de un adjectiv din instinct găsit, care redă aproape inconștient o impresie esențială a anotimpului. O solemnitate înăbușită, a unui crainic fără retorică, grăbit să se ascundă după ce și-a îndeplinit solia, ca alături de *adorata* (e o adevărată provincială) să-și adăpostească retina pustiită de imagini dezolate. Toamna, ploaia, moartea sunt aspecte surori ale descompunerii, care revin în poezia lui Bacovia ca niște constante ale determinismului cosmic. Înlănțuirea lor fatală se împletește tehnic prin procedeul permanent al repetiției, care, alternativ sau îmbrățișat, se încolăcește ca un șarpe în jurul victimei. Alteori, în ciclul necesității, se substituie primilor doi termeni iarna și ninsoarea. Ca și nesfârșita ploaie autumnală, troienele de zăpadă materializează universul îndărăt, către neființa originară, către starea de indistinție a elementelor, și îndeamnă sufletele către o toropeală corespunzătoare. Poezia lui Bacovia e în răspăr cu

civilizația, o întoarcere la vegetativ, și mai departe, în răspăr cu sensul ideal și spiritual al poeziei, care e ascensiune spre conștiință și azur, un regres spre originile confuze ale vieții:

De-atâtea nopți aud plouând,
Aud materia plângând...
 Sunt singur, și mă duce-un gând
 Spre locuințele lacustre.

O asemenea senzație desființează memoria activă, ca o funcțiune inutilă, de vreme ce atinge pragul de jos al civilizației, starea larvară a societății.

Un gol *istoric* se întinde.

Formulare iarăși fericită, care exprimă suprimarea timpului, odată cu dispariția veacului în care trăește poetul.

În aceleași condiții de substituire, noaptea și vântul sunt alți doi termeni prielnici impresiei de neființă:

Amurg de toamnă pustiu, de humă,
 Pe câmp sinistre șoapte trec pe vânt,
 Departe plopii s'apleacă la pământ
 În larg balans lenevos, de gumă.

Pustiu adânc... și 'ncepe a 'nopta,
 Și-aud gemând amorul meu defunct,
 Ascult atent privind un singur punct
 Și gem și plâng și râd în ha, în ha.

(*Amurg de toamnă*)

(Nu cumva acest vers final a fost modificat de poet din: *în hă și ha*, așa cum stăruie în amintirea noastră?) De această dată se trezește o asociație mai contingentă, între pustiirea din natură și deșertul sufletesc, al iubirii defuncte. Efectul nu e însă mai puțin categoric: atenția se concentrează asupra unui singur obiect și duce la demență, la răzvrătirea împotriva automatismului sufletesc.

Dar să continuăm seria posibilă de substituiri. Dacă ne oprim de astădată la peisajul static al iernii, unde spațiul nesfârșit orizontal și cupola cerului glacială rămân neturburate de singura mișcare, sborul corbului, consecința este aceeași:

Amurg de iarnă, sumbru, de metal,
 Câmpia albă — un imens rotund,
 Vâslind, un corb tăcut vine din fund,
 Tăind orizontul, diametral.

Copacii rari și ninși par de cristal.
Chemări de dispariție mă sorb,
 Pe când tăcut se 'ntoarce-același corb,
 Tăind orizontul, diametral.

(*Amurg de iarnă*)

Toate drumurile lui Bacovia duc spre aceste așa de bine formulate « chemări de dispariție ».

În « Cuptor », din termenii căldură și mișcare anevoioasă rezultă senzația descompunerii, atât a cadavrelor, cât și a oamenilor:

... Pe catafalc, de căldură 'n oraș
 Incet, cadavrele se descompun.

Cei vii se mișcă și ei descompuși,
 Cu lutul de căldură asudat,
 E miros de cadavre, iubit,
 Și azi chiar sânul tău e mai lăsat.

Tot așa de vorbitoare este poema în care, din nesfârșitul nopții și opacitatea cerului, reapare sub specia demenței, neființa, ca în « Amurg de toamnă ».

Omul începuse să vorbească singur...
 Și totul se mișca în umbre trecătoare,
 Un cer de plumb deapurarea domnea,
 Iar creerul ardea ca flacăra de soare.

Nimic. Pustiul tot mai larg părea.
 Și 'n noaptea lui amară tăcuse orice cânt
 Și 'nvinețit de gânduri cu fruntea în pământ,
 Omul începuse să vorbească singur...

(*Altfel*)

Dacă trecem din succesiunea anotimpurilor și a meteorologiei respective, în contingenta provincială, vedem de pildă cum « Panorama », cu muzica ei primitivă, de « caterincă-fanfară », și cu dioramul, « lumea ochenelor triste », sau sensorial vorbind auzul și văzul sugerează impresia unui blestem mortuar:

Și-atunci am fugit plin de groază
 Din sumbrul muzeu fioros,
 Orașul dormea în tăcere,
 Flașnetă plângea cavernos.

Plângea caterinca-fanfară

O arie tristă, uitată...

Și stam împietrit... și de veacuri

Cetatea părea blestemată.

Bacovia e socotit îndeobște ca poetul desnădejdlor provinciale, — și e drept, cadrul târgului învăluit de sărăcie, cu grădina publică, abator, cazarmă, panoramă, cafenea, cinematograf, cu geamurile iubitei (din rechizita romantică), e ușor identificabil. Cu toate astea, a-l înțărui în zările strâmte ale Bacăului său, căruia poetul i-a adoptat numele, învederează scurtime de vedere. Ca la toți adevărații poeți, realitatea e depășită și ridicată la semnificații generale. Cutare « Nocturnă », de pildă, exprimă starea sufletească a cetățeanului nelocalizat:

Fug rătăcind în noaptea cetății,
In turn miezul nopții se bate rar,
E ora când cade gândul amar
Tăcere... e ora lașității...

Te pierzi în golul singurătății,
O, suflet al meu, de lume fugar,
E ora când Petru plânge amar
Ascultă... e ora lașității...

Dar se mai poate vorbi de un Bacovia al provinciei, când majoritatea poemelor — și ne referim mai ales la « Plumb » — se înalță peste amănuntele locale, ca să smulgă universului, din alternanța periodică a anotimpurilor, sensul final al morții? Firește că nu. De altfel nu vom cădea în păcatul unei ieftine idealizări a poetului. Trebuie menținut că Bacovia e un poet elementar, dar cu menționarea puterii sale primitive de sugestie, cu totul excepțională.

Din demontarea mecanismului reacțiunilor sale, reiese limpede un lucru. Acest mecanism e foarte simplu, ca o ecuație cu o singură necunoscută sau ca, în mecanică, două forțe cu o rezultantă. Deși nimic nu e deliberat logic în poezia sa, sentimentele au o impresionantă logică firească, internă, implicită. Spre deosebire de filiera clasică a pesimiștilor noștri: Grigore Alexandrescu, Eminescu și epigonii lor, care și-au desfășurat un mosor conștient de sentimente și idei, Bacovia e poetul subconștientului, al impresiilor organice formulate printr'o forță obscură. Așa se explică influența sa însemnată asupra generației post-belice, care a

recunoscut într'însul nu un șef de școală, un teorician, ci un precursor prestigios prin divinație, prin instinct. Cum ar fi putut confunda cineva absorbția pasivă în anorganic, scufundarea în materie, reintegrarea neantului, cu teoria, total absentă la Bacovia, fie ea tehnică, fie de substanță poetică? Bacovia nu propune un ideal de artă sau un ideal etic; el este cel ce este, identic cu sine și neasemănător cu nimeni și, fără a chema pe cineva după sine, a modificat sensibilitatea contemporană prin simplul fapt al existenței sale. (E vorba de sensibilitatea poezilor care l-au urmat cronologiceste). Publicul, care îl ignoră aproape complet, va lua cunoștință de acest poet de seamă din ediția pusă în circulație de « Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II ». Este a treia ediție de fapt, dar prima abia care urmează să răspândească efectiv mesajul său autentic, unde un minimum de artă e în fiecare vers depășit de un maximum de adevăr sufletesc, în așa fel, încât pentru întâia oară în istoria poeziei noastre se poate afirma că puținătatea artei nu numai nu este simțită, dar este binevenită și sporește valoarea poeziei. Pentru întâia și probabil cea din urmă oară, căci fenomenul Bacovia nu se mai poate produce. De aceea gestul înalt care a recompensat pe așa de originalul și tot atât de necunoscutul poet a stârnit unanima recunoștință a literaților.

D. Demostene Botez a debutat în volum (*Floarea Pământului*, Iași, « Viața Românească », 1920) cu o poezie plină de proștețimi, intimistă, dar în același timp cu un timbru de neurastenii provincială, în care se recunoaște o certă infiltrație bacoviană. Caracteristice în această din urmă direcție sunt poeziile « Putrezim », « Pustietate », « Toamnă », « Singur », « Intuneric », fără îndoială ulterioare volumului « Plumb ». D. Demostene Botez exprimă tristețile orașului mort care este Iașul, cu duminici pustii, cu după amiezi moleșite, cu iarmaroace și caterinci. Pentru a doua oară deci și sub directa influență a lui Bacovia, orașul moldovenesc, cu aspecte de târg neînsuflețit, devine un motiv nou de inspirație lirică. Evenimentul e fără îndoială capital. Este încetățenirea tematicii urbane, alături de tematica rurală (pastel, idilă) care păstra până prin 1900 o exclusivitate ce se părea oarecum dela

sine înțeleasă. În paranteză, ca o subliniere necesară, e bine de știut că poezia urbană apare la noi pentru prima oară în « Agate negre » ale d-lui Tudor Arghezi (« Linia Dreaptă », 1904), dar sub un aspect fantastic și macabru, umanizat numai în poezia parcurilor și a toamnelor verlainiene. Cu Bacovia și apoi cu Demostene Botez străbat note realiste urbane, în care se recunoaște specificul sufletețesc provincial, statismul caracteristic târgurilor. Ca și la Bacovia, dar mai puțin intens, în primele poezii ale d-lui Demostene Botez se învederează trecerea dela amănuntul provincial mucezitor, la sentimentul cosmic al dispariției în neant, al putreziciunii:

Se lasă pâclă deasă peste câmpuri
 Și 'n noi și peste noi mereu se lasă.
 Pe ulițele 'nguste și pe casă
 Tot cerul năvălește în răstâmpuri.

Prin ramuri negre picuri mari de apă
 Preling un plânset dureros și mut,
 Pe frunza neagră care a căzut,
 Peste pământul umed ca o groapă.

Pe banca veche unde-am stat cu ea
 Din nucu 'nalt și sânгур și pustiu,
 Ca pe capacul unui mic sicriu,
 Plâng ramuri goale, în tăcerea grea.

Și putrezește parcă 'ntreg pământul.
 Nici soarele nu-apare nici n'apune.
 Stau neclintiți copacii de cărbune
 De teamă, parcă, să nu-i sfarme vântul.

Și pretutindeni ca 'ntr'un fântirim
 Mai goi de visuri, mai săraci de viață,
 Inmormântați în Toamnă și în ceață
 Putrezim...

(*Putrezim, în Floarea Pământului*)

Chiar dacă procesul de adaptare urbană, e nerezolvit la Bacovia, nicăieri nu transpare o motivare tradiționalistă; d. G. Bacovia acuză o neadaptare generală la viață, care nu întrevede fericirea în întoarcerea la un primitivism rural, bucolic, ci în dispariție, în reintegrarea materiei. D. Demostene Botez reeditează în al doilea volum al d-sale (*Povestea Omului, Viața Românească, 1923*) regretul exprimat întâia oară de d. Octavian Goga în « Poezii »,

apoi (în « Din umbra zidurilor ») nostalgia satului și a copilăriei idilice dela țară :

De ce nu m'ași lăsat la mine 'n sat. . . . .
 Copilăria mea, pe unde ești ! . . . . .
 Aș fi rămas prietin cu doi boi . . . . .
 Și-acum mă simt un car de fân cosit
 Adus în târg pe-o noapte 'ntunecoasă,
 Să port pe-aici mireme dela coasă
 De flori care-au murit.

Și astăzi port pe străzile pustii,
 Pe lângă ziduri de clădiri deșarte,
 Chinuitor presentiment de moarte
 Și-un gând ucis de neurastenii.

(*Nostalgii, în Povestea Omului*)

Cu toată aparența programatică a acestei poezii, așezate în fruntea volumului ca un fel de manifest, evoluția ulterioară a d-lui Botez s'a îndepărtat dela dubletul tematic sat-oraș, desbătut de altfel pe larg în romanele d-lui Cezar Petrescu. Poetul moldovean posedă un temperament înclinat spre tristețe, cu rădăcini prezumate în atavism (*Tristeți atavice, în Floarea Pământului și Tristeți fără motiv, în Cuvinte de dincolo*), fără puțință de reacțiune morală.

Viața toată merge prea repede spre-adâncuri
 Și mintea mea-i singură și slabă.
 Nu știu când să mă bucur și când să plâng;
 Vin lacrimi de pretutindeni.

(*Așteptare*)

E o sensibilitate ulcerată, în consonanță simpatică cu orice suferință umană :

Vecinul a 'ncuiat pustiu
 Și întunec deodată
 În odăița lui pătrată.
 Și e târziu . . .

(*Scrisoare*)

și care aspiră la liniștea « de dincolo ».

Urmărit de destinuri m'am ascuns în odăița mea.
 Cine știe cine mă pândește acum.
 Aș vrea să-mi las viața alături
 Ca pe-o mare greutate
 Și să mă odihnesc lângă ea . . .

(*Monolog nocturn*)

Numai moartea pacifică și desleagă nedumeririle.

Nu 'nșeleg nimic, nu pot descifra nimic.
Port în mine taina fără s'o pricep.
N'am cheia nici unui cuvânt...

(*Inscripție*)

Cum s'a putut sinucide Serghei Esenin?

Invață-mă să mor, Serghei Esenin,
Tu care ai avut înțelepciunea și delirul vieții.

(*Scrisoare pentru Serghei Esenin*)

Viața fără evenimente nu e oare în felul ei o sinucidere?

Sufletul meu singur s'a oprit...
Sau poate-a fost numai o părere?...
Eu stau lângă sufletul meu
Cum stă totdeauna cineva lângă-un bolnav.
Atâta mă mai ține pe pământ
Trebue să-l veghez fără nădejde...
Nu-mi pot lăsa sufletul singur
După ce eu însumi l-am rănit de moarte...
Stăm amândoi ca doi streini muți,
Ne privim fără ură și fără lacrimi...
Nu mai este timp ci numai așteptare...
Nu mai știu în ce lume și în ce veac suntem.
Acum sunt toate tot una de vechi și de departe.
Stau alături de mine însumi fără să mai pot gândi.
Tot ce va mai fi se va 'ntâmpla dela sine
Așa cum se petrec toate după moarte.

(*Sinucidere*)

Poezia d-lui Demostene Botez atestă o notabilă capacitate emo-tivă, puțin obișnuită în lirica actuală. Ea se soldează însă cu un deficit de expresie. S'ar spune că, cu excepția primelor poeme din « Floarea pământului », în care întâlnim unele frăgezimi, poezia d-lui Botez s'a despuiat de orice imagine, de orice metaforă, ca și cum plasticitatea n'ar fi o condiție de sporire a sentimentelor.

Cine copie vorbe vechi pentru-o tristeță mare?
Cine are pace și răbdare
Să le pue în picioare
Să le-alinieze
Să se joace?
Cine l...

(*Urlet*)

Ne e teamă că nu e o scuză. D. Demostene Botez, prin tehnica sa prozaică, ucide un filon de poezie virtuală. Experiența lui Băcovia rămâne izolată și nu autoriză nimic, mai ales când d. Botez adoptă elegia de oarecare proporții, care se cere susținută dacă nu prin expresivitate, măcar printr'o armonie nouă. Așa cum procedează d. Botez, prin sinceritate și fără suficientă prelucrare artistică, reușește să transcrie unele note sufletești autentice, care rămân majorate de versurile șterse și fără conținut.

* * *

Nu se poate spune același lucru despre d. George Gregorian. Dimpotrivă, după o tăcere destul de îndelungată («Poezii», Casa Școalelor, 1921), d-sa se prezintă cu o culegere nouă, în care apare cu totul transformat, din punct de vedere formal. S'a putut imputa cu bună dreptate primului său volum insuficiența expresiei (d. E. Lovinescu în «Poezia nouă», Critice, IX, 1923). Formula veche a d-lui Gregorian era poesia neliniștei metafizice, a disperării, a simbolurilor ambițioase, mult prea discursive și didactice pentru a fi realizate. A renunțat pare-se definitiv la cursivitate și fluentă, la simboluri și la «didactica magna», care-i atrăsese admirația superlativă, așa de compromițătoare, a d-lui Mihail Dragomirescu. Exemplul d-lui Gregorian e de o valoare etică pe care nu o putem îndeajuns sublinia. Care alt poet, încununat de critica oficială cu laurii de prinț al poeziei, ar fi consimțit să o ia *da capo*, mai ales la o vârstă când majoritatea poezilor au încetat de mult să producă (d-sa e născut în 1886)? D. Gregorian a avut acest curaj, care va fi răsplătit prin recunoașterea că, de această dată, d-sa a intrat în stilul epocii fără să-și fi mutilat temperamentul.

Rezultatul este conturarea mai precisă a temperamentului său, care este viguros și dinamic, adecvarea dintre expresie (altădată incertă, improprie, aproximativă) și sentiment, și sporul remarcabil al plasticității. Dintr'un cântăreț anacronic al temelor romantice, d-sa a devenit purtătorul unui mesaj mai puțin vast, dar mai personal. În esență a rămas romantic, dar a ieșit din romantismul impersonal și neartistic pentru a fi pur și simplu el însuși.

D. George Gregorian manifestă un temperament violent anti-burghez, oarecum plebeu, ura contra parveniților, a ghiftuiților, proclamându-se

O haimana a cerului, pe-acest pământ

(Prefață)

sau :

Eu, vagabond pe 'nalte fulgerări.

(Ziua din urmă)

Uneori poemele sale, încheiate prin refrenuri memorabile, ca

Trăim pentru puțin nimic

(In rezumat)

sau :

Dar o să fiu vărsat la gunoi în curând

(La gunoi)

amintesc baladele patronului declasaților, ale lui François Villon.

Atitudinea sa anti-burgheză e corolarul ituației în marginea societății pe care o păstrează poeții, în actuala așezare socială, dacă își fac iluzia că ar putea să nu fie în civilitate altceva decât poeți. Poetul care nu s'a rânduit în societate ca funcționar sau liber-profesionist (negoțul e dela sine exclus!) e condamnat la boemă; respins de societatea încadrată, o expulzează la rândul lui, dintr'un spirit echitabil de represalii.

D. George Gregorian nu exprimă starea de boemă calificată, a lui Murger, dar o subliniază pe planul superior al visului :

Din mila Prea Sfântului
Patron de tingiri și de oale,
Printre diverse-animale
Fac umbră pământului.

Și poate, Stăpânului
Servindu-i semnal pe distanțe,
Semăn o dără de stanțe
Prin haosul fânului.

Spre cinstea saltelor
Nu-s singur, am frații de plete;
Unii trecuți cu pecete
In hrisovul stelelor.

Și truda parfumului
S'o 'mpart și cu voi și cu groapa,
Vântul ce tremură apa
Mă 'mprăștie drumului.

În slujba eterului
Nu port nici cordon, nici talangă;
Pentru grăunțe și creangă
Sunt pasărea cerului.

(Autoportret)

Prin versul final se realizează idealul de spontaneitate al romanticului german, care puna pe cântăreț să spună:

Ich singe wie der Vogel singt.

Numai că poezia implică o transformare artistică a limbajului articulat. Prin alte cuvinte e exact contrariul. « Pasărea cerului », în speță poetul, nu mai cântă ca necuvântătorul confrate aerian, nemijlocit, ci prin mijlocirea unui laborator.

Starea de vis sau altminteri spus fantasia e o a doua condiție a poeziei, care nu are rostul poeziei epice, de a oglindi societatea, ci de a transfigura realitatea. Funcției de pe un plan de viață, al prozei, se opune funcția pe planul fantastic, al poeziei.

Purces în cruciată contra societății, d. George Gregorian renunță la orice satisfacție burgheză. Semnificativă este poema « Casa cu stâlpi » în care, din idealul burghez al proprietății, care îi e refuzat, nu reține decât efigia, imaginea:

Eu am visat ca să-mi clădesc o casă
Cu un cerdac
Pe stâlpi înalți fugit din veac
Și cu un pom crescut până 'n cerdac.
Și-acolo sus, în liniștea stufoasă,
În tremurul frunzișului de smalt
— Intre pământ și ceru 'nalt —
Să stau să cânt.
Ca pasărea pitită 'n ramuri
Să pirui legănările din geamuri,
Și sunetul din stele să-l cuvânt.
De sigur, vis grozav de lemn și var,
Visat de-o sburătoare fără ușe
Ce subțiază vântu 'n gușe
Și nu-și comprimă târtița 'n cuiabar.

Prietene și camarade pictor !
 În ziua cercuită plumburiu
 Fă-mi tu o casă din penel,
 Sus un cerdac și ramurile 'n el !
 Și pune-mi pânza proaspătă 'n sicriu.
 Vreau ca să duc cu mine, sub verdeață,
 Proiectul uriaș din viață.
 Să-l duc pe piept și 'n zâmbetul de mască
 Din lumea-această plină de palate,
 De ziduri care cresc să se 'mpuiască
 Și de balcoane ce se 'ntind pe spate
 Și 'n toată zarea, cască.

Dacă e ceva absolut remarcabil în această foarte frumoasă poezie, apoi este echilibrul dintre adâncimea sentimentului și plasticitatea formei. Aceasta este garanția perfecțiunii artistice și a durabilității poeziei, în consecință. D. George Gregorian a făcut dovada că e în posesia secretului. Reîntors la poezie tocmai spre a statornici un echilibru care îi era tăgăduit în trecut, d-sa și-a îndreptățit pe acest teren ambiția. Cine e capabil să treacă cu succes prin foc, la a doua încercare, e asigurat că va reuși de aci înainte cu atât mai vârtos.

* * *

D. Camil Baltazar se întoarce, așa dar, la uneltele d-sale — poetice, se 'nțelege. Nu e nimeni mai bucuros ca noi de această revenire, de oarece nu am făcut niciodată cor cu prietenii săi care l-au încurajat pe acest pur poet să se rătăcească în imprudentele sale expediții pe tărâmurile prozei. Când mai acum patru sau cinci ani d. Camil Baltazar s'a apucat să mâzgălească câteva cearceafuri de proză auto-biografică, doi dintre critici și anume d-nii Perpessicius și G. Călinescu au ridicat glasul, vestind descoperirea unui mare artist al cuvântului. Era o profundă eroare. Amândoi distinșii critici erau de altfel în măsură a săvârși această greșală, deoarece și unul și altul, impresionisti prin temperament, scriitori cu podoabe stilistice, cu grațioase înflorituri, au crezut a recunoaște în proza d-lui Camil Baltazar o formulă înrudită. Niciunul însă nu a prins de veste, prin o examinare liniștită și analitică a obiectului, lunecușul primejdios al poetului în gongorism. De oarece în literatură ca și în comerț firma face vadul, numele de minunat

prozator repede câștigat de poetul Baltazar din admirația pripită a sus-zișilor prieteni s'a prefăcut în renume și a izbutit să se statornicească. Din păcate pentru autorul « Reculegerilor în nemurirea ta », necesitățile traiului l-au silit curând apoi să redacteze succesiv paginile literare ale unor periodice săptămânale, ca « Vremea », « România literară » și « Reporter ». În această sarcină îndeplinită de altminteri conștiincios sub raportul redacțional, poetul s'a simțit obligat să pună mâna cât mai des pe condei, pentru a face când serviciile de informație, când oficiul de recomandare a lecturilor sale literare. Rezultatul a fost de-a dreptul catastrofal. Neorientat personal, influențat de critica orală, poetul s'a făcut dela o zi la alta profesionistul admirației universale. Orice carte nouă îl punea în stare de febră. Și în ce stil! Imperecheri de cuvinte nepotrivite, cu efect ilar, improprietați în domeniul abstracțiunilor, întristătoare, necunoașterea înțelesului cuvintelor, târîte în mâlul unei fraze cu avântări lirice, și, ca și cum n'ar fi fost suficient, se mai adăuga o credință mesianică în vocația nouă de « propulsor » al fenomenului literar. Proza sa nefericită era un amestec de reportaj, de reclamă comercială, de critică literară, de efuziune, de confesie, cu o tensiune lirică pe care am fi dorit-o întrebuițată acolo unde se cuvenea. Dar iată că dorita întoarcere la poezie s'a înfăptuit. Volumul subțirel vădește o selecție calitativă, o grijă a curățeniei, și se împarte în două cicluri: cel dintâi justifică titlul culegerii, celălalt « Stema inimii » cuprinde o serie de poeme erotice.

Cele două sau trei poeme în care d. Camil Baltazar pune față în față psihologia cotidiană a profesionistului, hârțuit de meseria jurnalistică și starea de extaz necesară elaborării poeziei sale, sunt cele mai interesante și mai izbutite. Valoarea lor documentară depășește însă temperatura poetică cu care ne obișnuise poetul. « Testament sau cântec de moarte » e o afirmație a legăturii autorului cu graiul și ogorul românesc, al cărei accent testamentar e însă mai scăzut decât cunoscuta poemă « Vecernii ».

În ceea ce privește ciclul mai întins, următor, nu suntem de acord cu majoritatea presei literare, care crede a recunoaște în « Stema inimii » o poemă de dragoste, unică în literatura noastră.

Starea obișnuită de beatitudine și chiar de beatificare a poetului e oarecum zădărnicită de o permanentă beție de cuvinte. S'ar

spune că, întors la uneltele sale, d. Camil Baltazar le-a cam amestecat pe cele vechi cu cele mai noi, din folosința sa gazetă-rească. Dacă i-am cere o lămurire personală, am vedea că arta sa poetică, referitoare la cuvânt, este confuză. Într'un rând pare a fi partizanul poeziei naturale, care se face singură, fără meșteșug:

Cuvinte simple, fără subțirimi
de artă-mi umblă cald pe gura
care simte. . . . .
Și nu încerc ca, din subtil
joc de imagini să te chem și să te cresc,
când desenul ființii tale, împărătesc
se scrie aice, simplu și fragil
cu unghia

(*Alfabet nou I*)

În această ipostază de poet pur — în sens bremondian, al inspirației — poezia se valorifică prin muzicalitate interioară:

Vers nou cu sunet rar și prospețimi
de miez și 'nalt vreau să-ți aduc,
să auie 'n el, ca sub umbrare mari de nuc
o dragoste numai de-albăstrimi.

(*Ibid.*)

Pe de altă parte, d. Camil Baltazar scapă mărturia contradic-torie, a ambiției artistice, de șlefuitor al cuvântului, care vrea să surprindă geniul limbii românești:

Și 'ntr'acest amar al meu meșteșug
al ciocănirii cuvintelor să le aflu taina,
m'am jurat frate cu graiul, ca țărna cu un plug
și i-am furat inima și haina.

(*Testament*)

De ni se va răspunde că modul natural și inspirat e destinat cântării erotice, spre deosebire de modul artistic și conștient, potrivit cu alte domenii ale poeziei, vom învedera flagranța contradicției în *Alfabet Nou II*, imediat următor după *Alfabet Nou I*:

Caut să 'njgheb unelte noi de cuvinte,
închis în cămara mea de făurar subteran,
ciocănesc versul, dinte de dinte
să-i dau sunet și zimț de unic ban.

Prin urmare, dela o filă la alta, poetul încurcă idealurile artistice. Să nu-i cerem așa dar coerență în exprimarea crezurilor estetice. Fie cuvântul « simplu, fără subțirimi de artă », sau ciocănit « dinte de dinte », să-l examinăm spre a-i afla calitatea și tehnica.

Cum a procedat d-l Camil Baltazar ca să fure « inima și haina » limbii noastre? A mers pe urmele d-lui Tudor Arghezi, marele răscolitor al cuvântului românesc. Prin împrumuturi, e drept, puține, din lexicul său: ușure, leat, etc. Prin violentarea genului: mreajă devine mreaj (p. 11), dolmanul-dolmană (p. 16); a înțelesului: învăț (p. 17) ca la d. Arghezi cu sens de « învățătură »; a numărului: bale, din plurale tantum, trece la singular: bală (p. 18), ca și urdoare; prin modificarea prescurtătoare a cuvântului: lințol (p. 19) din lințoliu, prin schimbarea funcției morfologice: chihlimbar devine adjectiv feminin chihlimbară (p. 42); prin crearea de cuvinte noi, cu ajutorul prefixelor: delungită (p. 63) sau delungesc (p. 27), sau de derivate din substantive, ca: a îngerî, îngerit, îngerire, dela înger; prin transformarea verbelor intransitive în reflexive: mă auie (p. 22), sau active: trebuie să las sânge (p. 12) în loc de să îmi las sânge, etc. De vreme ce d. Arghezi a făcut școală, nu-i găsim d-lui Baltazar o culpă prea mare. E vorba însă de caracterul mai adesea inestetic al aplicațiilor sale stilistice, de lipsa de simț al limbii, de instinct al limbii, care-l împinge la gafele lexicale, ca oribilul îngerit și a îngerî. Și totuși nu punem accentul pe acest nărav, ci cu deosebire pe adjectivalismul care îl bântue în acest volum și care ne-a determinat să-i aplicăm diagnoza maioreșciană: beția de cuvinte.

Bunăoară « Ce *integrală* auroră *magică* » (p. 45), unde vrea să spună auroră *boreală*; « fiecare *fapt divers* » (p. 50), al iubitei, în loc de diversele fapte, ceea ce e cu totul altceva; « anul *aevea*, *transcendent* și *etern* » (p. 54); « atmosfera de *junglă potolită* » (p. 60), a « câmpului din marginea orașului » (p. 59); și mai ales, se cuvine învederată tranșa verbală, contaminată de activitatea sa gazetărească, febra delirantă a cuvântului, care se substituie măsluitoare curatelor unde muzicale din primele culegeri. Câtă vreme mai înainte stările emoționale chemau cuvintele dintr'un limpede izvor, asistăm la o sterilă căutare de expresii, de epitete, de imagini, la o vervă pseudo-plastică, menită să plăsmuiască artificial o temperatură ridicată.

Obiecțiile noastre pleacă dintr'o considerație globală a poeziei bal-tazariene, care acuză prin « Intoarcerea poetului la uneltele sale » o scădere de tensiune și de temperatură. Aceasta dovedește că trecerea dela o modalitate stilistică, impură, cotidiană, la cealaltă sărbătorească, extatică, învecinată cu « cerul mai înalt decât cerul de toate zilele » (p. 7), nu e tocmai ușoară. Trădarea poeziei nu rămâne nepedepsită. Fiecare pasăre pe limba ei pierе. D. Camil Baltazar a crezut că se poate întoarce la uneltele sale astrale, dar le-a nimerit din greșeală pe cele pământești din « atmosfera densă și toxică a prafului de plumb din tipografie ». Din greșeală sau de pe urma justiției imanente ?

* * *

Fișierul de imagini din astrologia d-lui Teodor Scarlat e un act de mare zădărnicie. Inchipuiți-vă o înșirare de circa șaptezeci și cinci de poeți, care mai de care nou-nouț, prezențați bibliografic și cu câteva puținele mostre de versuri detașate sau de strofe și, excepțional, printr'o poezie întregă. Alteori, în mod perfid, cum e cazul d-lui Zaharia Stancu, s'au reprodus citate din Esenin, tradus de poetul român. Tratamentul este așa dar cu totul arbitrar. Antologistul n'a știut ce culege și a luat la întâmplare sau după criterii odioase de camaraderie. Bibliografia e defectuoasă: d. George Dumitrescu e înfățișat ca autorul a două volume de poezii, — din cinci câte a publicat. Peste amănuntele de execuție ale antologiei, se pune chestiunea prețului imaginii. Alcătuitorul socotește imaginea « superlativul absolut al artei în genere ». Acest « superlativ absolut » nu e o lămurire. Mai departe consideră imaginea « un act de sine stătător ». Aci e buba. Imaginea valorează în măsura în care se încadrează organic în poemă. Ea e un mijloc și nu un scop, o notă dintr'o simfonie și nu simfonia însăși. Poezia nu e un concurs al barocului, un iarmaroc de « salturi reușite ». Lucrul se știe mai de mult și de mirare e numai faptul că o asemenea antologie e posibilă în 1934. Imaginea ca atare, izolată, autonomă, scop în sine, e o erezie căzută în desuetudine de mai acum zece ani. Căzut din lună, anonimul care a vrut să-și facă un nume din publicarea unei cărțului fără sens, și-ar fi folosit timpul mai cu rod, punându-și la punct informația poetică. Cât despre formație, să nu mai vorbim.

ȘERBAN CIOCULESCU

DESECHILIBRUL DINTRE PREȚURILE AGRICOLE ȘI CELE INDUSTRIALE

1. Viața economică normală este condiționată, între altele, de existența unui raport normal între prețurile produselor agricole și prețurile produselor industriale.

Care este acest raport? El nu poate să fie stabilit cu precizie. Este însă sigur că îmbunătățirea economică se află însoțită de o apropiere între cele două grupe de prețuri, după cum, invers, înrăutățirea economică este însoțită de o creștere a discrepantei dintre indicii produselor agricole și indicii produselor necesare agriculturii.

2. Dela războiul mondial încoace s'a produs, pretutindeni, între prețurile agricole și cele industriale, o ruptură de echilibru. Față de ce era înainte de război, în toată perioada 1920—1929, indicele prețurilor industriale a fost, aproape în permanență, mai urcat ca acela al prețurilor agricole. Faptul acesta se găsește și el, într'o măsură importantă, printre originile depresiunii actuale.

3. Dela izbucnirea crizei mondiale, divergența dintre prețurile agricole și cele industriale, s'a agravat considerabil.

Faptul dominant al acestei crize, îl constituie nu numai marea scădere a nivelului general al prețurilor dela sfârșitul anului 1929 încoace, dar încă și inegalitățile care s'au produs, în această scădere, între diferitele categorii de prețuri. Inegalitatea cea mai mare s'a produs între prețurile agricole și cele industriale.

Dela 1 Ianuarie 1929 și până la 1 Ianuarie 1933, indicii prețurilor-aur au scăzut: cu 71% în Argentina; cu 69% în Noua Zeelandă; cu 68% în Canada; cu 60% în Statele-Unite; cu 48% în Polonia; cu 39% în Germania.

În același interval, prețurile articolelor cumpărate de agricultori au scăzut cu mult mai puțin. Astfel, în Statele-Unite ale Americii, produsele neagricole au scăzut, în general, cu 32%; în Canada, articolele de consumațiune, altele decât articolele alimentare, au scăzut cu 16% și îngrășămintele agricole cu 10%; în Polonia, produsele industriale au scăzut cu aproape 31%; în Germania, îngrășămintele chimice, cu mai puțin de 20%.

4. Marele decalaj al prețurilor agricole în raport cu prețurile industriale, constituie una din cauzele principale ale marasmului economic actual; iar acțiunea pentru restabilirea echilibrului compromis între aceste grupe de prețuri se află în centrul eforturilor mondiale pentru remedierea crizei.

5. Eforturile acestea au fost făcute pe două planuri: pe plan internațional și pe plan național.

Până azi, eforturile pe planul internațional, care tindeau la o acțiune concertată a popoarelor pentru soluționarea problemei, n'au putut duce la rezultatul dorit; iar eforturile pe planul național, prin diversitatea, dar mai ales prin caracterul lor egoist, au agravat și mai mult depresiunea economică și au dat omenirea cu secole înapoi, în ce privește progresul economic, adică bună starea materială și socială a popoarelor.

6. În acțiunea popoarelor pentru restabilirea echilibrului dintre prețurile agricole și cele industriale întâlnim mai ales două metode, fiecare cu variantele ei.

Prima metodă vizează la scăderea prețurilor industriale, spre a le adapta la nivelul prețurilor agricole, aceasta prin comprimarea beneficiilor și costului producției industriale: sarcinile capitalului, salariile, impozitele fiscale și sarcinile sociale, etc. În general vorbind, adoptarea acestei metode implică reducerea cheltuielilor și a standardului vieții; de aceea aplicarea ei reclamă eforturi zilnice și grele.

A doua metodă constă în urcarea prețurilor agricole. Aceasta este sprijinită de toți cei ce se opun la o reducere oarecare a nivelului vieții și nu vor să admită că o reducere imediată și momentană a puterii de cumpărare a clasei industriale ar fi urmată și compensată printr'o sporire a cererii din partea claselor agricole și comerciale producătoare de materii prime. În legătură cu această metodă, este de relevat faptul important că între partizanii ei există divergențe mari de păreri, cu privire la mijloacele de întrebuințat pentru urcarea prețurilor. Pentru atingerea scopului, unii înțeleg să se recurgă numai la mijloace economice, la economia dirijată; alții cer să se recurgă la mijloace monetare, la moneta dirijată; alții, în sfârșit, recomandă mijloace combinate de economie și moneta dirijată.

În ultimă analiză cele două metode, cu variantele lor, tind, pe căi diferite, la atingerea aceluiași scop: restabilirea, prin intervenția Statului, adică prin forța reglementărilor, a echilibrului compromis dintre producție și consumație, dintre ofertă și cerere, restabilire de echilibru care, într'un regim de libertate economică, ar urma să se facă în mod natural, prin forța lucrurilor.

7. Problema desechilibrului dintre prețurile agricole și cele industriale se pune în toată plenitudinea ei și în România. În țara noastră, de altfel ca în toate țările agricole, problema se prezintă sub un aspect îndoit: al desechilibrului dintre prețurile interne agricole și industriale și al desechilibrului dintre valorile unitare ale mărfurilor importate și exportate.

Existența desechilibrului dintre prețurile interne agricole și industriale rezultă din următorii indici dela 1929 încoace: indicele cerealelor, indicele general al prețurilor en gros industriale și indicele special al prețurilor mai multor articole industriale necesare agriculturilor.

EVOLUȚIA PREȚURILOR AGRICOLE ȘI INDUSTRIALE

Baza 1929 = 100

	Cereale	Articole industriale	
		Indice general	Indice special
1929	100,—	100	100
1930	56,05	92	94
1931	40,69	69	80
1932	44,90	61	74
1933	44,90	—	—

Din acest tablou se desprinde constatarea importantă că, dela izbucnirea crizei mondiale, indicele prețurilor cerealelor a scăzut cu 55%, iar indicele general al prețurilor en gros industriale a scăzut numai cu 39% și indicele special al prețurilor mai multor articole industriale necesare agriculturilor a scăzut și mai puțin, numai cu 25%. Aceste din urmă articole, asupra cărora a fost calculat indicele, sunt: căldările de 30 cm., casmalele negre, coasele, cuiele obișnuite de sârmă, fiarele de plug obișnuite, furcile obișnuite, lopețile negre, sobele țărănești de tuci și târnăcoapele de oțel cu 4 capete.

Existența desechilibrului dintre valorile unitare ale mărfurilor exportate și importate rezultă din următoarele date calculate după statistica comerțului nostru exterior.

Dăm mai jos evoluția valorilor medii ale unei tone de marfă exportată și importată:

	Valoarea medie a unei tone de marfă	
	Exportată Lei	Importată Lei
1913	147	434
1929	4.093	26.885
1930	3.096	28.589
1931	2.197	28.114
1932	1.838	26.691
1933 (șase luni)	1.600	28.400

Noi exportăm produse agricole și importăm produse industriale. Din tabloul de mai sus se desprind următoarele constatări. În anul 1913 o tonă de marfă exportată valora 147 de lei, pe câtă vreme o tonă de marfă importată valora numai de trei ori mai mult. După război, divergența a crescut simțitor și în anul 1929 valoarea unei tone exportate a ajuns să fie de șase ori și jumătate mai mică decât aceea a unei tone importate. Dela izbucnirea crizei mondiale, situațiunea s'a agravat considerabil. În adevăr, dela 1929 încoace, valoarea tonei exportate a scăzut neconținut, dela 4093 lei, în 1929, la 1600 lei, în 1933; pe câtă vreme, în același răstimp, valoarea tonei importate a rămas aproape neschimbată.

În 1933 pentru o tonă de marfă importată, valoarea ei fiind 28.400 lei, a trebuit să dăm străinătății, în greutate, de 18 ori mai multă marfă românească, aceasta valorând la export numai 1600 lei tona. O adevărată tragedie.

8. Problema restabilirii echilibrului dintre prețurile industriale și cele agricole a format și în țara noastră obiectul unor preocupări constante în ultimii patru ani, atât din partea organizațiilor profesionale, cât și din partea guvernelor.

A) S'a ocupat de problemă în primul rând *Uniunea Camerelor de comerț și de industrie*. Chestiunea a fost examinată mai ales în adunările generale ale instituțiunii dela 11 Noemvrie 1930, dela 11 Iunie și 15 Decemvrie 1931 și dela 28 și 29 Mai 1932. Pentru rezolvarea problemei, Uniunea s'a oprit la soluțiunea adaptării prețurilor industriale la prețurile agricole scăzute, soluțiune care necesită adaptarea întregii vieți economice și financiare la actualele posibilități create de aceste din urmă prețuri. În scopul acesta a formulat următoarele deziderate concrete: a) menținerea stabilității monetare la actuala paritate legală; b) comprimarea și echilibrarea bugetului Statului, județelor și comunelor; c) asanarea vechilor datorii ale agricultorilor, industriașilor și comercianților; d) ușurarea fiscalității excesive, care apasă producția și comerțul; e) ușurarea sarcinilor sociale, care apasă mai ales producțiunea industrială; f) revizuirea tarifului vamal, spre a-l reajusta la actuala situațiune a prețurilor, fără a se lovi în industriile cu tradiție și care s'au dovedit că au lucrat în interesul economiei naționale; g) reajustarea tarifelor de transport la actuala situație a prețurilor; h) organizarea producțiunii industriale și agricole, măsuri pentru restaurarea creditului, etc.

B) Punctul de vedere al *Uniunii generale a industriașilor* este că majoritatea întreprinderilor industriale au făcut și continuă a face toate sacrificiile și toate eforturile pentru a reduce la minimum posibil prețurile de vânzare ale produselor lor, socotind că această reducere este în folosul lor, deoarece numai astfel pot avea posibilitatea de a spori consumul și de a utiliza într'o cât mai largă

măsură capacitatea de producție a fabricilor. Cu toate reducerile de prețuri făcute de industriași, — spune U. G. I. R.-ul, — a rămas totuși, în foarte multe cazuri, o disproporție prea mare între prețurile produselor industriale și cele ale produselor agricole. Această disproporție, care, prin firea lucrurilor, nu poate fi niciodată înlăturată, își găsește explicația în faptul că posibilitățile de reduceri de prețuri au fost limitate pentru industriași la comprimarea cheltuielilor lor interne și nu s'au putut extinde și asupra cheltuielilor independente de voința lor, cum sunt impozitele directe și indirecte, taxele comunale, sarcinile sociale, taxele de transport, dobânzile, primele de asigurare, etc., care intră cu o cotă foarte mare în costul de producție și care, în ultimii 4 ani, nu numai că nu au fost reduse, ci, din contra, au mai fost sporite în mod considerabil.

C) Din diferitele manifestări de până acum, reiese că *politica economică* pentru soluționarea problemei constă într'o acțiune combinată de valorificare a produselor agricole și de scădere a prețurilor industriale.

Pentru *valorificarea produselor agricole*, s'au făcut eforturi, atât pe plan internațional, cât și pe plan național. Prin eforturile pe plan internațional, s'a urmărit un scop îndoit: a) obținerea unui tratament preferențial dela țările importatoare pentru produsele noastre agricole; b) organizarea unei înțelegeri economice a statelor dunărene. Scopul nu a putut fi atins. În schimb s'a ajuns la un acord internațional în ce privește grâul, acord care ne interesează și pe noi. Guvernele au fost și sunt încă preocupate cu încheierea, cu statele importatoare, a unor acorduri de compensație, în vederea asigurării certe a plasării produselor noastre pe piețele acelor state, oferindu-le în schimb contingente la importul lor în România. De asemenea și de o strângere mai mare a raporturilor economice dintre Statele Micii Înțelegeri. Pe plan național, eforturile sunt concentrate azi mai ales asupra valorificării prețului intern al produselor de export.

Pentru *scăderea prețurilor industriale*, singurul lucru care s'a făcut a fost depunerea în Parlament a unui proiect de lege pentru reglementarea activității cartelurilor, proiect care nu a fost încă votat.

D) În timpul din urmă s'a produs în țara noastră, după exemplul unora din țările străine, un curent pentru *adoptarea unei metode noi* în vederea remedierii crizei economice, deci și pentru restabilirea echilibrului dintre prețurile agricole și cele industriale. Este vorba de curentul pentru adoptarea metodei de urcare a prețurilor, prin mijloace monetare. În fruntea curentului stau oameni politici de mâna întâi. Unii din ei propovăduesc urcarea prețurilor, prin suspendarea pur și simplu a etalonului aur; alții,

restabilizarea monetei naționale la o paritate mai scăzută. Unii cer revizuirea condițiilor stabilizării monetei din 1929, pe motivul că, în momentul când a fost fixat, cursul stabilizării ar fi fost prea urcat; alții, pe motivul că actualul curs nu se mai poate menține. Prin această metodă s'ar soluționa cele mai importante probleme în legătură cu combaterea crizei.

Este locul să menționăm că guvernele țării au declarat în nenumărate rânduri că sunt împotriva oricărei deprecieri monetare. De asemenea, atitudinea de până acum a Uniunii Camerelor de comerț și de industrie a fost constantă pentru menținerea stabilizării monetei naționale la actuala paritate legală.

9. Rezumând toate constatările de mai sus, ajungem la încheierea că problema restabilirii echilibrului dintre prețurile agricole și cele industriale este încă departe de a fi fost soluționată. Și cu toate acestea, deslegarea problemei constituie o condițiune esențială pentru restaurarea prosperității economice de altădată.

GH. CHRISTODORESCU

CRONICA PLASTICĂ

Pentru toți cei care sunt în curent cu tehnica modernă și care au urmărit, fie din motive profesionale, fie din curiozitate sau simplă speculație a gândirii, evoluția acestei tehnici, «formele» sunt, cel puțin pentru artele plastice, concretizarea provizorie a etapelor parcurse, care chiar în expresia lor sunt libere de orice pretenții scolastice, nepretinzând să afirme dogma vreunui canon.

Dacă răsfoim, de exemplu, albume cu opere arhitectonice realizate sau numai proiectate dela război încoace, avem impresia că urmărim diagrama progresului a două elemente care au schimbat cu desăvârșire metodele arhitecturii: betonul armat și asuplirea lui; ideea de locuință și preocuparea organizării vieții colective. Și vedem paralelismul evident al acestor două evoluții care s'au influențat reciproc, căci betonul armat pare inventat anume pentru realizarea problemelor arhitecturii colective, precum aceste probleme la rândul lor au împins pe tehnicienii betonului armat la investigații și la perfecționări din ce în ce mai rodnice. Sistemele rectilinii ale acestui nou material înnădite cu gravitatea problemelor ce se prezentau arhitecturii au ținut loc de metodă creatorilor vremurilor noastre.

Puse în acest cadru nou, sculptura și pictura, ieșite din perioada de aspră disciplină a cubismului, au tins și ele spre linii mai sintetice, în care se simțea precăderea voinței.

Din motive comerciale, din lene de gândire sau din o prea ușoară putință de asimilare a unui public oportunista, o modă superficială a modernismului a dat multora iluzia unei fixități a formelor. Numai așa ne putem explica concluzia la care ajunge d. M. Ralea în articolul său: «Decăderea formelor», publicat în numărul 8 din «Viața Românească». «Pentru a putea realiza revoluția e nevoie, în primul rând, să disprețuim formalismul, să evităm procedura și canoanele și toate domeniile spiritului, pentru ca gestațiunea să se poată înfiripa liberă și nestânjenită de nimic». Până aci suntem de perfect acord cu distinsul profesor dela Iași. Dar cetim mai departe: «Formele sunt coaja oului. Ca să poată ieși, puiul o sparge cu ciocul. In perioada noastră de fermentație nouă, orice manieră, orice cod, orice canon ni se par zăgazuri artificiale, inventate înadins ca să necăjească și să înnăbușe procesul de întindere al lumii. Ceea ce pentru înaintașii noștri constituia securitate și previziune, pentru noi apare ca asfixie».

Cred că în această argumentație, ca de altfel în articolul întreg, există o confuzie între formă și formalism.

Forma este în continuă devenire, scăpând oricărui *academism*, pe când formalismul singur este coaja care trebuie spartă, pentru a lăsa vieții libertatea înfiripării.

Pentru nici un creator nu există în mod absolut puncte câștigate, ci numai puncte de comparație și de control.

Revoluția pe care o procește d. Ralea a început de mult. Formalismul academic nu mai este o piedică pentru nimeni. Tehnicienii și artiștii s'au înțeles. Acordul a fost stabilit. Astăzi, arhitectura beneficiază de toate tehnicile sau în orice caz este influențată de toate tehnicile.

De aci instabilitatea formelor. Ca și estetica automobilelor, vapoarelor, locomotivelor, aeroplanelor, care toate sunt croite în funcția mișcării, care sunt mereu în devenire și se schimbă an după an, tinzând din ce în ce mai mult spre eleganța curbelor matematice de rezistență, arhitectura și ea încearcă să dea o imagine cât mai adecvată problemelor sociale, care frământă lumea și caută, exemplu fără precedent până acum, să-și însușească chiar o parte din formele născute din judicioasa economie a vapoarelor și a trenurilor. An după an se perfecționează tipurile arhitectonice după cum se perfecționează și modelele mașinilor. Legile acustice au dus la forme raționale de săli de spectacole, igiena impune mereu reguli noi caselor și școalelor, chirurgia propune programe de spitale din ce în ce mai complexe, în care arhitectul, medicul, radiologul și electricianul colaborează de aproape, sportul cu falangele tinerilor atleți, conduși de șefii lor, cer reexaminarea problemelor locurilor de joc, aeroporturile, gările, porturile, unde

se îmbină necesitățile mecanice cu aceea a mișcării maselor de oameni, pun pe arhitecți în contact cu statisticienii. Toate aceste probleme se pun pe tot întinsul lumii, fără ca vreun formalism să poată împiedica nașterea continuă a unor forme care, cu toate că se succed repede în timp într'un ritm precipitat, sunt totuși forme, funcție a unei metode de lucru tot atât de riguroasă și în orice caz mai complexe ca toate capodoperile care le-au precedat.

Care sunt atunci formele care trebuiesc sparte pentru a lăsa progresului drum liber?

Le Corbusier scrie în ultima sa carte: *Croisade* (Collection de l'esprit nouveau, ed. Crès): « On sent que les temps nouveaux sont venus, que l'immense bouleversement des sciences, de la machine et des guerres a ouvert l'ère moderne; que le monde roule vers une nouvelle aventure. Et l'architecture résultante de l'esprit d'une époque, fut toujours le grand témoin de l'histoire ».

Ce spune Le Corbusier nu este însă adevărat în întregime. Și iată de ce: pe când arta și tehnica au neînchipuite posibilități de realizare, aceste posibilități nu sunt întrebuițate decât într'o minimă parte, într'un mod cu totul incomplet.

Singurul client valabil, statul, de cele mai multe ori nesocotește echipele sale de tehnicieni. Palatul poporului din Moscova se construiește în stil « renaissance », gara dela Milano are porticuri piraneziane și palatul Societății Națiunilor e de un neoclasice de cea mai bastardă concepție.

Stilul oficial menține mania colonadelor fără rost și, pe când orașele insalubre își continuă rutina criminală, urbanismul se aplică cu pasiune pe hârtie și cu o uimitoare timiditate pe teren.

În *Le Figaro* din 20 Ianuarie 1933, Camille Mauclair scrie între altele: « urbanisme, ce mot qui fait riche et ne veut rien dire », frază care rezumă destul de precis opinia despre această formă nouă a arhitecturii a majorității oamenilor care se ocupă de gospodăria orașelor.

Dacă totuși orașele de astăzi nu se vor transforma la timp, ele vor fi distruse, căci sunt imaginea unui egoism intolerabil. Ca să se transforme, edilii de azi și de mâine vor trebui să uite toate ideile preconceptuate, pe care le au despre orașe.

O nouă estetică a orașelor s'a născut, izvorită dintr'un larg umanitarism. Orașele ca organisme au fost studiate în mod unitar, nu din punct de vedere monumental, în sensul vechi și perimat al cuvântului, dar în funcția vieții acestor enorme organisme, care au legi precise de alimentare și evacuare.

Aceste studii au dus la o estetică colectivă a orașului, complet nouă, estetică încă nedeterminată, căci nici societatea de mâine nu își desemnează în mod clar adevăratul cadru. Deci, nu formele trebuiesc sparte ca niște coji inutile, căci formele astăzi sunt

aderente chiar vieții, ca o membrană ce urmează toate sinuositățile unui țesut. Când privim în toate țările marile întreprinderi care pornesc spre realizare, suntem uimiți de lipsa de concordanță între experiență și aplicațiune. Laboratoarele și atelierile și-au făcut și își fac mereu datoria. O estetică nouă ar putea să schimbe fața lumii, în orice caz a orașelor. Nu formele vechi trebuesc sparte (golite de orice sens, ele vor cădea pradă uitării sau vor rămânea ca element al unui diletantism estetic), ci conjuncțiunea între tehnica constructivă și organizarea socială trebuie făcută. Atunci când statele, de orice formă constituțională ar fi, vor ajunge la această armonizare a forțelor creatoare cu cele conducătoare, numai atunci vor putea ieși din actualul echivoc care, dintr'un ciudat și nesănătos instinct, conduce spre atitudini retrospective în numele unei tradiții falsificate. Și numai atunci, după spusa lui Le Corbusier, arhitectura va fi iarăși marele martor al istoriei.

G. M. CANTACUZINO

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA RELIGIOASĂ ÎN ȚARA NOASTRĂ

Este știut că viața religioasă, atât a individului, dar mai ales a colectivităților, e menținută prin anumite obiceiuri, care formează cadrul prielnic de dezvoltare al conștiinței religioase și morale. Riturile străbune au pentru mulțimi puterea de a le ține strâns legate de trecut, pentru ca să le pregătească și viitorul. În cadrul acestor îngrădiri, elanurile ca și rătăcirile conștiințelor individuale se pierd sau se dirijează, pentru ca să poată trăi. Când indivizii încearcă desprinderea de aceste posibilități de viațuire religioasă liniștită și sigură, ei încearcă pe cont propriu o aventură, al cărei rezultat poate fi sau reîntoarcerea la mediu colectiv, dar cu forțe conștiente profunde, sau pierderea lor în haos, însă cu disocierea totală a conștiinței religioase.

Oricât s'ar părea de stranie o asemenea idee conservatoare, totuși părerea noastră este că numai aceia, care rămân cu ceea ce au crezut totdeauna, ceea ce au moștenit și care lasă posterității credința lor, sunt exemplare omenesți fericite, sub raportul neli-niștei religioase.

Sub aspectul vieții religioase sunt trei categorii de oameni: 1) unii care cred și niciodată nu caută să pătrundă cu mintea ceea ce cred, dar sunt fericiți; 2) alții care nici nu cred, nici nu caută, dar sunt de disprețuit; 3) iar alții care nu cred, dar caută să creadă și merită compătimire. De sigur că noi îi invidiem și vrem să-i imităm numai pe cei dintâi.

Așa că viața religioasă a poporului, cea mai fericită, este atunci când crede în ceea ce a primit, trăește și moare cu o astfel de credință. Totuși, ceea ce îngreuiază problema religioasă a colectivităților sunt aceste tradițiuni, când ele nu mai par compatibile cu evoluția intelectuală, la care pot ajunge. Căci, într'adevăr, în decursul timpului, popoarele au adunat în patrimoniul lor religios, ca și avalanșele, tot ceea ce au întâlnit și de aceea toate credințele religioase ale mulțimii sunt un amestec de sincretism religios.

Contrariu de ceea ce se crede de obicei, sentimentul religios, lăsat în voia lui, nu este spiritualist. Nu zic sentimentul religios ridicat de Evanghelie și Biserica creștină, ci vorbesc de acel sentiment, care, legat biologic de structura omului, lăsat în voia lui, tind să-și creeze zei pe pământ.

Mai mult decât altă energie a sufletului, sentimentul religios are nevoie de a fi luminat, purificat și evanghelizat. Altfel tinde spre idolatrie, și violent până la fanatism, devine dușman al științei, căutător de autorități vizibile și materiale, de relicve și se complace în superstiție și magie, ceea ce nu-i nici Evanghelie, nici creștinism, nici Biserică creștină.

Pentru ca el să răspândească binecuvântări și binefaceri asupra lumii, omul trebuie pus în fața adevărului religios cel mai curat, cel mai sfânt, cel mai favorabil îmbogățirii sufletului, adică în fața Evangheliei, neîncetat supravegheat și dirijat. Altfel, el se va pierde sub îngrămădirea de tradițiuni ale trecutului, sub ierburile și spiniile cu care sentimentul religios al «omului natural», după expresia Sf. Apostol Pavel, oprește toate drumurile gândirii și toate căile desăvârșirii spirituale.

Fără îndoială, e departe dela cunoașterea lui Dumnezeu până la iubirea lui, iar noi putem adăoga, dela cunoașterea Spiritului lui Christos, până la realizarea sa practică.

Este absolut necesar să distingem ceea ce-i Evanghelia de ceea ce nu este. Căci, la ce servește să spui, că ești conștiincios, dacă această conștiință nu-i destul de luminată? La ce servește să fii religios, dacă nu ești și creștin, ajungând la o viață personală, în care sentimentul responsabilității să-i arate omului, că este responsabil de viața sa, făcându-l grav, fără să-l întristeze; dându-i puterea inițiativei, ieșită din sentimentul responsabilității, în fața condițiilor sociale, în care trăește și pe care să tindă neîncetat să le amelioreze; obligându-l la atitudini morale, conform afirmațiunilor însași; creându-i, astfel, o disciplină personală.

Așa se pune problema funcțiunii sentimentului religios, atât în viața individuală, cât și a colectivităților.

Impotriva credințelor colective ale maselor se fac obiecțiuni serioase, asupra cărora e bine să ne oprim:

A) *Că această credință colectivă este numai teoretic comună, pe când, în realitate, datorită individualității fiecăruia, credința are în indivizi o reprezentare subiectivă și personală.*

Prin urmare, dacă zicem teoretic că un popor este creștin ortodox, nu putem afirma că fiecare în parte își reprezintă adevărul creștin sub aceleași aspecte.

Obiecțiunea este întemeiată pe considerațiuni psihologice.

Oricât am pune în fața acestor mase un adevăr, chiar sub forma cea mai clară și care s'ar impune până la evidență, personalitatea subconștientă și subiectivă a indivizilor va simți emoțiuni deosebite dela ins la ins și va elabora o ideologie tot atât de deosebită. Prin urmare, nu s'ar mai putea susține că anumite popoare sunt încadrate în mod identic în adevărul ortodox; sau că indivizii, aparținând lumii protestante, sunt toți cu aceleași reprezentări religioase, sau că toți membrii Bisericii romano-catolice își reprezintă infailibilitatea papală la fel.

Obiecțiunea se întemeiază pe afirmațiunea că indivizii în genere au o structură, după care ar putea fi împărțiți în două mari categorii: unii, al căror psihic se mișcă și activează mai mult sub influența impresiunilor primite din exterior și al căror ecou se resimte în psihic. Aceștia ar fi oamenii, asupra cărora viața exterioară determină și viața interioară, așa cum impresiile au efect asupra lor.

Alții însă, dimpotrivă, au tendința de a privi în propriul lor interior. Sunt acei care se ascultă, interiorizându-se, iar din această ascultare a propriului lor « eu », în care caută să descopere legile intime ale ființei sufletești, elaborează și reprezentările conștiente despre lumea exterioară.

Primii trăesc prin mediu, în care găsesc un sprijin și au un mai dezvoltat simț de grup și colectivitate, cu care caută să se asimileze cât mai mult și chiar să se identifice în credințe și în toată organizarea vieții.

Cei din categoria a doua sunt individualiști, cu personalitatea lor mult mai puternică, în care sentimentul e mult mai intens și profund. Toată tăria și toată valoarea o caută și o găsesc în ei înșiși.

Dacă acesta ar fi criteriul, după care trebuie împărțiți indivizii, atunci nu se mai poate susține că o colectivitate, dintr'o anume regiune, își reprezintă identic adevărul religios pe care-l afirmă.

Dacă această obiecțiune e justă, ceea ce cred numai în parte, atunci ce trebuie făcut pentru unificarea sufletelor, care prin natură sunt împărțite, unele cu tendința spre fideism, altele spre pozitivism?

E clar, că trebuie să li se pună în față adevărul religios, să li se lumineze realitatea acestui adevăr, pentru ca să exercite forța unificatoare, așa cum s'a rugat Christos în rugăciunea sacerdotală: « Mă rog ca toți să fie una, cum Tu, Tată, ești în mine, și Eu în Tine; ca și ei să fie una în Noi, pentru ca lumea să creadă că Tu M'ai trimes » (Ioan, XVII, 21).

B) A doua obiecțiune, ce se aduce credinței colective și deci pietății, e că această pietate, chiar când nominativ este a unei colectivități, nu este identică dela regiune la regiune, dela un strat social la altul. Renan observă în *Pagini alese* următorul lucru, vrând să arate că civilizația, într'o țară, nu aparține aceluiași secol, în toate colțurile lumii.

« Am căpătat un fel de deprindere de a vedea ce se petrece sub pământ și de a desluși șgomote, pe care alte urechi nu le aud. Darul de căpetenie al criticii este să știi înțelege stări cu totul deosebite de aceea în care trăești.

« Eu am văzut lume primitivă: în Bretania, înainte de 1830, cel mai îndepărtat trecut trăia încă. Veacul al patrusprezecelea, al cincisprezecelea era lumea pe care o aveai zilnic sub ochi la orașe; ce privește la țară, acolo epoca năvălirii galice dintr'al cincilea și al șaselea veac e vizibilă pentru un ochi exercitat. Păgânismul se trădează sub pătura de idei creștine foarte străvezi ».

Noi putem observa, la rândul nostru, că fiecare strat social, după îndeletnicirile zilnice, își alege și preferă ideologia, sfinții favorabili și patroni, croindu-și mai mult religia după viață, iar nu supunându-și viața adevărului religios.

Prin urmare, nu se poate vorbi de o pietate identică, care necultivată se transformă în superstiție sau rutină.

Putem observa și la noi acest fenomen al diferențierii pietății ortodoxe după straturi sociale.

Vom arăta într'un alt capitol acest lucru, unde vom încerca să stabilim diferitele feluri de pietate corespunzătoare mediului social.

C) Cea mai gravă obiecțiune, ridicată împotriva pietății maseilor este că în conținutul ei sunt adunate toate tradițiunile și riturile atâtor alte religii dispărute, pe care creștinismul le-a asimilat, sau neputându-le înlocui, le-a tolerat, acceptând această conviețuire. E ceea ce se chiamă sincretism religios.

Nu e locul să intrăm în detaliile acestei teorii. Nici să vedem dacă, într'adevăr, pietatea poporului nostru este sincretism religios.

Deocamdată, ceea ce am vrea să lămurim aci este această problemă: admițând a priori că, într'adevăr, aceste elemente necreștine există, sunt ele un obstacol în calea dezvoltării adevăratei vieți religioase creștine ?

Personal, socotesc că elementele necreștine îngreuiază dezvoltarea unei vieți creștine. Iată și motivele:

1. Sufletul omenesc e capabil de anumită energie spirituală, peste maximumul căreia nu se poate trece. Această energie spirituală, comunicată prin sentimente felurite și proiectate spre anumite obiecte, spre care se îndreaptă cu tendința de a-și însuși obiectele necesare posesiunii sufletești, se comunică și prin sentimentul religios, dar care nu poate absorbi toată viața afectivă. Dacă s'ar întâmpla, ca sentimentul religios să absoarbă toată această viață afectivă, am avea un adevărat caz de patologie religioasă. Dimpotrivă, sufletul omenesc, pe lângă sentimentul religios are alte multe sentimente, prin care canalizează energia lui sufletească.

În cazurile de sănătate spirituală — dacă socotim că sentimentul religios este cel mai profund — el trebuie totuși să păstreze anumită limită.

Prin urmare, atunci când sentimentul religios se manifestă în mod normal, el trebuie să aibă anumită intensitate, iar obiectele spre care caută să se îndrepte, ca să le posede, o anumită realitate.

Pe lângă această realitate obiectivă, spre care se îndreaptă mai trebuie să existe și o anumită proporție simetrică între intensitatea sentimentului religios și suprafața realităților obiective, spre care se îndreaptă.

Căci, dacă avem numai sentiment fără obiect, avem un adevărat fideism sau pietism; iar dacă lucrurile spre care se îndreaptă sunt prea întinse în raport cu intensitatea sentimentului, atunci avem adevărată religieune formalistă, în care ritul singur, fără participarea sufletului individului, constituie religieune.

În concepțiunea sufletească a individului la care există această legătură între sentiment și obiect, ritul e o necesitate sufletească, o prelungire în afară a stărilor sufletești, un act de adorațiune și de închinare.

Din punct de vedere psihologic este același lucru; ce sunt aplauzele pe care le dăm, atunci când o piesă de teatru, o bucată muzicală a produs o puternică impresie asupra noastră?

Suntem înclinați să credem că aceste aplauze sunt un mijloc de a răsplăti pe autorul acestei emoțiuni profunde; pe când, în realitate, ele sunt o necesitate a sufletului nostru, pentru ca printr'un gest exterior, noi să manifestăm emoția noastră.

Dar totodată cu îndeplinirea acestui gest, care este același lucru, ce este ritul, în mare parte, în viața religioasă, noi facem o adevărată descărcare nervoasă.

Noi coborâm nivelul intensității noastre de simțire, stabilind acea simetrie, despre care spuneam că trebuie să existe.

Dacă prin gesturile din viața noastră zilnică, prin riturile religioase, prin aplauzele pentru emoțiile artistice, coborâm la nivelul

adevărat sănătos orice emoție a sufletului nostru, putem admite că repetarea acestor gesturi, fără să fie produsul unor emoțiuni, nu numai că nu desvoltă, dar chiar împiedică desvoltarea acestor emoțiuni.

Prin urmare, prea multe gesturi religioase, prea multe rituri, prea multe forme, care deplasează atenția în afară, fixând-o asupra gestului și ritului însuși, când ele nu izvorăsc dintr'o simțire religioasă, constituiesc o piedică, pentru ca atenția să se îndrepte spre interior, și fac o deplasare spre lumea exterioară.

2. Atunci când omul religios vede că obiectul, pe care sentimentul vrea să și-l însușească, depășește puterile proprii de însușire, renunță în întregime la el, nu se mai gândește nici la posedarea unei singure părți și rămâne complet indiferent, în cele mai multe cazuri.

Să ne explicăm: la baza vieții religioase, oricât de diformată ar fi, există ideea că omul trebuie să-și purifice viața, pentru ca să ajungă la mântuire, care, în creștinism, înseamnă a redeveni fiu al lui Dumnezeu.

Când în fața omului religios, se înfățișează prea multe greutăți în calea acestei apropieri, omul renunță la mântuire.

Când ajunge să creadă că e peste puterile lui să se mântuiască, atunci nici nu mai încearcă.

În pietatea colectivităților, în care sunt elemente ale multor alte religii, pe unele le îndeplinește ca simple obligațiuni formale, fără nici o consecință asupra conștiinței morale. Această neparticipare interioară distruge însă și valoarea acelor rituri, care ar trebui îndeplinite cu deplină participare.

3. În viața indivizilor a căror religiozitate este mărginită la rit, riturile satisfac numai liniștirea conștiinței, nu și refacerea ei, iar prin aceasta încurajează imoralitatea.

Ce înseamnă, de exemplu, un rit de spălare, pentru curățirea de păcate, dacă aceleași păcate se repetă?

Păcatul va fi repetat, cu convingerea că iertarea va fi căpătată prin îndeplinirea unui anumit rit? Ce rost ar avea însăși mărturisirea, dacă ea ar însemna numai iertarea păcatelor făcute, fără angajamentul solemn, luat în fața lui Dumnezeu, prin intermediul preotului, că păcatele nu vor fi repetate. Aceste manifestări religioase devin rituri, care întrețin imoralitatea.

4. Când riturile sunt practicate numai pentru eficacitatea pe care o poartă în sine, ele sunt ușor părăsite, când sunt dovedite că nu sunt eficace.

Citez cazuri din Dobrogea: când un bolnav este dus la preotul ortodox, să i se facă rugăciuni pentru însănătoșire, dacă însănătoșirea nu vine, bolnavul este dus la hogaie mahomedan și viceversa: Sau dela vrăjitoare trec la preot, iar dela preot la vrăjitoare.

Mai este în sufletul unui asemenea credincios ritul o necesitate sufletească, sau un mijloc de care trebuie să se servească, pentru ca să tragă anume profit? Ritul religios are atribute magice, iar practicile magice îmbracă o formă religioasă.

Asemenea forme religioase nu sunt compatibile cu viața religioasă creștină.

5. S'ar putea oare să trăiască alături aceste forme religioase necreștine ancestrale, moștenite, alături de viața creștină?

Întâi de toate, creștinismul primitiv a lepădat ceea ce sufletul omenesc avea ca religiune moștenită. Apostolul Pavel condamna chiar legea iudaică și însemna că face o ruptură. Iar în literatura primitivă creștină sunt demascate ca false toate credințele și practicile religioase de până atunci. (*Lit. Apologetilor, Clement Alex., Tertulian*).

Dacă noi am crede că pot conviețui aceste elemente ancestrale, de ce atunci primii creștini n'au făcut-o, căci ar fi însemnat ca și ei, alături de religiunea lui Christos, să continue și cu sacrificiile.

Creștinismul nu se bazează pe ceea ce se moștenește, ci pe ceea ce este trăit: « Creștinul se face, nu se naște », spunea Tertulian.

Toate aceste rituri necreștine oferă pe Dumnezeu sub forme prea concrete, așa că omul nu mai este obligat să-l caute.

6. Marele pericol, pentru viața religioasă creștină, pe care-l prezintă aceste rituri, e că ele sunt ca niște ierburi, care înțelegesc pământul în jurul arborelui, care trebuie să crească și care-i împărăția lui Dumnezeu în om. Firește că, dacă ai vrea să le extirpezi dintr'odată, ar fi ca și atunci, când plivești și smulgi buruienile, răscolind pământul, lăsând ca razele arzătoare să pătrundă până la firele rădăcinii, pe care vrei s'o îngrijești. Dogoarea soarelui va arde rădăcinile plantelor care trebuie să rămână.

De cea mai multe ori, rădăcinile plantelor, pe care vrei să le smulgi, sunt întreșesute cu rădăcina plantei, pe care vrei s'o îngrijești, iar când le smulgi, tragi din locul său și planta cea bună. La fel e și pentru aceste forme de religiozitate necreștină.

De multe ori, căutând să le extirpezi, lovești chiar și credința creștină, care a conviețuit împreună cu ele.

Printr'o asociere greșită, dezagregarea vietii religioase la omul simplu nu se face prin îndoelile asupra adevărurilor principale, ci prin pierderea încrederii în elementele secundare. Pentru aceasta, dau un exemplu: după toate războaiele ca și după războiul nostru, crimele s'au înmulțit. Printre alte cauze, este și aceasta: omul simplu, înainte de a fi dus pe front, știa că omorînd, cel care omoară va purta pe spate, în viața veșnică, pe cel omorît.

Această credință există în poporul nostru ca și la primitivi. Dus pe front ca să omoare și omorînd, firește a omorît pentru că i s'a cerut, dar a omorît totuși. Pe toți acei, pe care i-a omorît

pe front, îi va duce în spinare, pe lumea cealaltă? Nu. Pentru că așa i se spune, că datoria lui pe front e să omoare cât mai mult. De ce ar mai purta sufletul mortului, atunci când va omori la el acasă?

Iată cum distrugerea formei simpliste a unei credințe religioase, aduce, prin asociere, distrugerea ideii de răsplată morală în viața viitoare.

Ne găsim deci în fața acestei dileme: din punct de vedere teoretic, constatăm că credințele religioase ale omului simplu nu cadrează cu învățătura creștină; iar din punct de vedere practic, este periculos să le extirpăm, căci distrugerea unui amănunt din credințele lui necreștine atrage prăvălirea întregii lui vieți religioase.

Dacă Biserica nu intervine, acest proces de dezagregare sufletească se realizează în mod fatal, atunci când individul se va deplasa din mediul rural în care a trăit și va lua contact cu viața civilizată.

Ce-i de făcut deci? Să se aștepte ca acest fenomen să se întâmple, fără ca Biserica să intervină? Adică, simpla ei imposibilitate nu va fi o vină, de care este răspunzătoare? Prin imposibilitatea Bisericii ortodoxe s'a ajuns la această necredință a lumii orașelor, căci cei mai mulți locuitori ai orașelor sunt vechi locuitori ai satelor.

Sau va trebui să se procedeze la o evanghelizare profundă și conștientă a masselor, prin care acțiune se vor culege două rezultate salvatoare:

1. Pe măsură ce Evanghelia va pătrunde sub forma ei spirituală, religiozitatea necreștină va dispărea ca inutilă, prin ea însăși.

2. Iar atunci când indivizii vor trece din mediul religiozității primitive, în mediul civilizat, vor avea în sufletul lor o forță spirituală, care să le mențină tăria și curăția sufletească, forță spirituală în jurul căreia se va cristaliza noua cultură din centrele vieții civilizate.

Pr. VICTOR N. POPESCU

IUBIREA ÎN TEATRUL FRANCEZ

În linii generale s'ar putea spune că poezii cântă bucuriile dragostei, iar autorii dramatici suferințele ei.

Explicația e simplă. Iubirea fericită provoacă efuziile lirice, pe când decepțiile și durerea presupun un conflict — și conflictul este el însuși esența dramei. Acest conflict sentimental, autorii dramatici francezi l-au speculat până la abuz.

Fade povești de adulter, libertinajul meschin, grosolana sensua-litate și sentimentalismul banal au înflorit întotdeauna pe

bulevardele pariziene, provocând abia în ultimul timp o reacție din partea spectatorilor care, desgustați, au început să ocolească teatrele ce cultivă astfel de producții.

Desgustul acesta nu se adresează bineînțeles decât operelor mediocre, și mediocritatea n'a fost niciodată literatură.

O cercetare amănunțită a talentelor superioare ne arată cât de puțini sunt acei ce au știut să descrie și să dea viață pasiunilor omenеști. Din secolul al XVII-lea și până azi, teatrul iubirii numără abia patru scriitori de geniu: Racine, Marivaux, Musset și Porto-Riche.

Și încă Marivaux trebuie judecat prin altă prismă, de oarece nu a descris decât sentimente care nasc, sentimente indecise, fără să atace în plin dragostea în toată puterea ei, adică pasiunea. Racine, iarăși, nu a rămas numai în acest domeniu, ci a exploatat toate pasiunile, nu numai aceea a dragostei.

Musset însuși a amestecat printre amanți și eroine, personaje pitorești, de curioasă structură sufletească.

Singur Porto-Riche, din tot teatrul francez, merită pe deplin titlul de poet al iubirii.

Străin tuturor celorlalte sentimente, indiferent în fața problemelor sociale sau bănești, el nu ne vorbește în operele sale decât despre dragoste.

În privința aceasta, el rămâne mult sub nivelul marilor scriitori, al căror geniu a îmbrățișat sufletul omenesc sub toate laturile lui.

E foarte rar însă ca un adevărat artist să-și poată desfășura talentul și în suprafață și în profunzime. Sunt două feluri de artiști: acei a căror fantezie se împrășteie pe întreg universul sensibil și moral — și cei care au un câmp de observație mai restrâns, dar pe care, mereu, mai adânc îl cercetează.

Din prima categorie face parte Hugo — din a doua, Alfred de Vigny și, de sigur, Porto-Riche.

Nimeni ca dânsul n'a analizat mai amănunțit pasiunea dragostei; nimeni n'a adus în problemele sentimentale, o mai mare bogăție de idei, de observații; nimeni, dela Musset, nu s'a atins de inimi, cu grație mai multă, cu mai multă forță și cu atâta originalitate.

Piese de iubire se reduc toate, la două formule: o ființă iubește o altă ființă care n'o iubește; două ființe se iubesc, dar despărțite de obstacole insurmontabile.

Aproape toate piesele lui Racine și ale lui Musset se înglobează în prima categorie, iar în a doua, Bérénice, Romeo și Julietta și Tristan și Isolda. Tot în această ultimă formulă ar fi intrat și Porto-Riche, dacă n'ar fi schimbat-o, făcând-o mai complexă, mai modernă.

Racine, ca și tragicii Greci, s'a mulțumit să opună pasiunii, lipsa de pasiune.

Porto-Riche pune în conflict două feluri de iubiri. Iubirii-pasiune, a femeii, el îi opune iubirea-capriciu, a bărbatului. Astfel, fiecare erou iubește, dar iubește altfel, și clipa când își dau seama că s'au înșelat, unul de celălalt, nu e decât mai dureroasă. Dela iubire ei trec la revoltă, dela revoltă la ură, pentru a cădea apoi în aceeași iubire. Dragostea pentru dânsii e o continuă luptă, un duel dureros, un izvor mereu proaspăt, de lacrimi de desnădejde, de groaznice chinuri și de dorinți arzătoare.

Piesele lui Porto-Riche sunt în același timp și tragedii clasice, și comedii moderne.

Sunt tragedii clasice prin generalitatea și intensitatea sentimentelor, prin simplitatea acțiunii, prin numărul restrâns al personajelor și prin unitatea (aproximativă) de timp și de loc.

Sunt comedii moderne prin observația directă și minuțioasă a vieții, prin familiaritatea detaliilor, prin exactitatea precisă a caracterelor. Există totuși o profundă deosebire de tratare.

Racine, ca și Shakespeare, ne înfățișează dela început pasiunile deslănțuite.

În actul prim, ele au aceeași intensitate ca și în cel final.

Interesul operei constă nu în evoluția sentimentelor, ci în ciocnirea lor cu elemente din afară.

Marile evenimente, faptele glorioase, crimele ca și războaiele susțin sentimentele și îngăduie acele peripeții uimitoare, din care a trăit teatrul grec.

Cu totul altele sunt însă cerințele teatrului modern.

Publicul vrea azi, nu numai adevăr, ci adevărul verosimil.

Cortina nu se poate ridica pe pasiuni clocotitoare; ci ele trebuie să se desvolte dela scenă la scenă, și dela act la act.

Lucrul nu-i ușor. Și cei mai mulți din scriitori au renunțat.

În marele teatru al iubirii au încercat să se strecoare: Paul Hervieu, printr'o logică aspră și necruțătoare, dar n'a reușit fiindcă eroilor lui le-a lipsit viața; Henry Bernstein prin brutalitate, uitând că brutalitatea nu este pasiune și nici măcar forță; și în fine, Henry Bataille, care a reușit uneori, dar niciodată într'o operă întregă, ci numai în scene izolate.

În țara inimii, azi, Porto-Riche e rege.

SOARE Z. SOARE

STERILIZAREA EUGENICĂ

Sterilizarea sexuală pe cale operativă este metoda eugenică negativă cea mai indicată, pentru a comprima creșterea disproporționată a elementelor grav tarate ereditare. Inițial, legiferarea sterilizării în Statele Unite avea mai mult un caracter represiv pentru criminali. În prezent există tendința de a se da sterilizării caracterul

cuvenit: metodă de conservare și purificare biologică a rasei și nu remediu pentru o boală personală, nici mijloc de represiune. În unele state ale Americii, legea sterilizării a fost declarată neconstituțională. În Mai 1927, Curtea supremă de justiție a Statelor-Unite a aprobat legea de sterilizare, lăsând cale liberă pentru o asemenea legiferare.

Până în prezent, 27 de state din 47 au legiferat sterilizarea sexuală. Castrarea se aplică în egală măsură. Spațiul nu îngăduie discuția legii fiecărui stat și dăm împreună categoriile de disgenici sterilizabili:

1. Criminalii; 2. Perversii sexuali; 3. Ademenitorii de copile sub 10 ani, și în genere toți criminalii sexuali¹⁾; 4. Degenerații morali; 5. Debili mintali, imbecilii, idioții; 6. Recidiviștii tuturor închisorilor statului; 7. Epilepticii; 8. Internații caselor de corecție și ai instituțiilor caritabile; 9. Sifiliticii; 10. Bețivii cronici; 11. Morfinomanii.

Din cele 21 de state asupra cărora avem date sigure, 12 dau ca *motiv al operației* considerentul eugenic (social) și terapeutic (individual); șapte, pur eugenic; 1 represiv, 1 eugenic, represiv și terapeutic. Cu privire la *modalitatea intervenției*: în 11 state intervenția chirurgicală se face prin constrângere; în 5, operația e voluntară; în 3, operația e și voluntară și forțată; în 2, voluntară, cu învoirea soțului, a tutorelui sau a rudei mai apropiate. Cu privire la *valabilitatea legii*: în 17 state legea n'a fost atacată sau a fost găsită constituțională; în 4, legea a fost declarată neconstituțională.

Câteva din lacunele legilor:

1. Copiii disgenici sunt în foarte puține state sterilizați; 2. Sifiliticii sunt sterilizați numai în două state; 3. Forme grave de tare ereditare nu sunt sterilizabile, în schimb sunt prevăzute forme ușoare, — deci premise genetice eronate; 4. Majoritatea statelor (14) introduc motive neeugenice de sterilizare; 5. Jumătate din state (10) au lăsat sterilizarea la voia pacientului, ba unele au specificat necesitatea învoirii soțului, a rudelor apropiate sau a tutorelui. Acest lucru înseamnă, practic, anihilarea legii; 6. Nici o lege nu prevede examinarea și — cazul fiind — sterilizarea rudelor pacientului fenotipic sănătoase, dar genotipic bolnave.

Laughlin (6) a redactat un tip de lege de sterilizare sexuală pe care o redăm în esență și pe care el o propune spre adoptare tuturor țărilor civilizate:

Art. 1. « Oficiul de eugenie al statului » protejază statul contra procreației persoanelor inadecvate d. p. d. v. sociale în urma unei eredități defective fizice, fiziologice ori mintale.

¹⁾ Ca să devină sterilizabili cu forța, aceștia trebuie să fi fost condamnați de două ori pentru atentat la pudoare. Negrii sunt sterilizabili, în virtutea legii, numai după un singur delict.

Art. 2. Acest oficiu aparține Ministerului Ocrotirilor sociale al statului respectiv.

Art. 3. Disgenică (cacogenică) este persoana purtătoare a unei eredități defective, încât urmașii acesteia imediați sau mai îndepărtați nu se vor putea adapta mediului social.

Art. 4. Eugenistul desemnat depistează elementele disgenice, înștiințează tribunalul local — care este obligat a decide dacă în adevăr persoana cade în această categorie — și are acces pentru a studia orice dosare personale dela orice instituție publică.

Art. 5. Indată ce Curtea găsește că persoana este disgenică ordonă sterilizarea ei.

Art. 6. Eugenistul statului păstrează ca proprietate a statului dosarele complete cu investigații, activitate despre care raportează amănunțit anual ministerului.

Art. 7, 8 și 9 se ocupă de publicarea regulamentelor necesare legii, cu abrogarea legilor contrare legii de față și intrarea acesteia în vigoare.

Laughlin propune statelor americane sterilizarea și a categoriilor următoare:

1. Alienații, inclusiv psihopații; 2. Bolnavii, inclusiv tuberculoșii, leproșii și purtătorii altor boli cronice și infecțioase; 3. Orbii, inclusiv acei cu vederea accentuat defectuoasă; 4. Surzii, inclusiv cei cu auz accentuat defectuos; 5. Infirmitățile; 6. Dependenții, inclusiv cerșetorii, orfanii, cei fără cămin, vagabonzii.

Numărul persoanelor sterilizate în Statele-Unite era de 16.066 (6.999 bărbați și 9.067 femei) până la 1 Ianuarie 1933.

E un număr cu totul neînsemnat, dacă ținem seamă că 10% din totalul populației, adică 12.000.000 locuitori sunt suferinzi de diferite boli mintale « în cele mai serioase forme » și deci incapabili de muncă. Acestui număr se adaugă încă 6.000.000 persoane, care fără a suferi direct de vreo boală mintală, aparțin debilizilor mintali. Statele-Unite au deci un număr de peste 18.000.000 disgenici, care prin parazitismul vieții la care sunt condamnați « apasă în mod îngrozitor asupra economiei țării », fără a mai vorbi de pierderile impuse calității rasei. Și încă acest număr nu reprezintă nici jumătate din numărul elementelor a căror reproducere ar fi în interesul comunității să fie interzisă¹⁾.

Statistica evaluează la un miliard de dolari suma minimă cheltuită cu întreținerea elementelor disgenice în Statele-Unite ale Americii.

Sterilizarea în Suedia. În 1922 *Petren* (?) a introdus și a obținut votarea unei legi pentru sterilizarea idiotoșilor, imbecililor și a epilepticilor. Proiectul dat în studiul consiliului Institutului de

¹⁾ Admițând că procentul disgenicilor se menține similar celui din Germania (după toate probabilitățile nu poate fi mai mic), unde 1/3 din populație e fără valoare biologică, avem cifra de 40.000.000 locuitori a căror reproducere e în folosul societății să fie împiedicată. Practic, lucrul este imposibil de realizat.

biologie rasială și-a dat aprobarea, opinând că sterilizarea este de preferat internării sau interdicției căsătoriei.

Sterilizarea eugenică se aplică în cazurile în care e probabil că individul va avea o descendență tarată. Intervenția e aprobată de camera medicală pe baza raportului unui medic sau chirurg competent, privind examinarea stării mintale și fizice a persoanei sterilizabile, istoria familiei și viața pacientului. Acesta trebuie să-și dea consimțământul în scris, iar dacă e minor sau sub interdicție, învoirea o dă tutorele sau reprezentantul său legal.

Sterilizarea în Elveția ⁽⁸⁾. Dintre țările europene, Elveția este prima țară în care s'a studiat și s'a aplicat sterilizarea eugenică. Comunele obișnuiesc să trimită medicilor pentru sterilizare fete cu copii nelegitimi sau femei cu un mare număr de copii în sarcina comunității. Sub impulsul lui *Forel*, încă din anul 1905 se sterilizează cretinii și suferinzii de boli cronice. Din anul 1928 există o lege (cantonul Vaud), în baza căreia sterilizarea este obligatorie pentru suferinzii de boli mintale. Intervenția medicală se face numai cu aprobarea consiliului sanitar superior, și acesta ține seamă de preavizele concordante a doi medici desemnați de el. Cam în aceeași proporție cu sterilizarea se aplică și castrarea.

Sterilizarea în Danemarca ⁽²⁾. Încă din anul 1920 guvernul numise o comisiune spre a studia măsurile sociale de luat împotriva degeneraților. Proiectul comisiunii a devenit legea sterilizării eugeneice în 1929. Se sterilizează persoanele suferinde de desordini mintale, internate în azile și criminalii sexuali. Nu cunosc rezultatele legii, limitele ei de aplicare; dar, așa cum e redactată, legea nu putea duce la rezultate apreciabile. Pacientul poate cere sau castrarea sau sterilizarea. Ministrul de justiție aprobă intervenția pe baza referatului unui consiliu medical sanitar. Cheltuelile operației cad în sarcina statului sau a administrației fondurilor pentru săraci. Legea e viciată de absența caracterului obligator, de neprecizarea categoriilor de disgenici, de lipsa totală a fixării procedurii de urmat.

Sterilizarea în Germania. Germania este prima țară în Europa care a elaborat amănunțit legea sterilizării eugeneice denumită « *Legea preventivă a descendenților disgenici* » (Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses). Potrivit actualei legi, intrată în vigoare la 1 Ianuarie curent, este sterilizabilă orice persoană tarată ereditar, dacă după datele științei genetice există o mare probabilitate, ca descendenții acesteia să sufere de tare ereditare fizice și psihice. Sterilizarea o poate cere în scris pacientul însuși, medicul oficial ori conducătorul ospiciului, azilului, spitalului, închisorii sau instituției în care persoana sterilizabilă e internată. Dacă pacientul n'are încă 18 ani, dacă este pus sub tutelă sau este incapabil de a hotărî sau are un reprezentant legal, este necesară

învoirea acestuia. Cererii se alătură o fișe cu instrucțiuni în care persoana sterilizabilă e lămurită asupra urmărilor operațiunii. Cererea se înaintează unui tribunal special numit «tribunalul eugenic» (Erbgesundheitsgericht) care însărcinează pe un medic de stat să refere asupra cazului. Tribunalul eugenic e atașat unui tribunal judiciar și se compune dintr'un judecător de tribunal ca președinte, dintr'un medic de stat și dintr'un alt medic desemnat de Reich, care posedă în mod special știința eredității. Cei trei membri au fiecare câte un înlocuitor.

Membrii tribunalului sunt obligați, sub penalitate severă, să păstreze discreția asupra desbaterilor, care nu sunt publice. Decizia se ia după propria convingere a membrilor cu majoritate de voturi. Aceasta poate fi atacată în termen de o lună la «*Curtea de apel eugenică*» atașată curții de apel judiciare (Erbgesundheitsobergericht), alcătuită în mod similar. Numai după acest termen, decizia rămâne definitivă, în cazul când nu e atacată. Odată decizia rămasă definitivă, medicul destinat special cu operația procedează la sterilizare chiar și *împotriva voinței pacientului*. El poate cere autorităților polițienești aplicarea oricărei măsuri de constrângere pentru executarea operației. Cheltuielile procedurii judiciare le suportă statul, cele ale operației le suportă casa bolnavilor, unele revin pacientului, iar în caz de paupertate acestea revin asociațiilor filantropice. Castrarea se aplică numai cu învoirea pacientului însuși, dacă sănătatea lui o reclamă. Aplicarea legii și numirea membrilor executori revine autorităților superioare provinciale. Numărul tribunalelor eugenice e de 1700, din care numai în Prusia sunt 1000; acel al Curților de apel eugenice e de 27.

Legea limitează categoriile de tarați ereditari după cum urmează și lasă la o parte criminalii din motive psihologice, pentru persoanele sterilizabile. Aceștia vor forma obiectul unei legi separate. Autoritățile competente au fixat numărul elementelor sterilizabile pentru fiecare categorie:

Debilitate mintală congenitală	200.000
Schizofrenie	80.000
Demență maniaco-depresivă	20.000
Epilepsie	60.000
Coree ereditară	600
Orbire ereditară	4.000
Surzenie ereditară	18.000
Infirmități fizice	20.000
Alcoolism ereditar	10.000
Total	<u>412.000</u>

Cheltuelile de sterilizare eugenică a celor 412.600 de defectivi femei și bărbați în număr egal se ridică la 14 milioane mărci: 4.000.000 pentru bărbați și 10.000.000 pentru femei. Bărbatul are nevoie de 4 zile de repaus și cheltuiala revine la 20 mărci, iar femeia are nevoie de un repaus de 8 zile, cu o cheltuială de 50 mărci. Aceste sume nu contează față de dobânda adusă în viitor prin micșorarea numărului disgenicilor. *Burgdörfer* — statisticianul Reichului în oficiul central demografic — evaluează la 1 miliard mărci cheltuielile anuale reclamate de întreținerea defectivilor.

Tirala ⁽⁹⁾, directorul Institutului eugenic din München, dă suma minimă de 700.000.000 mărci cheltuită anual cu întreținerea elementelor disgenice. Suma economisită de stat, în viitor, prin sterilizarea acestora, corespunde unui venit anual adus de un capital de 20 miliarde mărci. Legea constituie neîndoelnic un model în acest domeniu, pentru toate țările de cultură.

Numărul disgenicilor sterilizabili pare considerabil. El e totuși moderat, ținând seamă de evaluările oamenilor competenți. *Lenz* ⁽¹⁾ crede că numărul elementelor a căror reproducere ar trebui împiedicată, în interesul comunității, trece de 15 milioane. Dintre care:

Debili fizici și bolnavi cel puțin 10% — 6.000.000.

Inferioritate psihică cel puțin 10% — 6.000.000.

Psihopați mai multe milioane. (Urmează celelalte categorii).

După calculele lui *Grotjahn*, $\frac{1}{3}$ din populația totală a Germaniei — peste 20.000.000 locuitori — ar fi în interesul patriei să nu aibă descendenți.

Printre calitățile legii aș menționa prevederile: 1. Alcoolicii înveterați sunt sterilizați fără a se cere proba transmisibilității tarei. De o parte dificultatea de a proba faptul, de alta urmările alcoolismului sunt neîndoelnic nimicitoare; 2. Legea se extinde asupra *fenotipurilor* grav tarate, evitându-se în acest chip cercetări costisitoare asupra compoziției ereditare; 3. Criminalii și delincvenții cad sub o lege deosebită; contrariul ar fi acționat deprimant asupra psihicului persoanelor sterilizabile.

Printre desavantajele legii ar fi de observat: 1. Lăsarea de o parte, ca nesterilizabile, a unei serii de categorii disgenice (aparte degenerați morali), care ar fi presupus examinarea mintală și a constituției ereditare, urmând ca apoi tribunalul eugenic să decidă sterilizarea sau ca cel puțin operația să rămână la voia pacientului. Așa, pe lângă categoriile prevăzute în legile americane și acele propuse de *Laughlin*, legea germană ar fi trebuit să cuprindă și alte categorii: a) cocainomanii, b) cleptomanii, c) leneșii nevindecabili, d) fetele și femeile care nasc copii nelegitimi fără a indica paternitatea.

Limitele acestei cronici nu ne permit o examinare amănunțită a legiuirilor diferitelor țări considerate aci. Totuși observăm unele fapte și anume: 1. În toate legile, inclusiv cea germană, sterilizarea eugenică nu se extinde în măsura necesară asupra copiilor, deși procedura de urmat ar fi mai simplă, cheltuielile mai mici, intervenția chirurgicală mai lesnicioasă și reușita asigurată; 2. Sterilizarea voluntară eludează legea și nu va da niciodată rezultate apreciabile, pentru că nu se vor supune sterilizării decât numărul infim al persoanelor conștiente de primejduirea descendenților, care, și fără sterilizare, se hotărăsc de multe ori pentru sterilitate voluntară; 3. Fără organizarea, supravegherea și penalizarea din partea statului, sterilizarea se practică fără răspundere, în mod dăunător societății, cum s'a întâmplat de exemplu în Elveția, unde adeseori autoritățile comunale hotărau sterilizare. Criteriile de sterilizare nu pot fi nici mizeria familiei, nici preocupările malsusiene, ci numai indicațiunile eugenice. În cazul familiilor foarte prolifiche și de valoare biologică, nu prin sterilizare se va ajuta familia, ci prin intervenția metodică a statului protector al familiei; 4. Singura legiuire care e destinată să dea rezultate însemnate este cea germană. Aceasta a subsumat toate celelalte considerente: terapeutice, economice, represive, de igienă socială sau de interese individualiste unuia singur, considerentul eugenic. O lege, oricât de bine studiată și oricât de necesară ar fi, rămâne inoperantă dacă nu se încadrează în structura psihică a poporului și dacă nu este angrenată în convingerea și voința de realizare a conducerii politice.

DR. I. FĂCĂOARU

BIBLIOGRAFIE:

1. BAUER-FISCHER-LENZ: *Menschliche Auslese und Rassenhygiene*. Bd. II., 1931.
2. BEHR-PINOW: *Eugenik und Strafrecht (A. R. G.-Biol)*. Bd. 26, H. 2, p. 143.
3. FETSCHER, R.: *Ein weiteres Sterilisierungsgesetz (A. R. G.-Biol)*. Bd. 1930, p. 394.
4. FRANCK, S.: *Praktische Erfahrungen mit Kastration und Sterilisation psychisch Defekter in der Schweiz. (Monatschr. f. Psychiatrie u. Neurol)*. Bd. 57, 1925.
5. LAUGHLIN, H. H.: *The legal, legislative and administrative aspects of sterilisation (Eugenics Record Office Bull.)*. Nr. 10 B. Febr. 1914.
6. LAUGHLIN, H. H.: *O privire asupra sterilizării eugenice în America, (Buletin eugenic și biopolitic)*. Sept.-Oct. 1927, p. 253.
7. NISOT, M. T.: *La Question Eugénique dans les divers pays*, 2 vol. 1929.
8. OBERHOLZER, L.: *Kastration und Sterilisation von Geisteskranken in der Schweiz (Juristisch-psychiatrische Grenzfragen)*. Bd. 8, p. 25, 1911.
9. TIRALA, L. G.: *Die wirtschaftlichen Folgen des Sterilisierungsgesetzes (Volk und Rasse)*. Sept. 1933, p. 162.
10. TIRALA, L. G.: *Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses (Volk und Rasse)*. Sept. 1933, p. 181.

LIBRĂRIA FRANCEZĂ

VIAȚA ȘI OPERA LUI ION CREANGĂ

Este o lucrare ¹⁾ apărută de mai multă vreme, de care s'a știut și continuă să se știe prea puțin la noi. Ceea ce este îndoit de regretabil.

În primul rând, pentru toată truda cinstită și răbdătoare a acestui străin care a închinat aproape șase ani acestei monografii, și în al doilea rând, pentru propriile noastre cunoștințe de istorie literară, de oarece lucrarea de față este cea dintâi cu adevărat completă, alcătuită metodic, științific.

Îmi amintesc de reflecția unui venerabil academician privind voluminoasele volume ale unui tânăr sârb — al cărui nume îmi scapă în acest moment — asupra vieții și operei lui Henri Becque, volume despre care toată presa literară s'a rostit elogios, la apariția lor:

— Ce ciudat mi se pare — și oarecum rușinos pentru noi, francezii — să vedem că atâtea glorii naționale sunt date uitării și că trebuie să vină străini din cine știe ce îndepărtate colțuri de lume să le redea toată strălucirea pe care o merită.

Inversând situația, același lucru s'ar putea spune și în cazul de față. Este cel puțin neașteptat ca unui francez să îi datorăm cea mai întregă și scrupuloasă punere în lumină a existenței — nu tocmai clementă — și a operei unui scriitor despre care s'a spus în atâtea rânduri — ca și despre Caragiale, de altfel — că ar fi absolut inaccesibil străinătății.

Toată recunoștința firească pe care trebuie să o purtăm autorului — doctor în litere, diplomat al Școlii de limbi orientale și agregat de gramatică — nu trebuie să ne împiedice a semnala unele scăderi ale lucrării sale. Scăderi pe care nu le vom releva din spirit de șicană sau din exclusivă severitate, ci din dorința de a împiedica — în limita posibilului — în viitoare încercări similare, eventuale erori ușor de înlăturat.

Cartea d-lui Boutière, fiind o teză de doctorat, are calitățile și defectele inerente oricărei teze de doctorat, lucrată după metoda sorboniană: claritate în expunere, metodă în ordonarea acestei expuneri, precum și a materialului, scrupulozitate, completă epuizare a subiectului, dar și un exces de migală ce necesită un timp destul de îndelungat atrăgând un inconvenient, mai totdeauna foarte grav. Suntem, în genere, împotriva scrierilor improvizate, de « *premier jet* ». Dar recunoaștem că și o prea îndelungată « *incubație* » este primejdioasă. Autorul se impregnează într'atât de

¹⁾ Jean Boutière, *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă*, Paris, 1930.

esența celor ce are de înfățișat și sfârșește prin a trăi atât din însăși viața personajului sau personajelor sale, încât nu mai poate să fie perfect conștient de măsura în care — odată puse pe hârtie, materializate oarecum — aceste personaje sunt destul de însuflețite și clar conturate și pentru cei ce nu le cunosc.

O simplă schiță poate să i se pară autorului mai elocventă decât un portret minuțios, după cum o simplă aluzie la lucruri pe care el le cunoaște adânc poate, în spiritul lui, să fie suficient de explicativă și de justificativă a unor situații care rămân turburi și haotice pentru cetitorul care nu este în curent cu nimic din atmosfera specială, oarecum de intimitate cu subiectul, ce s'a ținut pe nesimțite în mintea scriitorului.

Or, este tocmai ceea ce frapează în cartea d-lui Boutière, atât în partea — destul de importantă — din volum închinată biografiei povestitorului dela Humulești, cât și în rest. De sigur, este dela sine înțeles că nu putea fi vorba de o viață romanțată a lui Creangă. Totuși ar fi fost de așteptat mai adânci incursiuni și mai dese, în domeniul vieții interioare și nu o exclusivă confinare în acela al desfășurărilor exclusiv exterioare. Dar d. Boutière povestind întorsăturile acestei vieți și, mai ales, descoperirea vocației literare, citează nume, împrejurări, date importante ce au avut o influență covârșitoare în viața lui Creangă, fie direct, fie indirect și care nouă, românilor, ne sunt firesc cunoscute, dar care străinilor (cărora se presupune că li se adresează volumul din moment ce este scris în franțuzește), fiindu-le complet necunoscute, nu le pot explica și justifica nimic. D. Boutière nu dă nici o lămurire: care era atmosfera politică și socială a momentului, ce reprezenta « Junimea », Titu Maiorescu, Eminescu, etc., întrucât un preot ortodox se poate căsători și divorța (lucruri care în occident par comice dacă nu se explică).

Notițele numeroase cu care autorul însoțește această biografie și care dovedesc o muncă impresionantă, departe de a servi cetitorului străin, nu pot decât să îl încurce mai rău, aceste note referindu-se la alte nume și titluri românești, care prin ele însăși nu pot spune nimic.

Repet, d. Boutière a sfârșit prin a cunoaște atât de bine toate aceste detalii încât i s'a părut, până la urmă, firesc ca toată lumea să le cunoască. Volumul său parcă s'ar adresa unui public exclusiv român.

Dacă din biografie, temperamentul și structura spirituală a dascălului și marelui povestitor se desprind cu greu, ele se conturează, în schimb, în deosebit relief în restul lucrării și anume în analiza amănunțită a operii.

Din primul capitol (*L'oeuvre*: aperçu général. I. Les ouvrages didactiques. II. Les contes, les anecdotes, et les souvenirs. III. Creangă

auteur comique. IV. Oeuvres diverses) care enumără operele sale, ne dăm seama de deosebita vioiciune de spirit a lui Creangă, spirit în continuă efervescentă. Și ne întrebăm: care ar fi fost aportul intelectual al acestui om în cultura românească, în toate domeniile acestei culturi, dacă, în loc să trăiască în felul în care a trăit, s'ar fi putut adăpa de tânăra la marile izvoare de cultură care au nutrit pe un Maiorescu și Eminescu.

Primele rudimente de viață intelectuală cu care Creangă a venit în contact au trezit imediat în el nevoia de a face și mai bine: reacțiuni de inițiativă și transformare. Transformări ce nu aveau de scop forma exterioară decât în măsura în care ea era legată de substratul de bază ce trebuia modificat. Abia numit institutor, se apucă să alcătuiască manuale mai raționale, ceea ce determină pe Titu Maiorescu să îl încurajeze și să îi ceară să scrie un fel de călăuză a învățătorilor. De asemeni scrie o geografie a județului Iași, mânat de aceeași efervescentă spirituală care îl îmboldea să umple cât mai multe din lacunele pe care avea prilejul să le observe în jurul lui. Aceleași imbolduri îl hotărăsc să scrie un fel de eseu-călăuză asupra rolului preoților la sate.

După acest « *aperçu général* », trecând la studiul amănunțit și în totul sorbonian al fiecăreia dintre scrierile lui Creangă — studiu în care autorul excelează cu adevărat și în care nimic nu este neglijat, toate variantele, toate ipotezele și chiar structura intimă a frazelor și formelor gramaticale preferate fiind răbdător examinate — d. Boutière dovedește o admirabilă înțelegere nu numai a operei lui Creangă, dar și a întregului spirit al vieții românești în genere.

Trebuie să adăugăm că studiul acesta este în același timp și unul comparat, atât literar cât și folkloristic, reamintind și rezumând tot ce s'a făcut în același gen și în alte țări, tocmai pentru a învedera originalitatea lui Creangă. De altfel, capitolul în care se ocupă de această originalitate este cu deosebire interesant.

Nu ne putem împiedeca de a cita câteva pasaje semnificative: « Creangă, toutes les fois qu'il en avait la possibilité, plaçait ses acteurs dans un milieu moldave et leur donnait la vie en traçant des esquisses physiques ou morales; il semait enfin çà et là des observations et des réflexions plaisantes.

Il faisait ainsi d'un thème populaire emprunté une oeuvre vraiment à lui: aussi ses *Contes*, bien que très proches de ceux des autres conteurs roumains par leurs intrigues et certains éléments formels, ont-il un aspect original et une valeur très supérieure.

Creangă ne se proposait pas, en effet, d'apporter, comme les autres conteurs de son pays, une modeste contribution au folklore roumain. Nationaliste sincère et même un peu chauvin, admirateur fervent du trésor littéraire reçu des ancêtres, il voulut

montrer à ses compatriotes, trop enthousiastes à son gré de la culture étrangère, que le génie populaire roumain avait créé des oeuvres anonymes dignes d'être mises au jour, et qui, rédigées dans la pure langue roumaine et ornées de la seule parure de l'esprit, des proverbes et des dictons nationaux, pouvaient rivaliser avec les chefs-d'oeuvre de la littérature savante: il continuait ainsi, inconsciemment, la tradition d'A. Russo. Ses efforts ont été couronnés de succès: ses *Contes* figurent avec honneur parmi les oeuvres les plus remarquables de la littérature roumaine.

Cette transformation du conte populaire en oeuvre d'art est un fait que l'on ne constate pas dans beaucoup de nations. Les éditeurs de prose populaire, à commencer par les frères Grimm, ont souvent poli les récits qu'ils recueillaient et fréquemment aussi ils ont reconstitué les variantes idéales, en fondant en une seule plusieurs versions incomplètes: P. Ispiresco, le premier conteur de Roumanie après Creangă, n'a pas procédé autrement. Mais bien rares sont ceux qui ont eu, comme Creangă, le talent d'animer et de rajeunir les vieux thèmes populaires. Aussi, la plupart des multiples recueils de contes qui depuis un siècle, ont été publiés dans tous les pays, ne sont-ils guère lus aujourd'hui que par les spécialistes. Le nombre de ceux qui ont connu et connaissent encore auprès du public un succès considérable est très restreint. On ne peut guère citer, dans l'ordre chronologique, que les collections de Ch. Perrault, des frères Grimm, du chanoine Schmid et de Chr. Andersen ».

Și după ce le examinează pe fiecare, autorul conchide:

« A coté de ces quatre recueils, qui ont chacun leur caractère propre, mérite de figurer l'originale collection de Creangă. Creangă n'est ni un moraliste, comme le chanoine Schmid, ni un poète ou un philosophe, comme Andersen; c'est sans le vouloir qu'il est un folkloriste, comme les frères Grimm. Creangă est avant tout un artiste, comme Ch. Perrault. On trouve dans l'oeuvre des deux conteurs, la même reproduction fidèle des vieilles fictions et du simple langage populaire, la même vie, la même évocation des petites gens d'une certaine époque, le même esprit de bon aloi.

Creangă ne se distingue de son prédécesseur que par un réalisme parfois un peu plus poussé et, surtout, par la riche collection d'expressions, de dictons et de proverbes populaires qu'il offre à ses lecteurs, collection dont l'équivalent n'existe, à notre connaissance, chez aucun autre conteur européen.

Ce n'est pas pour Creangă une mince gloire que de pouvoir être mis en parallèle avec Ch. Perrault, dont le recueil, si proche de la perfection, fait aujourd'hui encore le régal des lettrés les plus délicats ».

Onoare și mai mare, cu cât câteva rânduri mai sus, autorul se exprimă în termeni destul de severi pentru Perrault, care pare să fie mult inferior lui Creangă.

Volumul, elegant editat, cu numeroase ilustrații și facsimile este de un deosebit interes pentru toți românii, fără deosebire, iar pentru străini, de o covârșitoare importanță mai ales pentru specialiști.

I. IGIROȘIANU

GENEZA FORMELOR CULTURII

Problema pe care o tratează noua lucrare a d-lui P. P. Negulescu¹⁾ nu este aceea a factorilor determinanți ai formelor culturii în general — la care titlul ei ne-ar putea da dreptul să ne așteptăm. Dacă este adevărat că în cursul lucrării ea capătă o deslegare, totuși problema de care autorul se ocupă în deosebi și care constituie punctul central al tuturor dezvoltărilor sale este aceea a factorilor care determină apariția și orientarea cugetării filosofice. Prima parte a lucrării tratează exclusiv această problemă. Iar cea de a doua și ultima examinează rolul factorului etnic în determinarea formelor culturii în general.

Cei ce cunosc studiul d-lui Negulescu asupra *Filosofiei Renașterii* își aduc aminte că, în cele două introduceri ale volumelor care cuprind acest studiu, d-sa își spusese deja cuvântul în problema factorilor care determină apariția și orientarea cugetării filosofice. Ceea ce a îndreptat pe oameni încă din timpuri foarte îndepărtate pe calea gândirii, abătându-i dela preocuparea de a satisface cerințele imediate ale vieții, a fost, scria atunci d. Negulescu, nevoia lor de a cunoaște și de a-și explica lumea — nevoie organică pentru ființa omenească în adevăratul înțeles al cuvântului, dacă ținem socoteală de faptul că ea este strâns legată de aspirațiile ei cele mai adânci. Cât despre formele pe care le-a luat gândirea omenească în evoluția ei ulterioară, ele au fost determinate de numeroși factori interni și externi. În rândul celor dintâi, primul loc l-a avut nevoia minții omenești de a se pune în acord cu faptele și de a înlătura contradicțiile. La acest factor logic — oarecum impersonal — au intervenit apoi în desfășurarea ideilor factori subiectivi de natură afectivă și deci strict personali. În rândul factorilor externi au luat loc influența progreselor științei și a concepțiilor filosofice anterioare, ca și influența mediului social în condițiunile lui de viață.

¹⁾ P. P. Negulescu, *Geneza formelor culturii*, București, 1934.

· In *Geneza formelor culturii*, d. Negulescu reia, odată cu problema, aceleași convingeri, întemeindu-se însă acum pe date științifice mult mai bogate și aducând numeroase și întinse precizări, ceea ce dă expunerii o amploare cu adevărat impresionantă. Cu modul d-sale cuprinzător de a vedea lucrurile, care recunoaște valoarea în determinarea apariției și în orientarea cugetării filosofice unei serii întregi de factori de natură foarte diferită, se înțelege de ce d. Negulescu a avut toată libertatea de a folosi în deslegarea problemei ce îl preocupă un vast material științific. Din același motiv însă, d-sa nu s'ar fi putut împăca cu niciuna din teoriile care nu recunosc aici decât rolul unui factor unic.

Acesta este cazul concepției freudiene. Cum se știe, după Freud și după cei ce susțin punctul său de vedere, diferitele forme ale culturii: arta, știința și filosofia, nu reprezintă decât satisfacerea indirectă sau travestită a tendințelor organice ale oamenilor, rămase nesatisfăcute pe calea lor normală. Teza aceasta a fost susținută, în ceea ce privește în deosebi filosofia, de Herzberg, în studiul său *Zur Psychologie der Philosophie und der Philosophen*. Așa fiind, d. Negulescu își începe studiul cu examenul critic al lucrării acestuia. În esență, spune d-sa, teoria lui Herzberg constă în a presupune că unii oameni, înzestrați de natură cu porniri afective puternice, suferind de inhibiții intensive, nu-și pot găsi satisfacția pe căile firești ale acțiunii și caută un derivativ în cugetare — ceea ce îi duce la filosofie. Iar mecanismul acestei abateri a tendințelor organice dela căile lor naturale și îndreptarea lor către alte scopuri, se rezumă în ceea ce Freud numise, înainte de Herzberg, sublimare (p. 89).

Împotriva acestei teorii, d. Negulescu aduce obiecția că ea nu explică de ce sublimarea împinge numai pe unii spre filosofie, așa încât se ridică întrebarea la ce duce nesatisfacerea pornirilor — altfel așa de frecventă — la ceilalți oameni? Herzberg caută să înlăture această dificultate afirmând că pentru ca oamenii să fie orientați în spre filosofie trebuie să fie înzestrați cu *puteri sufletești anumite*. De aici rezultă însă că sublimarea este numai cauza ocazională a orientării oamenilor spre filosofie, nu cauza ei eficientă (p. 93). O obiecție mai importantă împotriva tezei lui Herzberg se întemeiază pe faptul că, în istoria gândirii, factorii determinanți au fost raționali și obiectivi, nu iraționali și subiectivi. Totuși d. Negulescu nu se gândește să respingă total și definitiv această teorie. Iată ce ne spune d-sa, după ce arată dificultățile pe care ea le întâmpină. « Rezultă oare de aici că acești factori (subiectivi și iraționali) nu joacă nici un rol în viața sufletească a filosofilor? Nu mă gândesc nicidecum să afirm așa ceva. Mă mărginesc numai să constat că nu ne putem explica evoluția cugetării filosofice a omenirii, așa cum s'a desfășurat,

de fapt, numai cu factorii subiectivi și afectivi, pe care Herzberg îi consideră ca fiind singurii determinanți. Când studiem istoria filosofiei, ne lovim, la fiecare pas, de factori obiectivi și intelectuali pe care nu avem dreptul să-i ignorăm și cărora nu le putem tăgădui o influență diriguitoare, în orientarea cugetării fiecărui filosof» (p. 100).

Așa dar, fără a nega valoarea factorilor afectivi prin care freudienii explică apariția și orientarea cugetării filosofice, d. Negulescu crede că trebuie să se recunoască rolul — cel puțin tot atât de însemnat — al unui factor de altă natură. Și, cum se vede din pasajul citat mai sus, acesta este intelectual. Ca atare, el constă din complexul de date ale experienței, din rezultatele cercetării științifice și din cerințele logice ale minții omenești. Fără aceste elemente, am fi puși în imposibilitate de a înțelege apariția oricăreia dintre formele pe care le-a luat în trecut cugetarea filosofică.

Nu trebuie totuși să se creadă că, cu această convingere, d. Negulescu ar înclina spre o supraviețuire a factorilor intelectuali în determinarea apariției și orientării cugetării filosofice. Dimpotrivă, fără a găsi în activitatea gândirii un element original, deosebit prin natură de funcțiunile vitale ale organismului și independent de acestea, d-sa arată că, sub formele ei cele mai îndepărtate de activitatea propriu zisă a organismului, cugetarea nu este decât potențarea unuia din elementele ei constitutive. Iar în analogia pe care o face cu această ocazie (p. 122 și urm.), d. Negulescu pare a înclina spre o supraprețuire a activității fizice a organismului. La temelia oricărui act voluntar al oamenilor găsim totdeauna, spune d-sa, trei factori: pornirile afective, jocul imaginației și operațiile discernământului critic. În cazurile în care predomină primul dintre acești doi factori, avem mentalitatea religioasă sau artistică. Când predomină discernământul critic, avem, după cazuri, mentalitatea științifică sau filosofică. Așa dar, activitatea gândirii în ordinea preocupărilor filosofice nu reprezintă decât intensificarea unuia din elementele constitutive ale activității noastre practice. Așa fiind, se înțelege că d. Negulescu n'ar putea fi învinuit de o supraprețuire a factorilor intelectuali în explicarea formelor culturii — chiar când e vorba de cele mai indisolubil legate de activitatea inteligenței, cum este cazul filosofiei.

Ceea ce ne face să credem că în această privință autorul înclină spre un punct de vedere contrar, este modul cum explică mai departe emanciparea inteligenței în activitatea practică a organismului. După d. Negulescu, punctul de plecare al acestei emancipări este în jocul desinteresat al inteligenței (p. 39 și 204). Inteligența a început prin a fi, spune d-sa, un instrument menit

să ușureze satisfacerea nevoilor fundamentale ale vieții. Astfel, la început, activitatea ei era interesată. Incetul cu încetul însă ea a început să aibă o activitate desinteresată, când oamenii au început să simtă nevoia de a cunoaște pentru a cunoaște, nevoie care a apărut prin jocul desinteresat al inteligenței. În asemenea condițiuni, apariția preocupărilor teoretice este mai mult întâmplătoare, sau în tot cazul nu este opera unei emancipări spontane a inteligenței. De unde rezultă că factorii intelectuali au în apariția cugetării filosofice un rol secundar și derivat.

De acord cu această concluzie, totuși nu suntem de acord cu premisa pe care ea se întemeiază. Aceasta pentru motivul că, după credința noastră, activitatea inteligenței nu rămâne niciodată « desinteresată », așa încât nu găsim că este necesar să recurgem la explicarea unui asemenea caracter fictiv al ei. Cum a recunoscut-o d. Negulescu însuși, filosofia, care reprezintă forma cea mai diferențiată — dacă putem spune așa — a activității intelectuale, răspunde unor nevoi adânci ale ființei omenești. Și în tot cazul, dacă este adevărat că într'o oarecare măsură activitatea gândirii în filosofie și în știință este desinteresată, credem că aceasta se explică mai puțin prin jocul inițial desinteresat al inteligenței și mai mult prin spiritualizarea nevoilor organice care îi stau la bază.

În ceea ce privește orientarea cugetării filosofice, de asemenea, d. Negulescu dă un rol important factorilor externi. Faptul totuși că ei, deși sunt aceiași la un moment dat pentru toți oamenii dintr'un loc anumit, nu îndreptează gândirea lor pe aceeași cale, îl explică prin intervenția factorilor subiectivi. Dintre aceștia, rațiunea are un rol moderator, întrucât ea este aceeași la toți oamenii, pe când afectivitatea unul turburător, întrucât diferă dela un om la altul. În asemenea condițiuni, gândirea nu se uniformizează, dar nici nu se particularizează fără nici o măsură.

Studiul rolului factorului etnic este reluat, cum spuneam, în partea a doua a lucrării. Problema e pusă sub forma întrebării dacă poate fi vorba de un specific național și dacă acesta are rol activ și creator în determinarea formelor culturii. Înțeles ca un complex de caractere fizice și psihice, specificul național poate fi interpretat prin două ipoteze. El poate fi conceput anume fie ca variabil, fie ca invariabil. În prima ipoteză, ideea specificului național se întemeiază pe teoria raselor. Sub oricare din formele ei însă, această teorie nu poate justifica ideea existenței unui specific național constituit din caractere invariabile.

Această parte — amplu dezvoltată și întemeiată pe o vastă informație științifică — este cea mai actuală din tot cuprinsul lucrării, întrucât pune în discuție mult agitata problemă a raselor. Ea este altfel aceea care l-a determinat pe autor să-și publice

lucrarea. În tratarea acestei probleme de strictă actualitate, d. Negulescu a ajuns pe o cale indirectă. În unul din cursurile introductive dela Universitate, în care de obicei d-sa caută, înainte de a intra în materia propriu zisă a cursului, să orienteze pe studenții ce-l urmăresc în probleme cu caracter mai mult educativ, d. Negulescu a dezvoltat problema factorilor care determină apariția și orientarea cugetării filosofice, cu scopul de a vedea care sunt aptitudinile speciale ce se cer unui om hotărît să studieze filosofia și să se ocupe de ea, pentru a avea, perspective cel puțin de succes, dacă nu asigurări formale. În studiul acesta, autorul s'a lovit de un factor care, din pricina părerilor inexacte ce circulă privitor la valoarea lui, impunea o cercetare mai amănunțită. Este vorba de factorul etnic. Iar părerile inexacte care circulă asupra-i sunt în deobște cunoscute sub numele de teorie a specificului național. Examinând așa dar întemeierea acestei teorii, d. Negulescu a ajuns, așa cum era firesc, pe calea cercetării științifice a problemei, la faimoasa teorie a raselor. Se știe însă că pe bazele acestei teorii se întemeiază întreaga orientare politică a Germaniei de după război, ca și unele mișcări politice de mai puțină suprafață dela noi și de aiurea. Așa fiind, se înțelege că, fără să-și propună aceasta, studiul d-lui Negulescu căpăta un viu interes prin problemele de actualitate pe care le tratează. Aceasta l-a și determinat să dea studiul publicității, crezând că astfel contribuie să lumineze opinia publică asupra unor chestiuni al căror interes nu e numai pur teoretic.

Ar fi foarte anevoios să intrăm în analiza acestei părți a lucrării, pentru a arăta cuprinsul ei de idei. În fața materialului științific vast pe care ea îl cuprinde și a tratării de o remarcabilă claritate și rigoare logică, nu putem spune decât că, atât pentru filosofi cât și pentru oamenii de știință, ea cuprinde o magistrală lecție de modul cum trebuie cercetată o problemă, înainte de a-i da soluții. Graba cu care se aruncă uneori în discuție problemele și se formulează deslegările lor, face loc aici unei cercetări uimitor de răbdătoare și de minuțioasă. Poate că, din acest motiv, de unii cetitori, partea aceasta a lucrării nu va fi urmărită cu ușurință. Ea va uimi însă și va exaspera cu siguranță pe cei ce și-au făcut din teoria specificului național un fel de chestie personală, fiindcă aceștia sunt în deobște teoreticieni ai sentimentului, oameni adică ce se întemeiază în opiniile lor pe sugestiile proprii lor afectivității și nu pe datele științei.

Cea de a doua ipoteză se întemeiază pe caracterele psihice ale oamenilor, pentru a alcătui cu ele tipuri mai mult sau mai puțin distinctive. Nici din acest punct de vedere însă, nu se poate ajunge la unități și fixități absolute, care să justifice ideea unui specific național. Aceasta o dovedește limpede neînțelegerea dintre cei

ce s'au ocupat cu psihologia popoarelor. Nu se poate tăgădui totuși existența unor anumite tipuri psihologice caracteristice pentru diferiții indivizi și pentru diferitele națiuni. Aceste tipuri psihologice atârnă de ideile și de sentimentele oamenilor. Așa fiind, ele se schimbă cu condițiile lor de existență și prin contactul dintre popoare. Stabilitatea relativă a tipurilor psihologice de care e vorba stă în faptul că aceste influențe determină la oameni deprinderi. Iar faptul că asemenea tipuri psihologice se pot generaliza, se datorește vieții oamenilor în comun.

În acest mod, d. Negulescu nu tăgăduiește realitatea specificului național. D-sa nu-l concepe însă ca pe o existență absolută, ci ca pe un complex de caractere psihice cu o stabilitate relativă. Și d-sa pune la îndoială rolul lui creator, reducându-le la o valoare pur reprezentativă. Proba o găsește în analiza amănunțită a mecanismului invenției. El presupune, ca o condiție primordială, amestecul raselor — ceea ce firește că presupune înlăturarea specificului național. Astfel, pe calea izolării dintre popoare, pe care ar vrea s'o susțină cei ce țin la ideea specificului național, popoarele nu par nicicum a se îndrepta spre progres, ci spre imobilitate și spre regres.

Iată în câteva cuvinte modul în care d. Negulescu pune problema culturii. Dacă ar fi să caracterizăm concepția la care sfârșește, fără îndoială că ar trebui să spunem că ea este un determinism. În studiul d-sale însă d. Negulescu nu a urmărit stabilirea unei concepții generale. Vasta întemeiere științifică a lucrării și tratarea atât de amplă a problemei dovedește că d-sa a trecut peste o asemenea aspirație de filosof, pentru a întreprinde o adevărată cercetare științifică. Cu o asemenea orientare, lucrarea d-lui Negulescu prezintă un interes care e în afară de orice îndoială.

AL. POESCU

CRONICI DALMAȚIENE

Bernard Shaw scrie: « Poporul jugoslav e ceea ce vi se pare că sunteți, dar nu sunteți în realitate! E ospitalier, totdeauna bine dispus și foarte frumos. Fiecare oraș jugoslav e un tablou, fiecare față jugoslavă ar merita să fie o stea de cinematograf ».

Am cetit de trei ori această recomandare a marelui ironist și nu-mi venea să-mi cred ochilor. Bernard Shaw să găsească cuvinte de laudă pentru altceva decât o haină de irlandez și un coșuleț cu fructe rumene? Aceasta este negația unei credințe pe care mi-am făurit-o în atâția ani de lectură. Sau poate există totuși pe acest pământ o sfoară de țară care să nu poată fi trecută prin fierca

ochiului și a minții și să trebuiască până și genialul autor al « Căruței cu mere » să-i recunoască atât de alese calități?

Iată gândul care m'a frământat atâta vreme și m'a făcut ca, atunci când treburi și plăceri mă chemase spre republica patriciană a dogilor și spre cetatea cuib de operă de artă a Medicișilor, să-mi îngădui o fugă circulară prin Jugoslavia.

Să vă prezint această țară? Cu ce folos? O cunoașteți din faima unui rege viteaz și gospodar, măreț în timp de război și minunat în timp de pace; din gândurile frumoase cu care o întovărășiți în depărtări pe principesa Marioara, azi regină jugoslavă; din strădania pe care o depune alături de noi și Cehoslovacia, adunați laolaltă într'o « Mică Înțelegere », chemată a fi strajă la respectarea actualei orânduiri a lumii.

Gloanțele trase la 28 Iunie 1914, la Sarajevo, de Gavriilo Princip — gloanțe care au curmat două vieți bune și au stârnit un război rău — i-au reabilitat destinul. S'a regăsit întregită și întărită. În loc de cincizeci de mii de kilometri pătrați, — două sute cincizeci de mii. În loc de două milioane locuitori, — treisprezece milioane și jumătate. Și, deosebit de aceasta, minunate bogății de suflet și materie, care își așteaptă dezvoltarea.

* * *

Dacă te-a apucat, cetitorule, dorul de ducă, iar chimirul nu-ți e doldora, strânge-ți cele necesare și pornește pe coasta Dalmației.

Vei fi încântat de mărețe priveliști, vei avea folos văzând roadele dătătoare de imbold ale muncii constructive, vei vedea cum, adeseori cu stăruință și hărnicie, se poate face mai mult decât cu daruri naturale și blagoslovenia cerească.

Oprește-te la Zagreb, dacă vrei să vezi un oraș occidental, cu o catedrală măreață și un teatru cum puține sunt în lume. Zăbovește la Fiume—Susak, o frântură de zi, dacă te interesează cum un oraș poate fi împărțit între două țări, ca un pantof la doi oameni. Nu uita însă să scobori, cel puțin odată, cu trenul spre coasta Dalmației. Părăsește, de pildă, drumul obișnuit — spre Susak — și feerica priveliște a coastei nordice, și scoboară, cu drumul de fier, dela Ogulin la Split.

Numai după puțină călătorie, te vei înfunda într'un ținut de piatră fără de sfârșit. Nici pom, nici fir de iarbă în aproape zece ore de călătorie. Pe alocuri numai, câte o tufă singuratecă stă atât de ghemuită, încât o crezi speriată de îndrăzneala ce a avut-o să crească în asemenea loc. În depărtare vezi, din când în când, câte un petec negru, — negru mai ales prin contrast cu piatra înconjurătoare. Pe el, câteva bețe cu fasole și câteva șiruri de

pătlăgele roșii și cartofi. Mai e loc și pentru o floare, două, singurul zâmbet în pustiul de piatră.

Am întrebat pe un tovarăș de călătorie, — drumeț care de două decenii vine, an de an, să privească minunățiile Dalmației, — prin ce dar ceresc, Croații, Bosniacii și Dalmațienii s'au trezit cu aceste oaze pitice.

« Nu e dar dumnezeesc. E mai mult. E muncă omenească. Pământul negru e adus de departe. Dela sute de kilometri. Unii, cei mai fericiți, îl aduc cu căruța. Ceilalți, îl aduc în traistă, pe spinarea unor măgăruși, aproape fără viață.

« Pe vremuri, au fost aici păduri vestite. S'au tăiat, parte pentru nevoile constructorilor de corăbii, parte ca să se distrugă cuiburile de pirați de pe coastă. Și cum tot ce e împotriva firii se răzbună, ținutul acesta, al celei mai albastre mări dintre toate apele albastre, e atât de ținut, încât până și păsările mării fug de el ».

Drumețul mi-a lămurit taina. Am înțeles cât de scump e plătită, acolo, o oală de fiertură. Am înțeles însă că păcatele unei generații sunt blesteme care se prelungesc cu veacurile.

Dalmațienii și-au turnat amărăciunea într'un proverb: « Cine distruge un pom, distruge un om ». Ei o știu din propria lor suferință.

De sute de ani, Dalmațienii plătesc un păcat ancestral, sfărâmă piatră, tăind terase, ca să se ferească de foame și să se apere de vijelie. Căci, pe coasta aceasta pleșuvă, pe care fiecare stâncă e un monstru și fiecare ființă omenească un martir, când se pornește furtuna, nu rămâne tufă nesmulă, iar pietrele, în rostogolirea lor, nu cunosc cruțarea.

Când apele s'au așezat și cerul s'a limpezit, Dalmațienii pornesc din nou la muncă. Refac tot ce furiile naturii au prăpădit. Și, ceva pe deasupra. O muncă fără preget. O muncă însă care-i cinstește și-i înalță.

Numai așa se lămurește cum, într'un ținut fără pâine, găsești monumente de artă. Dela ruinele nordice ale principilor franco-pani până la străvechea Salonae, dela palatul lui Dioclețian și până la podoabele de arhitectură venețiană dela Raguza, — pretutindeni, pe insule și pe coastă, găsești minunatele mărturii a șase civilizații, îngmădite una peste alta.

Fiecare ruină povestește o pagină din sbuciumul omenirii. Prea mulți eroi și-au vărsat pe aici sângele, în slujba zeilor, a Crucii sau a semilunii, ca să-i amintească istoria. S'au prăpădit principii și regi. S'au pierdut popoare. Numai geniul și munca oamenilor au rămas sfințite în minunate opere de artă. Au rămas să amintească un adevăr veșnic: Cumpăneala și munca sunt adevărata bogăție.

Ele fac pe omul din pustiul de piatră să trăiască mai bine decât cel din ogorul roditor. Și îi deschid sufletul și mintea.

Cine vrea să se mândrească că e om și să înțeleagă puterea muncii, să se ducă pe coasta Dalmației.

* * *

Să nu ne pierdem dreapta măsură. Nu toată Jugoslavia are aspectul coastei dalmatine. Nici ca măreție, nici ca pustietate. Dimpotrivă. Sunt regiuni blagoslovite unde un sac de sămânță și o sgârâietură a pământului dau o recoltă.

La Kralievo se aduc cerealele din ogoarele roditoare ale Sirminiei, Slavoniei, Bosniei, Herțegovinei și Serbiei. Porumbul e căutat cu deosebire. Sunt însă totdeauna cumpărători pentru grâu, orz și secară. Pe podișul Dalmației crește, de asemenea, porumb. Cartoful și sfecla de zahăr sunt ținute în mare cinste. În Istria, Dalmația și Herțegovina clima dulce îngăduie o recoltă bogată de măslini.

De asemeni, să nu trecem cu vederea producția ei de fructe. Nucul crește în Serbia, castanul în Bosnia, mărul, cireșul, migdalul, lămâiul și portocalul în Dalmația; podgoriile sunt una din gloriile naționale, iar din frunzele de tabac se face un bogat export.

Din această scurtă înșirare reiese că Jugoslavia e o țară agricolă. E deci solidară cu noi în suferința în care ne-a svârlit deprecierea producției agricole.

Trebue însă să arătăm, spre cinstea agriculturii jugoslav, că puterea lui de muncă, bine îndrumată și rațional stimulată, a făcut ca suferința să-i fie mai ușoară.

Trei sferturi din totalul exportului din Jugoslavia a revenit, în 1933, agriculturii, creșterii vitelor și industriei forestiere. La noi, această proporție a scăzut dela 78,7 % în 1927 la 41,1 % în 1933.

Iar în ce privește exportul produselor agricole, în 1933 a fost de 771,5 milioane kg. în valoare de 959,5 milioane dinari, față de 492,4 mil. kg. în valoare de 870,4 mil. dinari în 1932. Noi am exportat în 1933, cereale și derivate în valoare de 3.257 milioane lei, față de 5.728 milioane în 1932 și 8.764 milioane în 1931.

Aceste cifre îngăduesc o mai bună cunoaștere a situației; ele dovedesc cum, printr'o muncă fără de preget, Jugoslavii au știut să înlocuiască prețul bun de odinioară cu un plus de producție, numai să nu rămâie în pagubă.

Și am dat pildă Jugoslavia, pentru că din toate celelalte ea ne e mai aproape și mai asemănătoare. Ca noi, ea a ieșit cu idealul național înfăptuit din marele război. Ca noi, ea a făcut la

încheierea păcii o reformă agrară, care a trecut pământul țării în mâinile acelor care-l lucrau.

A mai făcut ceva ce n'am făcut noi. După împrăștierea, ea n'a lăsat pe agricultor la voia întâmplării, în luptă cu inflația și cu sărăcia. A creat o bancă agricolă privilegiată, cu participația Statului, cu un capital de șapte sute milioane dinari și a dezvoltat rețeaua de bănci cooperative, în așa fel, încât să nu lipsească finanțarea.

Și a mai făcut ceva, de care noi am trebui să ținem seama, cei dintâi. În fiecare școală, în ultimii doi ani, se învață ca materii principale: agricultura, silvicultura, zootehnica și viticultura. Mai mult chiar, nimeni nu poate fi slujbaş public, dacă nu dovedește serioase cunoștințe pe tărâmul muncii pământului. E doară firesc ca, într'o țară în care șaptezeci și cinci la sută din locuitori sunt agricultori, ceilalți, douăzeci și cinci la sută, să cunoască problema de căpetenie, pentru ca, în acest fel, să se ferească de a aduce, în activitatea lor, vreun neajuns agriculturii.

Iată o problemă care pe noi ne-a interesat mai puțin. Ne-am mulțumit cu reforma agrară, fără să ne străduim să dăm noilor proprietari de pământ mijloacele materiale și educație profesională de care au absolută nevoie.

De altfel, criza statornică e pentru agricultură. Fără să împărțim de fel sistemul, trebuie să amintim că Jugoslavia, încă dela 1930, a înființat o societate privilegiată pentru exportul grâului cu sprijinul financiar al Statului și cu colaborarea exportatorilor, producătorilor și cooperativitorilor. Această societate a știut să înlăture unele din relele născute de criză și să îmbunătățească exportul.

* * *

Cutoatecă vrem să arătăm câteva aspecte din regatul vecin, care ne interesează, nu vom aminti nici de bogățiile sale minerale, nici de organizația sa administrativă. Se poate însă să trecem cu vederea pitorescul câtorva regiuni?

Porumbeii și operele de artă din piața San Marco au făcut mai mult pentru viața economică a Veneției, decât toată legislația orașului. Duceți-vă într'o Duminecă în această piață. Mii și mii de oameni veniți din împrejurimi și din depărtări. Oamenii svârl grăunțe porumbeilor, privesc minunatele monumente, se plimbă printre arcade și nimeni nu scapă fără să cheltuiască zeci sau sute de lire, pe fotografii, mâncare și amintiri. De aplicarea repaosului duminical, nici vorbă. Ar ruina mii de familii.

Jugoslavia cunoaște o mișcare turistică puțin obișnuită. Variațea solului și monumentele de artă atrag în fiecare an, zeci de mii de călători.

Belgrad — orașul alb în limba Sârbilor — dovedește puterea de muncă a unei nații refăcute. E un oraș occidental care contrastează cu orientalismul misterios și pitoresc din Sarajevo. În ce țară găsești la distanță atât de apropiată aspecte atât de felurite? Zăpezile veșnice de pe creștetul munților contrastează, la rândul lor, cu vegetația veșnică din sudul coastei dalmațiene. Bled, Delnice, Rogalska Slatina, Cettinge, Cattaro, atâtea peisaje de povești.

Dubrovnik (Raguza) o Veneție în miniatură fără canalele mirositoare, dar în schimb cu o vegetație, a cărei amintire te obsedează. Și mai ales Adriatica, albastra Adriatică...

Istoria vorbește despre un fecior de scrib liberat, care a ajuns împărat al Romanilor. În fruntea celui mai întins imperiu de pe vremea sa, Dioclețian — căci de el e vorba — s'a dovedit un bun organizator și un înțelept cărmuitor. N'a vrut să fie singurul și cel mai mare, deși a fost primul și cel mai puternic. A împărțit imperiul între auguști și cezari, ca să înlesnească paza granițelor și să asigure supravegherea administrației. A născocit o ordine de succesiune la tron, cercând astfel să stăvilească războaiele civile.

Istoria mai povestește că acest împărat, viteaz la luptă și chibzuit la cărmuire, a reușit să înlocuiască mizeria neagră a provinciilor romane prin bună stare, statornicind moneta și ușurând dările.

Deși nepot de sclav și om liber abia în prima generație, Dioclețian nu s'a lăsat amăgit de mirajul puterii vremelnice. Douăzeci de ani după venirea sa în fruntea imperiului, a abdicat puțină vreme după ce și-a sărbătorit triumful. Fără temei și nesilit de nimeni, a pus mantia de purpură pe alți umeri, ca să trăiască liniștit ca orice patrician avut, în palatul său dela Salonae pe minunata coastă a Dalmației.

Astfel povestește istoria. Orașul Split — Salonae de odinioară — vorbește despre un Dioclețian. Vorbește despre unul îndrăgit de măreția coastei dalmațiene, ctitor de temple și iubitor de flori.

Palatul lui din acel oraș, podoabă de arhitectură, adăpostea tot ce imperiul roman avea mai rar. Dela Sfincșii însoritului Egipt și până la granitul întunecatei Bretanii, toate provinciile imperiului au contribuit la ridicarea unuia din cele mai interesante monumente de artă ce au existat vreodată,

Grădinile lui Dioclețian, de atâta faimă, au intrat în lumea legendelor. Povestește istoria că, după abdicarea lui Dioclețian, neînțelegerile au început între conducătorii Romanilor. Au vrut căpeteniile oștirii să le curme, readucând pe bătrânul împărat

în fruntea imperiului. Dar, după ce le-a auzit păsul, i-a dus în grădină, le-a arătat tot ce blândețea climei și arta grădinarilor au făcut să rodească, apoi le-a zis:

— *Să ai o grădină ca asta și să vrei să fii împărat roman? Ce copilărie...*

Și a rămas mai departe la Salonae, între coloane și flori.

Cât de frumoase trebuie să fi fost ele, ca să le fi jertfit cu atâta ușurință, un tron împărătesc? Cât de mult trebuie să le fi iubit.

Am vizitat de curând orașul Split. Din palatul de odinioară n'a rămas decât o parte, din grădină numai o umbră.

Mausoleul lui Dioclețian a devenit o impunătoare catedrală. În templul lui Aesculap se cetește liturghia. În jurul lor, corpurile palatului, orașul.

Când Salonae a fost distrusă de barbari, locuitorii cetății, după lungi rătăcirii, s'au adăpostit în palatul părăsit. Incăperile mari sunt însă indiscrete și greu de întreținut. Au început să le micșoreze, zid după zid, schimbare după schimbare, și, curând, apartamentele imperiale cu ajuns de nerecunoscut. S'au dărâmat coloane, s'au înlăturat baso-reliefuri, s'au deschis drumuri. Fiecare apartament a devenit un cartier. Palatul, în întregime, un oraș. Un oraș care s'a revărsat în grădinile înconjurătoare.

Acesta-i Split: un oraș într'un palat. O curiozitate cum puține sunt pe lume.

Când pornești din peristilul care ocupă centrul palatului, spre una din cele patru părți ale zidului înconjurător, oricare ar fi ea, priveliștea te fură, te minunează. Pornești spre cutare apartament imperial, cu speranța că vei găsi splendorile pe care portalul ți le promite. Te aștepți la coloane de porfir și sculptură în marmură. Găsești însă zeci de prăvălii și apartamente pitice, clădite de-a-valma, din țigla nearsă și piatră desprinsă din zidurile palatului.

Ici, un covrigar, cu o dugheană cât o piatră de moară, își chiamă clientela, — doi, trei copilași cu ochi senini și mină serioasă. Colo, o «coafeză» promite prin firme sclipitoare, să facă matroanelor dalmate cosița inelată pentru veșnicie, adică, pe grai nou, ondulație permanentă. În sfârșit, dincolo, un cârpaci repară o ciubotă marinărească atât de împetecită, încât o crezi, din depărtare, o piele de crocodil.

Figuri întâlnite și aiurea. Și totuși ce schimbate. Ți se pare că un vrăjitor ți-a jucat un renghi. Doar o lovitură de baghetă și mareașul palatului a devenit un covrigar, împărăteasa Prista — o «coafeză» și iubitul ei — un cârpaci. Te crezi scos din real. Aștepți, din clipă în clipă, spectacolul să se schimbe, zidurile să dispară, ulițele să se lărgească, să repara podoabele, coloanele, grădina și împărăteasa. Dar așteptarea ți-e zadarnică. Metamorfoza ține prea multă vreme. Pleci cu inima strânsă.

Deabia când, pornit în larg, vezi de pe bordul vaporului Splitul bătut de ploaia de raze a soarelui, desamăgirea ți se risipește. Înțelegi de ce Salonenii, cu tot calvarul lor, n'au vrut să părăsească ținutul. Mai înțelegi de ce ca să rămână aici, Dioclețian a refuzat un tron împărătesc.

GEORGE STROE

CRONICA MUZICALĂ

Un mare belșug de muzică s'a revărsat în Capitală în cursul anului; în afară de concertele Filarmonice, trei asociații, « Criterion », « Pro Arte » și « Cercul amicilor muzicii », în audiții bilunare, au trecut printr'o vastă cantitate de literatură muzicală; unele urmăreau un program de ansamblu în cuprinsul căruia alternau marile momente ale muzicii, cu un număr de compozitori iluștri, prezența publicului prin procedeu, nou la noi, al « conferinței experimentale »; uneori execuțiunile muzicale erau satisfăcătoare sau chiar bune; alteori, ele se resimțeau de oarecare neglijență și ușurință în compunerea programelor, sau de lipsa vădită a unui număr suficient de repetiții. E de așteptat însă ca în toamna viitoare, aceste neajunsuri și neglijențe să fie în scădere, căci ar fi prea mult să ne așteptăm la totala lor dispariție. Este strict imparțial însă a constata că toate audițiile « Cercului Amicilor Muzicii » s'au distins printr'o foarte îngrijită prezentare și mai ales printr'o extremă varietate de programe, în care primele audiții (la noi) erau majoritatea. Alegându-și colaboratorii, după necesitățile programului, dintre destul de numeroșii buni instrumentiști pe care îi avem, « Cercul Amicilor Muzicii » a făcut astfel dovada că se poate face muzică bună sub toate raporturile cu ceea ce avem; iar prin programe ne-a dat puțința unei apropieri de mișcarea muzicală europeană de astăzi, apropiere pe care nici concertele Filarmonice (care au de altfel altă destinație) și nici audițiile altor asociații nu ne-au oferit-o. Concursul artiștilor străini nu a lipsit dela săvârșirea acestei apropieri, cu toate greutatele care stau în calea importului temporar de artiști. D-na Emmy Heim, d-nii Béla Bartók, Steuerman Fränkel au adus cu ei și au comunicat audițiunilor, cu perfectă artă, câte ceva din încercările, experiențele și realizările artei muzicale de astăzi, așa cum e cultivată sau brutalizată în Europa centrală.

Nu au lipsit nici concertele de propagandă: două din ele au fost consacrate muzicii engleze, cu deosebire celei contemporane; obiectivul prim al acestor concerte a fost atins: s'a făcut dovada că muzica engleză contemporană există; cam la atâta par a se

reduce meritele ei; totuși acei care se feresc să generalizeze după date sumare, au reținut de sigur numele lui Arnold Bax, care a dovedit cu acel cvintet executat la unul din festivale, că poate suporta cu cinste, pe program, vecinătatea compozitorilor contemporani cu reputațiunea bine stabilită la noi.

E de așteptat ca atât « Cercul Amicilor Muzicii », care a organizat aceste concerte de demonstrațiune, cât și d-șoara Dorothy Humphreys, care le-a dat un prețios concurs, să continue în anul următor această operă nu numai de pură informație muzicală, dar și de respectabilă valoare artistică.

În fine, Italienii, care se dovedesc a fi desăvârșiți tehnicieni ai propagandei culturale, și-au lărgit câmpul de activitate, inaugurând în primăvara anului acesta seria unor concerte menite a face mai bine cunoscuți la noi, virtuozii și compozitorii Italiei de astăzi. Prezentate în condițiuni tehnice excelente, aceste concerte au corespuns în totul intențiilor organizatorilor și este sigur că reluarea lor va fi primită de publicul nostru cu plăcere și căldură. Aci posibilitățile sunt incontestabil mari și variate: Ottorino Respighi, Francesco Malipiero, Ildebrando Pizetti, pentru a nu cita decât nume care au trecut de mult granițele Italiei, reprezintă cu strălucire școala nouă italiană. Fără a avea importanța și valoarea mișcării muzicale franceze sau germane, tânăra școală italiană a dat cu totul remarcabile realizări și mai ales « promite ». Publicul nostru va fi recunoscător dacă acest frumos început va fi urmat la anul viitor de o prezentare cât mai completă și exactă a vieții muzicale italiene de astăzi.

Poate nu e de prisos a sugera în acest loc ca exemplul să fie urmat de frații noștri întru latinătate, Spaniolii. Există în București un activ și bine intenționat « Cerc al amicilor Spaniei »; cauza ar fi bine servită, dacă, urmând bunul exemplu, « amicii » ar organiza un ciclu de audiții închinat muzicii spaniole. Departe de de a fi necunoscută la noi, muzica modernă spaniolă e totuși prezentată fragmentar. Un asemenea ciclu de audiții ar servi din dublul punct de vedere al propagandei spaniole și al interesului artistic.

Trebuesc însă amintite și bine apreciate activități care au contribuit sensibil la diversitatea și întregirea vieții muzicale a anului. E vorba anume de cvartetul Theodorescu și de concertele de muzică veche realizate de d. și d-na Rădulescu. Ciclul întreg al celor 17 quattuoruri de Beethoven a fost executat într'o serie de audițiuni întodeauna corecte și în numeroase rânduri mai mult decât atât (și nu e puțin lucru, când trebuesc tălmăcite adâncurile abstracte ale ultimelor quattuoruri).

Un public statornic le-a urmărit cu reculegere și credință; este aceasta un dublu certificat de maturitate muzicală: a publicului ca

și a formațiunii Theodorescu. Reluarea lor anul viitor, poate în altă distribuție decât cea cronologică, va fi bine venită ca vederea unor buni și credincioși prieteni.

Incontestabil interes și diversitate au adus concertele de muzică veche organizate de d. și d-na Rădulescu; întărite de prezența în lemn și strune a clavecinului, scăldate în « atmosferă » (realizată cu sobrietate din plante verzi și lumânări), aceste concerte au avut o primire entuziastă; explicația acestui entuziasm e departe de a fi oferită numai de agrementul neobositor, de relaxarea grațioasă, de discreția în durată și oarecum de modestia demnă a muzicii vechi; el se datorește în primul rând seriozității în pregătire, bunului gust în alcătuirea programelor și artei remarcabile în toate privințele a d-nei Bauman-Rădulescu. Materialul, practic nelimitat, al muzicii vechi îngăduie ca asemenea concerte să figureze permanent în viața noastră muzicală; de sigur că organizatorii lor nu vor ezita să culegă în anii următori roadele muncii și străduințelor anului acesta.

Numeroase și agile, recitale diverse s'au așezat în intervalele lăsate libere și au adus cu extremă varietate în valoare, contribuția lor la întregirea anului muzical. Dela desăvârșit și bun până la melancolic sau involuntar vesel, toate treptele clasificării au fost ocupate. Cu smerenie și recunoștință să mulțumim maestrului Enescu pentru acele neuitate seri de înaltă desfătare artistică; este extrem de rar, dacă nu unic, exemplul unui virtuos care să ridice, să spiritualizeze audiența până la nivelul dela care simpla (vorba vine) perfecțiune tehnică să fie privită de sus: accesorie și subordonată. Dar i-a plăcut maestrului vrăjitor să ne facă și câteva demonstrații de transmutațiune: materie muzicală comună a fost schimbată în aur; desmeticiți apoi am luat aminte că aur era într'adevăr, dar în arcuș; în suflute ne-a rămas numai mirare... Uluiți și convinși ne rugăm maestrului să nu mai finanțeze cu aur vrăjit compoziții în incetare de emoții. Gura păcătosului...

Insușindu-ne cu umilință primele cuvinte, supunem spre dreaptă cântărire pe celelalte două.

* * *

Orchestra Filarmonică a executat un mare număr de concerte simfonice. Dacă s'ar totaliza programele și distribui materia muzicală pe țări, epoci și compozitori, s'ar obține cifre de categoria acelor numite « elocvente » și din meditarea acestora s'ar putea extrage de sigur des invocatele « învățăminte pentru viitor ».

Dar e poate mai potrivit să amintim, la acest sfârșit de an muzical, momentele deplin realizate de curată și înaltă plăcere muzicală; acesta este în definitiv beneficiul net al exploatării acelu « inepuizabil tezaur de frumos » pe care îl oferă literatura muzicală; mai

mult încă, e un beneficiu care se capitalizează, căci amintirea unei depline emoții artistice, liberă de orice indulgență și oarecum dematerializată prin perfecțiune este un bun sufletesc rar, scump și inuzabil. Asemenea culmi, cum este de altfel firesc, n'au fost atinse dese ori; colecționarii de perfecțiune nu pot fi decât mulțumiți că regula jocului a fost respectată și că fiecare emoție rară a fost captată și teaurizată frecventând cu răbdare (și cu plăcere) concertele Filarmonice. Servesc astfel de «momente» păstrate în amintire la jalonarea drumului pe care fiecare din noi îl face purtat de apele timpului. O lucrare captată în colecțiunea noastră de frumos și auzită în răstimpuri e aptă de a semnala propriei noastre cunoașteri drumul parcurs, integrând oarecum acea infinitate de succesive și schimbătoare «deveniri», în cuprinsul cărora ne trăim viața; și în acest joc, muzica e privilegiată; mai mult, poate, decât alte «stări» de mulțumire abstractă, ea (cum se spune) cristalizează și asociază în amintire emoții și fragmente de viață. De fapt, în această privință, literatura ar trebui poate să ocupe locul întâi; dar în timpul nostru de abuz, lipsă de disciplină, lăcomie și grabă în lectură, sunt rari aceia care recitesc o carte din pură plăcere, oferindu-și astfel puțința unei priviri îndărăt și elementele unei comparații. Repetiția este însă în natura, în constituția muzicii; dela cele mai rudimentare figuri ritmice sau melodice și până la cele mai evolute forme de creație muzicală, repetiția intervine esențial; însăși plăcerea unei audiții se adâncește și se întregește prin repetiție.

Această particularitate a muzicii o califică eminent la jalonarea drumului, la hotărnicirea «peisajelor interioare». Acelea îmbogățite de unele audiții perfecte poartă cu ele grațitudine nesilită pentru toți acei care au adus partea lor de muncă, meșteșug, disciplină și înălțare artistică la realizarea unor «intervale de timp» de totală mulțumire. (Obișnuit când asemenea intervale sunt considerate retrospectiv, ele se numesc cu visătoare înduioșare «clipe de fericire»; dar când se știe câte dezastre de interpretare muzicală sunt cauzate de tocmai clipe puțințel grăbite sau nițeluș leneșe, e legitimă repudierea acestei expresii mai mult decât consacrată). Grațitudine deci bunilor meșteșugari și (când binevoesc) artiștilor care alcătuiesc orchestra Filarmonice.

Slavă și izbândă și de-acum înainte șefilor!

D-nii G. Georgescu și I. Perlea au condus cea mai mare parte a acestor concerte cu autoritatea, competența și talentul ce le sunt unanim recunoscute. Dacă uneori programele se resimțeau în debilitatea lor de munca excesivă și multilaterală a unuia din dirijori, în schimb calitatea interpretărilor nu a suferit vreodată și nu au fost prea rare serile când am părăsit Ateneul mai bogăți cu amintirea unei perfecțiuni total realizate.

Cu toate greutatea care stau în calea liberei circulații a bunurilor (chiar muzicale), nu am fost cu totul lipsiți de oaspeți de seamă; nu trebuie pierdut din vedere de altfel, că și grație acestor împrejurări, producția noastră indigenă sau mai exact locală (fiindcă totul e concentrat în Capitală) a luat un avânt impresionant. Evident, marele public care nu distinge încă bine între bun și scump, « original » și străin rămâne mai departe sugestionabil în masă; dar acela care, prin statornicia lui prezență, susține toate manifestațiile muzicale, dela modeste recitale până la spectaculoase concerte de propagandă sau curtoazie, publicul acela (și e destul de mare) de iubitori și cunoscători, știe să culeagă și să guste frumosul muzical acolo unde îl găsește. Un concert însă poate fi și informativ: în program, în personalitatea dirijorului sau a solistului; astfel considerate, toate concertele simfonice în care au figurat oaspeți străini au fost bine venite; d-nii Fittelberg, Szimanowsky, Clemens Krauss, Wladigeroff, Casella, Fränkel, Kempf au contribuit în bună măsură la varietatea vieții muzicale din anul acesta. Cine va uita încântătoarea perfecțiune pentru piano în re minor de Mozart? Sau surprinzătorul program dirijat de Clemens Krauss?

Un semn nou de vitalitate și energie rodnică în conducerea Filarmoniceii ca și a mișcării noastre muzicale în general e faptul neașteptat și măgulitor că exportăm muzică!

Sub conducerea maestrului George Georgescu, orchestra Filarmoniceii a concertat în capitalele țărilor vecine cu un succes desăvârșit; nici nu ne puteam aștepta la mai puțin; de sigur că stimulați nu numai de energia și căldura comunicativă a maestrului Georgescu, dar și de mândria de a ne reprezenta țara în fața publicului capitalelor străine, toți membrii orchestrei și-au dat plina măsură a meșteșugului și talentului. Despre maestrul Georgescu se poate ușor închipui că prestața, autoritatea elegantă, avântul și căldura, cu care d-sa însușește un concert, au cucerit fără rezistență audiențele.

Și au fost numeroase: 13 concerte în 16 zile din care două la Istanbul, două la Sofia, trei la Belgrad, unul la Zagreb și câte unul apoi la Timișoara, Arad, Oradia, Cluj și Brașov. Acest « molto vivace » în deplasări n'a micșorat însă cu nimic avântul și calitatea concertelor în al căror program figurau: Uvertura la Meistersinger, Simfonia a V-a de Beethoven, Simfonia patetică de Tchaicowsky, Sheherazada lui Rimsky, Uvertura la Oberon, Don Juan și Till Eulenspiegel de Richard Strauss, l'Apprenti Sorcier de Dukas și Bolero de Ravel. Ca lucrări românești s'au executat două Rapsodii de Enescu, Dans de Andricu și Paparudele lui Rogalsky; în fine, la Sofia s'au executat două lucrări de Wladigeroff: Rapsodia « Vardar » și al doilea concert pentru piano, iar în Jugoslavia, Suită din baletul « Inimi de turtă dulce » de

Baranovici și « Legendă din Ohrida » de Hristici. Astfel totalizat, turneul Filarmonice capătă și aspectul unei performanțe atletice!

Este sigur însă că asemenea manifestări, care afirmă un aspect al culturii românești cu multă strălucire, sunt considerabil mai convingătoare, mai serioase și mai rodnice în efectele lor decât acele nesfârșite banchete, recepții și discursuri cu care sunt amețiți străinii care ar vrea (și ar prefera probabil) să ne viziteze țara. În această ordine de idei, nu e de loc de prisos să se știe că această operă pozitivă de propagandă nu-l costă pe stat nimic: Filarmonica și-a acoperit singură toate cheltuielile. Este cazul deci de a mulțumi tuturor acelor care au contribuit la această fericită realizare.

Ziarele anunță că nu mai puțin de 700 de voinici sub comanda d-lui Lt.-Colonel E. Massini vor porni în curând spre miază-noapte ca să cucerească opinia muzicală a prietenilor dela Nord. Fie ca victoria să le suradă! Numai de n'am fi acuzați că facem « dumping »!

* * *

Venerabila « Astra », steaua care a răsărit și a luminat drum românesc ani mulți și grei, are în județul Sibiu și o « Secțiune artistică ».

Această « Secțiune artistică » a săvârșit o faptă muzicală ale cărei proporții miră și nedumiresc pe toți aceia care nu cunosc deajuns ce se poate ascunde cu sfială în bătrânul și românescul Sibiu. O tradiție muzicală există acolo și e veche; muzicanți amatori de asemenea; regimente cu muzici militare, școli secundare și profesori și oameni de bine nu lipsesc nici ei; dar ca toți împreună să poată realiza cu mijloace locale un festival Beethoven, la care s'a executat nu mai puțin decât simfonia a IX-a, iată o ispravă care trebuie trâmbițată dela Nistru pân'la Tisa!

Cu deosebire impresionant e faptul că impunătoarea masă corală de 350 de voci o constituiau, aproape în întregime, școlarii orașului, care spre cinstea lor nu s'au făcut vinovați de nicio intrare înainte de timp, nicio ieșire după timp, nicio deviere dela ton, și a căror prestație a fost de-a dreptul uimitoare. Norocoși școlarii care au primit acest măreț botez întru Muzică!

Dar admirația noastră nu se oprește aci! 52 de persoane, între care și opt doamne, alcătuiau orchestra simfonică, este drept înțărîtă de cele mai bune puteri dela muzica regimentului 90 infanterie.

Iată o cifră care spune mult de tot despre nivelul vieții muzicale din Sibiu. Încă un amănunt care are greutate și cinstește bătrâna cetate: numeroși amatori sași au dat întregul lor concurs la deplina reușită a festivalului. Toate aceste fapte ne dispensează de comentarii; ele vorbesc, s'ar putea spune, cântă dela sine.

Iată și numele persoanelor care și-au unit talentele și bunele voinți: d-nele Lia Popovici, Margareta Metaxa; d-nii prof. Georgescu-Breazul (care a conferențiat), Gh. Folescu, Dr. W. Schönherr, Ed. Griffel, Gustav Berger. Dar toate acestea încă nu sunt deajuns pentru a face dovada acelor tainice forțe sufletești ale neamului nostru, capabile de eforturi și realizări nebănuite, dacă nu este omul, care să le știe trezi și utiliza.

Acest om este în Sibiu d. profesor Ion Delu. Cu talentul său, cu voința sa de realizare, ce știe învinge piedicele și găsi mijloacele, cu deplina stăpânire a partituri atît de complicate, ce o ține înaintea sa pe pupitru mai mult de formă, dar având-o întregă în mintea și inima sa, cu energie calmă și încurajatoare și cu mâna sigură, d. prof. Ion Delu a reușit să facă în seara de 6 Mai ca Oda bucuriei (cu text după « An die Freude » de poetul german Schiller, traduceri în versuri simetrice, bine sunătoare în românește), ce încoronează ca parte ultimă simfonia a noua, prin executare omogenă ireproșabilă, să devină un demn omagiu recunoștinței adus lui Beethoven.

RADU GEORGESCU

REVISTA REVISTELOR

REVUE DE TRANSYLVANIE

Tome I. No. 1, Cluj 1934

Trebue să recunoaştem dela început, că în acţiunea de combatere a revizionismului maghiar, am fost până acum în urma celorlalte state *succesore*. În timp ce în Cehoslovacia sau în Iugoslavia s'au înregistrat, în special în ultimii ani, numeroase publicaţiuni antirevizioniste, unele de impresionantă documentare, noi ne-am mărginit a sta în expectativă, tari pe dreptul nostru, fără a urmări o metodică şi perseverentă acţiune de răsturnare a argumentelor revizioniste, care vizează, în primul rând, Transilvania românească.

Cel mult, foarte interesante manifestaţiuni sentimentale — de sigur utile pentru mobilizarea conştiinţei naţionale — s'au produs în cuprinsul ţării, ele afirmând drepturile noastre imprescriptibile asupra teritoriului unitar, locuit de Români.

Iar puţinele publicaţiuni în materie nu au avut nici sprijinul, nici răspândirea necesară.

Iată însă că din culturala capitală a Ardealului, porneşte semnalul mult aşteptat al unei ofensive anti-revizioniste, cu armele paşnice şi neprovocatoare ale documentării şi obiectivităţii ştiinţifice.

Un grup de învăţaţi profesori ai Facultăţii de Litere din Cluj — această citadelă de ştiinţă şi naţionalism — în frunte cu academicianul Silviu Dragomir, fac să apară, sub auspiciile bătrânei şi generoase «Astra» — care în Cluj, îşi înţelege misiunea proteguind şi o altă meritorie publicaţie ca «Gândul Românesc» — *primul periodic de limbă franceză, consacrat studiului problemelor privitoare la Transilvania, care dela 1918 a intrat în calea normală a evoluţiei sale, realizând progrese ce depăşesc cele mai optimiste prevederi* (Avant-Propos).

Dar *Revue de Transylvanie* înţelege să-şi inaugureze apariţia, prin fixarea unui program, pe cât de interesant, pe atât de actual: «Revista noastră va da cetitorilor săi informaţiuni precise asupra problemelor etnice ale Transilvaniei, şi în special asupra chestiunii minorităţilor. Vom studia raporturile acestora din urmă cu populaţiunea română; sperăm să arătăm cum se poate şi cum trebuie soluţionată, în chip logic, această chestiune în cadrele României noi.

«Vom fi astfel aduşi să abordăm probleme politice, interesând întreaga Europă Centrală.

«Tratatul dela Trianon nu a încetat să fie atacat de acei pe care el i-a nemulțumit. Calul de bătaie al dușmanilor săi este mai ales chestiunea minorităților, pe care ei nu încetează de zece ani, de a o agita înaintea opiniei europene. Bine înțeles, ei o prezintă în felul lor, deformând datele problemei.

«*Revue de Transylvanie* va apăra Tratatul contra acestor atacuri, urmărite fără încetare, cu egală abilitate și perseverență». (Avant-Propos)

Și această apărare a Tratatelor va fi destinată edificării opiniei publice mondiale, această forță internațională, care nu poate fi neglijată, decât cu mari riscuri; opinie publică atât de adeseori indusă în eroare, asupra drepturilor noastre în Transilvania și a realităților din acest ținut românesc, prin publicațiile revizioniste, rămase fără răspuns, de multe ori.

* * *

Cuprinsul primului număr al elegantei *Revue de Transylvanie* (tipărită la Imprimeriile Naționale, București) este la înălțimea programului anunțat.

Cele 138 de pagini conțin o serie de studii de o perfectă documentare și obiectivitate, note și recenzii de lucrări anti-revizioniste.

D. prof. *Silviu Dragomir* inaugurează seria studiilor, prezentând revelatoarea sa cercetare: *Cele două atitudini ale Contelui Bethlen*. Fostul premier al Ungariei este urmărit în manifestările sale dușmănoase Românilor — din care descinde — publicistice sau oratorice, dela primele sale atacuri inaugurate prin interpelarea ce face în Camera Maghiară la 10 Aprilie 1907, după discuția legii școlare Apponyi, prin care denunțând, prezența amenințătoare a maselor românești pe care nu le egalează în număr nici o altă naționalitate, el preconiza o politică, dacă nu de exterminare, cel puțin de slăbire a elementului românesc, preponderent numericește, prin procedeul maghiarizării (pag. 7), până la recentele sale Conferințe revizioniste dela Londra. În tot acest interval de timp, dela 1907 până la 1918, ca deputat, publicist sau conferențiar, contele Bethlen se afirmă ca un impetuos adversar a tot ce este românesc, și preconizează, în special, în timpul războiului, după deschiderea ostilităților cu România, o intransigentă politică națională. După 1918, data de când contele Bethlen va face parte din diferitele guverne maghiare, el va nutri aceeași antipatie față de Români în naționalismul cărora el vede pe adevărații distrugători ai Ungariei milenare, de aceea lucrând pentru revizuirea tratatului dela Trianon, el va urmări răzbunarea sa față de același factor, românismul din Transilvania.

În conferințele sale recente, analizate cu multă judiciozitate de d. prof. *Silviu Dragomir*, întâlnim pe același conte Bethlen; deși în Conferința făcută la Universitatea din Cambridge, la 22 Noembrie 1933, el reneagă concepția sa din trecut, când afirmă «... oamenii de Stat maghiari nu au pronunțat astfel de declarații (că s'ar putea răpi popoarelor, naționalitatea lor), nici nu au îndeplinit acte din care să se poată vedea o astfel de intenție»; în toate conferințele făcute în Anglia nu manifestă nici o transformare în spiritul său. «Vechiul nostru adversar continuă să ne combată cu aceeași ură șoviniștă, ură care nu a cunoscut niciodată respectul adevărului și al libertății

popoarelor » (pag. 16). Conferințele sale asupra, *Chestiunii Transilvaniei* care după contele Bethlen ar constitui una dintre problemele *particulare* ale Ungariei, se bazează pe abilități diplomatice sau mistificatoare, pe denaturarea datelor statistice, pe superioritatea economică a Ungariei, pe presupusa lor superioritate culturală, etc., toate argumente infirmate printr'o bogată documentare și 'obiectivă interpretare de d. prof. S. Dragomir (vezi pag. 16—28). Iar concluzia acestor conferințe vedește o gravă contradicție în gândirea politică a Contelui Bethlen. Intr'adevăr, dintre soluțiile pe care le propune, contele elimină primele *trei*: a) Impărțirea teritoriului pe baza frontierelor etnice dacă este posibil; b) împărțirea teritoriului și schimb de populațiune; c) suprimarea frontierelor, cu deplină garanție pentru minorități, și se oprește la a *patra* soluție, pe care o recomandă cu insistență: *declararea independenței teritoriului transilvan cu autonomie națională pentru fiecare popor*, deci crearea unei Elveții orientale. Or, la 18 Iulie 1918, același conte Bethlen, în Camera maghiară, spunea: « Noi nu voim ca Ungaria să devină o Elveție, căci noi trăim într'o cu totul altă situație internațională... ».

Acesta este omul politic contele Bethlen, în trecut ostil naționalităților, la guvern promovator al dificultăților de aplicație a Tratatului dela Trianon și a revizionismului, astăzi propagandist al aceleiași acțiuni revizioniste. Studiul d-lui prof. S. Dragomir îl redă în adevărata sa înfățișare de partizan în trecut al *Imperialismului maghiar*, de susținător astăzi al *Transilvaniei Stat-tampou*; el analizează atitudinile și concepțiile politice și prin aceasta demonstrează precaritatea recente sale activități, contrarie și echității și concep-tului de armonie internațională.

* * *

Sub titlul de: *Căderea Monarhiei Austro-Ungare și eliberarea Transilvaniei*, d. prof. Ioan Lupăș prezintă pe baze documentare, complexul de evenimente care a dus, în cele din urmă, la prăbușirea Monarhiei bicefale.

Arată eforturile patriotice, dar tardive, ale Impăratului Carol, ultimul dintre Habsburgi, de a menține în jurul coroanei sale popoarele Monarhiei, acordându-le o largă autonomie.

Situația tragică a Românilor Transilvăneni este scoasă în evidență cu interesante amănunte, se conturează mersul evolutiv al *unității României* « care nu este opera nici a unui om, nici a unei provincii, nici a unei generații. Ea este rezultatul luptelor susținute timp de secole, de către cei mai buni dintre fiii poporului român » (pag. 40).

Problemele demografice ale Transilvaniei sunt cercetate de un specialist în materie, ca d. dr. Sabin Manuilă. Sprijinit pe abundente și recente date statistice, ilustrate cu elocvente grafice, d. dr. S. Manuilă conchide că « perspectivele de viitor sunt din ce în ce mai întunecate pentru Unguri. Natalitatea Ungariei scade vertiginos, în timp ce România este astăzi, cu Polonia, țara cea mai prolifică din Europa » (pag. 60), ceea ce explică de sigur, în largă măsură, nerăbdarea Ungariei de a vedea revizuit tratatul dela Trianon.

Foarte interesant studiul d-lui prof. Omisifor Gibu, *O carte secretă a Guvernului Ungar: Românii din Ungaria și necesitatea de a-i maghiariza*. Budapesta

1907, în care arată conținutul acestei cărți *confidențiale*, destinată «numai membrilor Guvernului», și al cărei autor este Antoniu Huszar. Din această carte tipărită în 25 de exemplare, a cărei existență era controversată, iar un profesor maghiar ca J. Kosutany dela Seghedin o neagă, d. prof. O. Ghibu cunoaște *două* exemplare din România. Provocate de evenimentele ce anunțau o reaccentuare a naționalismului Românilor Transilvăneni la începutul sec. al XIX-lea, această carte care cercetează situația numerică culturală, economică și bisericească a Românilor, conține un întreg program de maghiarizare. Măsurile propuse de autorul ei, A. Huszar au și fost concretizate în unele legi între 1907—1918 ca: legea Appony (din 1907), maghiarizarea grădinilor de copii (legea din 1912), maghiarizarea școlilor normale, crearea episcopatului unit ungar de Hajdu-Dorog (1913), începutul de maghiarizare a bisericii ortodoxe, întronizarea forțată a Mitropolitului Vasile Mangra, zona culturală creată de contele Appony în 1917, trimiterea de colonii ungare în Transilvania, etc.

Cum este pusă în serviciul revizionismului și *Istoria Artelor ungare*, revendicându-se de arta maghiară cele mai importante dintre monumentalele arhitectonice sau de pictură din Transilvania, o arată într'un frumos articol, d. prof. *Coriolan Petranu*, pasionatul cercetător al artei din Transilvania.

În fine în eruditul studiu «*Câteva remarce istorice*» d. prof. *N. Drăganu* aduce numeroase date, unele inedite, asupra romanității Transilvaniei, a continuității elementului român, în acest ținut, răsturnând și acel argument al *imigrației*, prin care contele Bethlen înțelegea să justifice teza formulată în campania sa propagandistă.

Să remarcăm, în fine, că o notă de viu interes aduc acestei publicațiuni numeroasele și substanțialele note și recenzii semnate de d-nii Caius Bardoși, S. Lupaș, I. Moga, I. Crăciun, I. Opreanu.

Un cuvânt de omagiere a memoriei celor «*patru personalități care au jucat un mare rol în desvârșirea unității naționale*», I. G. Duca, Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Ștef. Ciceo Pop, — dispăruți în acest an, — însemnează d-nii N. Bănescu, Al. Dragomir, I. Lupaș și I. Breazu.

Astfel cum se înfățișează în primul ei număr, *Revue de Transylvanie* reprezintă de sigur un moment în organizarea acțiunii de lămurire și documentare a opiniei publice din afară, asupra erorilor, subiectivismului și mistificării, care stau la baza acțiunii și doctrinei revizioniste maghiare. Ea înseamnă deci inaugurarea acelei *propagande prin idei* atât de necesară și de mult așteptată.

Prof. G. SOFRONIE

COMPOZIȚIILE D-LUI ION PERLEA EXECUTATE LA PARIS.

La ultimul concert al cvartetului *Triton*, auditorul a fost în deosebi sedus de cvartetul de coarde al tânărului compozitor român *Ionel Perlea*, o lucrare agreabilă, limpede, melodică, bine scrisă pentru instrumente. Mișcarea lentă, foarte susținută și expresivă este fără îndoială partea cea mai muzicală a cvartetului. Însă finalul are multă vioiciune cu tema cea de-a doua, care se desfășoară într'un fugato pitoresc prin ritmul ei, într'o succesiune ascendentă

de terțe majore. Lucrarea a fost executată cu o precizie proprie zis uimitoare de cel mai desăvârșit ansamblu pe care-l cunosc, un cvartet unguresc alcătuit de d-nii Gettler, Maumann, Reveat, Frank, patru virtuoși desăvârșiți, care au preferat să se grupeze pentru binele muzicii, decât să activeze ca soliști.

(Florent Schmitt, în *Le Temps* dela 2 Iunie 1934).

DECĂDEREA FORMELOR

Formele sunt pretutindeni în decădere.

În lumea juridică: Dreptul nu mai are prestigiul de altădată. Astăzi, în cele mai rigide țări, legea a încetat de a mai fi un postulat axiomatic sacrosanct, un principiu de esență divină, care trebuie acceptat așa cum este, fără interpretare posibilă. Conduita juridică ne apare ca ceva perimat, găunos și sclerosat, ca ceva contrar vieții, contrar realităților vii mereu schimbătoare. Codurile — bune pentru realități astăzi depășite — sunt înecate de abundența legiurilor speciale, pe zi ce trece tot mai numeroase. Procesul uriaș de fecunditate legiferativă a tuturor parlamentelor din lume arată cum materia reglementărilor în raporturile dintre oameni e veșnic prefăcută. Ne plângem și acuzăm mereu corpurile legislative că fabrică zeci de legi pe zi. Dar nimeni nu se gândește că vina nu e numai a superficialității guvernelor, ci o stare mereu fugitivă, mereu mobilă a realităților sociale.

În aceste condiții, e clar că nici o formă de viață fixă nu poate persista. Ceea ce se întâmplă în lumea juridică, prin excelență formalistă, se întâmplă în multe alte domenii.

A ajuns o lamentare comună lipsa de educație, de maniere — cum se zice — a tinerei generații. Politeța alambicată și subtilă pare comică. Etichete ca în timpul lui Ludovic al XIV-lea ori al Regenței ar umplea lumea de mirare și dispreț. Generațiile ultime sunt năvalnice și bătătoare, trăesc direct, brutal și fără nici o regulă. Delicatețea, aluzia, rezerva, discreția dispar pe fiecare zi. Bătrânii nu mai sunt respectați, cuvântul dat pare o povară puerilă, copiii s'au emancipat, profesorii sunt huiduiți, femeile expulzate din privilegiile oferite de un cavalerism de mult îngropat. Conversația, viața de salon, comiciții pedante din alte timpuri.

Dar iată ce se petrece și în artă. Altădată genurile literare erau codificate. Cine le mai respectă astăzi? Totul e confundat, amestecat. Eseul, gen prin excelență hibrid, a triumfat, iar romanul conține de toate, ca un fel de enciclopedie epică a timpului. Stilul lucrat nu mai contează. O literatură directă, brutală, spontană înlocuește chinurile divine ale unui Flaubert, Anatole France ori Barrès. A rămas izolat, ca un semn demodat al altor timpuri, un Paul Valéry.

Până și dialectica logică e în criză. Să ne aducem aminte de felul cum polemizau cu adversarii lor Karl Marx sau Engels, Clemenceau sau Jaurès, iar la noi Gherea, Maiorescu, Ibrăileanu. Regulele strict formale ale jocului logic erau respectate. Cetiți pe Léon Daudet, modelul actual al polemicei,

din țara cea mai polemică. Invectiva, apelul la sentimente, afirmația pură, insulta și amenințarea, toate sunt utilizate. O singură armă e lăsată la o parte: duelul logic, confruntarea, bătălia după tipicul formal al gândirii.

O adâncă transformare s'a efectuat și în ce privește atitudinea față de trecut. Tradiția, datinele, moravurile sunt în genere forme fixate, fără conținut sentimental direct, ci doar asociativ. Doar dintr'o superficială și diletantă atitudine artistică se mai păstrează respectul pentru aspectele moarte ale vieții de altădată.

Bergson a arătat că nimic în lumea aceasta nu e săvârșit, ci în săvârșire; nimic nu-i fixat, ci în fixare, în devenire. Când pentru o clipă, care pentru noi constituie iluzia prezentului, un aspect definitiv, o configurație oprită în loc fixează cursul curgerii universale, existența ne apare moartă, amorțită. Lucrurile nu se pot păstra decât prin forma lor. Forma e ceva conservator. Caleidoscopul demiurgului care conduce lumea aceasta se poate opri un moment la o anumită figură. Dar în timp ce abia o percepem pe aceasta, liniile ei s'au strâmbat, conturul ei s'a deformat și o altă formă se indică să-i ia locul. Forma înseamnă sclerozare; ea e apanajul bătrâneții. Fondul e al tinereții veșnic schimbătoare. Ca să poți obține permanență, trebuie să modelezi lucrurilor un aspect precis. De aceea bătrânii au individualitate bine încheată, pe când tinerii n'au limită sufletească, sunt mereu alții. De aceea popoarele bătrâne au stil cultural propriu.

Epocile de fermentare, ca aceea a noastră, încă n'au un caracter precizat. Vechile valori, considerate altădată ca definitive, se năruie astăzi una după alta. O lume nouă se zămislește în pânțele istoriei. Pentru ca să se desfășure liberă, ea trebuie ferită de orice cod, de orice canon, de orice zăgaz spiritual.

(Mihai D. Ralea, în *Viața Românească*, 30 Aprilie 1934).

IZVORUL MASONIC AL LUI „ZARATHUSTRA“

Toți cei care au cercetat celebra lucrare a lui Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*, și-au pus întrebarea: « Care-i originea acestei opere extraordinare ? » sau mai precis: « Dela ce izvor necunoscut s'a inspirat autorul ? ».

Întrebarea e cu atât mai firească, cu cât *Zarathustra* prezintă, în ansamblul operelor lui Nietzsche, un caracter unic. Stilul, cugetarea, sufletul profetic disting fundamental această scriere de toate celelalte.

Au crezut unii că aceste însușiri s'ar datori faptului că Nietzsche a încercat să dea în această lucrare o sinteză a ideilor sale filosofice. Dar această afirmare vagă și ipotetică nu explică nimic. Ea nu ne face să înțelegem de ce autorul a adoptat ca procedeu esențial parabola, atât de contrară expresiunii filosofice a timpului său, nici de ce a ales, ca interpret al cugetării sale, un Zarathustra care vorbește într'un chip atât de bizar.

În cărțile sfinte ale vechilor Perși, de asemenea, nu întâlnim nimic care să-l fi putut inspira pe Nietzsche. Stilul direct, rece, monoton, ritual, structura generală a cărților avestice nu oferă nici o asemănare cu simbolismul sprinten, câteodată familiar, al lui Zarathustra.

Mai interesante, în privința originii acestei scrieri, sunt considerațiile regretatului Charles Andler, care a văzut în operele lui Hölderlin, Spitteler, Lipiner și ale altor cugetători moderni izvoarele posibile ale lui Zarathustra. Dar savantul francez n'a putut evidenția nici un împrumut.

Misterul originii acestei opere ar mai fi domnit multă vreme, dacă întâmplător nu s'ar fi descoperit, la un anticar parizian, cartea care l-a inspirat pe Nietzsche.

E o carte germană, apărută pe la mijlocul veacului trecut la Stuttgart și editată « hors commerce ». Iată-i titlul:

Maurerische Mitteilungen. Als Manuskript für Brüder. Zweite Auflage. Herausgegeben vom Verfasser. Stuttgart. Im Verlage des Verfassers. 5841. (Comunicări masonice. Cu titlu de manuscris pentru frați. Ediția a doua. Publicată de autor. Stuttgart. Editura autorului. 5841, adică 1841, pentru că era rituală a francmasoneriei începe cu 4000 de ani înainte de era creștină).

Aceste comunicări masonice sunt o serie de eseuri asupra filosofiei și a simbolismului. Ele cuprind, între altele, șase fragmente ale unei lucrări cu titlul *Zoroastru*, care prin ritmul și limba lor suplă, prin bogăția simbolurilor și artificiile retorice, ba până și prin numeroasele digresiuni, deșteaptă în mintea cetitorului capodopera lui Nietzsche.

Autorul acestei scrieri, al cărui nume figurează pe o ediție ulterioară, este un personaj foarte interesant, originar din Baden, J. B. Krebs. El s'a născut la 1774. După ce a studiat doi ani teologia catolică la Freiburg, a părăsit universitatea pentru a se consacra cântului. Intre 1795 și 1828 a fost cel mai apreciat tenor al Germaniei meridionale. Dădea lecții de muzică; a compus mai multe lucrări muzicale și a lăsat și câteva librete de operă. A desfășurat o activitate masonică foarte întinsă și a exercitat, ca fruntaș al unei loji, o influență profundă și durabilă. Printre scrierile lui se citează *Francmasonul* și șase volume de *Comunicări masonice*. Sunt opere mistice, pline de sinceritate și scrise într'un stil fermecător. Profunzimea sentimentelor religioase, idealismul înălțător, entuziasmul general dau acestor lucrări un caracter de sublim, de pur, de desăvârșit, care impune.

Nu se știe în ce împrejurări a ajuns Nietzsche să cunoască lucrarea lui Krebs, pentru că e aproape sigur că el n'a fost mason. Fapt cert e însă că discursurile imaginare ale lui Zoroastru au exercitat o puternică influență asupra lui Zarathustra. Și nu numai numele personajului — ceea ce s'ar putea datori și unei întâmplări — dar analogia formei, atât de nouă pentru Nietzsche, stilul simbolic, utilizarea frecventă a antitezei, a limbajului direct și a exclamației, și mai ales numeroasele teme comune celor două lucrări sunt dovada unei filiațiuni indiscutabile:

Zoroastru și Zarathustra sunt jumătate înțelepți, jumătate nebuni; și unuia și celuilalt îi place singurătatea; amândoi vorbesc cu dispreț de stăpânitori, amândoi disprețuiesc mulțimea. Când vorbesc de ascensiunea munților, Zoroastru și Zarathustra simbolizează înălțarea morală. Amândoi stăpânesc o știință tainică, amândoi își exprimă cugetarea cu ajutorul parabolei, amândoi le spun « frați » discipolilor.

Multe din elementele acestea, a căror prezență ne surprinde la Nietzsche, ne par foarte firești la masonul Krebs.

(Greg. Kolpaktchy și B. de la Herverie, în *Mercure de France*, 1 Mai 1934).

FILOSOFIA ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR

Intrucât temelia oricărei adevărate învățări și deprinderi este efortul proprie, învățământul filosofiei trebuie să înlesnească elevilor exercițiul propriilor lor posibilități de filosofare. Pentru aceasta ei câtă să fie puși în atingere nemijlocită cu întrebările filosofice, a căror cercetare și deslegare se cuvine s'o întreprindă, sub conducerea profesorului, ei înșiși. Două sunt căile pe care se poate deprinde îndeletnicirea filosofiei: 1) cercetările proprii și 2) interpretările din marii filosofi.

Elevii pot întreprinde în două feluri cercetări proprii:

Sub conducerea profesorului, în discuția cu caracter de convorbire firească în care elevii iau contact, prin eforturi de gândire proprie, cu toate fețele unei anumite probleme filosofice precise. Această convorbire nu trebuie confundată cu aparenta metodă activă a întrebărilor și răspunsurilor mai dinainte ticluite.

În același scop trebuie folosită metoda compunerilor, care să nu fie însă expuneri de lucruri abstracte învățate pe dinafară, ci mici cercetări de fapte concrete, în care elevul să încerce a filosofa de sine stătător.

Interpretările să se facă în deosebi din opera lui Platon și a lui Aristotel, iar manualele să nu fie decât niște antologii cu texte alese din marii gânditori, orânduite sistematic și legate între ele prin scurte introduceri și încheieri.

(D. C. Amzăr, în *Convorbiri Literare*, Aprilie 1934).

GERMANIA POATE REZISTA ?

Poate Germania să reziste în complexul actual economic și politic? Pe de o parte sunt marile manifestații menite să dea iluzia că d. Hitler este în ochii maselor un semi-zeu; pe de altă parte sunt faptele: scăderea exportului, lipsa aproape completă de devize, necesitatea Germaniei de a-și limita importul și de a reveni la o economie închisă, la *Kriegswirtschaft* din anii de groază ai războiului.

Propaganda d-lui Goebbels insistă asupra progresului realizat în 1933, în cursul primului an de regim hitlerist. Marea industrie metalurgică a produs 7.585.000 tone de oțel față de 5.746.000 în 1932, adică un plus de 35%; industria automobilă a vândut un număr de mașini cu 51% mai mare aceluia al anului precedent; producția industriei textile a sporit cu 12%; s'au clădit în 1933 aproape 200.000 de locuințe, adică 40% mai mult decât în 1932; în sfârșit, în discursul său dela 1 Mai, cancelarul Hitler a anunțat că, în decurs de 12 luni, numărul șomerilor a scăzut dela 6 milioane la 3.700.000.

Aceste cifre sunt într'adevăr impresionante, fără să dovedească că ameliorarea semnalată în Germania ar fi superioară aceleia constatată, în aceeași perioadă, în alte țări. Astfel, producția oțelului în luna Ianuarie a atins în

Germania cota de 55% din cea mai ridicată producție lunară anterioară; această producție a fost, pentru aceeași lună, de 60,7% în Franța, de 60% în Belgia și de 80% în Anglia. Și dacă ne gândim prin ce mijloace artificiale a fost obținută această ameliorare în Germania! În ce privește șomajul, reducerea numărului celor fără de lucru până la concurența cifrei de 2.300.000 n'a fost obținută numai printr'un spor de brațe de muncă corespunzător unei reprize a afacerilor, ci prin eliminarea sistematică a mânei de lucru feminine, prin interzicerea cumulului în lucrul manual, prin prime acordate celor ce angajau servitori suplimentari, prin interdicția patronilor de a concedia lucrătorii inutili, prin obligația de a angaja lucrători supranumerari, prin sporirea angajamentelor în *Arbeitsdienst* și în organizațiile paramilitare, al căror efectiv întrece cifra de două milioane.

De altă parte, marile lucrări hotărâte de Stat și a căror execuție, care trebuie să absoarbă 7 milioane numai în anul 1933, au contribuit, într'o bună parte, la însănătoșirea pieții muncii. Sporirea producției în industria textilă este datorită, în parte, portului uniforme naziste; în ce privește augmentarea tranzațiilor în automobile, ea se datorește în deosebi exonerării de orice impozit de care beneficiază, timp de doi ani, automobilele noi. Nu este mai puțin adevărat, că viitorul este ipotecat prin măsurile îndrăznețe luate în prezent. « Germania național-socialistă își pune în joc toată averea, ca și cum ar fi convinsă că un avânt general al lumii va urma brusc acestei crize; avânt grație căruia Reichul își va putea recupera repede toate avansurile sale. Punct de vedere naiv a cărui imprudență bate la ochi ».

În domeniul comerțului exterior, concluziile sunt alarmante. În 1928, schimburile Germaniei cu străinătatea atinsese apogeul lor, cu o cifră lunară de 1.125 milioane mărci la import și 1.080 milioane mărci la export. Aceste cifre au căzut în anii 1931 la 500 milioane pentru import și la 800 milioane pentru export și în 1933 respectiv la 350 și la 410 milioane. Până la sfârșitul anului trecut, balanța lunară se cifra în mod constant printr'un excedent de export. În primele luni ale anului 1934 apare un deficit de 22 milioane în Ianuarie și de 35 milioane în Februarie — 378 milioane mărci la import și 343 milioane mărci la export; în Martie are loc o ușoară ameliorare, cu 398 milioane mărci la import și 401 milioane mărci la export. Politica față de Rusia a adus la zero schimburile comerciale germano-sovietice; expulzarea evreilor a provocat boicotarea mărfurilor germane din partea evreimii din întreaga lume, mai ales din partea evreilor-germani din Statele-Unite. Prețurile de cost sunt foarte ridicate în Germania, din cauza măsurilor artificiale impuse industriei.

Germania fiind obligată să importe cea mai mare parte a materiilor prime necesare industriei sale, scăderea mărcii ar aduce cu sine, în mod fatal, o urcare corespunzătoare a prețurilor, a salariilor și a standardului de viață în general.

Situația monetară grefată pe un dezechilibru economic adânc pune guvernului german o problemă zguduitoare și dramatică, cu atât mai mult cu cât tuturor acestor elemente de incertitudine se adaugă misterul viitorului

economic al Germaniei. «Dacă n'am examina decât statisticile economiei sale interne și externe, șomajul său, fragilitatea creditului și monetei sale, am fi împinși să conchidem că o catastrofă este probabilă și că regimul hitlerist riscă să fie târît în haos. În realitate, sensul evenimentelor care se desfășoară în Germania va scăpa oricui va fi refuzat să înțeleagă dinamismul adânc, mistica esențialmente națională a mișcării nazziste... Hitler este simbolul Germaniei vechi, trezită, descătușată de o ideologie democratică pe care n'a înțeles-o niciodată și care aspiră din nou să joace rolul rasei alese, pentru care se crede chemată pe lume». Hitler și regimul național-socialist pot cădea, doborâți de o zguduire economică și financiară, este însă mai mult decât sigur că spiritul nazist va supraviețui regimului «căci s'a născut o Germanie nouă, care, multă vreme de acum înainte, nu va înțelege să se întoarcă înapoi».

(Henry Laporte, în *Revue de France*, 1 Mai 1934).

MOTIVE HEGELIENE ÎN SCRISUL EMINESCIAN

Hegel a exercitat o influență foarte puternică asupra lui Eminescu. Dacă totuși unele elemente hegeliene, al căror ecou se recunoaște în opera lui Eminescu, nu sunt caracteristice originalității filosofului german, precum ar fi de pildă imanența lui Dumnezeu în lume sau spiritualizarea universului și a procesului istoric, proveniența lor e lămurită prin cadrul ideologic specific hegelian, în care sunt plasate, ca și prin formele stilistice în care cristalizează.

Se mai poate accentua că înrăuirile hegeliene asupra operei lui Eminescu se situează, cu prea puține abateri, în epoca studenției poetului mai ales.

Cum era și firească, încă neformat, spiritul lui Eminescu își apropria lesne elemente filosofice din cele mai diverse, înșelându-se adesea asupra temeiniciei lor ideologice. În scrisoarea din 1874 către Maiorescu, poetul mărturisește singur cum a căzut odată «jertfă timpurie a prea marii mele idei despre un profesor universitar». În acest labil stadiu al desvoltării sale intelectuale, nu e oare firească aderența sa vremelnică la filosofia hegeliană?

Că mai târziu Eminescu a evoluat, începând din 1874 chiar, către un antihegelianism parțial mai întâi, prin negarea identității dintre cugetare și existență, deviind spre spinozism în considerarea *silogismului*, deci a cugetării ca un *mod al existenței*, către un antihegelianism global apoi, în articolul din 1888 («Fântâna Blanduziei»), în care acuza pe Hegel de a fi introdus «dominația aceluia filosofism, o goală și stearpă frazeologie, — este, ne place să credem, tot atât de firească.

Mai trebuie observat însă că anume idei hegeliene din tinerețea poetului au rămas ca un motiv permanent al scrisului eminescian. S'au bucurat de această situație concepția «etern-prezentului» în istorie, a incognoscibilității principiului lumii, a «vicleniei rațiunii» și mai ales ideologia sa politică, în speță filosofia Statului.

(Al. Dima, în *Viața Românească*, 15 Februarie 1934).

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”

Au apărut

BIBLIOTECA «ENERGIA»

M. CONSTANTIN WEYER. <i>Cavaliere de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE. <i>În căutarea sericilor</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	Lei 40
ALAIN GERBAULT. <i>Singur, străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	Lei 20
COLONEL T. E. LAWRENCE. <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă	2 vol. Lei 60
RENÉ BAZIN. <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	Lei 30
MIHAI SADOVEANU. <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i>	Lei 30

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Sub tipar

Romane

N. M. CONDEESCU. *Insemnările lui Safirim, I*

Au apărut

Esseuri, Critică

PAUL ZARIFOPOL. <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESSICIUS. <i>Mențiuni critice, II</i>	Lei 80
G.-M. CANTACUZINO. <i>Isvoare și popasuri</i>	Lei 60
N. IORGA. <i>Oameni care au fost</i>	Lei 80

Sub tipar

EM. CIOMAC. *Viața și opera lui Richard Wagner*

Au apărut

Versuri

DEMOSTENE BOTEZ. <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU. <i>Antologia poezilor tinere, cu portrete de Margareta STERIAN</i>	Lei 60
G. BACOVIA. <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Țării</i>	Lei 40

Sub tipar

SCRIITORII ROMÂNI VECHI

MITROPOLITUL VARLAAM. *Casanta (1643)*, ediție îngrijită de J. BYCK

Sub tipar

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

E. MADÁCH. *Tragedia omului*, traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA
LUIGI PIRANDELLO. *Răposatul Malei Pascal* traducere din limba italiană de A. MARCU

A apărut

BIBLIOTECA DE FILOZOFIE ROMÂNEASCĂ

D. D. ROȘCA. *Existența tragică* . . . . . Lei 60

A apărut

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

G. I. BRATIANU. *Napoleon III et les nationalités* . . . . . Lei 60

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI NEEDITAȚI

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU. <i>Înimi sub săbii, poeme</i>	Lei 40
HORIA STAMATU. <i>Memnon, versuri</i>	Lei 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur, versuri</i>	Lei 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	Lei 40

Cărțile noastre se găsesc devănzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 241-97 206-40

M. O., IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1934